

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

STOWARZYSZENIA, FUNDACJE I SPOŁECZNE PODMIOTY WYZNANIOWE W 2008 R.

WARSZAWA 2010

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

**STOWARZYSZENIA, FUNDACJE
I SPOŁECZNE PODMIOTY WYZNANIOWE
W 2008 R.**

STUDIA I ANALIZY STATYSTYCZNE

WARSZAWA 2010

OPRACOWANIE PUBLIKACJI

**GUS, Departament Badań Społecznych
przy udziale Urzędu Statystycznego
w Krakowie**

REDAKCJA:

**Sławomir Nałęcz
Karolina Goś-Wójcicka**

ZESPÓŁ AUTORSKI:

**Departament Badań Społecznych
GUS**

Paweł Ciecieląg
Karolina Goś-Wójcicka
Mikołaj Haponiuk
Paweł Kaczorowski
Anna Knapp
Sławomir Nałęcz

Urząd Statystyczny w Krakowie

Anna Birońska-Picyk
Krzysztof Borysiak
Janina Kidawska
Beata Marek
Katarzyna Stożek
Lidia Synowiec
Małgorzata Szwed
Rafał Wilk
Janina Żurek

**Instytut Statystyki Kościoła
Katolickiego SAC**

Jan Herbst
Włodzimierz Okrasa
Ks. Witold Zdaniewicz SAC

TŁUMACZNIE:

Agnieszka Łokaj
Joanna Górską
Sławomir Nałęcz

PROJEKT OKŁADKI:

Anna Przybyłowicz-Boryszewska

Przedmowa

Niniejsza publikacja zapoczątkowuje cykl wydawnictw GUS opisujących wyniki badań potencjału społeczno-ekonomicznego trzeciego sektora oraz jego rolę w usługach społecznych i w tworzeniu kapitału społecznego. Jest ona odpowiedzią na wzrastające zainteresowanie problematyką społeczeństwa obywatelskiego, a także dostarcza danych niezbędnych do oceny realizacji polityk publicznych dotyczących wspierania gospodarki społecznej (ekonomii społecznej) oraz kapitału społecznego, a ponadto służy monitorowaniu sytuacji dominującej części organizacji pozarządowych objętych ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Służy także realizacji przyjętej przez Radę Statystyki „Strategii rozwoju badań statystyki publicznej w zakresie trzeciego sektora i kapitału społecznego”.

Badania stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji mają w ramach polskiej statystyki publicznej wieloletnią tradycję i podlegają systematycznemu doskonaleniu pod względem metodologicznym, organizacyjnym, jak również z punktu widzenia zakresu tematycznego. Jest to boniem dość trudny metodologicznie obszar badań statystyki publicznej, który wymaga szerokiej współpracy statystyki publicznej z różnymi zainteresowanymi instytucjami. Z tego względu od kilku lat zacieśnia się współpraca Departamentu Badań Społecznych GUS z Departamentem Pożytku Publicznego Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, z Instytutem Statystyki Kościoła Katolickiego SAC oraz innymi instytucjami w kraju i za granicą. Doskonaleniu tych badań sprzyja także włączenie do ich realizacji Urzędu Statystycznego w Krakowie.

Publikacja składa się z szeregu rozdziałów analitycznych przedstawiających: (1) liczebność i strukturę aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji, (2) rodzaje, formy, zasięg oraz odbiorców działalności badanych organizacji, (3) znaczenie ww. organizacji jako podmiotów gospodarczych (zasoby pracy płatnej i nieodpłatnej, przychody i koszty), (4) rolę badanych organizacji jako emanacji społeczeństwa obywatelskiego (funkcja ekspresyjna, funkcja 'szkoły demokracji', funkcja integracyjna, polityczna i usługowa), (5) szczególne znaczenie jednostek posiadających status organizacji pożytku publicznego, (6) przestrzenne zróżnicowanie rozwoju stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji, (7) perspektywy i bariery rozwoju badanych organizacji.

Odrębną analizę poświęconą społecznym instytucjom, organizacjom i wspólnotom działającym w ramach Kościoła katolickiego w 2008 r. przygotował Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. W publikacji znajduje się także syntetyczny opis społecznych instytucji i organizacji działających w ramach innych kościołów i związków wyznaniowych.

Prezentowane w publikacji dane pochodzą głównie z obowiązkowej sprawozdawczości statystycznej prowadzonej na formularzach SOF-1 za 2008 r. W niektórych rozdziałach są one porównywane z wynikami podobnych badań za lata 1997 i 2005. Analiza poświęcona społecznym instytucjom i organizacjom Kościoła katolickiego jest natomiast oparta na spójnych z SOF-1 badaniach przeprowadzonych przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego na zlecenie GUS.

Należy podkreślić, że jest to pierwsza publikacja przygotowana na podstawie badań statystyki publicznej, która w sposób tak szeroki i jednolity metodologicznie omawia problematykę stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji. Po raz pierwszy wyodrębniono także organizacje pożytku publicznego oraz zaprezentowano potencjał i specyfikę kościelnego trzeciego sektora w Polsce.

Niniejsza publikacja dostępna jest bezpłatnie w witrynie internetowej <http://form.stat.gov.pl/sof>.

Wiceprezes GUS
prof. dr hab. Janusz Witkowski

Preface

This book begins a series of Central Statistical Office's (CSO) publications describing results of studies on social and economical potential of the third sector and its role in social services and in creation of social capital. It is also an answer to increasing social interest in developments of civil society, providing essential data on evaluation of public policies concerning the support of social economy and social capital, and moreover it serves as a gauge for monitoring the situation of the major part of non-governmental organizations covered by the Law on Public Benefit and Volunteer Work. Besides, it serves the realization of the "Public Statistics Strategy on Development of Studies Concerning the Third Sector and Social Capital" adopted by the Statistical Council.

The research on associations, similar social organizations and foundations carried out by Polish public statistics have many years lasting tradition and it has been a subject to continuous improvements in regard to methodology, logistics and in terms of subject range. This field of research is quite a difficult one therefore requiring wide co-operation between the public statistics and many other interested institutions. For this reason the Department of Social Surveys at CSO strengthened its working relations with the Department of Public Benefit at the Ministry Labour and Social Policy, as well as with the Institute of Catholic Church Statistics SAC and many different institutions in Poland and abroad. Also inclusion of Statistical Office in Cracow as a partner realizing the survey was to bring improvements in the research.

The publication consists of several analytical chapters addressing the following issues: (1) the number and the structure of operating associations, similar social organizations and the foundations, (2) geographical range, fields, forms, and beneficiaries of operations of the studied organizations, (3) potential of the aforementioned organizations as economic subjects (paid and voluntary work resources, revenues and costs), (4) role of the studied organizations as emanation of civil society (expressive function, 'school of democracy' function, integrative function, political function and service function), (5) special role of entities possessing the status of public benefit organization, (6) differentiations among the studied organizations according to their location, (7) prospects and barriers for development among associations, similar social organizations and foundations.

Separate analysis concerning social institutions, organizations and parish groups acting in frames of the Catholic Church in 2008 has been prepared by the Institute of Catholic Church Statistics. The publication contains also a synthetic chapter on similar entities acting in frames of the other churches and denominations.

Most of the data presented in the book come from public statistical accounts SOF -1 for 2008. In some chapters, they are compared with results of similar investigations for 1997 and 2005. The analysis concerning social entities of the Catholic Church however leans on separate research, which is compatible with SOF-1 account and was conducted by the Institute of Catholic Church Statistics SAC on an order of the CSO.

It should be underlined, that this is the first publication prepared on the basis of public statistics data, featuring the topic of associations, similar social organizations and foundations in so wide and methodologically uniform way. For the first time also, separate analysis covered public benefit organizations as well as the church-based third sector was presented with its potential and uniqueness.

The publication is available free-of-charge on website <http://form.stat.gov.pl/sof>.

Vice-president of Central Statistical Office
prof. dr hab. Janusz Witkowski

Spis treści

Przedmowa	3
<i>Preface</i>	4
Spis treści	5
<i>Contents</i>	7
Spis tabel	9
Spis wykresów	11
Spis map	14
1. Metodologia badania SOF-1 za 2008 rok	16
1.1. Populacja, operat i jego aktualizacja	16
1.2. Zastosowane narzędzia badawcze	28
1.3. Sposób realizacji badania	31
1.4. Kompletność realizacji badania w stosunku do kartoteki	32
1.5. Badanie ewidencyjne i uogólnienie wyników badania SOF-1	35
1.6. Problemy w realizacji badania i rekomendacje dla przyszłych badań SOF	41
2. Struktura sektora stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji	44
2.1. Organizacje aktywne i zbadane, organizacje aktywne ale niezbadane oraz organizacje nieaktywne w 2008 r.	44
2.2. Organizacje aktywne w 2008 r.	48
3. Przedmiot, formy oraz odbiorcy działań badanych organizacji pozarządowych	58
3.1. Podstawowe dziedziny i pola działalności statutowej	58
3.2. Rodzaje działalności	66
3.3. Formy działalności statutowej	69
3.4. Beneficjenci	73
4. Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje jako podmioty gospodarki narodowej	82
4.1. Praca płatna	82
4.2. Praca społeczna	99
4.3. Przychody i koszty	106
5. Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje jako emanacja społeczeństwa obywatelskiego	120
5.1. Funkcja ekspresyjna – członkostwo w organizacjach	121
5.2. Funkcja „szkoły demokracji” – wybieranie władz i kolegialne zarządzanie	126
5.3. Funkcja integracyjna – wolontariat i relacje zewnętrzne organizacji	131
5.4. Funkcja polityczna	146
5.5. Funkcja usługowa	149
5.6. Wnioski	152

6.	Bariery rozwoju i perspektywy na przyszłość	154
6.1.	Problemy w prowadzeniu działalności	154
6.2.	Warunki lokalowe organizacji	161
6.3.	Perspektywy rozwoju organizacji – samoocena	164
7.	Przestrzenne zróżnicowanie sektora stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji	172
7.1.	Przestrzenne zróżnicowanie rozmieszczenia badanych organizacji	172
7.2.	Szanse i zagrożenia dla funkcjonowania i rozwoju stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji – zróżnicowanie przestrzenne	185
8.	Organizacje pożytku publicznego	187
8.1.	Ogólna charakterystyka OPP	187
8.2.	Rodzaje i dziedziny działania organizacji pożytku publicznego	190
8.3.	Zasięg działania i współpraca OPP z administracją publiczną	191
8.4.	Potencjał społeczny OPP	192
8.5.	Potencjał ekonomiczny OPP	194
8.6.	Beneficjenci i formy usług świadczonych przez OPP	197
8.7.	Przywileje organizacji posiadających status OPP	198
8.8.	Bariery rozwoju OPP	201
9.	Organizacje, wspólnoty i instytucje społeczne Kościoła katolickiego - potencjał i specyfika kościelnego trzeciego sektora w Polsce	202
9.1.	Metodologia badania i jakość danych	203
9.2.	Potencjał kościelnego trzeciego sektora w Polsce	207
9.3.	Specyfika jednostek kościelnego trzeciego sektora – ujęcie porównawcze	212
9.4.	Zakończenie	230
10.	Społeczne podmioty wyznaniowe działające w ramach kościołów i związków wyznaniowych innych niż Kościół katolicki	231
	Podsumowanie	236
	Summary	245
	Bibliografia	254
	Aneks	256
A.1.	Definicje pojęć stosowanych w publikacji	
A.2.	Klasyfikacja działalności statutowej organizacji pozarządowych stosowana w badaniu SOF-1	

Contents

Preface	4
Contents	7
List of tables	9
List of graphs	11
List of maps	14
1. Methodology of the 2008 SOF-1 study	16
1.1. Population, sampling frame and the frame's updating	16
1.2. Research tools applied	28
1.3. Research approach	31
1.4. Response rate	32
1.5. Control study and generalization of the SOF-1 survey findings	35
1.6. Problems concerning the conduct of the SOF-1 study and recommendations for future SOF studies	41
2. Structure of the sector of associations, social organizations and foundations	44
2.1. Active and surveyed organizations, active and not surveyed organizations, and inactive	44
2.2. Active organizations in 2008	48
3. Subject matter, forms, and recipients of non-governmental organizations' activities under the study	58
3.1. Core areas and fields of mission-related activity	58
3.2. Types of activity	66
3.3. Forms of mission-related activity	69
3.4. Beneficiaries	73
4. Associations, social organizations, and foundations as entities of the national economy	82
4.1. Paid work	82
4.2. Volunteer work	99
4.3. Revenues and costs	106
5. Associations, social organizations, and foundations as emanation of the civil society	120
5.1. Expressive function – membership in organizations	121
5.2. <i>School of democracy</i> function – election of authorities and collective management	126
5.3. Integrative function – volunteering and organizations' external relations	131
5.4. Political function	146
5.5. Service function	149
5.6. Conclusions	152

6.	Conditions of present operations and prospects for growth of associations, social organizations and foundations	154
6.1.	Operational problems	154
6.2.	Organizations' venues	161
6.3.	Prospects for organizations' growth – self-appraisal	164
7.	Spatial differentiation of associations, social organizations, and foundations	172
7.1.	Spatial differentiation of the studied organizations' distribution	172
7.2.	Opportunities and threats for operations and growth of associations, social organizations, and foundations – spatial differentiation	185
8.	Public benefit organizations (PBOs)	187
8.1.	General characteristics of the PBOs	187
8.2.	Types and areas of the PBOs activity	190
8.3.	Territorial scope of the PBOs operations and their cooperation with public administration	191
8.4.	Social potential of the PBOs	192
8.5.	Economic potential of PBOs	194
8.6.	Beneficiaries and forms of services provided by PBOs	197
8.7.	Privileges of PBOs	198
8.8.	Growth barriers for PBOs	201
9.	Organizations, parish groups and social institutions of the Catholic Church – potential and uniqueness of the church-based third sector in Poland	202
9.1.	Research methodology and data evaluation	203
9.2.	Assets of the Church-based third sector in Poland	207
9.3.	The uniqueness of the Church-based third sector units - a comparative approach	212
9.4.	Conclusion	230
10.	Social entities of denominations other than the Catholic Church	231
	Summary	245
	Bibliography	254
	Appendices	256
A.1.	Definitions of terms applied used in the publication	
A.2.	Classification of areas and fields of non-governmental organizations' statutory mission-related activities applied in SOF-1 study	

Spis tabel

1.1.	Różnice między rejestrami KRS i REGON w formach prawnych wybranych podmiotów sektora non-profit	20
1.2.	Liczba jednostek w kartotece badania SOF-1 za 2008 r. według formy prawnej i typu organizacji	22
1.3.	Realizacja badania SOF-1 za 2008 r. według form prawnych i rodzajów organizacji	33
2.1.	Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne oraz fundacje aktywne w 2008 r. według typu organizacji oraz realizacji obowiązku sprawozdawczego SOF-1	45
2.2.	Organizacje aktywne w 2008r. według formy prawnej oraz statusu OPP	49
2.3.	Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje działające w 2008 r. według rodzaju gminy, w której miały siedzibę	53
2.4.	Liczba organizacji według rodzaju założycieli 2008 r.	55
3.1.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 aktywne w 2008 r. według deklaracji o najważniejszym polu (polach) działalności oraz według dziedziny działalności, na którą wydatkowano najwięcej środków	59
3.2.	Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według najważniejszej dziedziny i najważniejszych pól działalności statutowej	61
3.3.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 aktywne w 2008 r. według najważniejszej dziedziny działalności statutowej oraz maksymalnego zasięgu głównej działalności	63
3.4.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzaju prowadzonej działalności oraz według formy prawnej i statusu OPP	66
3.5.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według form działalności statutowej oraz według formy prawnej i statusu OPP	69
3.6.	Organizacje pozarządowe objęte SOF-1 według formy działalności statutowej oraz według najważniejszych dziedzin działalności statutowej	71
3.7.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według form działalności statutowej i maksymalnego zasięgu terytorialnego tej działalności	72
3.8.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według formy oraz rodzaju prowadzonej działalności	73
3.9.	Główne grupy osób, na rzecz których działały organizacje objęte badaniem SOF-1 według najważniejszych dziedzin działalności statutowej tych organizacji	77
3.10.	Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje działające w 2008r. na rzecz osób indywidualnych według form działania i statusu OPP	78
4.1.	Zatrudnienie etatowe według klas zatrudnienia	83
4.2.	Zatrudnienie pozaetatowe w ramach stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji	84
4.3.	Zatrudnienie etatowe w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według rodzaju prowadzonej działalności	87
4.4.	Zatrudnienie etatowe w organizacjach objętych badaniem SOF-1 według wysokości rocznych przychodów	88
4.5.	Zatrudnienie etatowe w organizacjach objętych badaniem SOF-1 według zakresu terytorialnego działalności	89
4.6.	Praca płatna w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według dziedziny działalności, na którą jednostka wydatkowała najwięcej środków	91
4.7.	Zatrudnienie w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według dziedziny działalności, na którą jednostka wydatkowała najwięcej środków	92
4.8.	Wolumen pracy społecznej na rzecz organizacji (w etatach przeliczeniowych) według statusu osób świadczących tę pracę w 2008 r.	100
4.9.	Praca społeczna i praca płatna w organizacjach objętych badaniem SOF-1 w 2008 r. w etatach przeliczeniowych	104
4.10.	Wysokość przychodów w 2008 r. według formy prawnej organizacji	106
4.11.	Wysokość kosztów według formy prawnej organizacji, które je poniosły	107
4.12.	Zasoby ekonomiczne stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według wysokości rocznych przychodów	109

4.13.	Wartość środków trwałych i nakładów inwestycyjnych organizacji według wysokości rocznych przychodów	110
4.14.	Zasoby ekonomiczne stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według typu gminy będącej siedzibą organizacji	111
4.15.	Struktura przychodów stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji według form prawnych	112
4.16.	Struktura stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, które wykazały przychody według odsetka przychodów o charakterze rynkowym i formy prawnej organizacji	115
4.17.	Struktura stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, które wykazały przychody według odsetka przychodów o charakterze rynkowym i głównej dziedziny działalności statutowej	116
4.18.	Struktura stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, które wykazały przychody według odsetka przychodów o charakterze rynkowym i regionu, w którym znajdowała się główna siedziba organizacji	117
5.1.	Statystyki członkostw wykazanych w badaniu SOF-1 przez organizacje nim objęte według rodzaju organizacji	123
5.2.	Frekwencja w ostatnich wyborach władz stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych zrzeszających osoby fizyczne według klas liczby członków	127
5.3.	Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje, które wykazały, że korzystały z pracy społecznej w 2008 r. według rodzaju wolontariuszy	133
5.4.	Struktura osób pracujących społecznie w 2008 r. w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych oraz fundacjach	135
5.5.	Osoby pracujące społecznie w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach oraz w OPP	136
5.6.	Miesięczna liczba osób pracujących społecznie w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych oraz fundacjach	137
5.7.	Przynależność badanych jednostek do porozumień organizacji pozarządowych według poziomu współpracy z administracją publiczną	145
5.8.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 prowadzące działalność statutową w 2008 r. w formie rzecznictwa według rodzaju jednostki	146
5.9.	Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje, oraz OPP których najważniejsze pola działalności realizują 1 z 3 wymiarów funkcji politycznej	147
5.10.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 wskazujące <i>rzecznictwo, obronę praw</i> lub <i>straznictwo</i> jako 1 z 3 najważniejszych pól działalności statutowej	148
5.11.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 świadczące usługi, w tym usługi społeczne według rodzaju jednostki	150
5.12.	Potencjał społeczny, potencjał ekonomiczny i beneficjenci organizacji świadczących usługi na tle całego badanego sektora pozarządowego	151
6.1.	Najpoważniejsze problemy w działalności stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji, w tym organizacji pożytku publicznego	155
6.2.	Częstości wskazywania wybranych problemów w działalności jednostki według roku powstania badanej jednostki	160
6.3.	Dysponowanie lokalem według formy prawnej i statusu OPP organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1	161
6.4.	Dysponowanie lokalem według roku powstania badanej jednostki	162
6.5.	Formy użytkowania lokali którymi dysponują organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzaju tych jednostek	163
6.6.	Opinie na temat sytuacji finansowej organizacji w przyszłym roku według rodzaju jednostki	165
6.7.	Opinie na temat stanu zatrudnienia w organizacji w przyszłym roku według rodzaju jednostki	168
6.8.	Opinie na temat stanu zatrudnienia w przyszłym roku według roku powstania jednostki	170
7.1.	Odsetek aktywnych stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji według szczegółowej formy prawnej w podziale na regiony w 2008 r.	174
7.2.	Odsetek aktywnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według typu gminy, w której miały siedziby	175

7.3.	Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według typu prowadzonej działalności i rodzaju gminy, w której organizacja miała siedzibę	179
7.4.	Dziedzina działalności statutowej według najważniejszego pola działalności w podziale na typ gminy, w której organizacja miała siedzibę	179
7.5.	Członkowie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych według typu gminy, w której organizacja miała siedzibę	180
7.6.	Mediana liczby wolontariuszy w organizacjach	181
7.7.	Zatrudnienie w organizacjach pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według typu gminy, w której organizacja miała siedzibę	184
7.8.	Problemy w działalności wskazane, jako najważniejsze, przez organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według regionów	185
8.1.	Charakterystyka zatrudnienia na podstawie stosunku pracy oraz umów cywilnoprawnych: OPP na tle organizacji pozarządowych badanych w SOF-1	194
8.2.	Źródła przychodów stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji oraz OPP	196
8.3.	Koszty działalności OPP na tle kosztów ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji i fundacji	196
8.4.	Organizacje, które wykazały beneficjentów według ich rodzaju – OPP na tle organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1	197
9.1.	Struktura populacji badania SOF-Ka (jednostki przyparafialne) i struktura próby badawczej	205
9.2.	Geograficzne zróżnicowanie liczebności wspólnot parafialnych	209
10.1.	Odsetek społecznych podmiotów wyznaniowych (innych wyznań niż rzymskokatolickie), które prowadziły działania na rzecz wybranych grup beneficjentów	234

Spis wykresów

1.1.	Liczba zarejestrowanych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, według stanu na dzień 31.12.2008	19
1.2.	Organizacje z kartoteki SOF-1 według obowiązków sprawozdawczych wobec GUS za 2008 rok	23
1.3.	Liczba zarejestrowanych w REGON stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji w latach 1996-2008	24
1.4.	Zmiany liczby zarejestrowanych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji w 2008 roku	24
1.5.	Organizacje w kartotece SOF-1 wg liczby pracujących (dane z BJS)	25
1.6.	Organizacje w kartotece SOF-1 za 2008 rok według dostępnych danych kontaktowych	27
1.7.	Formy realizacji badania SOF-1 w województwach	34
1.8.	Realizacja badania SOF-1 wg liczby pracujących za 2008 r.	35
1.9.	Struktura kartoteki zwrotnej SOF-1 za 2008 r. (stan na 30.08.2009)	36
1.10.	Metody realizacji badania według raportów z realizacji badania SOF-1e	38
1.11.	Metoda, którą udało się nawiązać skuteczny kontakt z badaną organizacją	38
1.12.	Przyczyny nie odesłania formularza SOF-1 podawane przez aktywne organizacje w <i>Informacji ewidencyjnej o podmiotach, które nie wypełniły sprawozdania SOF-1</i>	38
2.1.	Struktura aktywności zbiorowości objętej badaniem SOF-1 po badaniu właściwym i po badaniu ewidencyjnym	45
2.2.	Realizacja obowiązku sprawozdawczego SOF-1 wśród organizacji aktywnych w 2008 r. według liczby zatrudnionych pracowników	46
2.3.	Organizacje nieaktywne według klasyfikacji APE	47
2.4.	Liczba aktywnych organizacji w 2008 r. według form prawnych i rodzajów organizacji	48
2.5.	Liczba stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji aktywnych w 2008 r. według klas posiadania personelu płatnego i rodzaju organizacji	50
2.6.	Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje w 2008 r. według klas przychodów	50

2.7.	Liczba stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji aktywnych w 2008 r. według klas przychodów i rodzaju organizacji	51
2.8.	Liczba stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji aktywnych w 2008 r. według klas liczby członków będących osobami fizycznymi	51
2.9.	Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. według zasięgu ich działania oraz form prawnych	54
2.10.	Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. według roku powstania, z uwzględnieniem formy prawnej	55
2.11.	Liczba stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według form prawnych i typu prowadzonej działalności w 2008 r.	56
2.12.	Dynamika liczby aktywnych stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w latach 1997-2005 i 2005-2008	57
3.1.	Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje aktywne w 2008 roku według najważniejszej dziedziny działalności statutowej	60
3.2.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według najważniejszych dziedzin działalności statutowej oraz statusu OPP	64
3.3.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według wysokości odsetka wydatków na działalność, na którą wydatkowano najwięcej środków oraz według maksymalnego zasięgu głównej działalności	65
3.4.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzajów prowadzonej działalności oraz według najważniejszych dziedzin działalności statutowej	67
3.5.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzajów prowadzonej działalności i maksymalnego zasięgu działania	68
3.6.	Odsetek organizacji pozarządowych objętych sprawozdaniem SOF-1, które w 2008 r. działały na rzecz osób indywidualnych oraz średnia liczba tych osób według formy prawnej i statusu OPP badanych organizacji	74
3.7.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 działające w 2008 r. na rzecz osób indywidualnych oraz ich beneficjenci według najważniejszych dziedzin działalności badanych podmiotów	75
3.8.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem Sof-1 działające w 2008 r. na rzecz osób oraz ich beneficjentów według rodzajów prowadzonej działalności	76
3.9.	Odsetek organizacji objętych sprawozdaniem SOF-1 działających na rzecz odbiorców instytucjonalnych oraz średnia i mediana liczby tych beneficjentów według formy prawnej i statusu OPP badanych organizacji	79
3.10.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 działające na rzecz odbiorców instytucjonalnych oraz ich beneficjenci według najważniejszych dziedzin działalności statutowej organizacji	80
3.11.	Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 działające na rzecz odbiorców instytucjonalnych oraz ich beneficjenci według rodzajów działalności prowadzonej przez te organizacje	81
4.1.	Struktura pracy płatnej według typu organizacji i rodzaju zatrudnienia	85
4.2.	Struktura zatrudnienia według płci	93
4.3.	Struktura pracowników w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według płci oraz wybranych głównych dziedzin działalności statutowej tych organizacji	94
4.4.	Struktura zatrudnienia według wykształcenia osób pracujących	96
4.5.	Dynamika zatrudnienia w latach 1997-2005 i 2005-2008	97
4.6.	Struktura zbiorowości stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji ze względu na zatrudnienie w 2005 r. i 2008 r.	98
4.7.	Struktura wolumenu pracy społecznej świadczonej na rzecz organizacji objętych badaniem SOF-1 według rodzaju gminy, w której organizacja ma siedzibę	103
4.8.	Udział pracy społecznej w całej pracy wykonywanej w organizacjach objętych badaniem SOF-1 według zasięgu działalności w 2008 r.	103
4.9.	Udział pracy społecznej i płatnej w całej pracy w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych oraz fundacjach w 2008 r.	104
4.10.	Rozwarstwienie ekonomiczne przebadanych organizacji (krzywa Lorenza)	108
4.11.	Dynamika sumy przychodów w latach 2005-2008	118
5.1.	Struktura członkostw i liczebności organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1	121

5.2.	Struktura aktywnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 ze względu na liczbę członków według roku powstania organizacji	123
5.3.	Dynamika członkostw w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych w latach 2005-2008	124
5.4.	Struktura organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 ze względu na liczbę osób fizycznych należących do tych organizacji według głównych dziedzin działalności statutowej lub rodzaju organizacji	125
5.5.	Frekwencja wyborcza w ostatnich wyborach władz stowarzyszeń i organizacji społecznych zrzeszających osoby fizyczne – średnie odsetki w uporządkowanych rosnąco decylach badanej zbiorowości organizacji pozarządowych	127
5.6.	Frekwencja w ostatnich wyborach władz stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych zrzeszających osoby fizyczne – średnie odsetki w organizacjach pogrupowanych według przychodów w 2008 r.	128
5.7.	Feminizacja organów kolegialnych – średnie odsetki w uporządkowanych rosnąco decylach badanej zbiorowości organizacji	130
5.8.	Udział kobiet i mężczyzn w organach kolegialnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według rodzaju organizacji	130
5.9.	Udział kobiet i mężczyzn w organach kolegialnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według wybranych głównych dziedzin działalności statutowej	131
5.10.	Udział członków organizacji, którzy pracowali społecznie w 2008r. w ogólnej liczbie członków wszystkich stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji	133
5.11.	Członkowie organizacji zrzeszających osoby fizyczne, którzy pracowali społecznie w 2008 r. według rodzaju organizacji	134
5.12.	Odsetek członków organizacji, którzy pracowali społecznie w 2008r. w organizacjach pozarządowych objętych SOF-1 pogrupowanych według liczby członków	134
5.13.	Przynależność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych i fundacji oraz OPP do krajowych, regionalnych lub branżowych porozumień organizacji pozarządowych w 2008 r. według form prawnej	140
5.14.	Odsetek badanych jednostek, które należały do porozumień organizacji pozarządowych w 2008 r. według zasięgu głównej działalności jednostki	140
5.15.	Przynależność badanych jednostek do krajowych, regionalnych lub branżowych porozumień organizacji pozarządowych w 2008 r. według liczebności członków tych jednostek	141
5.16.	Związki stowarzyszeń według zasięgu ich działalności	142
5.17.	Współpraca badanych jednostek z administracją publiczną w 2008 r. według rodzaju organizacji	143
5.18.	Odsetek badanych jednostek, które współpracowały z administracją publiczną w 2008 r. według zasięgu głównej działalności jednostki	143
5.19.	Współpraca badanych organizacji pozarządowych z administracją publiczną w 2008 r. według poziomu przychodów tych organizacji	144
5.20.	Organizacje, które uczestniczyły w konsultacjach aktów normatywnych na poziomie urzędu gminy według dziedzin działalności, w których udział konsultujących organizacji był najwyższy	149
6.1.	Częstości wskazywania wybranych problemów w działalności stowarzyszeń, podobnych organizacji i fundacji według typu i wielkości zatrudnienia w tych jednostkach	157
6.2.	Częstości wskazywania wybranych problemów w działalności organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według typu i wielkości zatrudnienia w tych jednostkach	158
6.3.	Częstości wskazywania wybranych problemów w działalności jednostki według rodzaju organizacji	159
6.4.	Formy użytkowania lokali przez organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1, według typu i skali zatrudnienia w tych organizacjach	164
6.5.	Opinie na temat przyszłej sytuacji finansowej organizacji według roku powstania jednostki	166
6.6.	Opinie na temat przyszłej sytuacji finansowej organizacji według liczby pracowników obecnie zatrudnionych w jednostce	167

6.7.	Opinie na temat stanu zatrudnienia w organizacji w przyszłym roku według liczby pracowników obecnie zatrudnionych w jednostce	169
7.1.	Aktywne stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według typu gminy, w której miała siedzibę organizacja w 2008 r.	176
7.2.	Zróżnicowanie zasięgu działania stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji typu gminy, w której organizacja miała siedzibę	178
7.3.	Mediana liczby członków i osób pracujących społecznie w organizacjach pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według województw	181
7.4.	Regionalna struktura organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według klasy przychodów osiągniętych przez nie	182
7.5.	Porównanie wartości PKB na 1 mieszkańca w 2008 r. ze średnią wysokością przychodów organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według województw	183
8.1.	Liczba zarejestrowanych OPP w kolejnych latach	188
8.2.	OPP wśród stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji	189
8.3.	OPP wśród ogółu organizacji objętych badaniem SOF-1 według dziedziny, w której wydatkowała najwięcej środków przeznaczonych na działalność statutową	191
8.4.	OPP wśród ogółu organizacji objętych badaniem SOF-1 według maksymalnego zasięgu terytorialnego działania organizacji	192
8.5.	Baza członkowska OPP na tle ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji	193
8.6.	Odsetek organizacji, które korzystały z pracy wolontariuszy niebędących ich członkami: OPP na tle ogółu organizacji objętych badaniem SOF-1	194
8.7.	OPP, które pozyskały środki z odpisu 1% podatku w 2008 r. według wielkości otrzymanych środków	199
9.1.	Struktura podmiotowo-operacyjna badania społecznych jednostek Kościoła katolickiego	204
9.2.	Przeciętna liczba wspólnot oraz członków wspólnot według charakteru parafii	208
9.3.	Szacowana liczba członków wspólnot parafialnych według typu parafii	211
9.4.	Jednostki trzeciego sektora a typ gminy	213
9.5.	Struktura wieku jednostek przyparafialnych, instytucjonalnych i świeckich	214
9.6.	Struktura wieku jednostek przyparafialnych w zależności od typu parafii	214
9.7.	Maksymalny zasięg terytorialny głównej działalności jednostki w 2008 r.	216
9.8.	Działalność wspólnot przyparafialnych i jednostek instytucjonalnych KTS - między <i>sacrum</i> i <i>saeculum</i>	217
9.9.	Między <i>sacrum</i> i <i>saeculum</i> - klasyfikacja działalności jednostek przyparafialnych	218
9.10.	Jednostki przyparafialne wg trzech najważniejszych pól działalności	218
9.11.	Jednostki instytucjonalne KTS wg trzech najważniejszych pól działalności	219
9.12.	Zewnętrzna vs. wewnętrzna orientacja jednostek KTS: działalność na rzecz	220
9.13.	Typy usług oferowanych odbiorcom indywidualnym – wśród jednostek, które deklarowały świadczenie takich usług	221
9.14.	Kategorie odbiorców działań jednostek instytucjonalnych	222
9.15.	Personel organizacji – dominujące zasoby ludzkie a typ organizacji	223
9.16.	Struktura personelu jednostek instytucjonalnych KTS według wykształcenia i klas liczebności personelu	224
9.17.	Typy jednostek trzeciego sektora a aktywność członków	225
9.18.	Struktura przychodów jednostek trzeciego sektora – porównanie	226
9.19.	Źródła przychodów wykorzystywane przez jednostki przyparafialne i instytucjonalne KTS	227
9.20.	Problemy w działalności wskazywane przez jednostki przyparafialne i jednostki instytucjonalne KTS	229
10.1.	Spółeczne podmioty wyznaniowe inne niż Kościoła katolickiego według maksymalnego zasięgu terytorialnej działalności	232
10.2.	Spółeczne podmioty wyznaniowe inne niż Kościoła katolickiego według najważniejszej dziedziny wydatkowania środków na działalność statutową	233

Spis map

1.1.	Realizacja badania SOF-1 na poziomie województw	32
2.1.	Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. według województw	52
4.1.	Praca społeczna w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach w etatach przeliczeniowych oraz jej struktura w %	102
4.2.	Udział pracy społecznej w całości pracy świadczonej w ramach organizacji objętych badaniem SOF-1 w 2008 r. według województw, w których miały one siedzibę oraz form prawnych	105
7.1.	Podział kraju na regiony i województwa	172
7.2.	Aktywne stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według regionów w 2008 r.	173
7.3.	Maksymalny terytorialny zasięg działalności stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji	177
8.1.	OPP wśród stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według województw, w których miały one siedziby	190
8.2.	Rozkład przychodów z 1% w 2008 r. według województw, w których znajdowały się siedziby OPP	200
9.1.	Średnia liczba wspólnot w parafiach według województw i charakteru parafii	209
9.2.	Zmiany liczby członków wspólnot parafialnych w latach 2003-2008, według województw	210
10.1.	Struktura społecznych podmiotów wyznaniowych innych niż jednostki Kościoła katolickiego według województw	232

Rozdział 1

Metodologia badania SOF-1 za 2008 r.

1.1. Populacja, operat i jego aktualizacja¹

1.1.1. Charakterystyka zakresu podmiotowego badania SOF-1

Populacja badania SOF-1 a definicje sektora non-profit i organizacji pozarządowych

Badanie *Fundacje i stowarzyszenia oraz jednostki organizacyjne Kościoła Katolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych* za 2008 rok (SOF-1) dotyczyło, jak jego nazwa wskazuje, wybranych typów organizacji takich jak: fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne zbliżone do stowarzyszeń, ale zarejestrowane na podstawie odrębnych przepisów oraz jednostki kościelne i wyznaniowe o charakterze społecznym działające w ramach Kościoła katolickiego, jak również innych kościołów i związków wyznaniowych.

Podmioty te podobnie jak m.in. organizacje samorządu gospodarczego, organizacje pracodawców, partie polityczne, czy związki zawodowe nie wchodzą w skład sektora nastawionych na zysk przedsiębiorstw ani sektora publicznego, dlatego często określane są mianem trzeciego sektora. Pojęcie trzeciego sektora jest wieloznaczne i nieodkryte, a w jego zakresie mieszczą się równocześnie co najmniej dwie odmienne tradycje, amerykańska koncepcja sektora non-profit oraz wywodząca się z Francji koncepcja gospodarki społecznej, zwanej w Polsce często również ekonomią społeczną. *Choć zaletą pierwszej koncepcji jest prostota oraz siła ram pojęciowych opracowanych do opisu sytuacji w Stanach Zjednoczonych, drugie stanowisko spotkało się z jeszcze większym odzewem w całej Europie i zostało przyjęte przez instytucje Unii Europejskiej.*² Mimo, że pojęcie gospodarki społecznej staje się obecnie coraz popularniejsze, to ze względu na jego zdecydowanie szerszy zakres znaczeniowy nie będzie używane na poziomie określania operatu badania SOF-1.

Pojęcie sektora non-profit wywodzi się z amerykańskich realiów, gdzie sektor organizacji prywatnych, nienastawionych na zysk w praktyce wyodrębnił się w oparciu o prawo podatkowe. Organizacjami non-profit są tam takie podmioty, które mają uprawnienia do ulg w podatku dochodowym, ze względu na swój niezarobkowy charakter. W ujęciu tym liczy się więc cel i sposób działania organizacji a nie jej forma organizacyjna, czy prawna.

¹ **Autorka: Karolina Goś-Wójcicka**, Wydział Badań Gospodarki Społecznej, Dep. Badań Społecznych GUS

² Defourny J., *Od trzeciego sektora do przedsiębiorstwa społecznego*, w: Wygnański J. J. (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne*, Warszawa 2008, s.67

Dla potrzeb międzynarodowych badań porównawczych sektor non-profit został jednak określony w bardziej precyzyjny sposób przez zespół badawczy z *Johns Hopkins University*. Opracowano definicję operacyjną opierającą się na pięciu kryteriach, która następnie została przyjęta przez Biuro Statystyczne Organizacji Narodów Zjednoczonych i jest przez nią rekomendowana narodowym urzędem statystycznym m.in. do prac nad rachunkami satelitarnymi sektora non-profit. Definicja ta określa, że do sektora non-profit należy zaliczyć organizacje:

1. posiadające charakter formalny, trwałą strukturę organizacyjną,
2. instytucjonalnie odseparowane od administracji publicznej,
3. mające niezarobkowy charakter (ewentualna nadwyżka przychodów nad kosztami nie może być rozdzielana między członków, założycieli, pracowników czy kierownictwo organizacji),
4. samorządne (samodzielnie decydujące o działaniach i władzach organizacji),
5. charakteryzujące się dobrowolnością uczestnictwa w organizacji.³

W Polsce wymogi powyższej definicji spełniają:

- fundacje,
- stowarzyszenia, w tym także kluby sportowe, ochotnicze straże pożarne, związki stowarzyszeń,
- inne organizacje społeczne podobne do stowarzyszeń działające jednak na mocy ustaw branżowych lub umów międzynarodowych jak np. koła łowieckie, rady rodziców lub Polski Czerwony Krzyż,
- jednostki kościelne lub wyznaniowe będące organizacjami członkowskimi albo placówkami świadczącymi pozareligijne usługi społeczne,
- organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego, takie jak kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich, izby i zrzeszenia branżowe, cechy, organizacje samorządu zawodowego zawodów zaufania publicznego,
- organizacje pracodawców,
- związki zawodowe,
- partie polityczne,

kościół i związki wyznaniowe, w tym parafie, zakony itp.^{4 5}

Katalog polskich podmiotów non-profit w zasadniczej części mieści się w zdefiniowanym prawnie pojęciu organizacji pozarządowych. Zgodnie treścią art. 3 ust. 2

³ *Handbook on Non-profit Institutions in the System of National Accounts, Statistics Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations 2003*

⁴ W trakcie badań prowadzonych w Polsce w ramach Johns Hopkins Comparative Non-profit Sektor Project (CNP) zostały one oszacowane jednak nie włączono ich do porównań międzynarodowych, gdyż w wielu krajach nie udało się uzyskać danych ani nawet oszacowań potencjału ekonomicznego i społecznego instytucji religijnych. (zob. Leś E., Nałęcz S., Wygnański J.J., Toepler S., Salamon L., *Poland: A Partial View*, w: Salamon L. i inni (red.), *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*, Baltimore 1999, s. 328-329). W wielu krajach kościoły i związki wyznaniowe zostały też wyłączone z badania ze względu na połączenie kościoła z władzą państwową.

⁵ Nałęcz S., *Trzeci sektor w statystyce publicznej: badania dotychczasowe i planowane w kontekście zmian w paradygmacie sektora i strategicznych wyzwań rozwojowych*, materiał przygotowany dla Rady Statystyki, Dep. Badań Społecznych GUS, listopad 2009

ustawy z dnia 23 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, organizacjami pozarządowymi są podmioty:

1. niebędące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu ustawy o finansach publicznych,
2. niedziałające w celu osiągnięcia zysku – osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia.

Zakres podmiotowy badania SOF-1, w całości mieści się w obszarze znaczeniowym pojęcia sektora non-profit, nie obejmuje go jednak w całości. W 2009 r. obowiązek sprawozdawczy SOF-1, zgodnie z zapisami *Programu Badań Statystycznych Statystyki Publicznej na 2008 r.*, nałożony został na wybrane typy podmiotów gospodarki narodowej w oparciu o ich formy prawne. Z Bazy Jednostek Statystycznych (BJS)⁶ do operatu badania zostały wybrane pewne typy organizacji pozarządowych, charakteryzujące się posiadaniem osobowości prawnej oraz następujących szczególnych form prawnych:

- fundacje, działające na podstawie *ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach*;
- stowarzyszenia, działające na podstawie *ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach*, w tym: związki stowarzyszeń, ochotnicze straże pożarne, uczniowskie kluby sportowe, inne stowarzyszenia kultury fizycznej i związki sportowe;
- organizacje społeczne podobne do stowarzyszeń, do których w pewnych zakresach stosuje się *Prawo o stowarzyszeniach*, lecz ich funkcjonowanie regulują odrębne ustawy, w tym np. Polski Czerwony Krzyż, Polski Związek Działkowców, Polski Związek Łowiecki i koła łowieckie⁷.

Ponadto do operatu zostały włączone niektóre podmioty zrównane w prawach z organizacjami pozarządowymi - jednostki organizacyjne kościołów i związków wyznaniowych, innych niż Kościół katolicki, których działalność miała charakter społeczny, funkcjonujące w oparciu o przepisy ustaw o stosunku państwa do danego kościoła lub związku wyznaniowego oraz *ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*. Badaniem nie zostały objęte jednostki związane ze strukturą i administracją kościołów (np. parafie, zbory, zakony), lecz wyłącznie jednostki prowadzące działalność społeczną, oświatową, kulturalną itp. lub o charakterze stowarzyszeniowym (członkowskim).

⁶ Jest to rejestr statystyczny utworzony w oparciu o rejestr REGON, różniący się jednak od niego tym, że jest aktualizowany danymi z badań oraz w oparciu o źródła administracyjne.

⁷ Do zbiorowości **podobnych organizacji społecznych (organizacji społecznych)** zostały zaliczone jedynie jednostki zarejestrowane w REGON pod szczególną formą prawną **organizacje społeczne oddzielnie nie wymienione**. W tej publikacji nigdy do grupy podobnych organizacji społecznych (organizacji społecznych) nie są wliczane podmioty, które mają przypisane odrębne formy prawne w rejestrze REGON, a więc zarówno stowarzyszenia i fundacje, jak również partie polityczne, związki zawodowe, organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego oraz organizacje pracodawców.

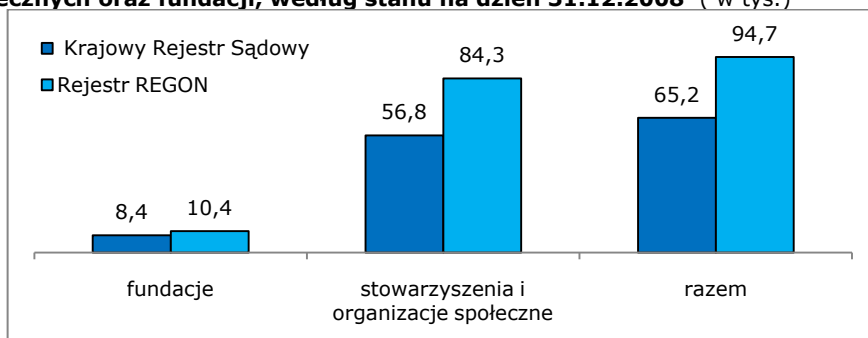
Równoległe do realizowanego przez statystykę publiczną badania na formularzu SOF-1 Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC na zlecenie GUS przeprowadził analogiczne badanie jednostek organizacyjnych Kościoła katolickiego działających na podstawie *ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*. Operat w zakresie jednostek Kościoła katolickiego prowadzących działalność społeczną, oświatową, kulturalną itp. lub o charakterze stowarzyszeniowym stanowiły jednostki tego typu znajdujące się w Bazie Jednostek Statystycznych.

Ponadto ISKK SAC zrealizował badanie organizacji nieformalnych (przyparafialnych), działających w ramach struktur Kościoła katolickiego, które nie podlegają obowiązkowi rejestracji w REGON, a więc na ogół nie ma ich w BJS. Badanie to było prowadzone dwustopniowo. Jego operatem był spis parafii w Polsce, z którego wylosowano próbę o charakterze warstwowym. W wylosowanych parafiach zaplanowano przebadanie wszystkich działających w ramach parafii inicjatyw i wspólnot, nieposiadających odrębnej osobowości prawnej.⁸

Zbiorowość stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, w świetle danych z rejestrów REGON i KRS

Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje, tak jak wszystkie inne podmioty gospodarki narodowej podlegają rejestracji w REGON, ponadto zasadnicza ich część uzyskuje osobowość prawną poprzez decyzję sędziego o wpisie do *Rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz publicznych zakładów opieki zdrowotnej* Krajowego Rejestru Sądowego (KRS).

Wykres 1.1. Liczba zarejestrowanych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, według stanu na dzień 31.12.2008 (w tys.)

Źródło: dane z KRS udostępnione przez Departament Centrum Ogólnopolskich Rejestrów Sądowych i Informatyzacji Resortu Ministerstwa Sprawiedliwości

⁸ Szersze informacje metodologiczne o badaniu jednostek Kościoła katolickiego znajdują się w rozdziale 9. *Organizacje, wspólnoty i instytucje społeczne Kościoła katolickiego: potencjał i specyfika Kościelnego Trzeciego Sektora w Polsce*

Według danych KRS na koniec 2008 roku zarejestrowanych było ponad 65 tys. stowarzyszeń i fundacji, natomiast według stanu rejestru REGON na ten sam dzień organizacji tych było prawie 95 tys. Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje, stanowiły prawie 3% podmiotów zarejestrowanych w REGON, natomiast jeśli wykluczyć osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą to udział tej zbiorowości wzrasta do 10%.⁹

Zakres podmiotowy obu rejestrów (KRS i REGON), jeśli chodzi o objęte badaniem SOF-1 typy organizacji pozarządowych, jest zbliżony jednak występuje też kilka istotnych różnic, m.in. w zakresie definicji form prawnych. Jak widać w tabeli 1.1 podmioty rejestrowane w REGON jako stowarzyszenia przybierają w KRS pięć różnych form prawnych: stowarzyszenia i ich jednostki terenowe posiadające osobowość prawną, związki stowarzyszeń, stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe, polskie związki sportowe oraz stowarzyszenia kultury fizycznej o zasięgu ogólnokrajowym.

Tabela 1.1. Różnice między rejestrami KRS i REGON w formach prawnych wybranych podmiotów sektora non-profit

Formy prawne w KRS	Szczególne formy prawne w REGON
fundacje	fundacje
stowarzyszenia i ich jednostki terenowe posiadające osobowość prawną	stowarzyszenia
związki stowarzyszeń	
stowarzyszenia kultury fizycznej	
związki sportowe	
polskie związki sportowe	
stowarzyszenia kultury fizycznej o zasięgu ogólnokrajowym	
—	organizacje społeczne oddzielnie niewymienione

Kolejną istotną różnicą jest to, że nie wszystkie stowarzyszenia podlegają rejestracji sądowej. Taką grupą są stowarzyszenia zwykłe, które nie posiadają osobowości prawnej. Informacja o powołaniu stowarzyszenia zwykłego jest zgłaszana do właściwego starosty, następnie powinno ono zostać wpisane przez założycieli do rejestru REGON. Stowarzyszenia zwykłe są więc uwzględniane w prezentowanej na Wykresie 1.1. ogólnej liczbie stowarzyszeń figurujących jako aktywne w REGON, jednak ze względu na brak osobowości prawnej nie zostały włączone do operatu badania SOF-1.

Drugą grupę stowarzyszeń niepodlegających rejestracji sądowej stanowią kluby sportowe działające w formie prawnej stowarzyszeń, w oparciu o *ustawę z dnia 18 stycznia 1996 r. o kulturze fizycznej*.¹⁰ O ile nie prowadzą one działalności gospodarczej - nie są

⁹ *Zmiany strukturalne grup pomiotów gospodarki narodowej w 2009 r.*, GUS 2010, s.31

¹⁰ Według stanu prawnego na dzień 31.12.2008 r.

wpisywane do KRS, a jedynie do ewidencji prowadzonych przez starostów. W związku z tym w starostwach powiatowych prowadzone są dwie ewidencje stowarzyszeń kultury fizycznej: ewidencja stowarzyszeń kultury fizycznej nieprowadzących działalności gospodarczej oraz ewidencja uczniowskich klubów sportowych. Stowarzyszenia te uzyskują osobowość prawną z chwilą wpisu do właściwej ewidencji. Podobnie jak stowarzyszenia zwykle, one również mają obowiązek rejestracji w systemie REGON, jednak nie wszystkie ten obowiązek wypełniają.¹¹

Ponadto w REGON, a w konsekwencji także w BJS znajdują się jeszcze organizacje społeczne oddzielnie nie wymienione, które funkcjonują w oparciu o odrębne ustawy, np. Polski Czerwony Krzyż, Polski Związek Działkowców, Polski Związek Łowiecki, koła łowieckie. Nie podlegają one rejestracji w KRS, a jeśli zostają tam wpisane to tylko ze względu na uzyskanie statusu organizacji pożytku publicznego.

Zdecydowanie większa liczba organizacji zarejestrowanych w rejestrze REGON niż w KRS wynika nie tylko z jego szerszego zakresu podmiotowego, ale również z dłuższego okresu jego funkcjonowania. Przepisy prawne utrudniają wykreślanie z REGON niedziałających jednostek. Szczególne trudności występują w przypadku organizacji, które od dawna nie prowadzą działalności, ale powstały przed utworzeniem *Rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz publicznych zakładów opieki zdrowotnej* KRS i nigdy się w nim nie zarejestrowały. Stan prawny tworzy bariery przy wykreślaniu takich organizacji.¹²

1.1.2. Kartoteka do badania SOF-1 za 2008 r.

Kartoteka do badania SOF-1 została utworzona w oparciu o stan Bazy Jednostek Statystycznych na dzień 31 grudnia 2008 r. Założenia do wyboru jednostek do kartoteki wynikały z kształtu ustalonego operatu i były spójne z zakresem badania opisanym w punkcie 1.1.1.

W kartotece znalazły się podmioty posiadające równocześnie następujące cechy:

- osobowość prawną;
- forma prawna: fundacja, stowarzyszenie, organizacja społeczna oddzielnie niewymieniona;
- określony stan aktywności prawno-ekonomicznej w BJS:
 - jednostka aktywna - prowadząca działalność,

¹¹ W 2008 r. w ewidencjach prowadzonych przez starostów, jako działające figurowało ponad 3,8 tys. stowarzyszeń kultury fizycznej, które nigdy nie zostały zarejestrowane w REGON.

¹² Żeby je wyrejestrować z REGON trzeba najpierw je zarejestrować w KRS, a następnie z niego wyrejestrować, ponosząc w międzyczasie wszystkie opłaty sądowe.

- jednostka nieaktywna - nie prowadząca działalności, ale przygotowująca się do jej rozpoczęcia, będąca w stanie likwidacji, upadłości lub w zawieszeniu.¹³

Ponadto kartoteka badania zawierała następujące podmioty:

- jednostki kościołów i związków wyznaniowych innych niż Kościół katolicki-zarejestrowane w REGON osoby prawne lub ich jednostki lokalne, prowadzące działalność społeczną, oświatową, kulturalną itp. lub o charakterze członkowskim;
- stowarzyszenia kultury fizycznej oraz uczniowskie kluby sportowe, które:
 - figurowały w REGON, jako jednostki bez osobowości prawnej,¹⁴
 - nie były zarejestrowane w REGON, jednak były zarejestrowane w ewidencjach prowadzonych w starostwach powiatowych i jako takie były włączone do BJS przy aktualizacji operatu na potrzeby prowadzonego przez GUS badania klubów sportowych (KFT-1).

Z utworzonego w ten sposób zbioru wykluczono pojedyncze jednostki, w przypadku których stwierdzono błędnie przypisane cechy ogólnej formy prawnej lub szczególnej formy prawnej.

Tabela 1.2. Liczba jednostek w kartotece badania SOF-1 za 2008 r. według formy prawnej i typu organizacji

Formy prawne i wybrane typy organizacji objętych badaniem SOF-1:		liczba organizacji w kartotece SOF-1 za 2008 (w tys.)
OGÓŁEM		93,4
fundacje		10,0
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	typowe stowarzyszenia i organizacje społeczne ¹⁵	41,4
	stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe	23,4
	ochotnicze straże pożarne	15,9
	koła łowieckie	2,5
	razem stowarzyszenia i podobne org. społeczne	83,2
społeczne podmioty wyznaniowe*		0,2

* uwzględniono społecznych jednostek kościołów i związków wyznaniowych innych niż Kościół katolicki

¹³ Przyjęcie założeń określających tak szerokie ramy badania wynika z uznania przez autorów badania, że informacje na temat aktywności prawno-ekonomicznej jednostek zawarte w BJS mogą być w znacznej części nieaktualne i powinny zostać zweryfikowane przy okazji realizacji badania, gdyż tylko w ten sposób można ustalić rzeczywistą liczebność populacji i odpowiednio uogólnić dane pozyskane od jednostek, które wypełniły obowiązek statystyczny.

¹⁴ Brak osobowości prawnej został tym jednostkom przypisany omyłkowo. Ustawa z dnia 18 stycznia 1996 r. o kulturze fizycznej wyraźnie stwierdza, że wszystkie stowarzyszenia kultury fizycznej i uczniowskie kluby sportowe posiadają osobowość prawną.

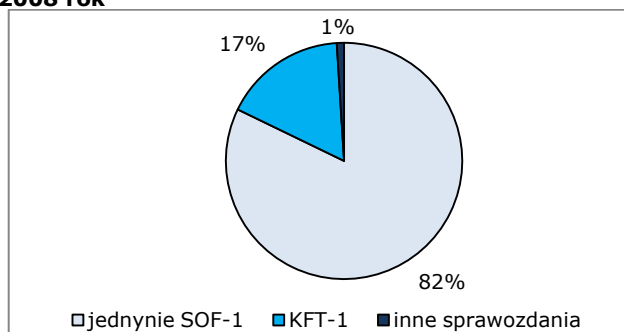
¹⁵ Zbiorowość stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, które nie są stowarzyszeniami kultury fizycznej, związkami sportowymi, ochotniczymi strażami pożarnymi ani kołami łowieckimi w tekście, na wykresach i w tabelach będą nazywana *typowymi stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi*.

1.1.3. Specyfika zbiorowości objętej badaniem SOF-1

Zbiorowość, która została objęta badaniem SOF-1 charakteryzowała się nie tylko dużą liczebnością (ponad 93 tys. jednostek), ale także specyficznymi cechami i dużym wewnętrznym zróżnicowaniem.

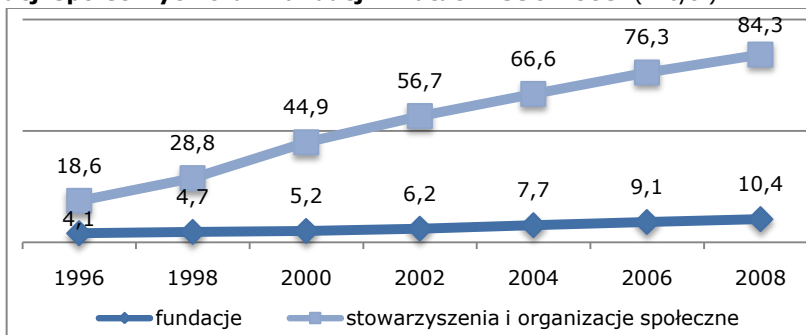
Na tle typowych zbiorowości zobowiązanych do wypełniania poszczególnych sprawozdań GUS operat do badania na formularzu SOF-1 wyróżniał się niskim udziałem badanych jednostek w jakichkolwiek innych badaniach statystyki publicznej. Ponad 4/5 podmiotów z kartoteki do badania SOF-1 nie uczestniczyło w żadnym innym badaniu statystycznym dotyczącym roku 2008. Wyjątek stanowiła część stowarzyszeń kultury fizycznej, zobowiązanych do wypełniania co dwa lata *Sprawozdania z działalności klubu sportowego* na formularzu KFT-1. Kluby sportowe stanowiły 17% operatu SOF-1. Poza nimi łącznie tylko 1% jednostek objętych było innymi obowiązkami statystycznymi (np. *Sprawozdanie o działalności badawczej i rozwojowej* PNT-1, *Statystyczna ankieta stowarzyszeń narodowościowych* SN-1, *Sprawozdanie o produkcji* P-1m).

Wykres 1.2. Organizacje z kartoteki SOF-1 według obowiązków sprawozdawczych wobec GUS za 2008 rok

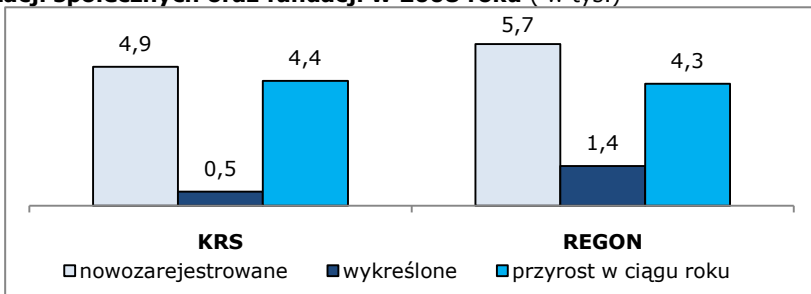

Warte zauważenia jest również to, że poprzednie pełne badanie przy użyciu formularza SOF-1 miało miejsce w 2002 roku. W związku z tym ponad 1/3 organizacji z operatu, na który składały się jednostki zarejestrowane w latach 2002-2008, nigdy nie wypełniało żadnego sprawozdania statystycznego. Ponadto zakres przedmiotowy badania SOF-1 zrealizowanego w 2002 roku był zdecydowanie węższy w stosunku do badania w 2009 roku (bez społecznych podmiotów wyznaniowych i niezarejestrowanych w REGON stowarzyszeń kultury fizycznej). Co więcej, również kadencyjność władz badanych organizacji w połączeniu z siedmioletnim odstępem czasu między badaniami przyczyniły się do tego, że w większości przypadków osoby zobowiązane do wypełnienia sprawozdania SOF-1 miały z nim do czynienia po raz pierwszy.

Brak doświadczenia w uczestnictwie w badaniach statystycznych, szczególnie w zakresie danych ekonomicznych stanowił istotną barierę do wywiązania się z obowiązku sprawozdawczego dla większości organizacji znajdujących się w operacie.

Wykres 1.3. Liczba zarejestrowanych w REGON stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji w latach 1996-2008 (w tys.)

Na uwagę zasługuje również dynamika rejestrowania w REGON nowych organizacji. Począwszy od roku 1989 obserwuje się nieustający wzrost liczby zarejestrowanych fundacji i stowarzyszeń. Liczba noworejestrowanych jednostek wielokrotnie przewyższa liczbę organizacji wyrejestrowywanych. W samym tylko 2008 roku liczba zarejestrowanych organizacji w REGON przekroczyła czterokrotnie liczbę wyrejestrowanych. Natomiast w latach 2003-2007 zarejestrowanych w REGON zostało blisko 30 tys. nowych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, zaś wyrejestrowano jedynie 1,8 tys. Pozwalało to sądzić, już na etapie planowania badania, że w zbiorowości objętej obowiązkiem sprawozdawczym SOF-1 znajduje się znaczna liczba jednostek nieistniejących lub „uśpionych”.

Wykres 1.4. Zmiany liczby zarejestrowanych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji w 2008 roku (w tys.)

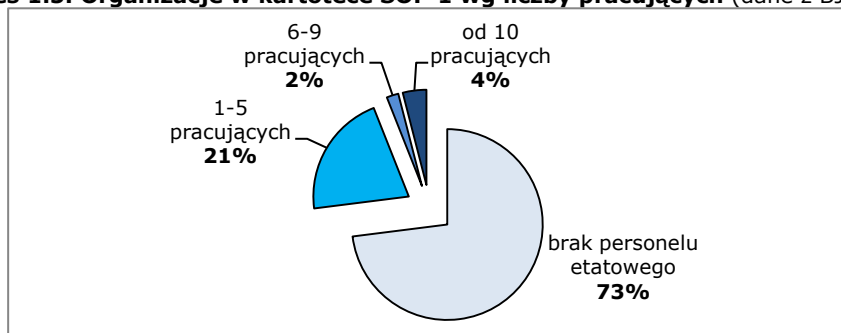
Niewyrejestrowywanie się z REGON organizacji, które zakończyły działalność jest jednym z przejawów szerszego zjawiska związanego z nieaktualizowaniem przez te organizacje swoich danych w rejestrze. Sytuacja ta przekłada się również na niską jakość informacji w BJS, które stanowiły podstawę dla doboru jednostek do kartoteki, a także były głównym źródłem danych kontaktowych podczas realizacji badania.

Istotną cechą różnicującą zbiorowość SOF-1 jest posiadanie lub nieposiadanie przez jednostki statusu organizacji pożytku publicznego (OPP). Status ten jest

przyznawany przez sądy rejestrowe, w oparciu o zapisy *ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*. Organizacje posiadające status OPP prowadzą działalność dla dobra wspólnego, realizując zadania we wskazanych w ustawie sferach pożytku publicznego. W związku z tym organizacje te mają specjalne przywileje (np. możliwość otrzymywania 1% podatku), ale równocześnie nałożone są na nie większe obowiązki (np. w zakresie sprawozdawczości). Badaniem SOF-1 objęte zostały niemal wszystkie organizacje pożytku publicznego¹⁶, w związku z tym w kartotece badania znalazło się ponad 6 tys. takich organizacji.

Sektor organizacji pozarządowych charakteryzuje się dużym rozwarstwieniem jeśli chodzi o wielkość i potencjał ekonomiczny jednostek. Sygnalizowały to już zestawienia wykonane jeszcze przed realizacją badania dotyczące liczby pracowników deklarowanej przez rejestrujące się w systemie REGON organizacje. Według stanu BJS na koniec 2008 roku prawie 3/4 zobowiązanych do złożenia sprawozdania SOF-1 jednostek nie zatrudniało żadnego pracownika (na podstawie stosunku pracy), a więc opierało swoją działalność na pracy społecznej członków i innych wolontariuszy, ewentualnie korzystało z pracy w ramach umów cywilno-prawnych.¹⁷ Organizacje zatrudniające od jednego do dziewięciu pracowników stanowiły 23% zbiorowości. Pozostałe 4% to organizacje relatywnie duże, zatrudniające przynajmniej dziesięciu pracowników i dysponujące nieraz znacznymi zasobami finansowymi. Choć stanowiły one znikomą część w ogólnej liczbie badanych organizacji to one właśnie generują większość wkładu stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w PKB.

Wykres 1.5. Organizacje w kartotece SOF-1 wg liczby pracujących (dane z BJS)

Poza wymienionymi powyżej specyficznymi cechami badanej zbiorowości na uwagę zasługuje także różnorodność występujących w niej form działalności. Wszystkie

¹⁶ Z wyjątkiem 0,3 tys. OPP mających inne formy prawne niż fundacje, stowarzyszenia, czy społeczne podmioty wyznaniowe. Chodzi tu więc np. o niektóre spółki z ograniczoną odpowiedzialnością.

¹⁷ Wyniki badania SOF-1 za 2008 rok pokazały, że informacje w BJS na temat zatrudnienia w tych organizacjach były zawyżone, w rzeczywistości mniejszy odsetek organizacji zatrudniał pracowników etatowych. Szerzej o potencjale zatrudnieniowym badanych organizacji można przeczytać w rozdziale 4. *Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje jako podmioty gospodarki narodowej*.

objęte sprawozdaniem SOF-1 organizacje pozarządowe i jednostki z nimi zrównane prowadzą działalność służącą realizacji celów statutowych tzn. prowadzą działalność statutową. Może ona mieć formę nieodpłatną lub odpłatną albo obie jednocześnie. Oprócz tego organizacje mogą prowadzić działalność gospodarczą, z której zysk służy finansowaniu działalności statutowej.

W rezultacie specyfiką badanej zbiorowości jest także to, iż tworzące ją stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne, fundacje oraz społeczne podmioty wyznaniowe mogą osiągać różny poziom ekonomizacji swojej działalności. Na jednym biegunie znajdują się organizacje, które w pełni uzależnione są od przychodów pozarynkowych, to jest przede wszystkim od dotacji ze źródeł publicznych oraz darowizn pochodzących od osób prywatnych czy firm komercyjnych. Na drugim biegunie znajdują się natomiast organizacje, które można nazwać przedsiębiorstwami społecznymi, gdyż realizują one swoją misję głównie w oparciu o środki samodzielnie zarobione w ramach działalności gospodarczej lub pozyskanych jako zwrot kosztów w ramach odpłatnej działalności statutowej albo jako przychody z inwestycji czy z majątku trwałego. Poziom trudności w wypełnianiu sprawozdania SOF-1 jest oczywiście większy dla jednostek prowadzących więcej rodzajów działalności.

1.1.4. Aktualizacje zmiennych w BJS i w kartotece

Podjęcie szeregu działań na etapie organizacji badania w zakresie aktualizacji danych w kartotece badania SOF-1 było wynikiem niedostatecznej aktualności danych w BJS o objętych sprawozdaniem organizacjach, szczególnie w zakresie informacji adresowych oraz danych określających stan aktywności jednostki. Głównym celem prac aktualizacyjnych było więc zwiększenie szans nawiązania kontaktu z jednostkami w trakcie realizacji badania, a więc poprawa jego kompletności, a prócz tego - pozyskanie informacji opisujących specyficzne cechy jednostek w celu ich wykorzystania w analizach i w pracach nad uogólnieniem danych z zebranych sprawozdań na całą badaną populację.

Dla uzupełnienia i zaktualizowania informacji zgromadzonych w BJS skorzystano z wielu zewnętrznych źródeł danych. Zasadniczym źródłem był Krajowy Rejestr Sądowy (*Rejestr stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz publicznych zakładów opieki zdrowotnej*). Dane z niego pochodzące wykorzystano do zasilenia BJS informacjami dotyczącymi:

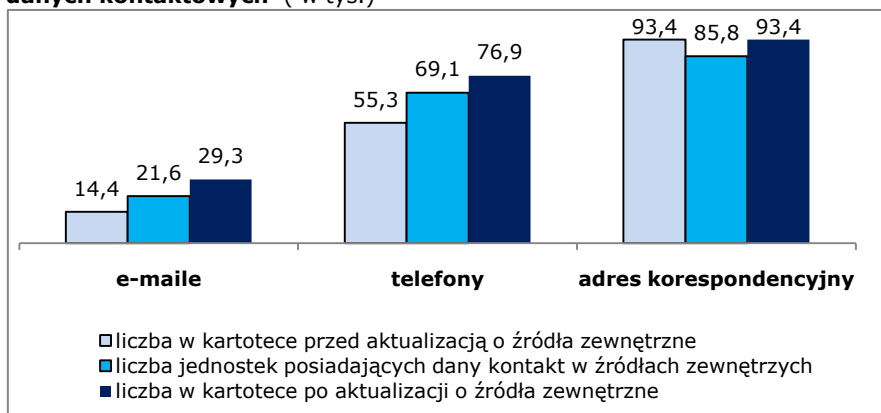
1. posiadania statusu organizacji pożytku publicznego,
2. stanu aktywności prawno-ekonomicznej organizacji wykreślonych z KRS,
3. szczegółowego rozróżnienia form badanych stowarzyszeń (wyodrębniono związki stowarzyszeń, stowarzyszenia kultury fizycznej i polskie związki sportowe)¹⁸.

¹⁸ Dane te zostały umieszczone w nowowprowadzonych do BJS polach i były następnie wykorzystane w analizach oraz przy warstwowaniu operatu. Pola te są obecnie stałym elementem BJS i podlegają corocznej aktualizacji.

Podobną rolę jak KRS w zakresie stowarzyszeń i fundacji, odegrała dla kół łowieckich baza adresowa pozyskana z Polskiego Związku Łowieckiego (PZŁ).

Drugim etapem wykorzystania zewnętrznych źródeł danych było uzupełnienie kartoteki do badania aktualnymi danymi teleadresowymi. Do tego celu poza KRS i bazą PZŁ zostały wykorzystane dodatkowe źródła: Krajowa Ewidencja Podatników (KEP) prowadzona przez Ministerstwo Finansów, baza płatników składek z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) oraz baza organizacji pozarządowych prowadzona przez Stowarzyszenie Klon/Jawor. Jeśli dana organizacja znajdowała się w kilku zbiorach, były dla niej wybierane najaktualniejsze dane, określone według daty aktualizacji rekordu.

Wykres 1.6. Organizacje w kartotece SOF-1 za 2008 rok według dostępnych danych kontaktowych (w tys.)

Trzecim, przeprowadzonym tuż przed rozpoczęciem badania etapem było podzielenie kartoteki na zbiory wojewódzkie i przekazanie ich do 16 urzędów statystycznych zlokalizowanych w miastach wojewódzkich z prośbą o weryfikację i pozyskanie brakujących lub zaktualizowanie posiadanych adresów e-mail oraz numerów telefonicznych.

Dzięki tym działaniom w kartotece podwoiła się liczba jednostek, dla których był znany adres e-mail, a o 1/4 wzrosła liczba takich, do których posiadano kontakt telefoniczny. Najzasobniejszym w adresy e-mailowe źródłem była baza Stowarzyszenia Klon/Jawor, gdyż w bazach danych prowadzonych przez administrację publiczną albo w ogóle nie były zbierane adresy e-mailowe albo były zbierane od niedawna, natomiast najwięcej aktualnych pocztowych adresów korespondencyjnych wykorzystanych zostało z Krajowej Ewidencji Podatników.

1.2. Zastosowane narzędzia badawcze¹⁹

Podstawowymi narzędziami służącymi do realizacji badania *Fundacje i stowarzyszenia oraz jednostki organizacyjne Kościoła Katolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych* były dwa komplementarne wobec siebie formularze: SOF-1 *Sprawozdanie z działalności fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych za 2008 r.* oraz *Informacja ewidencyjna o podmiotach, które nie wypełniły sprawozdania SOF-1*. Poniżej przedstawiono zakres prac podjętych w celu skonstruowania obydwu narzędzi badawczych oraz omówiono pokrótce ich strukturę i zakres przedmiotowy. W dalszej kolejności uwzględniono także powstałe na ich bazie adaptacje do badania społecznych podmiotów Kościoła katolickiego.

Na podstawie analizy danych wynikowych z badania SOF przeprowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny w 2006 r.²⁰ oraz w oparciu o wnioski i rekomendacje wypracowane w trakcie zamykającego je seminarium metodologicznego²¹, przyjęto zastosowany wówczas formularz SOF-1, jako materiał wyjściowy do stworzenia wstępnej wersji nowego narzędzia badawczego oraz dalszych prac konceptualnych. Wprowadzanie korekt do projektu formularza SOF-1 odbywało się m.in. w oparciu o:

- współpracę z Departamentem Pożytku Publicznego Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej nad optymalizacją zakresu przedmiotowego narzędzia badawczego;
- przeprowadzenie konsultacji formularza sprawozdawczego z wybranymi organizacjami i instytucjami, wśród których znalazły się:
 - Stowarzyszenie Klon/Jawor,
 - Wspólnota Robocza Związek Organizacji Socjalnych „Wrzos”,
 - Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC,
 - Departamenty GUS: Dep. Pracy i Warunków Życia, Dep. Przemysłu oraz Dep. Rachunków Narodowych;
- przeprowadzenie konsultacji formularza z ekspertem w zakresie księgowości organizacji pozarządowych;
- przeprowadzenie testu formularza sprawozdawczego z 5 organizacjami z 3 województw (Stowarzyszenie „Centrum Wolontariatu”, Federacja Organizacji

¹⁹ **Autor: Paweł Kaczorowski**, Wydział Badań Gospodarki Społecznej, Dep. Badań Społecznych GUS

²⁰ Badanie przeprowadzono w ramach realizacji Priorytetu Badawczego Partnerstwa na Rzecz Rozwoju „Tu jest praca” koordynowanego przez Instytut Studiów Politycznych PAN (zob. Nałęcz S., *Metodologia badań ilościowych przeprowadzonych w Krajowym Obserwatorium Gospodarki Społecznej ISP PAN*, w: Nałęcz S. (red.), *Gospodarka społeczna w Polsce. Wyniki badań 2005-2007*, Warszawa 2008, s. 282-283).

²¹ Seminarium metodologiczne „Badania na formularzu SOF: doświadczenia i rekomendacje”, z udziałem autora koncepcji badania SOF 2006 i koordynatora projektu Sławomira Nałęcza oraz Ewy Adach-Stankiewicz (GUS), Olgi Kotowskiej (UKSW), przedstawicieli 16 Urzędów Statystycznych odpowiadających za koordynację w terenie, a także pracowników Wydziału Badań Gospodarki Społecznej Departamentu Badań Społecznych GUS, odbyło się w dn. 29-30 października 2007 r. w Jachrance (więcej na temat przyjętych wniosków i rekomendacji: Nałęcz S., Adach-Stankiewicz E., Kaczorowski P., *Opis, wnioski i rekomendacje z badania SOF 2006*, w: Nałęcz S. (red.), *Gospodarka społeczna w Polsce. Wyniki badań 2005-2007*, Warszawa 2008, s. 294-306).

Służebnych „Mazovia”, Stowarzyszenie „Na Rzecz Rozwoju Miasta i Gminy Debrzno”, Stowarzyszenie „Duże Różowe Słońce”, Towarzystwo Społeczno Kulturalne Miasto – Ogród Sadyba);

- wizyta w Urzędzie Statystycznym w Bydgoszczy w celu zebrania pogłębionych informacji o problemach, jakie wystąpiły przy realizacji badania SOF-1 w 2006 r. (spotkanie z koordynatorem wojewódzkim oraz przegląd archiwalnej dokumentacji badania).

Zmodyfikowany i uzupełniony w wyniku powyższych działań formularz SOF-1 został przewidziany do zebrania informacji charakteryzujących stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje, w tym przede wszystkim do określenia ich potencjału ekonomicznego i społecznego, a także kierunków, form i adresatów ich działalności. Struktura formularza SOF-1 obejmowała następujące elementy:

- pytania o dziedzinę²², zasięg, formy i charakter działalności jednostki sprawozdawczej oraz warunki jej prowadzenia (dział I formularza);
- pytania o rodzaj i liczbę beneficjentów działalności jednostki sprawozdawczej oraz o formy aktywności podejmowanej na rzecz odbiorców indywidualnych (dział II);
- informacje na temat zatrudnienia w ramach stosunku pracy i w ramach umów cywilno-prawnych (dział III);
- informacje na temat członków i wolontariuszy oraz ich pracy społecznej w ramach organizacji (dział IV);
- dane na temat przychodów i kosztów prowadzenia działalności, a także posiadanych środków trwałych i poniesionych nakładów inwestycyjnych (działy V, VI oraz VII);
- pytania o warunki prowadzenia działalności i rozumiane subiektywnie perspektywy rozwoju (działy I i VIII formularza);
- informacje o charakterze formalnym oraz dane teleadresowe.

Ogółem formularz zawierał 111 pytań, które generowały 210 zmiennych, przy czym około połowa z nich miała charakter ilościowy. Należy dodać, że omawiany formularz opracowano w trzech wersjach - papierowej oraz dwóch elektronicznych przewidzianych do wypełniania przez sprawozdawców w trybie on-line lub off-line.

W toku dalszych prac zmierzających do opracowania metodologicznych założeń badania, w wyniku analizy kompletności poprzednich badań SOF oraz jakości (aktualności) operatu, przewidziano przeprowadzenie – stanowiącego integralną część badania – wywiadu kontrolnego dotyczącego organizacji, które nie wypełniły sprawozdania SOF-1, w celu sprawdzenia, czy w okresie, którego dotyczyło badanie prowadziły działalność statutową. Kluczowym elementem było ustalenie

²² Zastosowana klasyfikacja działalności statutowej została oparta na Międzynarodowej Klasyfikacji Organizacji Non-Profit (ICNPO) wypracowanej w ramach Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project a następnie przyjętej przez Biuro Statystyczne ONZ (zob. *Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts*, New York 2003, s. 26-41) z uwzględnieniem specyfiki polskiej. Wzięto przy tym pod uwagę doświadczenia badawcze Instytutu Studiów Politycznych PAN oraz Stowarzyszenia Klon/Jawor, wynikające z prowadzonych przez te instytucje badań organizacji non-profit.

podstawowych charakterystyk tej niezbadanej części operatu poprzez zastosowanie jednokartkowego formularza *Informacja ewidencyjna o podmiotach, które nie wypełniły sprawozdania SOF-1*. Jego konstrukcję oparto na 23 pytaniach, które ogółem generowały 36 zmiennych (w tym 7 zmiennych ilościowych). Formularz składał się z trzech części:

- w główce formularza umieszczono dane identyfikacyjne badanej organizacji (m.in. numer identyfikacyjny REGON);
- dział I służył do zebrania informacji dotyczących przebiegu badania kontrolnego, w tym określenia metod i źródeł wykorzystanych do nawiązania kontaktu z jednostką sprawozdawczą oraz do odnotowania końcowego wyniku podejmowanych prób kontaktu;
- dział II obejmował podstawowe informacje o samej jednostce sprawozdawczej, która nie wypełniła kwestionariusza SOF-1: powód niezłożenia sprawozdania, stan aktywności prawno-ekonomicznej w momencie badania kontrolnego oraz w tym samym dniu odniesienia co w badaniu podstawowym (tj. na koniec 2008 r.), stan zatrudnienia (w dniu odniesienia), a także dane teled adresowe.

Obydwa wymienione formularze nie zamykają listy narzędzi opracowanych w celu realizacji tematu badawczego *Fundacje i stowarzyszenia oraz jednostki organizacyjne Kościoła Katolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych*. W ramach dalszych prac prowadzonych przez Wydział Badań Gospodarki Społecznej Departamentu Badań Społecznych GUS, w zgodzie z rekomendacjami sformułowanymi w oparciu o doświadczenia z badania SOF za 2005²³, podjęto współpracę z Instytutem Statystyki Kościoła Katolickiego SAC. Na podstawie umowy zawartej między obiema instytucjami, dotyczącej metodologicznego i organizacyjnego przygotowania, a następnie wdrożenia badań podmiotów Kościoła katolickiego prowadzących działalność społeczną, kwestionariusz SOF-1 został zaadaptowany do wykorzystania w badaniu organizacji, wspólnot i instytucji społecznych Kościoła katolickiego. W rezultacie powstały dwa narzędzia: dla instytucji i organizacji działających pod auspicjami Kościoła Katolickiego zarejestrowanych w systemie REGON (formularz SOF-Kc) oraz do badania inicjatyw i wspólnot przyparafialnych (formularz SOF-Ka).

²³ Zob. Nałęcz S., Adach-Stankiewicz E., Kaczorowski P., *Opis, wnioski i rekomendacje z badania SOF 2006*, w: Nałęcz S. (red.), *Gospodarka społeczna w Polsce. Wyniki badań 2005-2007*, Warszawa 2008, s. 301.

1.3. Sposób realizacji badania²⁴

Założenia do badania, metodologię oraz projekt narzędzia badawczego w postaci kwestionariusza SOF-1 papierowego jak i jego wersji elektronicznych opracowano w Departamencie Badań Społecznych GUS. Realizacja badania została przeprowadzona przez Urząd Statystyczny w Krakowie oraz jego oddziały w Chrzanowie, Limanowej i Tarnowie.

Wszystkie podmioty, które przed realizacją przedmiotowego badania były już zarejestrowane w Portalu Sprawozdawczym GUS, za jego pośrednictwem zostały powiadomione o obowiązku złożenia sprawozdania SOF-1. Stanowiły one jednak tylko 9% badanej populacji i były to głównie kluby sportowe uczestniczące wcześniej w sprawozdawczości statystycznej dotyczącej działalności sportowej. Pozostałe 91% jednostek otrzymało dość bogatą korespondencję pocztą tradycyjną, na którą składały się: list Wiceprezesa GUS prof. dr hab. Janusza Witkowskiego zachęcający do udziału w badaniu, formularz z objaśnieniami, instrukcja do obsługi aplikacji off-line. Dodatkową zachętą do udziału w badaniu był przekazywany wraz z tą korespondencją folder prezentujący wyniki poprzednich badań na formularzach SOF. Każda przesyłka zawierała także kopertę zwrotną z opłaconą usługą przesyłki.

Badanie SOF-1 zostało zrealizowane zarówno w formie elektronicznej, jak i przy wykorzystaniu formularzy papierowych. Elektroniczna realizacja obowiązku sprawozdawczego SOF-1 odbywała się poprzez Portal Sprawozdawczy GUS - dla jednostek, które posiadały aktywne konto na Portalu lub aktywowały je w czasie trwania badania. Podmioty, które nie miały konta na Portalu, ale posiadały dostęp do Internetu, mogły pobrać aktywny formularz SOF-1 w formacie PDF ze strony GUS (tzw. formularz off-line). Po wypełnieniu był on automatycznie wysłany na serwer statystyki publicznej. Te organizacje, które wybrały tradycyjną formę sprawozdawczości (np. ze względu na brak dostępu do Internetu lub niechęć do sprawozdawczości elektronicznej) korzystały z formularza papierowego, który wysyłały w załączonej kopercie zwrotnej do Urzędu Statystycznego w Krakowie.

W połowie marca 2009 r. kartoteka do badania została umieszczona w Portalu Sprawozdawczym, z którego jednostki z aktywnym kontem otrzymały informacje o nałożonym obowiązku sprawozdawczym oraz obowiązujących terminach złożenia wypełnionego sprawozdania. W tym samym czasie rozpoczęła się sukcesywna wysyłka formularzy papierowych, a z początkiem kwietnia została udostępniona sprawozdawcom aplikacja elektroniczna formularza off-line.

Obligatoryjnym terminem złożenia sprawozdania był 15.04.2009 r., jednak w trakcie realizacji badania termin ten został przesunięty na 15.05.2009 r. Po tym czasie rozpoczęto monitowanie jednostek, które nie zrealizowały obowiązku w terminie. Ze względu na niski poziom realizacji sprawozdań Portal Sprawozdawczy udostępniono

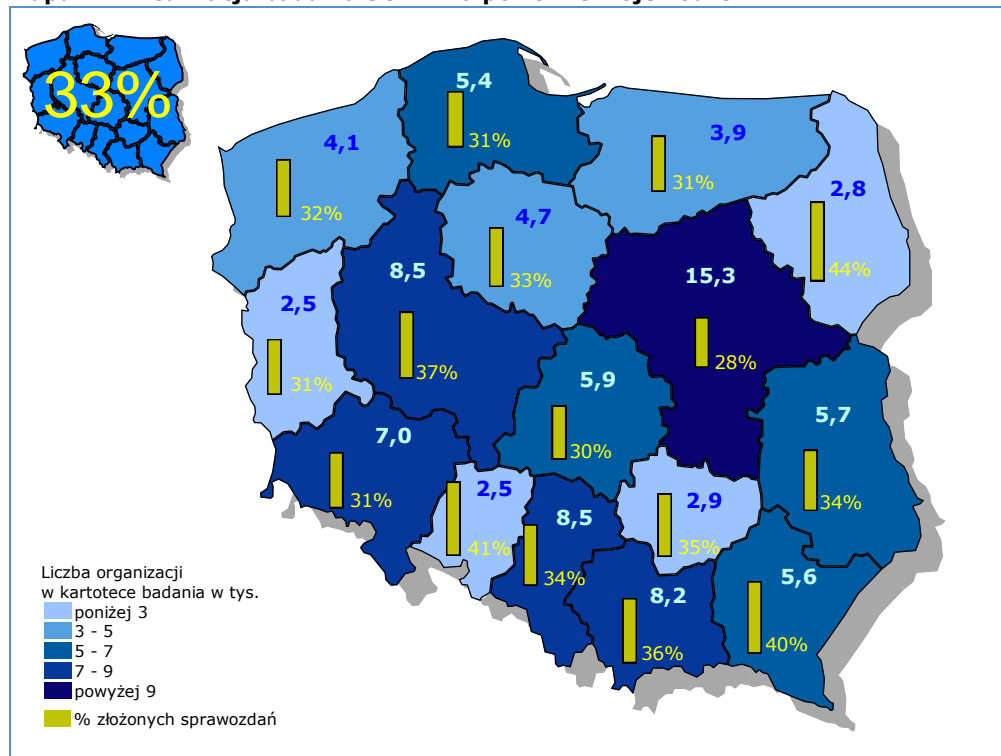
²⁴ **Autorzy: Krzysztof Borysiak, Anna Bierońska-Picyk**, Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków

ponownie, do ostatecznego zamknięcia z końcem maja. Dostęp do aplikacji off-line również był przedłużany. Wysłanie sprawozdania za pomocą tej aplikacji było możliwe do połowy lipca 2009 r. Pomimo zamknięcia elektronicznych kanałów przekazywania danych, w dalszym ciągu przyjmowane były formularze papierowe. Zakończenie rejestracji danych ze sprawozdania SOF-1 w systemie informatycznym badania nastąpiło z końcem sierpnia 2009 r. Kartotekę z informacjami dotyczącymi przyczyn nie złożenia sprawozdań, wykorzystano w celu dokonania losowania jednostek do badania ewidencyjnego. Badanie to przeprowadzono na przełomie września i października 2009 r. Zatwierdzenie zbioru danych wynikowych nastąpiło 30.10.2009 r.

1.4. Kompletność realizacji badania w stosunku do kartoteki²⁵

1.4.1. Realizacja badania według województw

Mapa 1.1. Realizacja badania SOF-1 na poziomie województw

²⁵ **Autorzy: Krzysztof Borysiak, Anna Bierońska-Picyk, Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków**

W skali całego kraju obowiązek sprawozdawczy zrealizowało 33% jednostek. W większości województw badanie zostało zrealizowane w granicach 30%-40%. Najwyższy odsetek zrealizowanych formularzy wystąpił w województwach: podlaskim i opolskim – powyżej 40%, natomiast najniższy procent w województwie mazowieckim – poniżej 30%. Z 16 województw - 8 osiągnęło wynik powyżej średniej krajowej, 7 poniżej, a województwo kujawsko-pomorskie wynik równy średniej.

1.4.2. Realizacja badania według form prawnych i rodzaju organizacji

Tabela 1.3. Realizacja badania SOF-1 za 2008 r. według form prawnych i rodzajów organizacji

Wyszczególnienie:		kartoteka badania	organizacje, które złożyły sprawozdania SOF-1	
			w tys.	% z kartoteki
OGÓŁEM		93,1	31,1	33
fundacje		10,0	2,8	29
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	typowe stowarzyszenia i organizacje społeczne	41,4	13,4	32
	stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe	23,4	8,5	36
	ochotnicze straże pożarne	15,9	5,3	33
	koła łowieckie	2,5	1,1	44
	razem stow. i org. społeczne	83,2	28,3	34

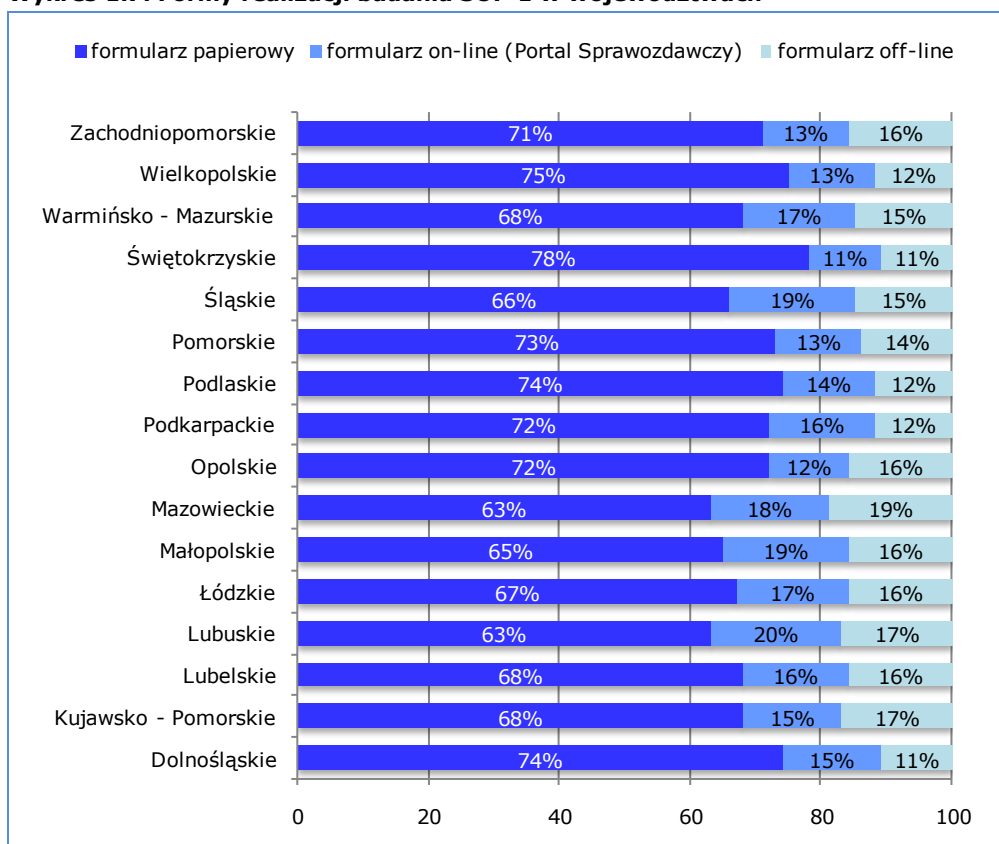
Na 10 tys. fundacji, zaledwie 29% wywiązało się z obowiązku sprawozdawczego. Niewiele większą kompletność osiągnęły stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne – 34%. W tej grupie sprawozdawców najlepiej wypadły koła łowieckie (44%).

Spośród 6,2 tys. organizacji pożytku publicznego (OPP) obowiązek sprawozdawczy zrealizowało 66% organizacji.

1.4.3. Procentowy rozkład form przekazania sprawozdania SOF-1 w podziale na województwa

Przeważającą formą złożenia sprawozdania we wszystkich województwach była forma papierowa – średnio 69% w skali kraju. Z elektronicznej formy przekazu najwięcej podmiotów skorzystało w województwach lubuskim oraz mazowieckim – jest to odpowiednio 37% i 36%, natomiast najmniejszy odsetek wystąpił w województwie świętokrzyskim – około 22%.

Wykres 1.7. Formy realizacji badania SOF-1 w województwach

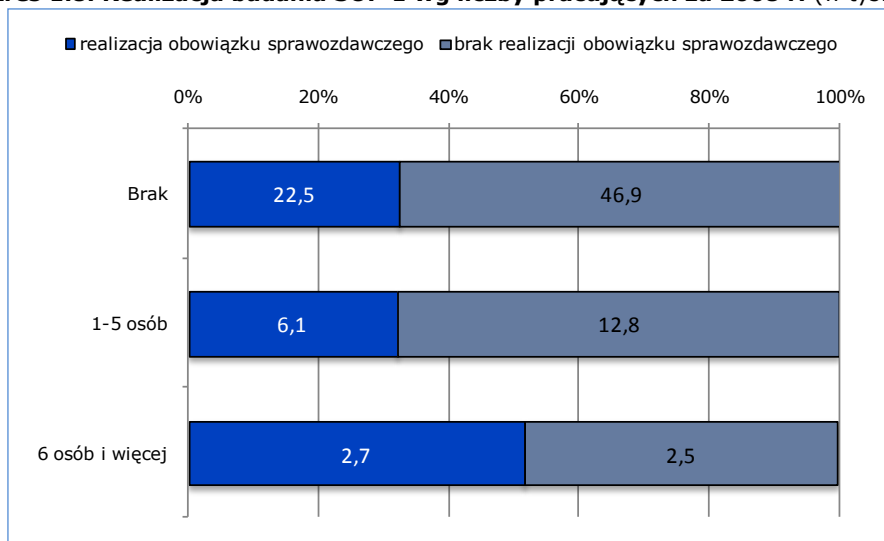
W tej edycji badania, elektroniczna forma przekazywania danych nie spotkała się z większym zainteresowaniem respondentów. Wynikało to między innymi z braku możliwości technicznych organizacji objętych badaniem (brak dostępu do Internetu). Kolejnym powodem był fakt, że większość sprawozdawców po raz pierwszy spotkała się z taką formą przekazywania sprawozdań. Należy wziąć także pod uwagę to, że formularz papierowy wraz z kopertą zwrotną został wysłany do wszystkich jednostek nieposiadających konta na Portalu Sprawozdawczym, bez względu na figurującą w kartotece informację o liczbie pracujących.

1.4.4. Realizacja badania według liczby pracujących z kartoteki

Analizując wykres 1.8 można zauważyć, że wraz ze wzrostem liczby pracujących w organizacji zwiększa się procent zrealizowanych sprawozdań. Jest to związane z koniecznością posiadania profesjonalnej obsługi administracyjno– księgowej przez podmioty posiadające większą liczbę pracowników. Personel administracyjno-

księgowy jest głównym adresatem sprawozdania SOF-1 i dlatego jego obecność w jednostce powoduje większą skłonność do wypełniania formularzy. Odwrotna sytuacja ma miejsce w jednostkach o niewielkiej liczbie pracujących oraz tych bez personelu płatnego, gdzie księgowość często prowadzona jest przez osobę spoza organizacji lub na zasadzie przysługi grzecznościowej.

Wykres 1.8. Realizacja badania SOF-1 wg liczby pracujących za 2008 r. (w tys.)

1.5. Badanie ewidencyjne i uogólnianie wyników badania SOF-1 ²⁶

1.5.1. Badanie na formularzu *Informacja ewidencyjna o podmiotach, które nie wypełniły formularza SOF-1*

Jak już wspomniano, jednostki objęte sprawozdaniem SOF-1 przeważnie nie zatrudniają pracowników a dodatkowo ze względu na swój demokratyczny charakter osoby zarządzające tymi organizacjami zmieniają się częściej niż to ma miejsce w innych podmiotach gospodarczych. Duża część badanych jednostek nie posiada własnego lokalu a ich adres korespondencyjny oraz status aktywności prawno-ekonomicznej podlegają relatywnie częstym zmianom. Z tych powodów, jak też ze względu na brak negatywnych dla tych organizacji skutków niezgłaszania powyższych zmian a także w rezultacie braku aktualizacji informacji za pośrednictwem innych niż SOF-1 badań, Baza Jednostek Statystycznych stawała się w ciągu ostatnich lat coraz mniej aktualnym

²⁶ **Autor: Sławomir Nałęcz**, Departament Badań Społecznych GUS, Instytut Studiów Politycznych PAN, współpracownik: Bronisław Lednicki (Departament Metodologii i Standardów GUS) i Karolina Goś-Wójcicka

operatem do badania jednostek non-profit. W rezultacie prowadzone metodą pocztową-pełną badania z serii SOF przynosiły stopniowo coraz niższe wskaźniki kompletności. W 1998 r. kompletność realizacji badania wyniosła 66%, zaś w 2002 r. - 58%. W badaniu za rok 2008 mimo opisanych powyżej działań zmierzających do aktualizacji operatu spodziewano się, że kompletność może spaść poniżej 50% a dane wynikowe będą wymagały doszacowania w zakresie jednostek, które nie wypełniły sprawozdania, ale prowadziły działalność w okresie, którego dotyczyło sprawozdanie.

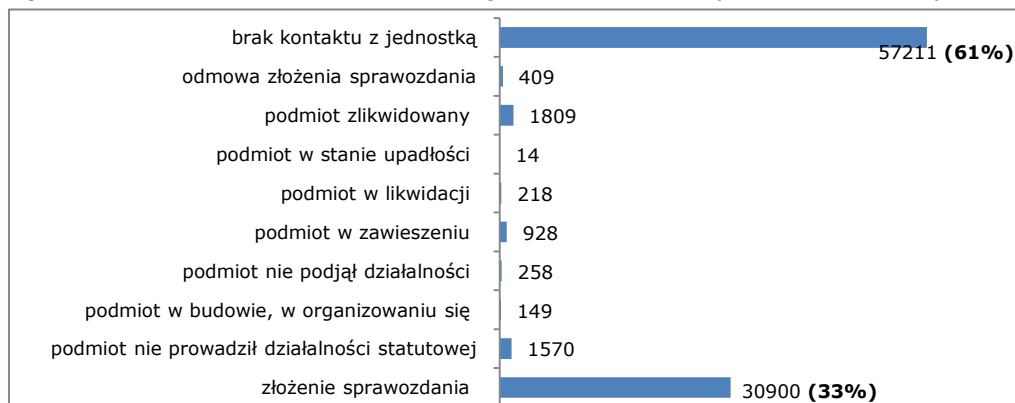
Aby umożliwić uogólnienie danych zebranych od jednostek, które wypełniły sprawozdanie SOF-1 na całą populację aktywnych organizacji przewidziano przeprowadzenie dodatkowego badania na formularzu *Informacja ewidencyjna o podmiotach, które nie wypełniły formularza SOF-1*. Jego zadaniem było zebranie danych umożliwiających oszacowanie liczby wszystkich organizacji, które były aktywne tj. prowadziły działalność statutową w badanym okresie mimo, że nie wypełniły formularza SOF-1.

Badanie na formularzu *Informacja ewidencyjna o podmiotach, które nie wypełniły formularza SOF-1*, zwane dalej badaniem ewidencyjnym miało ponadto wskazać główne przyczyny niespełnienia przez organizacje obowiązku sprawozdawczego w zakresie SOF-1 a także przynieść aktualne dane teleadresowe o jednostkach uczestniczących w tym badaniu dla potrzeb BJS.

Zakres formularza został już opisany podrozdziale 1.2, a samo badanie miało charakter uzupełniający wobec właściwego badania SOF-1.

Populację badania ewidencyjnego stanowiły stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje i społeczne jednostki wyznaniowe, od których nie napłynęły wypełnione sprawozdania SOF-1 ani też przy okazji wysyłki tych formularzy lub w czasie innych kontaktów związanych z realizacją badania SOF-1 nie został ustalony stan ich aktywności prawno-ekonomicznej. Operatem badania ewidencyjnego była więc część kartoteki zwrotnej badania SOF-1 zawierająca jednostki włączone do kategorii „brak kontaktu z jednostką”.

Wykres 1.9. Struktura kartoteki zwrotnej SOF-1 za 2008 r. (stan na 30.08.2009)

Z tak zdefiniowanego operatu liczącego 57,2 tys. organizacji została wylosowana próba warstwowo-losowa o łącznej liczebności 4,3 tys. jednostek. Warstwy i parametry podpróbek z nich losowanych określono w następujący sposób:

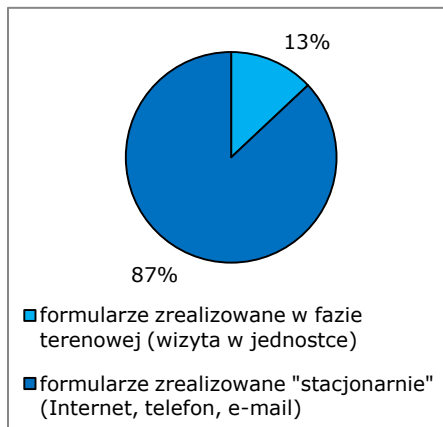
1. warstwy wojewódzkie – dobór losowy po 160 jednostek, przy czym w warstwach, gdzie liczebność jednostek w próbie nie osiągnęła 160 jednostek brakująca liczba jednostek została dolosowana w danej warstwie; w rezultacie najmniej liczna warstwa wojewódzka liczyła 168 jednostek a najliczniejsza - 476 jednostek,
2. warstwa jednostek posiadających status organizacji pożytku publicznego – o ile w ramach losowania, o którym mowa w podpunkcie 1. nie zostało wylosowane przynajmniej 400 jednostek, wówczas brakująca liczba jednostek była dolosowana; w rezultacie warstwa organizacji posiadających status OPP liczyła 695 jednostek,
3. warstwy jednostek posiadających poszczególne formy prawne (warstwa stowarzyszeń, warstwa podobnych organizacji społecznych, warstwa fundacji, warstwa społecznych jednostek wyznań innych niż Kościół katolicki – o ile w ramach losowania, o którym mowa w podpunkcie 1. nie zostało wylosowane przynajmniej 200 jednostek, wówczas brakująca liczba jednostek była dolosowana w danej warstwie; w rezultacie najmniej liczna warstwa społecznych jednostek wyznań innych niż Kościół katolicki liczyła 110 jednostek²⁷, kolejna warstwa – organizacji społecznych liczyła 290 jednostek, a najliczniejsza warstwa stowarzyszeń - liczyła 816 jednostek,
4. warstwy jednostek według 3 klas zatrudnienia (brak pracowników, 1-5 pracowników, więcej niż 5 pracowników) – o ile w ramach losowania o którym mowa w podpunkcie 1. nie zostało wylosowane przynajmniej 400 jednostek, wówczas brakująca liczba jednostek była dolosowana w danej warstwie; w rezultacie najmniej liczna warstwa organizacji mających według BJS ponad 5 pracowników liczyła 502 jednostki a najliczniejsza warstwa organizacji nieposiadających pracowników – liczyła 2646 jednostek.

Średnia liczba jednostek w próbie na jedno województwo wyniosła 268 organizacji.

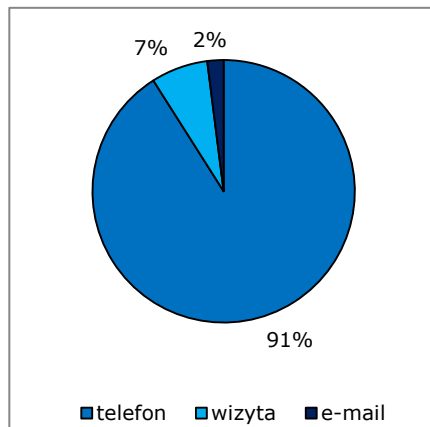
Badanie zostało zrealizowane w terenie przez pracowników urzędów statystycznych ze wszystkich 16 województw w okresie 14.09-16.10.2009 r. W celu wypełnienia formularza *Informacja ewidencyjna o podmiotach, które nie wypełniły formularza SOF-1* pracownicy urzędów statystycznych pozyskiwali informacje o badanych jednostkach telefonicznie (91% wypełnionych formularzy), przy użyciu poczty elektronicznej (2%), a także przez wizytę w siedzibie organizacji (7%). Po zakończeniu badania w terenie dane wprowadzano do systemu informatycznego wykorzystując słownik TERYT do wprowadzania adresu jednostki, dzięki czemu można było zaktualizować Bazę Jednostek Statystycznych, w której obowiązuje ten właśnie standard zapisu adresów.

²⁷ Była ta pełna zbiorowość tych jednostek z operatu obejmująca wszystkie jednostki, które nie złożyły sprawozdania SOF-1.

Wykres 1.10. Metody realizacji badania według raportów z realizacji badania SOF-1e

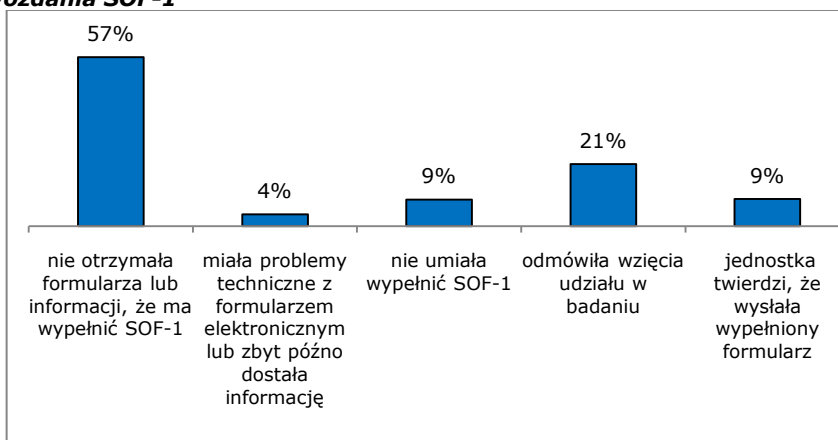
Wykres 1.11. Metoda, którą udało się nawiązać skuteczny kontakt z badaną organizacją

W trakcie badania uzyskano informacje o 87% badanych jednostek z próby badania ewidencyjnego. Okazało się, że 79% spośród jednostek, o których pozyskano informacje było aktywnych w czasie realizacji badania ewidencyjnego.

Powodem nie złożenia sprawozdania SOF-1 wskazywanym przez 6 na 10 aktywnych jednostek był brak wiedzy o obowiązku sprawozdawczym (nie dotarła do nich informacja o badaniu SOF-1), natomiast odmowy wypełnienia sprawozdania tłumaczone brakiem czasu, wielkością formularza itp. wskazało trzykrotnie mniej, tj. 2 na 10 badanych organizacji.

Wykres 1.12. Przyczyny nieodesłania formularza SOF-1 podawane przez aktywne organizacje w *Informacji ewidencyjnej o podmiotach, które nie wypełniły sprawozdania SOF-1*

Po uogólnieniu danych z próby zbadanej formularzem *Informacja ewidencyjna o podmiotach, które nie wypełniły sprawozdania SOF-1* okazało się, że aktywnych jest około 40 tys. z 57 tys. jednostek, z którymi nie udało się nawiązać kontaktu w trakcie właściwego badania na formularzu SOF-1. W oparciu o te szacunki naliczono wagi dla 31 tys. jednostek, które wypełniły formularz SOF-1.

1.5.2. Konstruowanie wag i uogólnianie wyników

Dla potrzeb uogólnienia danych ze sprawozdań SOF-1 (badanie właściwe) wypełnionych przez jednostki stanowiące 33% jednostek oryginalnego operatu badania na populację wszystkich znajdujących się w tym operacie jednostek aktywnych obliczono dwa rodzaje wag korzystając z wyników badania ewidencyjnego:

- wagi w_1 - wynikające wyłącznie z przyjętej frakcji losowania próby i proporcji między jednostkami zbadanymi w badaniu SOF-1 a jednostkami, których aktywność stwierdzona została w badaniu ewidencyjnym;
- wagi w_2 - uwzględniające, oprócz powyższych czynników, także proporcje liczby pracujących pomiędzy podanymi wyżej zbiorami jednostek.

Przyjmując następujące oznaczenia:

N_z – liczba jednostek aktywnych spośród jednostek zbadanych w badaniu właściwym,

N_n – liczba jednostek niezbadanych w badaniu właściwym,

n – liczba jednostek wylosowanych do badania ewidencyjnego spośród populacji jednostek niezbadanych w badaniu właściwym,

wagę dla jednostek wylosowanych do badania ewidencyjnego obliczono ze wzoru:

$$(1) \quad w_{1e} = \frac{N_n}{n},$$

Wagi w_{1e} wykorzystano do oszacowania wartości N_e tj. liczby jednostek aktywnych w zbiorowości jednostek niezbadanych w badaniu właściwym. Następnie obliczono wagę w_1 niezbędną do oszacowania liczby jednostek w całej populacji. Waga ta została obliczana ze wzoru:

$$(2) \quad w_1 = \frac{N_z + N_e}{N_z},$$

Powyższe wagi obliczane były oddzielnie dla warstw utworzonych ze względu na następujące zmienne:

- forma prawna (stowarzyszenie, podobna organizacja społeczna, fundacja, społeczna jednostka wyznania innego niż Kościół katolicki),
- województwo, w którym organizacja ma siedzibę,

- klasa zatrudnienia, tj. liczba pracowników zatrudnianych przez organizację w ramach stosunku pracy (bez pracowników, 1-5 pracowników, 6 lub więcej pracowników; podziału jednostek badanych na klasy dokonano według danych z operatu losowania),
- posiadanie bądź nie statusu organizacji pożytku publicznego.

Łącznie utworzono 237 warstw, z czego 236 to warstwy stworzone dla potrzeb losowania próby do badania ewidencyjnego plus jedna warstwa jednostek, które w 100% zostały zbadane w badaniu właściwym. Przy obliczaniu wag, niektóre mniej liczne warstwy, zostały połączone z warstwami sąsiednimi.

Powyższe wagi wykorzystane zostały do uogólnienia liczby aktywnych jednostek i wszystkich wartości zmiennych uzyskanych z badania SOF-1 z wyjątkiem zmiennych ekonomicznych.

Dla celów szacowania liczby pracujących oraz innych powiązanych z zatrudnieniem zmiennych ekonomicznych wykorzystano wagi, które uwzględniały informację o liczbie pracowników uzyskaną odnośnie jednostek objętych badaniem na formularzu *Informacja ewidencyjna o podmiotach, które nie wypełniły sprawozdania SOF-1*.

Przyjmując następujące oznaczenia:

P_z – liczba pracujących w jednostkach aktywnych zbadanych w badaniu właściwym,

P_e – oszacowanie liczby pracujących na podstawie badania ewidencyjnego w populacji jednostek niezbadanych w badaniu właściwym (przy szacowaniu wartości P_e wykorzystywana jest waga w_1e),

obliczono nową wagę w_2 uwzględniającą liczbę pracujących zgodnie ze wzorem:

$$(3) \quad w_2 = \frac{P_z + P_e}{P_z},$$

Powyższe wagi szacowane były dla warstw będących sumą wyżej opisanych warstw. Utworzono łącznie 19 warstw, przy czym dwie warstwy zawierały wyłącznie jednostki o zerowej liczbie pracujących. Dla tych warstw przyjęto, że $w_2 = 1$.

1.6. Problemy w realizacji badania i rekomendacje dla przyszłych badań SOF²⁸

1.6.1. Problem nieaktualnych danych adresowych

W trakcie realizacji poszczególnych etapów badania pojawiały się różnego rodzaju problemy, których przynajmniej częściowe rozwiązanie pozwoli na sprawniejszy przebieg badania w przyszłych latach. Już na etapie wysyłki wystąpiły pierwsze przeszkody. Z puli 84,7 tys. wysłanych listów ok. 11,5% korespondencji nie trafiło do adresatów i wróciło do Urzędu Statystycznego w Krakowie. Najczęściej spotykanymi adnotacjami na kopertach były: „adresat nieznan” lub „adresat wyprowadził się”. Związane jest to z nieaktualnymi adresami do korespondencji w Bazie Jednostek Statystycznych, nie aktualizowanymi danymi teleadresowymi na bieżąco przez jednostki oraz tym, że badanie na całej populacji świeckich organizacji non-profit po raz ostatni było przeprowadzone w 2002 roku²⁹. W korespondencji zwrotnej pojawiały się również adnotacje „podmiot zlikwidowany”, co w niektórych przypadkach znalazło potwierdzenie w dostępnych rejestrach i zwiększyło odsetek jednostek rozpoznanych.³⁰

1.6.2. Problem z wysyłką formularzy

Pomimo sprawnie zorganizowanej wysyłki zawiadomień o badaniu i formularzy znacznie rozciągnęła się ona w czasie ze względu na bardzo dużą liczbę adresatów i okres przedświąteczny. W dobie elektronizacji i informatyzacji społeczeństwa przy realizacji badania w kolejnych latach należałoby szerzej wykorzystać elektroniczną formę przekazu danych, ograniczając lub w miarę możliwości rezygnując z wysyłania formularzy sprawozdawczych pocztą tradycyjną.

1.6.3. Problemy z formularzem

Obszerny formularz badania SOF - 1 zniechęcał jednostki do jego wypełnienia. Niektórzy adresaci badania zgłaszali uwagi sygnalizujące, że niektóre pojęcia są niezrozumiałe.

Jednym z najczęściej występujących problemów była trudność rozróżnienia przez sprawozdawców odpłatnej działalności statutowej od działalności gospodarczej.

²⁸ **Autorzy: Krzysztof Borysiak, Anna Bierońska-Picyk**, Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków

²⁹ Szerzej na ten temat w podrozdziale *Populacja i operat. Aktualizacja operatu na potrzeby badania*, w punkcie *Specyfika zbiorowości objętej badaniem SOF-1*.

³⁰ Za jednostki rozpoznane uznano organizacje, które wypełniły sprawozdanie SOF-1 lub odmówiły jego wypełnienia, jak też jednostki, które w trakcie czynności związanych realizacją badania, w ramach kontaktu bezpośredniego zostały określone jako nieaktywne.

W trakcie realizacji badania niezbędne okazały się dodatkowe wyjaśnienia, iż prowadzenie działalności gospodarczej wymaga wyraźnego jej zapisu w statucie organizacji oraz wpisu do rejestru przedsiębiorców w Krajowym Rejestrze Sądowym. Problem ten udało się rozwiązać na etapie edycji zbioru danych z badania konfrontując informacje ze sprawozdań z danymi z rejestru przedsiębiorców KRS. Zaleca się zamieszczenie zapisów na ten temat w objaśnieniach do formularza.

Kolejny problem wystąpił w części kwestionariusza dotyczącej rodzaju przeważającej działalności statutowej. W miejscu, gdzie respondenci mieli opisać, na czym polega ich działalność, często wpisywano symbol PKD 9133Z i jego opis w brzmieniu identycznym jak w zaświadczeniu REGON tj. *Działalność pozostałych organizacji członkowskich, gdzie indziej niesklasyfikowana*. Takie działanie sprawozdawców było nagminne a zapisy na tyle ogólne, że skutkowało to koniecznością dodatkowego kontaktu telefonicznego lub mailowego z jednostkami, celem precyzyjnego określenia specyfiki ich działalności. Wydaje się, że modyfikacja pytania lub jego dodatkowe objaśnienie może znacznie zmniejszyć rozmiar tego problemu.

Następną trudnością okazało się rozróżnienie pojęć *organizacja pożytku publicznego* i *działalności pożytku publicznego*. Pomimo już kilkuletniego obowiązywania *ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, część respondentów nie odróżnia statusu OPP od faktu prowadzenia działalności pożytku publicznego w zakresie wskazanym w ustawie jako zadania publiczne. Badanie pokazało także, że niektórzy respondenci w ogóle nie wiedzą, co to jest OPP. Aby rozwiązać problem często nieprawidłowych odpowiedzi na kwestionariuszu, korzystano w tym zakresie z danych zawartych w KRS.

Ze względu na brak odpowiedniej ewidencji czasu przepracowanego społecznie w jednostkach trudnością było wypełnienie działu formularza dotyczącego tych zjawisk.

Niewłaściwie rozumiany okazał się także dział dotyczący beneficjentów jednostki. Część respondentów zgłaszała brak objaśnienia, które wskazywałoby na możliwość zaliczenia członków organizacji do beneficjentów objętych jej działaniem.

1.6.4. Trudności związane z niską kompletnością badania

W celu zwiększenia kompletności badania przeprowadzono rozmowy telefoniczne z jednostkami, które nie wywiązały się z obowiązku sprawozdawczego, a do tych, które posiadały adresy e-mail, dodatkowo wysłano mailowe przypomnienia o obowiązku sprawozdawczym wraz z załączoną aplikacją do wypełniania formularza w trybie off-line. Prace te były utrudnione ze względu na:

- niewielki spływ sprawozdań w wyznaczonym terminie, co powodowało konieczność monitowania dużej liczby sprawozdawców jednocześnie,
- małą liczbę posiadanych adresów e-mail organizacji,
- nieaktualne numery telefonów,
- brak reakcji zwrotnej na przypomnienia,

- utrudniony kontakt ze względu na specyfikę badanych jednostek, np.: brak stałej siedziby, brak służb administracyjno-księgowych, brak możliwości kontaktu w godzinach pracy urzędu statystycznego,
- niechęć do ujawniania danych finansowych,
- negatywny stosunek do statystyki, traktowanej jako element biurokratycznej opresji ze strony państwa,
- wciąż nie dość silne bodźce motywujące jednostki do wypełnienia sprawozdania.

1.6.5. Rekomendacje dla przyszłych badań SOF

Między kolejnymi edycjami badania stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji konieczna jest aktualizacja bazy adresowej i e-mailowej, co w znacznym stopniu ułatwi komunikację z tymi podmiotami w przyszłości.

Adresy jednostek, z którymi nie nawiązano kontaktu (brak telefonu, adresu e-mail, odpowiedzi na wysłaną korespondencję) należy sprawdzić w organach prowadzących ewidencję organizacji non-profit: Krajowym Rejestrze Sądowym i starostwach powiatowych. Pomocną też może być internetowa baza organizacji pozarządowych (ngo.pl). W przyszłych badaniach w pytaniu o najważniejsze pola działalności statutowej sprawozdawca zaznaczając odpowiedź *Pozostała działalność...* w poszczególnych dziedzinach powinien mieć możliwość określenia, co kryje się pod tym pojęciem, poprzez podanie opisu.

Kontrola błędów formalnych i rachunkowych dla formularzy elektronicznych z jednej strony była zbyt silna (dotyczy to np. niemożności wpisania braku danych w niektórych pytaniach), z drugiej strony zbyt słaba (brak kontroli spójności pomiędzy pytaniami dotyczącymi występowania płatnych form działalności a uzyskiwanych z nich przychodów). Takie założenia do kontroli formularza elektronicznego skutkowały koniecznością dodatkowych kontaktów z jednostką, celem wyjaśnienia nieprawidłowości. Warto przetestować działanie elektronicznych formularzy przed realizacją badania na odpowiednio dobranej dużej grupie jednostek, co pozwoli wychwycić wszystkie tego typu problemy.

W celu uniknięcia wyżej wymienionych sytuacji w kolejnych edycjach badania, należy poprawić jakość kartoteki oraz promować statystykę publiczną w środowisku badanych organizacji. Jak powyżej wspomniano, okresy między badaniami należy wykorzystać do aktualizacji Bazy Jednostek Statystycznych w oparciu o dostępne informacje z rejestrów oraz Internetu. Opracowanie krótkich folderów zawierających materiały wynikowe ostatniego badania i rozesłanie ich pocztą elektroniczną do uczestników badania oraz agend administracji centralnej i samorządowej jest także jedną z proponowanych form popularyzacji badania.

Rozdział 2

Struktura sektora stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji

2.1. Organizacje aktywne i zbadane, organizacje aktywne, ale niezbadane oraz organizacje nieaktywne w 2008 r.¹

Wyniki badania SOF-1 za 2008 rok ukazują pełen obraz zbiorowości stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji w Polsce. Chociaż głównym celem tej publikacji jest analiza całej zbiorowości organizacji, które faktycznie działały w 2008 roku, to badanie SOF-1 dzięki swojemu szerokiemu zasięgowi oraz realizacji badania ewidencyjnego pozwala przedstawić zarówno grupę organizacji, które wypełniły formularz SOF-1 jak i organizacji, które były aktywne, ale nie złożyły sprawozdania, a ponadto umożliwia dość precyzyjnie oszacować liczbę oraz strukturę organizacji, które mimo że znalazły się w kartotece badania SOF-1 jako aktywne to praktycznie nie działały. Podrozdział ten scharakteryzuje główne cechy tych trzech zbiorowości.

Realizacja badania właściwego tj. badania na formularzu SOF-1 w drugim kwartale 2009 roku pozwoliła na zebranie danych statystycznych o działalności 31 tys. spośród 93 tys. podmiotów znajdujących się w kartotece (surowa kompletność badania wyniosła więc 33%).² Ponadto w ramach realizacji badania właściwego ustalono, że prawie 5 tys. organizacji nie prowadziło aktywnej działalności, w roku którego dotyczyło sprawozdanie.³

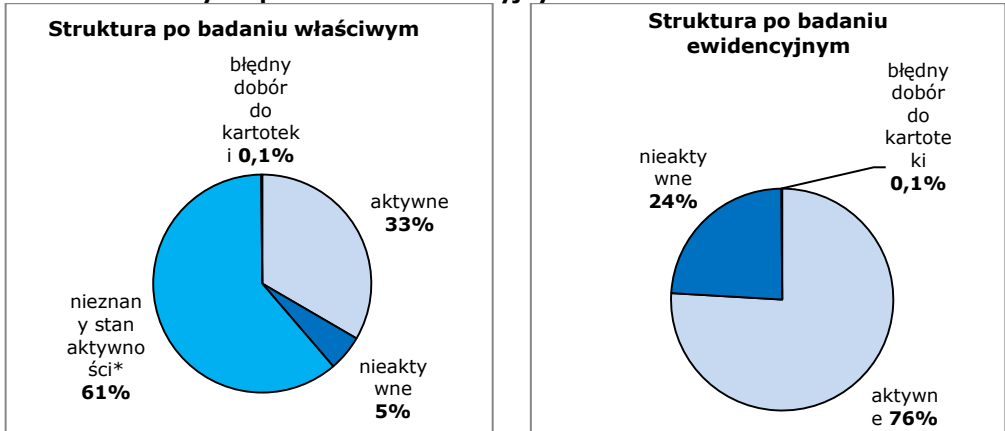
Z kolei, w ramach badania ewidencyjnego oszacowano strukturę aktywności pozostałych 57 tys. podmiotów z kartoteki badania SOF-1. Dzięki temu ustalono, że spośród 93 tys. jednostek objętych badaniem SOF-1 aktywnych było prawie 71 tys., zaś nieaktywnych ponad 22 tys. Biorąc pod uwagę udział organizacji, które złożyły sprawozdanie SOF-1 wśród oszacowanej po badaniu ewidencyjnym liczby aktywnych podmiotów, można określić, że ostateczna kompletność wyników badania wyniosła 44%.

¹ **Autorka: Karolina Goś-Wójcicka**, Wydział Badań Gospodarki Społecznej, Dep. Badań Społecznych GUS

² Szczegółowe informacje o realizacji i surowej kompletności badania SOF-1 zostały zaprezentowane w rozdziale 1. *Metodologia badania SOF-1 za 2008 r.*

³ Do organizacji nieprowadzących aktywnej działalności zaliczone zostały podmioty, których stan ustalony w trakcie badania określono jako: jednostki znajdujące się w trakcie budowy lub organizowania się, jednostki znajdujące się w stanie zawieszenia, likwidacji oraz podmioty zlikwidowane, a także jednostki z innych powodów nie prowadzące w roku sprawozdawczym działalności statutowej.

Wykres 2.1. Struktura aktywności zbiorowości objętej badaniem SOF-1 po badaniu właściwym i po badaniu ewidencyjnym

* brak kontaktu lub odmowa

Jak widać na Wykresie 2.1. grupa jednostek nieaktywnych stanowi 24% z kartoteki badania SOF-1. Najwięcej nieaktywnych organizacji było wśród fundacji (41%), natomiast najmniej wśród kół łowieckich (8%) i stowarzyszeń kultury fizycznej (13%). Aktualność danych rejestrowych najlepiej wyglądała jednak wśród jednostek posiadających status organizacji pożytku publicznego. Wyniki badania SOF-1 za 2008 rok pokazały, że liczba aktywnych stowarzyszeń i fundacji ze statusem OPP jest niemal równa liczbie tych organizacji zarejestrowanych w KRS. Gdy w całej populacji stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji liczba aktywnych organizacji w stosunku do stanu kartoteki kształtowała się na poziomie 76% to w zakresie organizacji pożytku publicznego była dużo wyższa i przekroczyła 99%. Organizacje pożytku publicznego wyróżniają się też korzystnie pod względem udziału w badaniu SOF-1 - sprawozdanie złożyło 66% spośród nich.

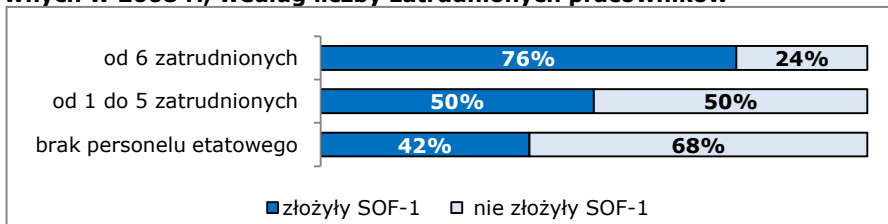
Tabela 2.1. Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne oraz fundacje aktywne w 2008 r. według typu organizacji oraz realizacji obowiązku sprawozdawczego SOF-1

Wyszczególnienie:		wszystkie aktywne		aktywne, które złożyły SOF-1	
		w tys.	% z liczby w kartotece	% z liczby w kartotece	% spośród aktywnych
OGÓŁEM		70,9	76	33	44
fundacje		5,9	59	29	48
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	typowe stowarzyszenia i org. społ.	29,5	71	32	45
	stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe	20,3	87	36	42
	ochotnicze straże pożarne	12,9	81	33	41
	kół łowieckie	2,3	92	44	48
razem stowarzyszenia i org. społ.		65,0	78	34	44

Biorąc pod uwagę, że kompletność ostateczna wyliczona jako proporcja liczby wypełnionych formularzy SOF-1 do liczby organizacji aktywnych wyniosła 44%, relatywnie wysokie było też uczestnictwo w badaniu SOF-1 ze strony fundacji i kół wiejskich (po 48%), natomiast nieco niższe niż średnie - ochotniczych straży pożarnych (41%) i stowarzyszeń kultury fizycznej (42%). W sumie jednak forma organizacyjno-prawna jednostek nie miała zasadniczego wpływu na skłonność organizacji do udziału w badaniu.

Silny związek z uzyskaną kompletnością badania miał za to poziom zatrudnienia w organizacjach. Podmioty, które dysponowały w 2008 roku płatnym personelem etatowym częściej składały sprawozdanie SOF-1 niż aktywne organizacje nieposiadające pracowników. Z obowiązku statystycznego wywiązało się 3/4 organizacji zatrudniających co najmniej 6 osób oraz 1/2 zatrudniających od 1 do 5 osób.

Wykres 2.2. Realizacja obowiązku sprawozdawczego SOF-1 wśród organizacji aktywnych w 2008 r., według liczby zatrudnionych pracowników

Inne zmienne takie, jak rodzaj gminy, czy województwo w którym mieściła się siedziba organizacji były w dużo mniejszym stopniu skorelowane z faktem wzięcia lub nie udziału w badaniu SOF-1. Częściej sprawozdanie SOF-1 składały organizacje ulokowane w gminach miejskich (45%) niż w gminach wiejskich (42%), ale ma to również związek z tym, że przeważająca część organizacji zatrudniających personel płatny posiadała siedziby w miastach. Dane te wskazują wyraźnie na to, że organizacje małe, opierające swoją działalność na pracy społecznej i charakteryzujące się lokalnym zasięgiem działania miały większe problemy z udziałem w badaniu SOF-1.⁴

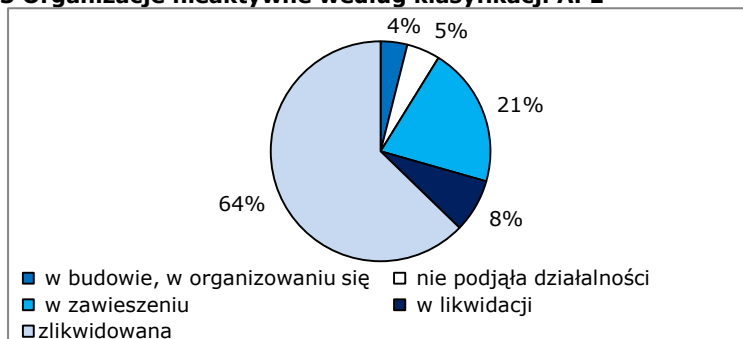
Scharakteryzowanie, choćby na tak ogólnym poziomie, organizacji, które były aktywne a nie uczestniczyły w SOF-1 było możliwe dzięki realizacji omówionego wcześniej badania ewidencyjnego. Badanie to pozwoliło również na pozyskanie bardziej

⁴ Może wiązać się to z co najmniej dwoma problemami, które szczegółowo charakteryzowane były w poprzednim rozdziale. Sam formularz sprawozdania SOF-1 był długi i zawierał dużo precyzyjnych pytań ekonomicznych, co mogło być trudne i problematyczne dla organizacji niedysponujących wyspecjalizowanymi kadrami. Drugim aspektem związanym również z mniejszą instytucjonalizacją tej części populacji sektora non-profit jest kwestia aktualności informacji kontaktowych w rejestrach urzędowych (REGON, KRS). Małe organizacje często nie aktualizują swoich danych, co potwierdziły wyniki badania ewidencyjnego, mówiące o tym, że spośród organizacji, które nie wzięły udziału w badaniu właściwym aż 57% twierdziło, że nie dotarł do nich formularz SOF-1 ani żadna informacja o tym obowiązku sprawozdawczym.

szczegółowych informacji o organizacjach nieaktywnych.⁵ Zgodnie z dokonanyimi w oparciu o wyniki badania właściwego i badania ewidencyjnego szacunkami, w rejestrze REGON oraz w BJS na koniec 2008 r. pozostawało zarejestrowanych, jako aktywne, prawie 14,5 tys. organizacji, które zostały faktycznie zlikwidowane, ale ich przedstawiciele nie dopełnili procedury formalnej, polegającej na złożeniu wniosku RG-2 (*Wniosek o skreślenie podmiotu z krajowego rejestru urzędowego podmiotów gospodarki narodowej*).

Jednostki faktycznie (ale nieformalnie) zlikwidowane stanowiły największą, bo aż 64% część ze zbiorowości 22,5 tys. jednostek, określonych ogólnie jako nieaktywne. Drugą pod względem liczebności grupę (21%) podmiotów nieaktywnych stanowiły organizacje, które czasowo zaprzestały prowadzenia swojej działalności, ale w kolejnych latach mogą ją wznowić. Najmniej natomiast było organizacji, które faktycznie nigdy nie były aktywne, gdyż nie rozpoczęły swojej działalności statutowej. Dzielą się one na dwie grupy: (1) te, które nie podjęły działalności (mogły zostać utworzone nawet dość dawno, ale nigdy nie zaczęły być aktywne) – 5% oraz (2) te, które są jeszcze w budowie, organizowaniu się, a więc można przypuszczać, że w niedługim czasie rozpoczną prowadzenie działalności statutowej – 4%.

Wykres 2.3 Organizacje nieaktywne według klasyfikacji APE*

* klasyfikacja aktywności prawno-ekonomicznej (APE) stosowana w REGON i BJS

Dane z badania ewidencyjnego pozwalają też oszacować, że organizacje, które faktycznie zaprzestały prowadzenia działalności, najczęściej zakończyły ją w ciągu ostatnich 3 lat poprzedzających rok sprawozdawczy (51%). Dominującym rokiem zaprzestania działalności był rok poprzedzający okres sprawozdawczy (2007). Dokładnie połowa z nieaktywnych organizacji przestała działać nie później niż w 2005 roku, natomiast średnia wartość wypadła na rok 2003. Organizacje niedziałające już długo, a więc co najmniej od 10 lat, stanowiły 15% zbiorowości nieaktywnych jednostek.

Organizacje, które okazały się nieaktywne stanowiły wprawdzie prawie 1/4 operatu badania SOF-1, jednak biorąc pod uwagę fakt, że większość organizacji, które faktycznie zaprzestały prowadzenia działalności, kończyła działalność już po roku 2002

⁵ Zgodnie z klasyfikacją aktywności prawno-ekonomicznej (APE) stosowaną w REGON i BJS.

można uznać, że dane BJS o aktywności badanych jednostek nie odbiegały od stanu faktycznego bardziej niż tyle ile wynika z terminu przeprowadzenia ostatniego pełnego badania analogicznej zbiorowości (2002 rok).

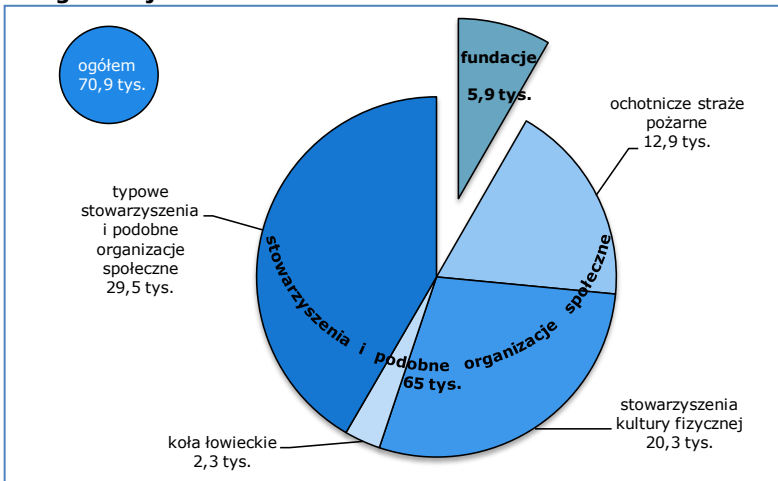
Dalsze analizy struktury sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji podejmowane w tym rozdziale będą dotyczyć wyłącznie zbiorowości 70,9 tys. podmiotów, które aktywnie działały w 2008 roku.

2.2. Organizacje aktywne w 2008 r. ⁶

2.2.1. Liczba aktywnych organizacji ze względu na formę prawną i rodzaj organizacji z wyodrębnieniem OPP

W 2008 roku w Polsce aktywną działalność prowadziło 70,9 tys. stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji.

Wykres 2.4. Liczba aktywnych organizacji w 2008 r. według form prawnych i rodzajów organizacji

Najwięcej wśród nich miało formę prawną stowarzyszenia lub innej organizacji społecznej - ponad 65 tys., co daje prawie 92% ogólnej liczby wszystkich aktywnych organizacji. Wśród tych podmiotów liczną grupę stanowiły stowarzyszenia kultury fizycznej i związki sportowe (31%) oraz ochotnicze straże pożarne (20%). Kolejną dość liczną a przy tym homogeniczną podzbiorowość stanowiły koła łowieckie (ok. 4%). Osobną formę prawną stanowiły fundacje, których odsetek wynosił ponad 8% zbadanej zbiorowości (zob. Wykres 2.4).

⁶ **Autorzy: Krzysztof Borysiak, Małgorzata Szwed**, Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej, US Kraków

Szczególną kategorią organizacji non-profit są organizacje posiadające status OPP.⁷ Status ten posiadało w 2008 roku jedynie 6,2 tys. spośród zbadanych organizacji (9%). Najczęściej jednak badane organizacje nie posiadały statusu OPP (64,7 tys., co stanowiło 91% wszystkich zbadanych organizacji). Niski odsetek organizacji pożytku publicznego wiąże się m.in. z licznymi ustawowymi warunkami, które należy spełnić starając się o uzyskanie statusu OPP oraz w wielu przypadkach z brakiem świadomości korzyści wynikających z jego uzyskania.

Jeśli chodzi o liczbę organizacji ze statusem OPP w ramach danej formy prawnej, największy udział OPP zanotowano wśród fundacji - 24% (tj. 1,4 tys. fundacji), dużo mniejszy odsetek był wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych - 7% (tj. 4,8 tys. tych podmiotów).

Tabela 2.2. Organizacje aktywne w 2008r. według formy prawnej oraz statusu OPP

Liczba stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji w 2008 r.:	Ogółem	Forma prawna	
		fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
OGÓŁEM (w tys.)	70,9	5,9	65
% organizacji w kolumnach			
posiadających status OPP	9	24	7
nieposiadających statusu OPP	91	76	93

2.2.2. Liczba aktywnych organizacji ze względu na wielkość ich potencjału ekonomicznego i społecznego

Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. ze względu na klasę zatrudnienia

W organizacjach pozarządowych tak jak w sektorze prywatnym występują różne formy zatrudnienia pracowników. Jednak w większości badanych organizacji cele statutowe realizowały osoby pracujące bez wynagrodzenia, dobrowolnie poświęcając na to swój czas wolny. Brak występowania płatnego personelu dotyczył aż 45 tys. organizacji (63%).

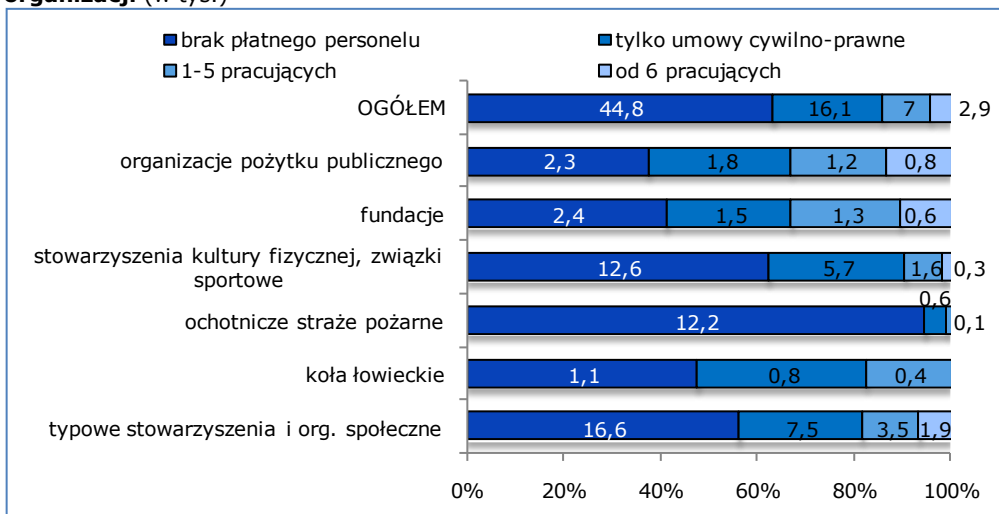
W przypadku personelu opłacanego, najczęściej były to osoby, które wykonywały pracę w ramach umów cywilno – prawnych, będących najmniej kosztowną dla pracodawcy formą zatrudnienia. Z takiego rozwiązania skorzystało 16 tys. organizacji (23%)

Najważniejszym dla organizacji rodzajem zatrudnienia personelu, bo gwarantującym pewną ciągłość i stabilność działania organizacji, jest zatrudnienie w formie umowy o pracę (stosunku pracy). To także najkorzystniejsza forma zatrudnienia z punktu widzenia pracowników. Ze względu na koszty, sposób ten jest jednak

⁷ Takie organizacje mają prawo do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych, a także do korzystania ze zwolnień od niektórych podatków, opłat skarbowych i sądowych.

znacznie rzadziej stosowany przez badane organizacje niż to ma miejsce w sektorze publicznym czy komercyjnym. Jedynie 10 tys. organizacji zatrudniało swój personel na podstawie umowy o pracę (13%).

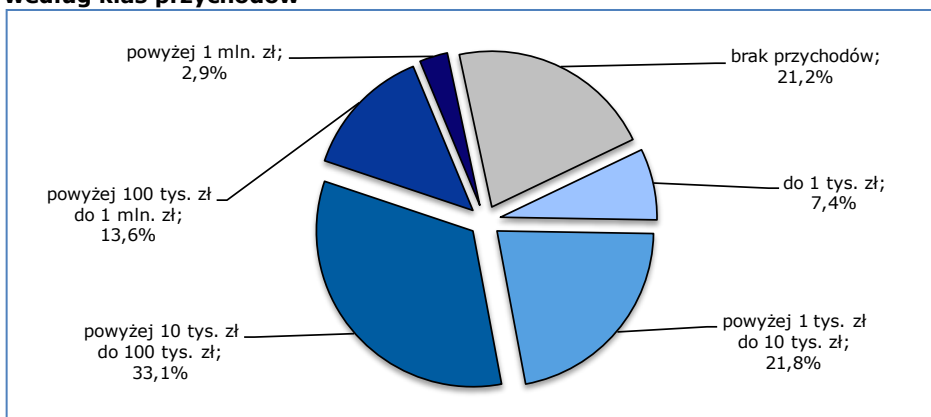
Wykres 2.5. Liczba stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji aktywnych w 2008 r. według klas posiadania personelu płatnego i rodzaju organizacji (w tys.)

Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. ze względu na klasy przychodów

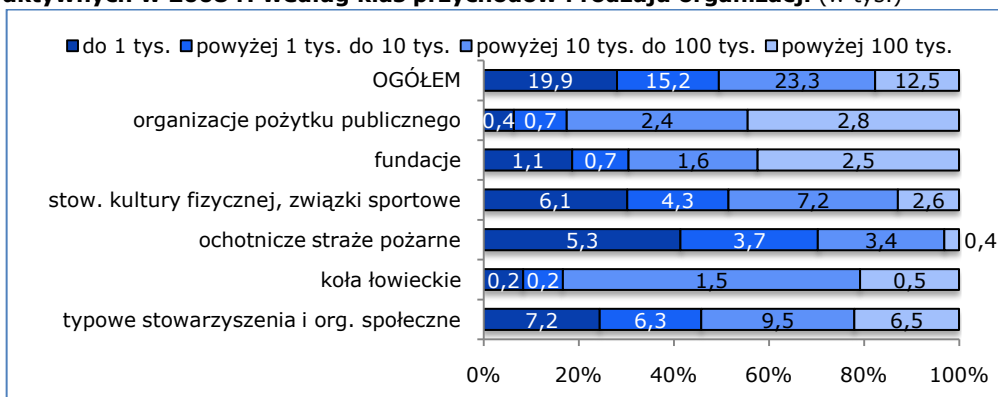
O potencjale organizacji non-profit świadczą nie tylko dane dotyczące zatrudnienia, ale także ich przychody.

Wykres 2.6. Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje w 2008 r. według klas przychodów

Najwięcej organizacji (33%) osiągnęło przychody w klasie powyżej 10 tys. zł do 100 tys. zł. Następne w kolejności były organizacje (22%), których przychody wynosiły powyżej 1 tys. zł do 10 tys. zł. Przychody powyżej 1 miliona zł osiągnęła niewielka grupa - 3% organizacji. Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje, które nie miały żadnych przychodów w 2008 roku stanowiły 21% ogółu.

Wykres 2.7. Liczba stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji aktywnych w 2008 r. według klas przychodów i rodzaju organizacji (w tys.)

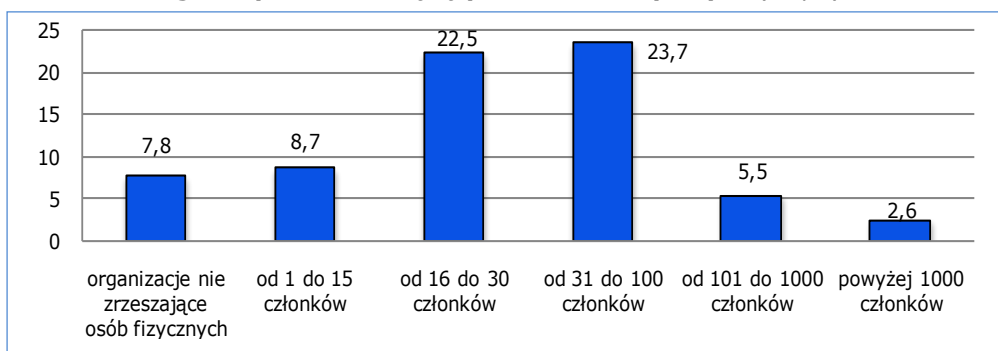

Z analizy przychodów pośród zbadanych organizacji, które posiadały status OPP wynika, że prawie 44% z nich (tj. 3 tys. jednostek) osiągało przychody powyżej 100 tys. zł. Duży odsetek organizacji w klasie powyżej 100 tys. zł przychodów odnotowano także wśród fundacji (42%). Najmniejsze przychody (w kwocie do 1 tys. zł) najczęściej deklarowały ochotnicze straże pożarne (41%).

Liczba aktywnych w 2008 r. organizacji ze względu na liczbę członków

W badanych organizacjach non-profit o formalnym członkostwie można mówić tylko w przypadku stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych. Zgodnie z polskim prawodawstwem, stowarzyszenie posiadające osobowość prawną zakładane jest przez co najmniej piętnaście osób, które uchwalają statut stowarzyszenia.

Wykres 2.8. Liczba stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji aktywnych w 2008 r. według liczby członków będących osobami fizycznymi (w tys.)

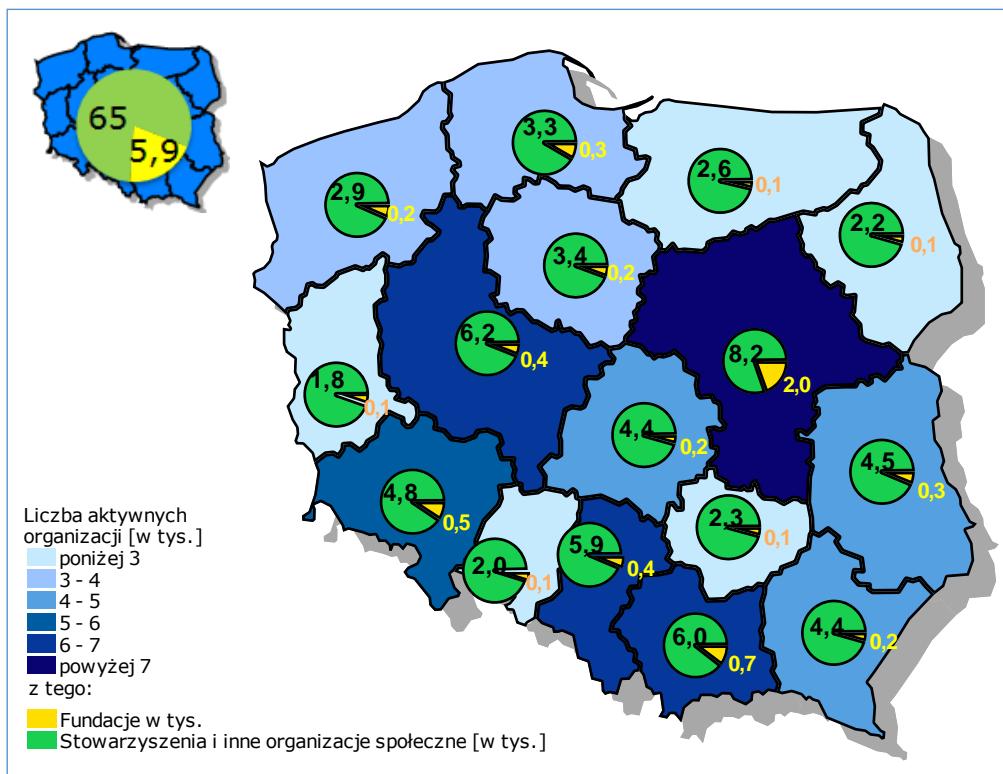
Uzyskane wyniki pokazują, że najwięcej organizacji (24 tys.) miało od 31 do 100 członków, a niewiele mniej organizacji (23 tys.) mieściło się w klasie od 16 do 30 członków. Relatywnie dużą liczbą członków, bo powyżej 100, może szczycić się ponad 8 tys. organizacji (11%), z czego niecałe 3 tys. (4%) skupiało rekordową liczbę ponad 1000 członków.

2.2.3. Liczba aktywnych organizacji ze względu na podział terytorialny

Liczba aktywnych w 2008 r. organizacji według województw

Liczbę aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji objętych badaniem SOF-1 szacuje się na ok. 71 tys. Najzasobniejszym w badane organizacje województwem jest województwo mazowieckie, w którym w 2008 r. miało siedzibę ok. 2 tys. fundacji oraz 8 tys. stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych. Łącznie było to ponad 14% ogółu aktywnych jednostek objętych badaniem SOF-1. Co więcej, Warszawa stanowiła siedzibę dla blisko 60% wszystkich fundacji, z których większość prowadziła działalność ogólnokrajową lub wykraczającą poza granice Polski.

Mapa 2.1. Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. według województw

Kolejne w zakresie największej liczby organizacji województwa to wielkopolskie i małopolskie (po 9,4% każde) oraz śląskie (8,9%). Najmniej badanych organizacji miało siedzibę w województwie świętokrzyskim (3,4%) oraz opolskim, (2,9%).

Pod względem liczby organizacji przypadających na 10 tys. mieszkańców na pierwszym miejscu znalazło się województwo podkarpackie oraz lubelskie (po 22 organizacje na 10 tys. mieszkańców), a dopiero na piątym województwo mazowieckie (20 organizacji na 10 tys. mieszkańców). Najmniej organizacji na 10 tys. mieszkańców przypada w województwie śląskim (14). Natomiast średnia liczba organizacji na 10 tys. mieszkańców w całym kraju wynosi 19.

Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. według rodzaju gminy

Siedzibę większości podmiotów, czy to sektora prywatnego, czy publicznego, stanowią miasta. Potwierdza się to także w przypadku organizacji trzeciego sektora. W gminach miejskich miało siedzibę 82% fundacji oraz 45% stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (45%). Gminach miejskich ulokowana była także zdecydowana większość organizacji pożytku publicznego (69%).

Wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych dużą część stanowiły podmioty mające siedzibę w gminach wiejskich (30%, tj. 21 tys. organizacji).

Tabela 2.3. Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje działające w 2008 roku według rodzaju gminy, w której miały siedzibę

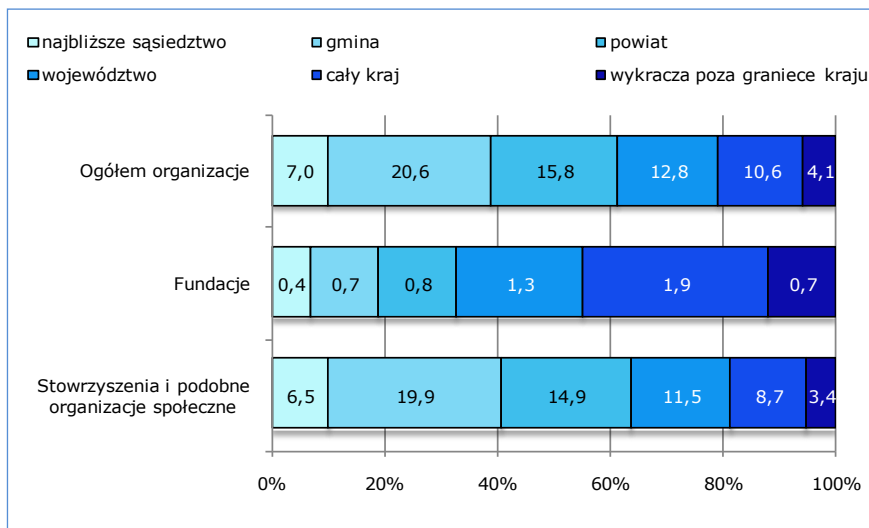
Wyszczególnienie	Organizacje według siedziby			RAZEM
	gminy miejskie	gminy miejsko-wiejskie	gminy wiejskie	
w tys.				
OGÓŁEM	33,8	16,0	21,1	70,9
w tym organizacje pożytku publicznego	4,3	1,1	0,8	6,2
fundacje	4,8	0,6	0,5	5,9
stowarzyszenia i podobne org. społ.	29,0	15,4	20,6	65,0
% organizacji w wierszach				
OGÓŁEM	48	23	30	100
w tym organizacje pożytku publicznego	69	18	13	100
fundacje	82	10	8	100
stowarzyszenia i podobne org. społ.	45	24	32	100

Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. według zasięgu ich działania

Badane organizacje pozarządowe w dużym stopniu różnicuje terytorialny zasięg wykonywania głównej działalności statutowej. Generalnie, dla ogółu organizacji, nakreśla się prawidłowość, według której liczba organizacji zmniejsza się przy coraz to większym obszarze objętym ich działaniem. Dotyczy to zwłaszcza najliczniejszej grupy

stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych. Drobnym wyjątkiem stanowi najbliższe sąsiedztwo, poza obszar którego nie wykraczało 7 tys. tych organizacji.

Wykres 2.9. Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. według zasięgu ich działania oraz form prawnych (w tys.)

Co piąta aktywna w 2008 r. organizacja (tj. 20 tys.) w grupie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych objętych badaniem SOF-1 w większości swoim zasięgiem działania obejmowała jedną gminę, a 15 tys. koncentrowało swoją działalność na obszarze powiatu. Zasięg wojewódzki głównej działalności deklarowała już tylko co dziesiąta organizacja (12 tys.), natomiast najmniej podmiotów swoją główną działalnością wykraczało poza granice kraju.

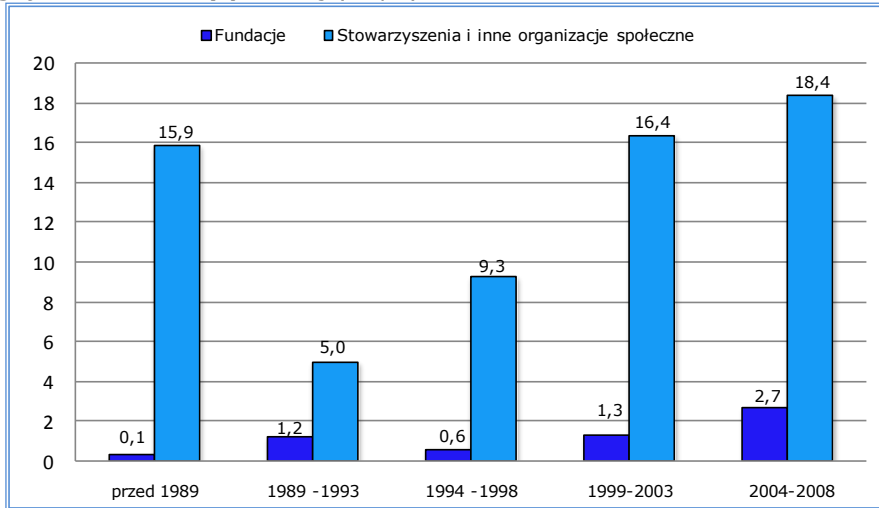
Inaczej przedstawiał się zasięg działania fundacji. W przypadku co trzeciej z nich, jej główna działalność obejmowała swoim zasięgiem cały kraj (2 tys.), a w co piątej - województwo (ponad 1 tys.). Poza granice kraju swoją działalnością wykraczało 12% fundacji, a więc przeszło co ósma badana jednostka tego typu.

2.2.4. Liczba organizacji ze względu na rok ich powstania

Spośród działających w 2008 roku objętych badaniem SOF-1 organizacji non-profit blisko 16 tys. (tj. 23%) powstało do roku 1989. Na lata 1989-1993 datuje swoje powstanie ok. 5 tys. stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz 1,2 tys. fundacji. Łącznie organizacje te stanowiły 9% wszystkich jednostek tego rodzaju działających w okresie sprawozdawczym. W ciągu następnego pięciu lat (1994-1998) swoją działalność rozpoczęło łącznie prawie 10 tys. organizacji (tj. 14% jednostek działających w 2008 r.), w tym dwa razy mniej fundacji (0,6 tys.), natomiast przybyło prawie dwa razy więcej stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (9,3 tys.) w

stosunku do poprzedniego okresu. Lata 1999-2003 wskazuje jako datę swego powstania aż 17,7 tys. tj. 25% organizacji, a największą liczbę podmiotów, które działały w 2008 roku, stanowiły organizacje powstałe w latach 2004-2008 (ponad 21 tys., tj. 30%).

Wykres 2.10. Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. według roku powstania, z uwzględnieniem formy prawnej (w tys.)

2.2.5. Liczba organizacji ze względu na rodzaj założycieli

Najczęstszymi założycielami badanych organizacji non-profit są krajowe osoby fizyczne, zarówno w przypadku fundacji (81%) jak również stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (85%).

Tabela 2.4. Liczba organizacji według rodzaju założycieli 2008 r.⁸

Założyciel (fundator)	OGÓŁEM		fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
	w tys.	w %	w %	w %
krajowe osoby fizyczne	59,7	84	81	85
administracja rządowa	0,5	1	2	1
administracja samorządowa	3,3	5	3	5
inne jednostki publiczne	4,1	6	3	6
podmioty gospodarcze nastawione na zysk	0,9	1	9	1
podmioty kościelne i wyznaniowe	0,8	1	3	1
istniejące już organizacje nie nastawione na zyski	4,6	7	7	7

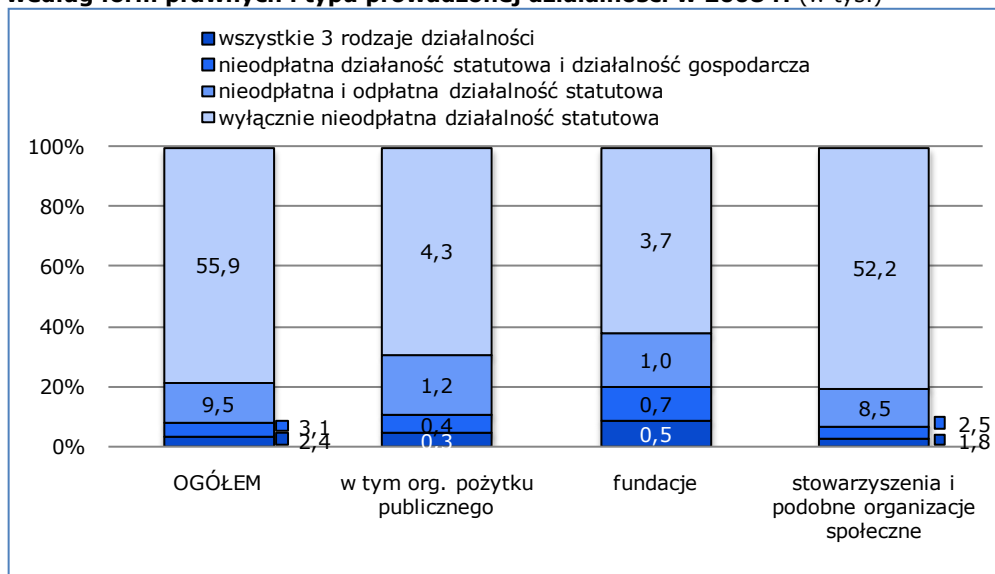
⁸ Procenty składają się na sumę większą niż 100%, ponieważ niektóre organizacje wskazały więcej niż jeden rodzaj założyciela.

Dla pozostałych zbadanych organizacji (16%) założycielami były inne podmioty. Prawie 7% organizacji założyły istniejące już organizacje nienastawione na zyski (inna fundacja czy stowarzyszenie, organizacja pracodawców, organizacja samorządu gospodarczego lub zawodowego, inna organizacja społeczna). Dalej wśród założycieli należy wymienić jednostki administracji publicznej, które utworzyły ok. 5% wybranych organizacji oraz inne jednostki publiczne (dla 6% organizacji).

2.2.6. Liczba organizacji ze względu na rodzaje prowadzonej przez nie działalności

Najczęściej badane organizacje prowadziły wyłącznie nieodpłatną działalność statutową (79% ogółu stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji aktywnych w 2008 r.), zatem ich beneficjenci nie wnosili żadnych opłat związanych z korzystaniem z usług tychże organizacji. Wyłącznie bezpłatne usługi świadczyło aż 69% organizacji pożytku publicznego, wśród fundacji odsetek ten wynosił 63%, a dla stowarzyszeń i innych organizacji społecznych - 80%.

Wykres 2.11. Liczba stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według form prawnych i typu prowadzonej działalności w 2008 r. (w tys.)

Niekiedy organizacje prowadziły zarówno nieodpłatną jak i odpłatną działalność statutową (nieprzynoszącą zysku, a co najwyżej zwrot bezpośrednich kosztów działalności). Równoczesne występowanie tych dwóch form działania dotyczyło 13% aktywnych w 2008 r. organizacji, w tym 17% wszystkich fundacji i 13% stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych.

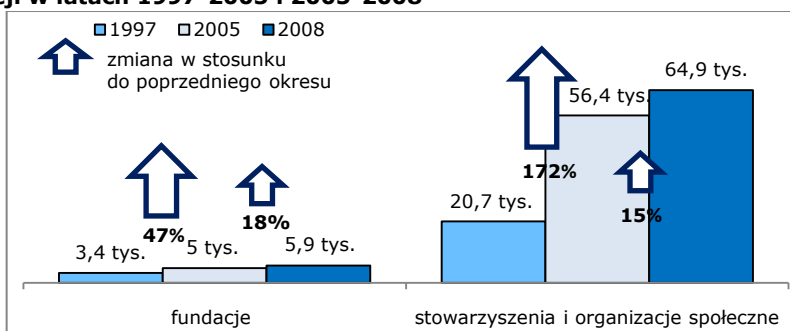
Nieodpłatną działalność statutową i działalność gospodarczą⁹ prowadziło jednocześnie około 4% populacji aktywnych w 2008 r. fundacji, stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych.

Najmniejszą liczebnie grupą były organizacje, które prowadziły wszystkie trzy rodzaje działalności – stanowiły one jedynie 3% z ogółu.

2.2.7. Dynamika liczby aktywnych organizacji w latach 1997-2008

Na przestrzeni lat 1997-2008 nastąpił bardzo duży wzrost liczby aktywnych stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji (łącznie o 293%). Wysoka dynamika liczby tych organizacji, opisywana w wielu publikacjach od początku lat dziewięćdziesiątych, stopniowo zmniejszała się w późniejszych latach.

Wykres 2.12. Dynamika liczby aktywnych stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w latach 1997-2005 i 2005-2008

W okresie 1997-2005 liczba organizacji zwiększała się średnio o 4,7 tys. organizacji rocznie, natomiast w okresie 2005-2008 średni roczny przyrost wynosił 3,1 tys. jednostek. Dynamika liczby fundacji w latach 1997-2005 była znacznie mniejsza niż dynamika liczby stowarzyszeń, ale w okresie 2005-2008 dynamika wzrostu liczby organizacji w obu zbiorowościach znalazła się na tym samym poziomie z lekką nawet przewagą fundacji.

⁹ Zgodnie z obowiązującym prawem działalność gospodarcza stowarzyszeń i fundacji ma charakter pomocniczy i jest prowadzona jedynie w wymiarze uzasadnionym potrzebami wynikającymi z realizacji celów statutowych organizacji.

Rozdział 3

Przedmiot, formy oraz odbiorcy działań badanych organizacji pozarządowych¹

3.1. Podstawowe dziedziny i pola działalności statutowej

Przedstawione niżej obserwacje, zgromadzone w oparciu o badanie fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych (SOF-1), wskazują obszary zinstytucjonalizowanego życia społecznego, na których podmioty te koncentrują swoją działalność.² Naturalnie prezentowane dane stanowią nieodzowny element charakterystyki tak określonej populacji, jednak kontinuum ich użyteczności rozciąga się znacznie dalej, tworząc m.in. przestrzeń do refleksji nad rolą, jaką odgrywają organizacje pozarządowe w ramach realizacji swoich – istotnych dla społeczeństwa, a również i państwa – celów.

Sport, turystyka, rekreacja, hobby to obszar, w obrębie którego realizowało swoje cele najwięcej, bo przeszło jedna trzecia wszystkich badanych organizacji. Wskazują na to zarówno deklaracje dotyczące najważniejszego pola działalności statutowej, jak i te odnoszące się do dziedziny działalności statutowej, w ramach której wydatkowano najwięcej środków (zob. tab. 3.1). Większość podmiotów zaliczających się do tej grupy stanowiły kluby sportowe oraz inne stowarzyszenia kultury fizycznej, najczęściej lokujące swoją aktywność w polu *promadzenie zajęć kultury fizycznej, organizowanie zawodów sportowych, prowadzenie obiektów sportowych* (zob. tab. 3.2).

Na marginesie warto zauważyć, że wymienione wyżej miary – pierwsza polegająca na ogólnej autodeklaracji, co do najważniejszego pola działalności statutowej (bez definiowania kryterium tego wyboru) oraz druga wskazująca dziedzinę absorbującą najwięcej środków przeznaczonych na działalność statutową (a więc odwołująca się do

¹ **Autor: Paweł Kaczorowski**, Wydział Badań Gospodarki Społecznej, Departament Badań Społecznych GUS.

² Niniejszy rozdział nie obejmuje swoim zakresem pełnej populacji aktywnych organizacji non-profit zbadanych przy pomocy formularza SOF. Instytucjonalne jednostki społeczne Kościoła Katolickiego (posiadające osobowość prawną i działające według tych samych regulacji, co organizacje „świeckie”), wspólnoty parafialne (będące jednostkami nieformalnymi) oraz społeczne podmioty wyznaniowe działające w ramach innych kościołów i związków wyznaniowych zostały scharakteryzowane w odrębnej części niniejszej publikacji (zob. rozdziały IX i X). W kontekście podejmowanych tu zagadnień ma to określone konsekwencje, gdyż działalność kościelnych organizacji non-profit rozpatrywanych *en masse*, odznacza się inną niż w przypadku „świeckich” jednostek strukturą obszarów aktywności. Skutkiem tego, niektóre dziedziny działalności, jak np. *pomoc społeczna i usługi socjalne, edukacja i wychowanie, ochrona zdrowia czy religia*, są w skali całego sektora odpowiednio silniej reprezentowane niżby na to wskazywały przedstawione w tym rozdziale dane; na inne zaś obszary (np. *sprawy zawodowe, pracownicze, branżowe*) - nie ma to większego wpływu.

kryterium ekonomicznego) – generowały niemal tożsame wyniki z różnicą nieprzekraczającą 1,3 punktu procentowego.

Inną, stosunkowo szeroko reprezentowaną wśród organizacji pozarządowych branżą jest *pomoc społeczna i usługi socjalne*³, w którą angażuje się blisko jedna czwarta badanych podmiotów. Mają one do wypełnienia kluczowe z punktu widzenia społeczeństwa funkcje, a ich rola jest tym bardziej istotna, im mniej efektywne są w tym zakresie instytucje państwa. Widoczną dominantą w tym obszarze jest pole działalności *ratownictwo pożarnicze* (zob. tab. 3.2), w tym głównie ochotnicze straże pożarne (OSP), które stanowią 18% wszystkich zbadanych aktywnych organizacji.

Tabela 3.1. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 aktywne w 2008 r. według deklaracji o najważniejszym polu (polach) działalności oraz według dziedziny działalności, na którą wydatkowano najwięcej środków

Dziedziny prowadzonej działalności statutowej	Najważniejsze pole działalności		Trzy najważniejsze pola działalności		Dziedzina działalności, na którą wydatkowano najwięcej środków	
	w tys.	% w kolumnie	w tys.	% w kolumnie	w tys.	% w kolumnie
kultura i sztuka	7,8	11	11,0	16	6,9	10
sport, turystyka, rekreacja, hobby	27,2	38	33,3	47	26,6	38
edukacja i wychowanie	5,4	8	11,5	16	5,4	8
działalność naukowo-badawcza, badania naukowe	0,7	1	1,3	2	0,7	1
ochrona zdrowia	2,9	4	6,3	9	2,7	4
pomoc społeczna i usługi socjalne, w tym ratownictwo	17,0	24	21,5	30	17,5	25
ochrona środowiska	3,0	4	6,5	9	3,2	5
rynek pracy, aktywizacja zawodowa	0,7	1	2,1	3	0,8	1
rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym	2,5	4	6,0	9	2,7	4
prawo i jego ochrona, prawa człowieka	1,1	2	2,9	4	1,2	2
wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich	1,1	2	4,4	6	1,4	2
działalność międzynarodowa	0,3	#	1,8	3	0,5	1
religia	0,3	#	0,8	1	0,3	#
sprawy zawodowe, pracownicze, branżowe	0,7	1	1,2	2	0,7	1
pozostała działalność	0,3	1	0,6	1	0,5	1
Razem	70,9	100	X	X	70,9	100

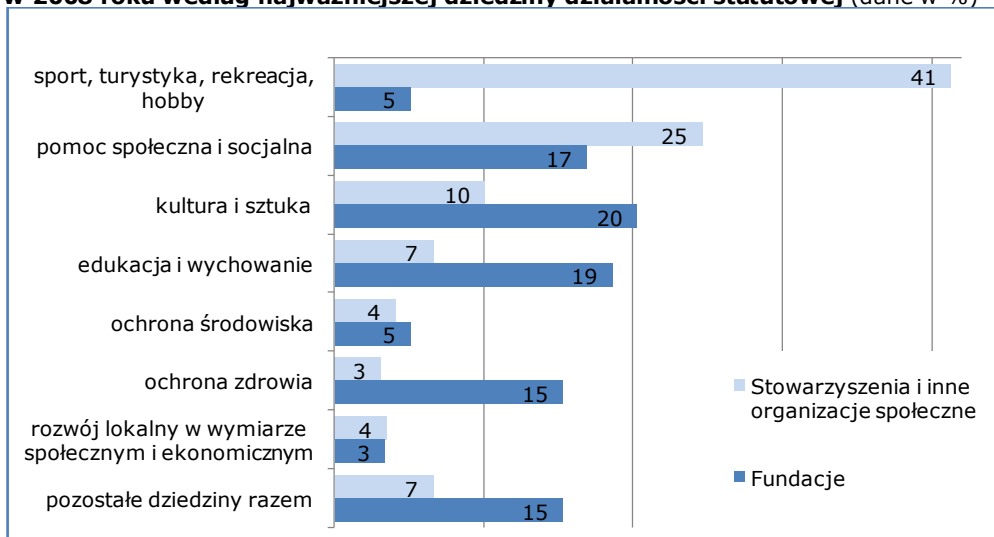
³ Zarówno w tekście niniejszego rozdziału, jak i w tabelach oraz wykresach w ramach dziedziny działalności statutowej *pomoc społeczna i usługi socjalne* ujmowane są m.in. organizacje ratownicze, w tym bardzo liczne ochotnicze straże pożarne.

Nieco rzadziej wskazywane, ale nadal istotne statystycznie, dziedziny statutowej działalności badanych organizacji to *kultura i sztuka* (dominuje tu aktywność sklasyfikowana jako *ochrona zabytków i miejsc pamięci narodowej, podtrzymywanie tradycji narodowych, regionalnych, kulturowych i działalność sceniczna; teatr, muzyka, kinematografia*) oraz *edukacja i wychowanie*, gdzie znaczny odsetek podmiotów realizuje swoje cele poprzez *kształcenie ustawiczne, edukację dorosłych, szkolenia uzupełniające i kursy* (zob. tab. 3.2).

Pewne, nieco już słabsze, biorąc pod uwagę kategorie ilościowe, zainteresowanie badanych organizacji objęło obszary: *ochrona środowiska, ochrona zdrowia i rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym*. Każdy z nich stanowił najważniejszą sferę działań statutowych dla ok. 4% badanych jednostek.

Uwzględniając fakt, że znacząca część objętych badaniem SOF-1 organizacji pozarządowych nie ogranicza podejmowanych inicjatyw tylko do jednego pola działalności oraz w celu pozyskania możliwie pełnego i zniuansowanego spektrum informacji w tym zakresie, posłużono się także miarą opartą na deklaracjach o trzech najważniejszych obszarach działalności statutowej (zob. tab. 3.1). Ze zgromadzonych danych wynika, że względny stosunek (przyrost) liczby podmiotów, których aktywność była zróżnicowana wobec jednostek sklasyfikowanych według jednej – najważniejszej dziedziny działalności sięga średnio 157%. Wartość tego wskaźnika jest najmniejsza w obrębie trzech kluczowych kategorii działalności (*sport, turystyka, rekreacja, hobby* oraz *pomoc społeczna i usługi socjalne* a także *kultura i sztuka*) przyjmując wartości w zakresie 122-141%, najsilniej zaś objawia się w dziedzinach: *działalność międzynarodowa, wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich* oraz *rynek pracy, aktywizacja zawodowa*, gdzie oscyluje w przedziale 300-600%.

Wykres 3.1. Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje aktywne w 2008 roku według najważniejszej dziedziny działalności statutowej (dane w %)

Pośród cech silnie różnicujących badaną zbiorowość jedną z podstawowych jest forma prawna badanych jednostek. Ograniczając pole obserwacji do najliczniej reprezentowanych dziedzin działalności (zob. wykres 3.1) można dostrzec względnie równomierne rozproszenie fundacji, przy jednoczesnej silnej koncentracji jednostek o charakterze członkowskim. Te ostatnie są szczególnie mocno reprezentowane w obrębie dwóch obszarów aktywności tj. w zakresie *sportu, turystyki, rekreacji, hobby* oraz w zakresie *pomocy społecznej i usług socjalnych* (skupiają 2/3 takich podmiotów). Wynika to z dużej liczebności klubów sportowych i innych stowarzyszeń kultury fizycznej, a także ochotniczych straży pożarnych, które są organizacjami członkowskimi.

Forma prawna organizacji stanowi też ciekawy punkt odniesienia do analiz wewnętrznej struktury poszczególnych dziedzin działalności (zob. tab. 3.2). Czytelną egzemplifikację może tu stanowić obszar *rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym*, gdzie każdą z form charakteryzuje odmienny model zaangażowania.

Tabela 3.2. Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według najważniejszej dziedziny i najważniejszych pól działalności statutowej (2008)

Dziedziny działalności statutowej	OGÓŁEM	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
sport, turystyka, rekreacja, hobby (w tys.)	27,2	0,3	26,9
w tym najważniejsze pola działalności:	% w kolumnach		
– prowadzenie zajęć kultury fizycznej, organizowanie zawodów sportowych, prowadzenie obiektów sportowych	79	46	79
– organizowanie imprez turystycznych i rekreacyjnych, prowadzenie obiektów służących turystyce lub rekreacji	10	28	10
pomoc społeczna i usługi socjalne, w tym ratownictwo (w tys.)	17,0	1,0	16,0
w tym najważniejsze pola działalności:	% w kolumnach		
– ratownictwo pożarnicze	66	1	70
– pomoc osobom niepełnosprawnym, chorym oraz starszym	12	33	10
– działania wspomagające rodziny w trudnej sytuacji materialnej, niewydolne wychowawczo, pomoc ofiarom przemocy w rodzinie	6	21	5
kultura i sztuka (w tys.)	7,8	1,2	6,6
w tym najważniejsze pola działalności:	% w kolumnach		
– ochrona zabytków i miejsc pamięci narodowej, podtrzymywanie tradycji narodowych, regionalnych, kulturowych	32	25	34
– działalność sceniczna; teatr, muzyka, kinematografia	22	24	22
– środki masowego przekazu, produkcja telewizyjna, radiowa, wydawanie czasopism, książek	12	15	12

Tabela 3.2. Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według najważniejszych dziedzin i pól działalności statutowej oraz formy prawnej (dok.)

Dziedziny działalności statutowej	OGÓŁEM	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
edukacja i wychowanie (w tys.)	5,4	1,1	4,3
w tym najważniejsze pola działalności:		% w kolumnach	
– kształcenie ustawiczne, edukacja dorosłych, szkolenia uzupełniające i kursy	34	38	33
– prowadzenie szkół podstawowych, gimnazjów	13	5	15
– prowadzenie działalności wychowawczej i formacyjnej dzieci i młodzieży, harcerstwo	12	9	12
ochrona środowiska (w tys.)	3,0	0,3	2,7
w tym najważniejsze pola działalności:		% w kolumnach	
– ochrona środowiska przyrodniczego i zasobów naturalnych	45	19	48
– ochrona i opieka nad zwierzętami, usługi weterynaryjne	30	36	29
– edukacja ekologiczna, promowanie zrównoważonego rozwoju	14	32	12
ochrona zdrowia (w tys.)	2,9	0,9	2,0
w tym najważniejsze pola działalności:		% w kolumnach	
– profilaktyka, promocja i edukacja zdrowia, krwiodawstwo	33	35	44
– rehabilitacja i terapia (sanatoria, ośrodki rehabilitacyjne)	22	15	15
– opieka długoterminowa (zakłady opiekuńczo-lecznicze, pielęgnacyjno-opiekuńcze, hospicja)	14	5	7
rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym (w tys.)	2,5	0,2	2,3
w tym najważniejsze pola działalności:		% w kolumnach	
– animowanie działań wspólnot lokalnych, działania sąsiedzkie, samopomoc sąsiedzka	37	18	39
– rozwój terenów wiejskich, rolnictwa	22	30	21
– rozwój ekonomiczny, rozwój przedsiębiorczości, usługi finansowe/doradcze dla przedsiębiorstw	16	40	14

Wśród fundacji przeważają jednostki, których głównym polem działalności jest *rozwój ekonomiczny, rozwój przedsiębiorczości, usługi finansowe i doradcze dla przedsiębiorstw*, przy znacznie niższym udziale podmiotów zaangażowanych w *animowanie działań wspólnot lokalnych, działania sąsiedzkie, samopomoc sąsiedzka*; w przypadku stowarzyszeń i

podobnych organizacji społecznych proporcje te są odwrotne. Z kolei w kategorii *kultura i sztuka* zróżnicowanie obszarów aktywności ze względu na formę prawną pozostaje znikome.

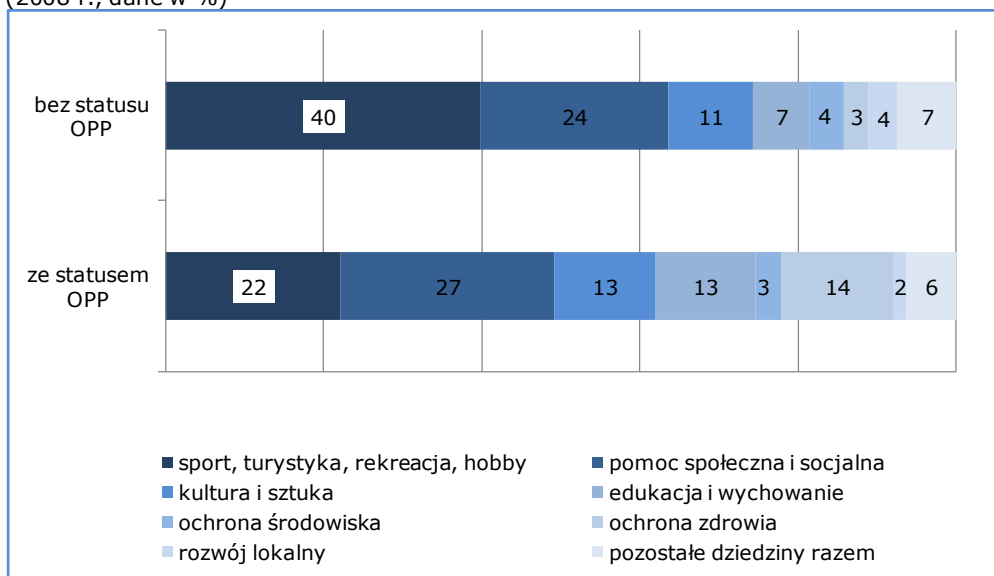
Także z punktu widzenia terytorialnego zasięgu działalności stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje to środowisko bardzo różnorodne, w którym każda z „branż” posiada odrębną – do pewnego stopnia unikalną – charakterystykę. Wśród podmiotów zajmujących się *sportem, turystyką, rekreacją, hobby* najliczniejszą grupę stanowią stowarzyszenia kultury fizycznej, a wśród nich uczniowskie kluby sportowe. Są to jednostki koncentrujące się na organizowaniu sportowej aktywności społeczności lokalnych. W żadnej mierze nie oznacza to jednak, że maksymalny zasięg terytorialny ich działalności zamykają granice gminy czy powiatu (zob. tab. 3.3). Istotna w tym przypadku jest odpowiedź na pytanie nie tylko o to, dla kogo, ale też, w jaki sposób podmioty te organizują zajęcia sportowe, a robią to m.in. poprzez współuczestnictwo w przygotowaniu imprez (zawodów, mistrzostw, pokazów etc.) na poziomie wojewódzkim, krajowym, także za granicą. Pod tym względem stanowią funkcjonalną analogię służą – otwartej na niewielki akwen lokalnej społeczności, a zarazem odsłaniającej szerszy horyzont możliwości i doświadczeń.

Tabela 3.3. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 aktywne w 2008 r. według najważniejszej dziedziny działalności statutowej oraz maksymalnego zasięgu głównej działalności

Wybrane dziedziny prowadzonej działalności statutowej	Zasięg głównej działalności organizacji					
	najbliższe sąsiedztwo	gmina	powiat	województwo	cały kraj	wykraczał poza granice kraju
	6,9 tys.	20,2 tys.	15,5 tys.	12,7 tys.	10,6 tys.	4,1 tys.
	% w kolumnach					
sport, turystyka, rekreacja, hobby	41	34	36	48	40	34
pomoc społeczna i usługi socjalne, w tym ratownictwo	23	39	30	12	8	5
kultura i sztuka	9	8	8	11	16	26
edukacja i wychowanie	9	6	6	9	10	9
ochrona środowiska	2	4	6	5	3	3
ochrona zdrowia	3	2	5	5	7	2
rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym	8	4	3	3	2	2
pozostałe dziedziny	6	4	5	7	14	20
Razem	100	100	100	100	100	100

Poza podmiotami aktywnymi w obszarze *sportu, turystyki, rekreacji, hobby*, których udział w poszczególnych kategoriach zasięgu działalności, choć nierównomierny, pozostaje zwykle dominujący, uwagę zwraca wysoki odsetek jednostek zajmujących się *pomocą społeczną i usługami socjalnymi* w najbliższym sąsiedztwie, gminie oraz powiecie (OSP!), a także *kulturą i sztuką* na poziomie kraju, a zwłaszcza za granicą. Warto też zaznaczyć, że niektóre z organizacji ujętych w zbiorczej kategorii *pozostałe dziedziny razem* charakteryzuje istotny udział jedynie w działalności wykraczającej poza granice Polski. Należą do nich – niejako z definicji – jednostki prowadzące *działalność międzynarodową* (6%), ale również *działalność naukowo-badawczą, badania naukowe* (5%) oraz w zakresie *prawa i jego ochrony, praw człowieka* (3%).

Wykres 3.2. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według najważniejszych dziedzin działalności statutowej oraz statusu OPP (2008 r., dane w %)

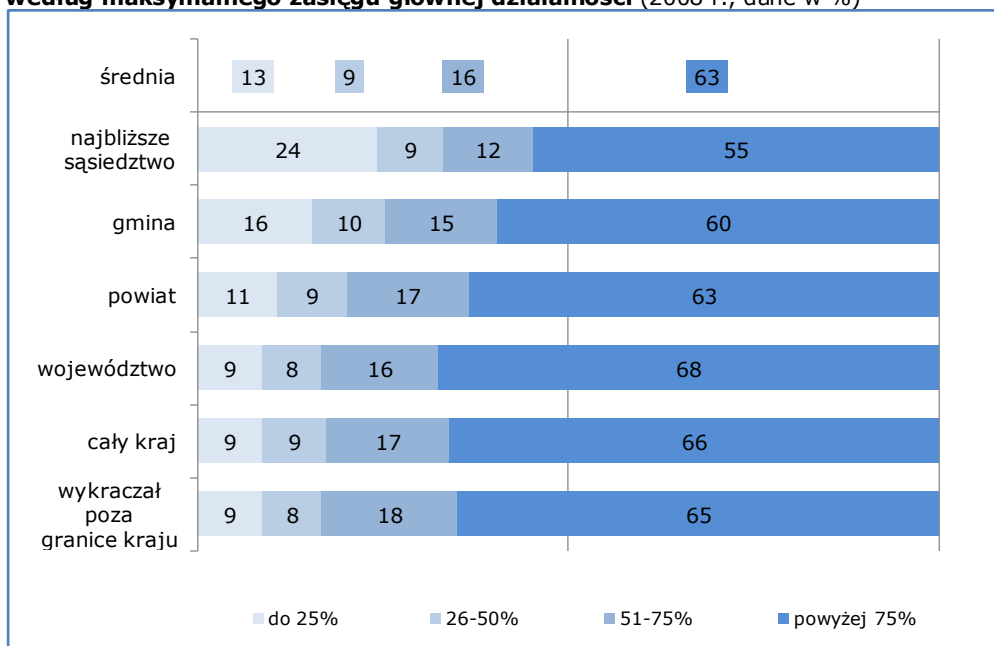
Z uwagi na to, że organizacje nieposiadające statusu OPP stanowią 91% ogółu badanych podmiotów, ich struktura według najważniejszych dziedzin działalności (wykres 3.2) niemal pokrywa się z rozkładem charakteryzującym populację generalną (por. tab. 3.1).

Wśród podmiotów, które uzyskały status organizacji pożytku publicznego wyraźnie wyższy udział (w stosunku do populacji generalnej) posiadają jednostki działające w sferze *ochrony zdrowia* (o 10 pkt proc.), *edukacji i wychowania* (o 5 pkt proc.) oraz *pomocy społecznej i socjalnej* (o 3 pkt proc.). Z kolei relatywnie słabiej reprezentowane są tu organizacje z dziedziny *sport, turystyka, rekreacja, hobby* (z różnicą sięgającą 16 pkt proc.).

Jak już sygnalizowano, jedna z miar, z pomocą której badane podmioty określały dziedzinę swojej działalności zbudowana została w oparciu o kryterium

ekonomiczne, tj. wskazanie tej sfery aktywności, na którą wydatkowano najwięcej środków przeznaczonych na działalność statutową. W dalszej kolejności ustalono odsetek, jaki stanowiły wydatki na najważniejszą kosztowo dziedzinę działalności. Z zebranych informacji wynika, że 63% badanych jednostek ma pod względem kosztowym wyraźnie wyróżnioną główną dziedzinę działalności, gdyż alokują one w niej ponad 75% wszystkich wydatków, natomiast kolejne 16% organizacji przeznaczało na główną dziedzinę działalności między 50% a 75% wydatków statutowych. Reszta tj. 22% organizacji miała mocno zdywersyfikowane wydatki pomiędzy różne dziedziny, tak, że nawet najważniejsza z tych dziedzin nie absorbowowała większości kosztów działalności statutowej (zob. wykres 3.3, pozycja „średnie”).

Wykres 3.3. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według wysokości odsetka wydatków na działalność, na którą wydatkowano najwięcej środków oraz według maksymalnego zasięgu głównej działalności (2008 r., dane w %)

Jak widać na wykresie 3.3 najbardziej zdywersyfikowana pod względem dziedzin wydatkowanych środków była grupa organizacji działających lokalnie, na poziomie gminy i najbliższego sąsiedztwa, choć i w tej grupie przeważały organizacje, których główna dziedzina działalności absorbowwała nie tylko połowę, ale nawet ponad 3/4 środków. Wśród organizacji o większym zasięgu działania przewaga jednostek koncentrujących większość swoich środków w jednej dziedzinie działalności była jeszcze bardziej widoczna.

3.2. Rodzaje działalności

Zgodnie z normą ustawową⁴ działalność statutowa organizacji pozarządowych może mieć charakter nieodpłatny bądź odpłatny. Abstrahując od szczegółowych rozróżnień formalno-prawnych trzeba zaznaczyć, że istotą obydwu rodzajów działalności jest wykluczenie kategorii zysku, jako celu lub rezultatu działania (*not-for-profit*). Jednocześnie organizacje pozarządowe mogą prowadzić działalność, jako przedsiębiorstwa (w sensie dążenia do maksymalizacji zysku), jednak w takim przypadku, poza obowiązkiem rejestracji wyodrębnionej działalności gospodarczej, muszą spełnić szereg warunków. Należy do nich m.in. wymóg, aby działalność dochodowa miała charakter dodatkowy, uboczny, niejako podporządkowany pozyskiwaniu środków na realizację zadań statutowych (misji organizacji). Ponadto nie bez znaczenia dla właściwej interpretacji prezentowanych danych pozostaje zasada, że wprawdzie zezwala się na prowadzenie równoległe działalności odpłatnej oraz działalności gospodarczej, jednak nie w ramach tej samej dziedziny (branży).

Tabela 3.4. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzaju prowadzonej działalności oraz według formy prawnej i statusu OPP (2008)

Wyszczególnienie:		Rodzaj działalności		
		wyłącznie nieodpłatna działalność statutowa	odpłatna działalność statutowa	działalność gospodarcza
		% w wierszach		
OGÓŁEM		79	17	8
w tym OPP		70	24	10
fundacje		62	27	20
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	typowe stowarzyszenia i organizacje społeczne	75	21	8
	stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe	84	14	4
	ochotnicze straże pożarne	93	3	4
	koła łowieckie	38	45	32
	razem stow. i org. społeczne	80	16	7

Jak zatem wynika już z samej konstrukcji prawnej nieodpłatną działalność statutową prowadzą niemal wszystkie organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1. Jednak wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych prowadzenie wyłącznie działalności nieodpłatnej pozostaje dość zróżnicowane w zależności od np. branży, czy też charakteru organizacji. Wyłącznie nieodpłatnie działa jedynie 38% kół łowieckich w porównaniu z 93% ochotniczych straży pożarnych.

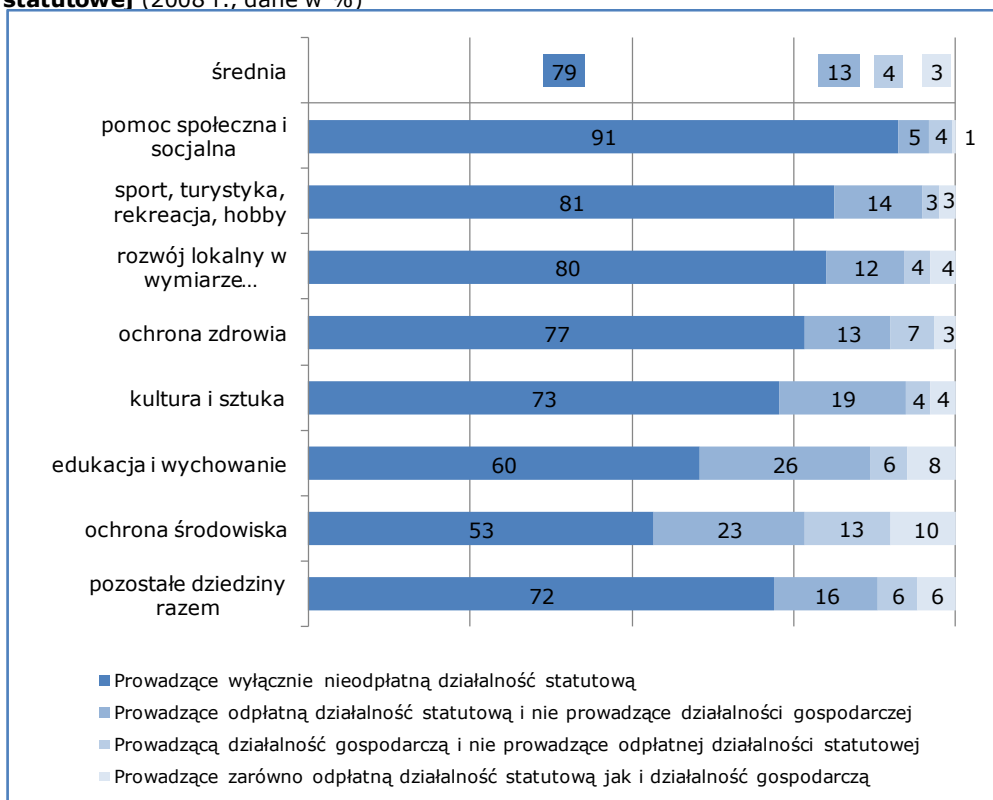
Prowadzenie odpłatnej działalności statutowej i/lub działalności gospodarczej charakteryzuje wyraźne zróżnicowanie oraz znacznie mniejsza częstotliwość

⁴ Ustawa z dn. 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873 z późniejszymi zmianami).

występowania. Odpłatną działalność statutową podejmowała przeciętnie 1/6 organizacji pozarządowych, przy czym znacznie częściej od jednostek członkowskich korzystały z tej możliwości fundacje (przeszło 1/4 z nich). Najmniej rozpowszechnionym rodzajem aktywności pozostaje natomiast działalność gospodarcza, na którą zdecydowało się niecałe 8% jednostek. Konsekwentnie udział ten jest znacznie wyższy w przypadku fundacji i obejmuje 1/5 podmiotów.

Porządkując rodzaje prowadzonej działalności według dziedzin, w które najczęściej angażują się fundacje, stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne można wskazać dalsze prawidłowości (zob. wykres 3.4). Podmioty zajmujące się wyłącznie nieodpłatną działalnością statutową dominowały w obszarze *pomocy społecznej i usług socjalnych* (w tym wśród OSP), a także – w nieco mniejszym zakresie – w kategoriach takich jak *sport, turystyka, rekreacja, hobby* oraz *rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym*, znacznie przekraczając wartość średnią dla całej zbiorowości. Warto przypomnieć, że są to zarazem dziedziny, w których działają podmioty najbardziej ukierunkowane na środowiska lokalne (por. tab. 3.3).

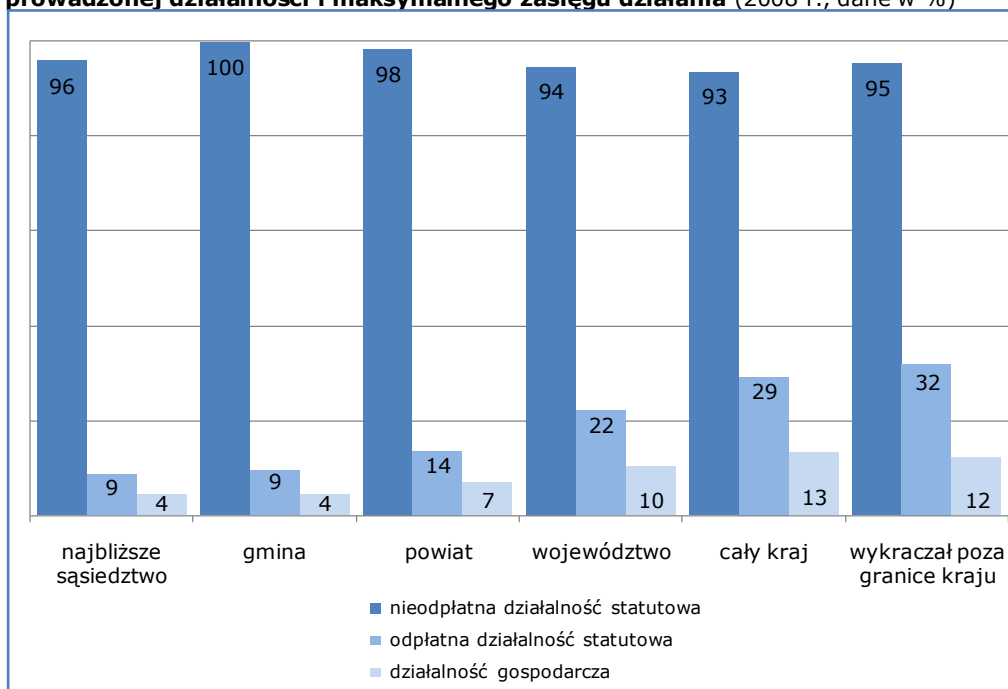
Wykres 3.4. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzajów prowadzonej działalności oraz według najważniejszych dziedzin działalności statutowej (2008 r., dane w %)

Dość zróżnicowaną grupę stanowią organizacje prowadzące odpłatną działalność statutową i nieprowadzące działalności gospodarczej. Ich udział w obrębie poszczególnych „branż” – za wyjątkiem *pomocy społecznej i usług społecznych* – jest istotny i obejmuje co najmniej 12-13% podmiotów, zaś w przypadku *kultury i sztuki, ochrony środowiska* oraz *edukacji i wychowania* wzrasta do poziomu 19%-26% całej zbiorowości.

Z kolei organizacje zajmujące się działalnością gospodarczą (na wykresie 3.4 ujęte w oddzielnych frakcjach) można zaobserwować przede wszystkim wśród jednostek aktywnych w zakresie *ochrony zdrowia* (łącznie 10%), *edukacji i wychowania* (14%) oraz *ochrony środowiska*⁵ (23%). W dwóch ostatnich obszarach znaczący udział mają te z nich, które jednocześnie prowadzą odpłatną działalność statutową (odpowiednio 8% oraz 10%).

Wykres 3.5. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzajów prowadzonej działalności i maksymalnego zasięgu działania (2008 r., dane w %)

Struktura rodzajów prowadzonej działalności zbudowana w oparciu o informacje na temat jej maksymalnego zasięgu terytorialnego (zob. wykres 3.5) wykazuje niewielkie zróżnicowanie jedynie dla podmiotów prowadzących nieodpłatną działalność statutową. W przypadku odpłatnej działalności statutowej, można już zaobserwować wyraźny wzrost odsetka organizacji pobierających opłaty za usługi świadczone w ramach działalności statutowej w miarę przechodzenia do coraz większych jednostek terytorialnych. Zależność ta ma względnie systematyczny przebieg

⁵W ramach tej dziedziny działalności są to głównie koła łowieckie.

i obejmuje niespełna 1/10 jednostek aktywnych na poziomie gminy lub najbliższego sąsiedztwa oraz blisko 1/3 organizacji wykraczających swoim zasięgiem poza granice Polski.

Analogiczna zależność, choć obejmująca odpowiednio niższy odsetek zbadanej populacji, charakteryzuje podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

3.3. Formy działalności statutowej

Organizacje sektora non-profit, tak różnorodne pod względem potencjału, celów, obszarów zaangażowania, zasobów, spełnianych funkcji społecznych, politycznych, ekonomicznych itp., charakteryzują się także wielością form aktywności obejmując m.in. działalność usługową, pomocową, edukacyjną, doradczą, rzeczniczą, animatorską.

Tabela 3.5. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według form działalności statutowej oraz według formy prawnej i statusu OPP (2008)

Forma działalności statutowej	OGÓŁEM	Status OPP		Forma prawna	
		ze statusem OPP	bez statusu OPP	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
		% w kolumnach			
świadczenie bezpłatnych usług	51	39	55	32	53
animowanie współpracy między organizacjami, instytucjami	11	11	11	11	11
wspieranie i reprezentowanie interesów członków jednostki oraz jej podopiecznych	11	10	11	7	11
świadczenie płatnych usług	9	8	9	11	9
mobilizowanie, edukowanie opinii publicznej	7	9	7	11	7
bezpłatne przekazywanie i użyczenie dóbr materialnych	4	9	3	8	4
finansowe wsparcie działań organizacji, instytucji, firm	4	7	3	11	3
przekazywanie osobom potrzebującym pieniędzy	3	7	1	9	2
inna forma działalności	1	1	#	1	1
Razem	100	100	100	100	100

W kategoriach ilościowych dominującą rolę odgrywa świadczenie różnorodnych usług, którymi zajmuje się blisko 2/3 podmiotów, w tym szczególnie *świadczenie bezpłatnych usług* – deklarowane przez ponad połowę jednostek (zob. tab. 3.5).

Zaangażowanie przejawiają tu przede wszystkim organizacje członkowskie, w mniejszym zakresie fundacje oraz – odwołując się do innej jeszcze zmiennej objaśniającej – podmioty ze statusem organizacji pożytku publicznego.

Ważne miejsce w paście form aktywności badanych jednostek pozarządowych zajmuje *wspieranie i reprezentowanie na forum publicznym interesów swoich członków oraz podopiecznych, a także innych grup ludzi, środowisk, organizacji, instytucji czy firm*. Działalnością tego typu zajmuje się nieco ponad 1/10 organizacji, przy czym najniższy wskaźnik obserwowany jest wśród fundacji.

Niemal taki sam odsetek objętych badaniem SOF-1 organizacji pozarządowych (10-11%) – bez względu na formę prawną, czy też posiadanie statusu OPP – angażuje się w *animowanie współpracy między organizacjami oraz instytucjami* polegające m.in. na inicjowaniu wspólnych akcji, spotkań, wymianie doświadczeń.

Odrębną, acz charakterystyczną (i względnie jednolitą) strukturę można zaobserwować w przypadku takich form aktywności jak: (1) *bezpłatne przekazywanie i używanie osobom potrzebującym dóbr materialnych*, (2) *finansowe wspieranie działań organizacji, instytucji, firm* oraz (3) *przekazywanie pieniędzy (w tym stypendiów)*. Wspólną cechą tych trzech form działalności jest to, że są znacznie częściej podejmowane wśród fundacji oraz jednostek mających status OPP.

Forma prowadzonej działalności jest w znacznym stopniu uzależniona od dziedziny, w którą organizacja pozostaje najsilniej zaangażowana. Świadczenie usług (w tym bezpłatnych) stanowi wprawdzie podstawowy sposób zaspakajania potrzeb odbiorców w każdym z przedstawionych obszarów aktywności, jednak tylko w zakresie *sportu, turystyki, rekreacji, hobby* oraz *pomocy społecznej i usług socjalnej* osiąga poziom 2/3 (zob. tab. 3.6). Trzeba przy tym zauważyć, że płatne usługi (rozumiane, jako wszelkie niematerialne wsparcie, za które pobierano tylko opłatę na zwrot poniesionych kosztów) są kategorią stosunkowo często obserwowaną wśród podmiotów działających w sferze *edukacji i nychowania*, a także *ochrony środowiska* (kola lowieckie!).

Wspieranie i reprezentowanie na forum publicznym interesów swoich członków oraz podopiecznych, a także *animowanie współpracy* pomiędzy różnymi podmiotami życia publicznego, są formami, z których nieco częściej od pozostałych korzystają organizacje aktywne w dziedzinie *rozwoju lokalnego w wymiarze społecznym i ekonomicznym*. Działalność animatorska, jak również poświęcona mobilizowaniu i edukowaniu opinii publicznej, pozostaje też dosyć częstym sposobem realizacji zadań w obszarze *kultury i sztuki*.

Interesującym elementem ilościowego opisu sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji jest korelacja, jaka zachodzi pomiędzy przyjętą formą działania organizacji, a maksymalnym zasięgiem terytorialnym ich aktywności (zob. tab. 3.7). Udział podmiotów realizujących swoje zadania poprzez świadczenie bezpłatnych usług obejmował blisko 2/3 organizacji działających w najbliższym sąsiedztwie oraz gminie i małał stopniowo w tych grupach organizacji, które deklarowały szerszy zasięg terytorialny.

Tabela 3.6. Organizacje pozarządowe objęte SOF-1 według formy działalności statutowej oraz według najważniejszych dziedzin działalności statutowej (2008)

Forma działalności statutowej	Dziedzina działalności statutowej						
	kultura i sztuka	sport, turystyka, rekreacja, hobby	edukacja i wychowanie	ochrona zdrowia	pomoc społeczna i usługi społeczne, w tym ratownictwo	ochrona środowiska	rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym
	13,7 tys.	36,7 tys.	9,9 tys.	5,3 tys.	24,4 tys.	4,7 tys.	4,2 tys.
% w kolumnach							
świadczenie bezpłatnych usług	40	66	36	39	62	42	40
animowanie współpracy między organizacjami, instytucjami	17	9	12	9	8	10	18
wspieranie i reprezentowanie interesów członków jednostki oraz jej podopiecznych	11	9	10	12	10	11	17
świadczenie płatnych usług	10	9	17	7	3	14	8
mobilizowanie, edukowanie opinii publicznej	13	3	10	12	4	12	9
bezpłatne przekazywanie i użyczenie dóbr materialnych	3	2	4	9	8	1	1
finansowe wsparcie działań organizacji, instytucji, firm	4	2	5	9	2	3	4
przekazywanie osobom potrzebującym pieniędzy	2	1	5	4	3	1	1
inna forma działalności	1	#	#	#	#	6	1
RAZEM	100	100	100	100	100	100	100

Pomijając jedyną kategorię niepoddającą się w tym zakresie istotnemu zróżnicowaniu (*bezpłatne przekazywanie i użyczenie osobom potrzebującym dóbr materialnych*), można zaobserwować, że odsetek podmiotów korzystających z pozostałych form działania wykazuje przeciwną tendencję, tj. osiąga swoje maksima wśród organizacji, które są aktywne w całym kraju oraz za granicą, niekiedy też na poziomie województwa.

Tabela 3.7. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według form działalności statutowej i maksymalnego zasięgu terytorialnego tej działalności (2008)

Forma działalności statutowej	Zasięg terytorialny					
	najbliższe sąsiedztwo	gmina	Powiat	województwo	cały kraj	wykraczał poza granice kraju
	8,8 tys.	27,7 tys.	23,2 tys.	20,9 tys.	19,4 tys.	8,5 tys.
% w kolumnach						
świadczenie bezpłatnych usług	64	64	56	48	39	33
animowanie współpracy między organizacjami, instytucjami	8	9	11	12	12	19
wspieranie i reprezentowanie interesów członków jednostki oraz jej podopiecznych	9	9	10	12	13	13
świadczenie płatnych usług	6	6	7	11	12	11
mobilizowanie, edukowanie opinii publicznej	3	4	6	7	12	13
bezpłatne przekazywanie i użyczenie dóbr materialnych	3	4	4	4	4	4
finansowe wsparcie działań organizacji, instytucji, firm	3	3	3	3	5	5
przekazywanie osobom potrzebującym pieniędzy	2	1	2	2	4	4
inna forma działalności	1	1	1	1	1	-
Razem	100	100	100	100	100	100

Prowadzenie odpłatnej działalności statutowej oraz działalność gospodarcza organizacji mają różnicujący wpływ tylko wobec niektórych form aktywności (zob. tab. 3.8). Kluczowa kategoria jednostek zajmujących się świadczeniem bezpłatnych usług jest najliczniejsza w grupie podmiotów prowadzących wyłącznie nieodpłatną działalność statutową, bądź tych, które łączą z nią działalność gospodarczą, wobec słabszej niejako pozycji jednostek deklarujących odpłatną działalność statutową. Przeciwną zależność można zaobserwować wśród organizacji oferujących płatne usługi. Tę formę aktywności należy wiązać przede wszystkim z obszarem odpłatnych działań statutowych, gdzie obejmuje nieco mniej niż 1/3 podmiotów.

Innym charakterystycznym fragmentem prezentowanej struktury jest zwiększony wśród jednostek prowadzących działalność gospodarczą udział podmiotów wspierających finansowo działania różnych organizacji, instytucji, czy firm.

Tabela 3.8. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według formy oraz rodzaju prowadzonej działalności (2008)

Forma działalności statutowej	Prowadzące wyłącznie nieodpłatną działalność statutową	Prowadzące odpłatną działalność statutową i nie prowadzące działalności gospodarczej	Prowadzące działalność gospodarczą oraz nie prowadzące odpłatnej działalności statutowej	Prowadzące zarówno odpłatną działalność statutową jak i działalność gospodarczą
	55,9 tys.	9,5 tys.	3,1 tys.	2,4 tys.
% w kolumnach				
świadczenie bezpłatnych usług	59	35	42	27
animowanie współpracy między organizacjami, instytucjami	12	11	10	11
wspieranie i reprezentowanie interesów członków jednostki oraz jej podopiecznych	11	9	10	10
świadczenie płatnych usług	2	29	13	30
mobilizowanie, edukowanie opinii publicznej	7	8	8	10
bezpłatne przekazywanie i użyczenie dóbr materialnych	4	3	4	2
finansowe wsparcie działań organizacji, instytucji. Firm	3	3	8	5
przekazywanie osobom potrzebującym pieniędzy	2	2	4	3
inna forma działalności	1	1	2	2
Razem	100	100	100	100

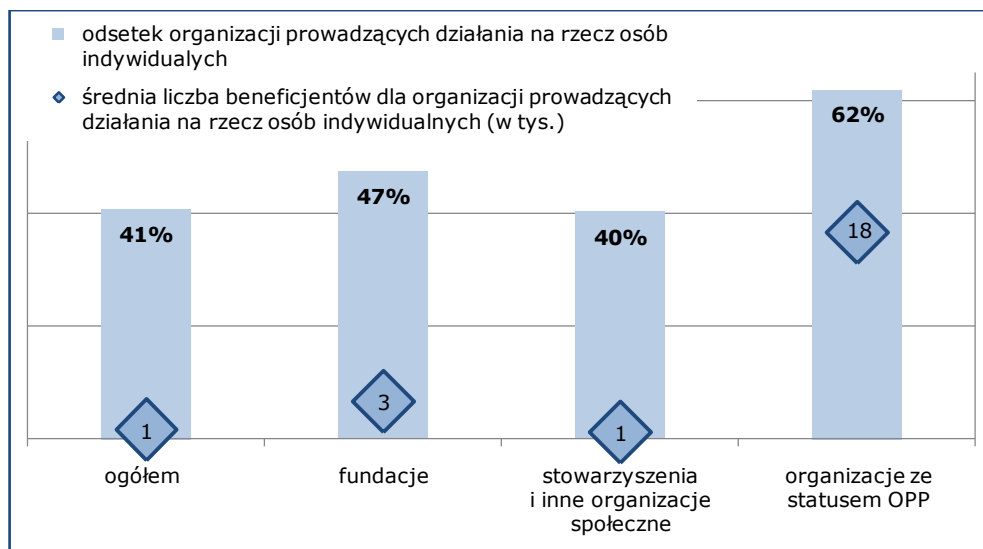
3.4. Beneficjenci

3.4.1. Odbiorcy indywidualni

Nieodzownym elementem charakterystyki samych organizacji non-profit, a zarazem miernikiem efektów realizowanych przez nie przedsięwzięć jest wskaźnik odwołujący się do liczby odbiorców (beneficjentów) ich działalności. Jednocześnie należy pamiętać, że miara ta, choć wygodna z punktu widzenia analiz ilościowych, pozostaje wyzwaniem pod względem operacjonalizacji. Organizacje pozarządowe realizują swoje cele statutowe w wielu, często zachodzących na siebie obszarach. Formy zaangażowania mają nieraz multiplaszczysty, kompleksowy charakter – jedna osoba może otrzymywać różnego rodzaju wsparcie: jako samotna matka, jako osoba niepełnosprawna oraz bezrobotna – zaś w innych wypadkach potrafią być znacznie

mniej skomplikowane. Różna bywa intensywność, ale także trwałość korzystania z usług organizacji przez danego beneficjenta.⁶

Wykres 3.6. Odsetek organizacji pozarządowych objętych sprawozdaniem SOF-1, które w 2008 r. działały na rzecz osób indywidualnych oraz średnia liczba tych osób według formy prawnej i statusu OPP badanych organizacji

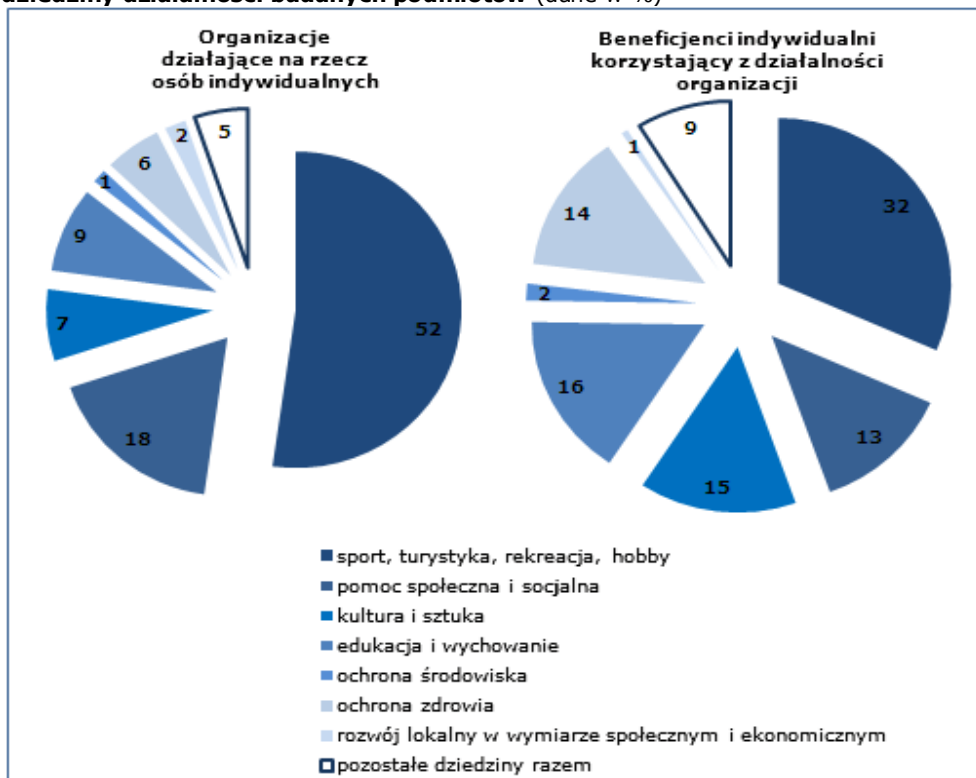
Prowadzenie działań na rzecz osób indywidualnych zadeklarowało 41% ogółu aktywnych w 2008 r. stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych oraz fundacji (zob. wykres 3.6). Odsetek ten jest stosunkowo mało zróżnicowany, jeśli wziąć pod uwagę formę prawną badanych podmiotów, wzrasta natomiast bardzo wyraźnie – do poziomu 2/3 – po uwzględnieniu statusu OPP. Obydwie wymienione zmienne objaśniające silnie wpływają na średnią liczbę beneficjentów systematycznie korzystających z usług organizacji społecznych. Waha się ona od około 0,6 tys. osób w przypadku jednostek członkowskich do około 3,3 tys. w odniesieniu do fundacji i ponad 18 tys. wśród organizacji pożytku publicznego.⁷

⁶ Nierzadko organizacje nie odczuwały potrzeby lub/i nie widziały możliwości (nie mówiąc już o obowiązku) prowadzenia względnie dokładnej (czy jakiegokolwiek) ewidencji odbiorców swoich działań, stąd oszacowania dokonane przez nie na potrzeby sprawozdania SOF-1 często nie są precyzyjne. Ponadto część osób wykazanych, jako beneficjenci jednej organizacji mogła jednocześnie korzystać z usług innych organizacji i być również przez nie wykazana. Biorąc to pod uwagę należy traktować poniższe dane ze szczególną ostrożnością interpretacyjną.

⁷ Tytułem przykładu można wskazać, że spośród pięciu organizacji deklarujących największą (w każdym przypadku ponad 0,5 mln) liczbę beneficjentów, trzy mają formę prawną fundacji, zaś cztery posiadają status OPP. Nawet jednak po wyłączeniu z analizy przypadków skrajnych (tj. podmiotów o liczbie beneficjentów przekraczającej 100 tys.) odpowiednie średnie pozostają na zbliżonym poziomie przyjmując wartości: 0,6 tys. beneficjentów dla kategorii ogółem, 0,5 tys. dla organizacji członkowskich, 1,8 tys. dla fundacji oraz 17,5 tys. dla jednostek ze statusem organizacji pożytku publicznego.

Mimo, że zbiorowość fundacji, jak i grupa jednostek posiadających status OPP są nieliczne w porównaniu do całego badanego sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji, to jednak wysokie średnie liczby beneficjentów powodują, że ogólne liczby osób korzystających z usług fundacji i OPP są zbliżone, a w niektórych obszarach nawet wyższe niż sumy wykazane przez stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne.

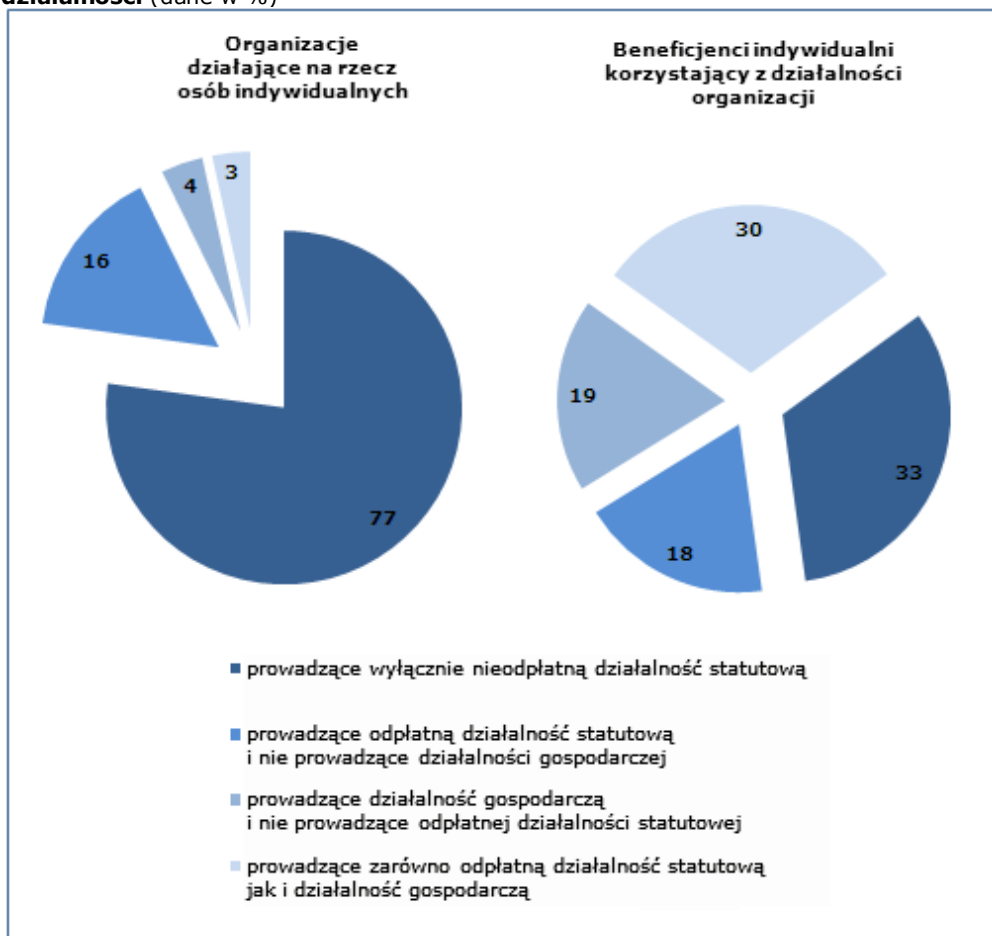
Wykres 3.7. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 działające w 2008 r. na rzecz osób indywidualnych oraz ich beneficjenci według najważniejszej dziedziny działalności badanych podmiotów (dane w %)

Warto również wskazać pewne dysproporcje wynikające z porównania odsetka organizacji non-profit realizujących swoje cele statutowe w określonej sferze działalności z odsetkiem ich odbiorców (wykres 3.7.). Relacja ta obrazuje pewne „obszary rozproszenia”, gdy w odniesieniu do tej samej dziedziny działalności, poziom udziału podmiotów posiadających beneficjentów w całej subpopulacji takich jednostek nie przekłada się na zbliżony co do wartości udział samych odbiorców w stosunku do ich ogółu. Sferą taką jest przede wszystkim *sport, turystyka, rekreacja, hobby*, przy dużej różnicy udziałów wynoszącej 20 pkt proc. oraz w mniejszym stopniu *pomoc społeczna i socjalna* – 5 pkt proc. Odmienna sytuacja, gdy relatywnie niewielka grupa organizacji społecznych działa na rzecz odpowiednio licznej rzeszy beneficjentów, ma miejsce

w dziedzinie *ochrony zdrowia* (z różnicą 8 pkt proc.), *kultury i sztuki* (8 pkt proc.), oraz *edukacji i wychowania* (7 pkt proc.).

Wykres 3.8. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 działające w 2008 r. na rzecz osób indywidualnych oraz ich beneficjenci według rodzajów prowadzonej działalności (dane w %)

Analogiczną zależność przedstawiono w oparciu o rodzaj prowadzonej działalności (zob. wykres 3.8). Znaczne „rozproszenie” odbiorców charakteryzuje organizacje prowadzące jedynie nieodpłatną działalność statutową (z różnicą udziałów wynoszącą 44 pkt proc.), zaś w pozostałych kategoriach relacja ta ulega odwróceniu i jest najlepiej widoczna wśród podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. W przypadku organizacji prowadzących jednocześnie działalność gospodarczą i odpłatną działalność statutową 3% udziałowi w liczebności badanego sektora odpowiada 30% udział w liczbie osób korzystających z usług/wsparcia tego sektora.

W przypadku jednostek pobierających opłaty tylko w ramach działalności gospodarczej analogiczne wskaźniki wynoszą odpowiednio 4% i 19%.

Tabela 3.9. Główne grupy osób*, na rzecz których działały organizacje objęte badaniem SOF-1 według najważniejszych dziedzin działalności statutowej tych organizacji (2008)

Grupy osób objętych systematycznym działaniem organizacji	Najważniejsza dziedzina działalności statutowej organizacji								Liczba beneficjentów
	kultura i sztuka	sport, turystyka, rekreacja, hobby	edukacja i wychowanie	ochrona zdrowia	pomoc społeczna i usługi społeczne, w tym ratownictwo	ochrona środowiska	rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym	pozostałe dziedziny razem	
	% w wierszach								
dzieci i młodzież	8	49	31	2	5	3	1	2	N=9,9
- w tym ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym	18	17	17	12	26	#	1	8	N=0,4
ubodzy	2	2	2	40	49	#	#	5	N=1,6
niepełnosprawni	3	12	4	22	52	#	#	6	N=1,2
osoby w wieku emerytalnym, osoby niesamodzielne, przewlekle lub nieuleczalnie chore	3	3	2	13	74	#	1	4	N=0,9
bezrobotni	1	2	11	46	31	#	2	8	N=0,6
grupy zawodowe	6	24	6	16	25	4	1	17	N=0,3
wychodzący z uzależnienia i ich rodziny	4	5	2	23	61	#	#	4	N=0,2
ofiary przemocy	5	1	7	11	36	#	#	40	N=0,1
osoby samotnie wychowujące dzieci	5	7	3	30	49	#	1	5	N=0,1
bezdomni	1	1	#	13	80	#	#	4	N=0,1

* Tabela zawiera dane tylko o tych beneficjentach, którzy zostali przyporządkowani przez organizację do poszczególnych kategorii. Liczby beneficjentów nie powinny być sumowane, gdyż ta sama osoba mogła być przez organizację wykazana w różnych kategoriach.

Ogółem suma osób objętych systematyczną działalnością stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji osiągnęła w 2008 r. prawie 24 mln (zob. tab. 3.9), przy czym największe wyodrębnione grupy beneficjentów stanowiły: dzieci i młodzież, (ok. 10 mln), osoby ubogie (ok. 1,6 mln), niepełnosprawni (ok. 1,2 mln), osoby starsze i niesamodzielne (ok. 0,9 mln) oraz bezrobotni (ok. 0,6 mln)⁸.

Największą część osób korzystających z usług świadczonych przez organizacje objęte badaniem SOF-1 obsługiwały typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne (47% beneficjentów), fundacje (38%) oraz stowarzyszenia kultury fizycznej

⁸ Podane sumy beneficjentów są zawyżone, gdyż duża ich część korzysta z pomocy kilku organizacji równocześnie.

(14%). W świadczeniu bezpośrednich usług dla ludności duże znaczenie miały organizacje pożytku publicznego, w ramach których wsparcie otrzymywało 30% ogółu beneficjentów. Organizacje ze statusem OPP częściej niż inne adresowały swoją działalność do grup słabszych i zagrożonych wykluczeniem społecznym (niepełnosprawni, bezdomni i ofiary przemocy stanowili 2-krotnie większy odsetek wśród beneficjentów OPP niż wśród beneficjentów wszystkich stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji).

Silnym czynnikiem różnicującym badane podmioty non-profit pozostaje forma aktywności prowadzonej na rzecz osób indywidualnych (zob. tab. 3.10).

Tabela 3.10. Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje działające w 2008 r. na rzecz osób indywidualnych według form działania i statusu OPP

Forma działalności na rzecz osób indywidualnych	OGÓLEM	w tym OPP	Fundacje	Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
	% w kolumnach			
organizowanie czasu wolnego, wycieczki	73	60	35	77
szkolenia	26	31	36	25
doradztwo i poradnictwo specjalistyczne	15	31	28	13
pomoc / praca terapeutyczna	12	27	18	11
pomoc materialna	10	24	24	9
pomoc żywieniowa	9	21	15	9
pomoc finansowa	9	22	29	7
leczenie, rehabilitacja	8	27	20	7
interwencja kryzysowa	5	9	5	5
usługi opiekuńcze, pielęgnacyjne	4	10	8	3
zapewnianie schronienia, noclegu, pobytu	2	7	6	2
Inny rodzaj działań	2	1	2	2

W świetle danych za 2008 r. najbardziej rozpowszechnionym sposobem działania jest *organizowanie czasu wolnego i wycieczki*, zaś 1/4 jednostek kierujących swą ofertę do osób fizycznych organizuje *szkolenia*. Do najczęściej spotykanych form należy też zaliczyć *doradztwo i poradnictwo specjalistyczne (psychologiczne, prawne itp.)* oraz *pomoc – pracę terapeutyczną* (jak warsztaty terapii zajęciowej czy świetlice terapeutyczne). Wymienione działania należą do najczęściej podejmowanych wśród organizacji członkowskich, podczas gdy katalog form najchętniej wybieranych przez fundacje oraz jednostki ze statusem OPP jest szerszy i obejmuje – poza wymienionymi – także *pomoc materialną, pomoc finansową i pomoc żywieniową*.

Charakterystyczne dla organizacji pożytku publicznego jest też świadczenie wysoko wyspecjalizowanych usług. W 2008 r. wśród OPP odnotowano wielokrotnie większy niż w całej badanej zbiorowości odsetek podmiotów oferujących swym

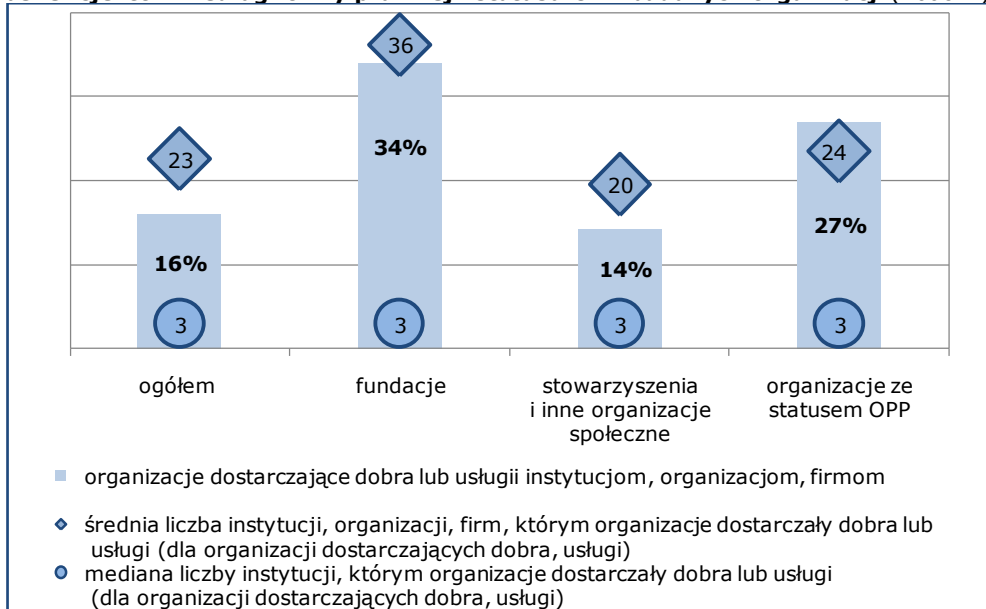
beneficjentom *leczenie, rehabilitację, a także zapewnienie schronienia, noclegu, pobytu oraz świadczenie usług opiekuńczych i pielęgnacyjnych.*

3.4.2. Odbiorcy instytucjonalni

Osobną grupę beneficjentów objętych badaniem jednostek non-profit stanowią różnego rodzaju odbiorcy instytucjonalni – organizacje, instytucje, firmy. Prowadzeniem działalności na ich rzecz zajmowało się w 2008 roku około 1/6 badanych podmiotów, przy czym znacznie częściej od stowarzyszeń i podobnych jednostek członkowskich działalność tego typu deklarowały fundacje oraz organizacje posiadające status OPP.

Średnia liczba beneficjentów wśród objętych sprawozdaniem SOF-1 organizacji pozarządowych oscylowała w przedziale 20-36 podmiotów w zależności od formy prawnej. W przypadku jednostek ze statusem organizacji pożytku publicznego przeciętna liczba beneficjentów instytucjonalnych osiągnęła wartość 24 – zbliżoną do średniej odpowiadającej całej badanej zbiorowości (zob. wykres 3.9).

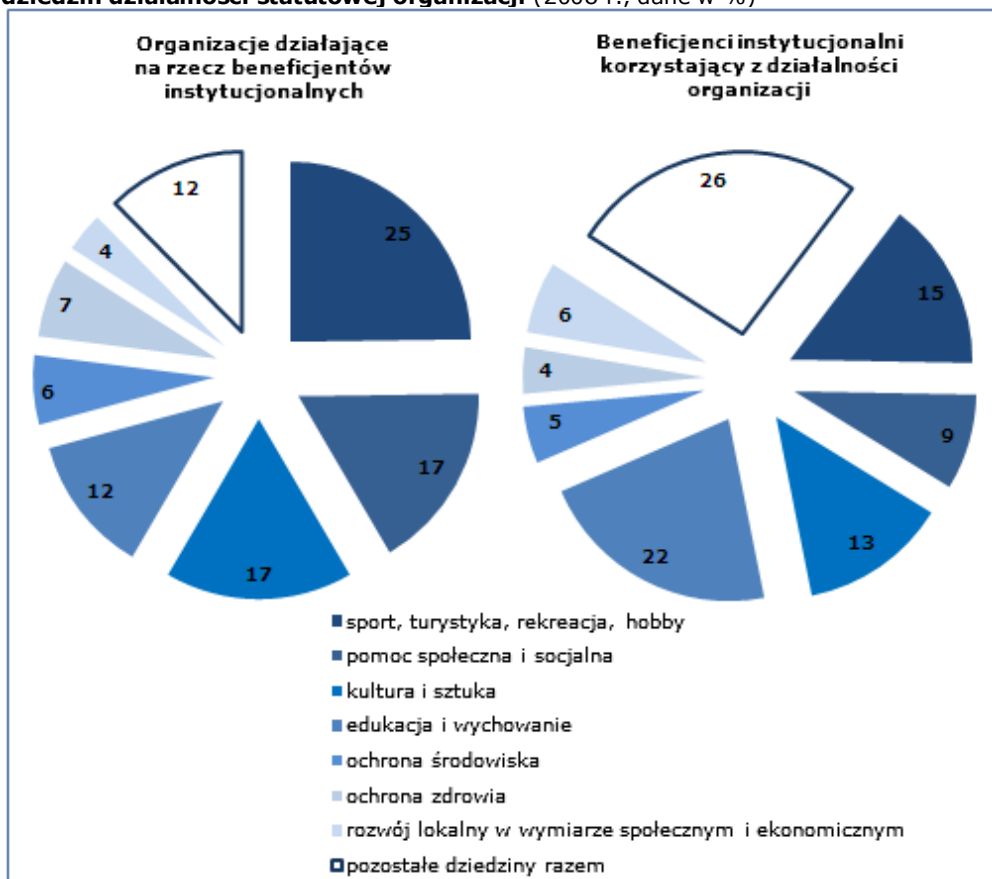
Wykres 3.9. Odsetek organizacji objętych sprawozdaniem SOF-1 działających na rzecz odbiorców instytucjonalnych oraz średnia i mediana liczby tych beneficjentów według formy prawnej i statusu OPP badanych organizacji (2008 r.)

Abstrahując od faktu mniejszej liczebności podmiotów działających na rzecz odbiorców instytucjonalnych w relacji do jednostek, których podopieczni to osoby fizyczne oraz niezależnie od tego, że podział taki ma jedynie charakter porządkujący, gdyż w realnym działaniu obydwie subpopulacje pokrywają się w jakiejś części, warto

zwrócić uwagę na istotne różnice rozkładów w zakresie dziedzin statutowej działalności, jak również rodzajów działalności.

Wykres 3.10. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 działające na rzecz odbiorców instytucjonalnych oraz ich beneficjenci według najważniejszych dziedzin działalności statutowej organizacji (2008 r., dane w %)

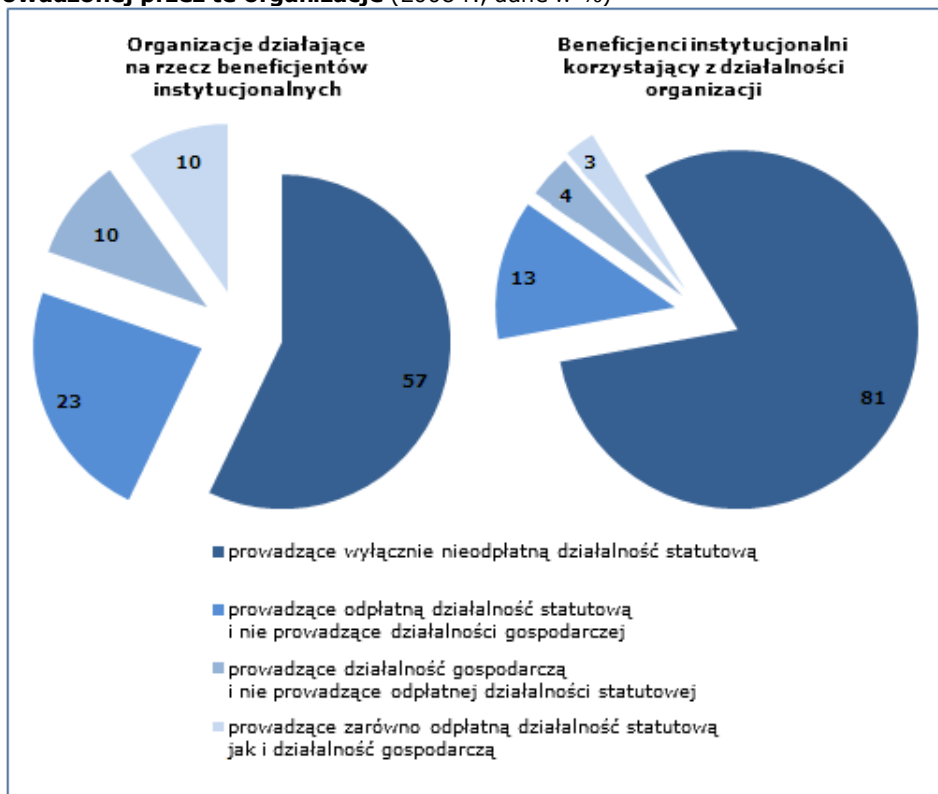

Po uwzględnieniu wybranych dziedzin działalności statutowej, struktura liczebności organizacji, które w badaniu SOF-1 zadeklarowały działanie na rzecz beneficjentów instytucjonalnych była bardziej zbieżna z rozkładem liczby tych beneficjentów niż to miało miejsce w przypadku jednostek mających indywidualnych podopiecznych (por. wykres 3.10 i 3.7). Wprawdzie najwięcej podmiotów świadczących usługi na rzecz odbiorców instytucjonalnych realizowało zadania statutowe w „tradycyjnie” najbardziej popularnych obszarach takich jak *sport, turystyka, rekreacja, hobby* oraz *pomoc społeczna i usługi socjalne*, ale ich odsetek był relatywnie nieduży (odpowiednio 25% oraz 17%), a w przypadku odbiorców obejmował łącznie niespełna 1/4 wszystkich wspieranych instytucji. Większy udział (porównując z rozkładem dla całej zbiorowości – zob. tab. 3.1) charakteryzował natomiast jednostki działające

w dziedzinach: *kultura i sztuka*, a także *edukacja i wychowanie* oraz *ochrona zdrowia*, przy czym zdecydowanie najwyższy odsetek beneficjentów – biorąc pod uwagę wszystkie siedem prezentowanych dziedzin – posiadały organizacje koncentrujące swoją aktywność na *edukacji i wychowaniu*.

Taki sam schemat analizy zastosowano dla zmiennej różnicującej odwołującej się do rodzaju prowadzonej działalności (zob. wykres 3.11).

Wykres 3.11. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 działające na rzecz odbiorców instytucjonalnych oraz ich beneficjenci według rodzajów działalności prowadzonej przez te organizacje (2008 r., dane w %)

Także i w tym wypadku porównanie struktury liczebności podmiotów działających na rzecz odbiorców instytucjonalnych ze strukturą liczebności tych odbiorców wskazuje na większą zbieżność tych rozkładów niż to wykazała analogiczna analiza dotycząca organizacji wspierających osoby indywidualne (por. wykres 3.11 i 3.8). Ponad połowa podmiotów zaangażowanych w działania na rzecz beneficjentów instytucjonalnych prowadzi wyłącznie nieodpłatną działalność statutową, jednak liczba instytucji, do których kierują swoją ofertę przekracza 80% wszystkich odbiorców. Jednostki prowadzące pozostałe rodzaje działalności, choć stosunkowo liczne, obejmują pomocą ledwie 1/5 tej zbiorowości.

Rozdział 4

Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje jako podmioty gospodarki narodowej

4.1. Praca płatna¹

4.1.1. Zatrudnienie etatowe i pozaetatowe

Prezentując zjawisko zatrudnienia w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych oraz fundacjach należy przede wszystkim zauważyć, że zdecydowana większość tych jednostek nie posiada w ogóle pracowników. Dotyczy to zarówno zatrudnienia etatowego, czyli w ramach stosunku pracy, jak i pozaetatowego, czyli w ramach umów cywilno-prawnych (najczęstsze formy tych umów to umowa-zlecenie i umowa o dzieło). W 2008 r. jedynie 13% aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji posiadało jakikolwiek personel etatowy, zaś korzystanie z pracy płatnej świadczonej tylko w formie pozaetatowej wykazało 23% tych organizacji.

Zjawisko to można wyjaśnić dwiema przyczynami. Po pierwsze działające w Polsce stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje to przeważnie jednostki niewielkie, zarówno pod względem liczby osób zaangażowanych w ich działalność² jak i pod względem środków finansowych do dyspozycji³. Po drugie, cechą niejako przypisaną z natury do podmiotów sektora non-profit, a zwłaszcza stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, jest opieranie swojej działalności na pracy społecznej świadczonej przez członków, w tym członków rozmaitych organów wewnętrznych organizacji pełniących funkcje zarządcze, kontrolne, doradcze, rozjemcze itp. W rezultacie tylko część badanych organizacji ma potrzebę, a jednocześnie wystarczające środki finansowe, by zatrudniać pracowników.

Na koniec 2008 r. w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach na podstawie stosunku pracy zatrudnionych było łącznie 70,8 tys. osób, w tym dla 60,2 tys. pracowników organizacje te stanowiły główne miejsce pracy. Biorąc pod uwagę liczbę miejsc pracy generowanych przez te organizacje można wyliczyć ich

¹ **Autor: Mikołaj Haponiuk**, Dep. Badań Społecznych GUS, współpraca: Sławomir Nałęcz, Karolina Goś-Wójcicka

² Organizacje korzystające z pracy społecznej członków stanowią 76% ogółu aktywnych organizacji objętych badaniem SOF-1, a mediana liczby ich członków pracujących społecznie wynosi 10. Z kolei organizacje korzystające z pracy wolontariuszy stanowią 18% ogółu aktywnych organizacji i mediana liczby pracujących w nich społecznie wolontariuszy nienależących do tych organizacji wynosi 7.

³ Mediana przychodów wynosi 20 tys. zł dla organizacji, które wykazały przychody. Organizacje, które wykazały przychody stanowią 79% ogółu aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji.

łączy udział w krajowym zatrudnieniu w ramach stosunku pracy w 2008 r. W stosunku do ogółu zatrudnionych w całej gospodarce narodowej personel sektora stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji stanowił 0,43%, a w stosunku do sektora prywatnego - 0,58%.⁴

Jeśli potraktować sektor stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji jako jednego pracodawcę to pod względem liczby pracowników (zatrudnionych w ramach stosunku pracy) znalazłby się on w ścisłej czołówce polskich pracodawców: ustępując pierwszeństwa tylko Poczcie Polskiej.

Rozkład potencjału zatrudnieniowego stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji jest bardzo nierównomierny. Świadczy o tym duża różnica pomiędzy średnią a medianą liczby zatrudnionych. I tak wśród organizacji, które zadeklarowały posiadanie pracowników zatrudnionych w ramach stosunku pracy przeciętna ich liczba wyniosła 8, podczas gdy mediana - 2. Zróznicowanie rozkładu pracowników etatowych przedstawiono w tabeli 4.1.

Tabela 4.1. Zatrudnienie etatowe według klas zatrudnienia (31.12.2008)

Wyszczególnienie:	Organizacje zatrudniające według klasy zatrudnienia ⁵			
	OGÓŁEM	1-5 pracowników	6-19 pracowników	20 i więcej pracowników
Liczba aktywnych organizacji (w tys.)	9,9	7,0	2,0	0,9
Liczba pracowników (w tys.)	70,8	13,4	17,2	40,2
Średnia liczba zatrudnionych w organizacjach, które miały zatrudnienie etatowe	8,1	2,1	10,8	57,8
Mediana zatrudnienia w organizacjach, które miały zatrudnienie etatowe	2	2	10	34

Opisując sektor stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji jako pracodawcę trzeba uwzględnić nietypową w stosunku do innych podmiotów gospodarki narodowej bardzo dużą rolę zatrudnienia pozaetatowego w potencjale zatrudnienia płatnego generowanego przez badane organizacje. Okazuje się, że praca wykonywana na rzecz tych organizacji w formie umów-zlecenia, umów o dzieło i pokrewnych była głównym zatrudnieniem dla 16 tys. spośród 364 tys. osób, które świadczyły pracę w tej formie, a nie były pracownikami etatowymi badanych organizacji.

⁴ Wskaźniki obliczone w oparciu o informacje o głównym miejscu pracy z wyników badania SOF-1 za 2008 oraz dane o zatrudnieniu w gospodarce narodowej opublikowane w Roczniku Statystycznym 2009, s. 234; badane stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje stanowią część sektora prywatnego.

⁵ Wyszczególnione w tabeli klasy zatrudnienia nie obejmują organizacji niezatrudniających pracowników etatowych.

Tabela 4.2. Zatrudnienie pozaetatowe w ramach stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji (31.12.2008)

Wyszczególnienie:	% z aktywnych organizacji	liczba osób zatrudnionych w ramach umów cywilno-prawnych		
		suma (w tys.)	średnia	mediana
organizacje zatrudniające na podstawie umów cywilno-prawnych	32	364	16,5	4
organizacje zatrudniające wyłącznie na podstawie umów cywilno-prawnych	23	119	7,7	3

Dla wszystkich jednostek posiadających zatrudnienie pozaetatowe średnia liczba osób zatrudnianych wyniosła 16,5 a mediana - 4, natomiast dla organizacji zatrudniających wyłącznie na podstawie umów cywilno-prawnych zarówno średnia jak i mediana były niższe – odpowiednio 7,7 oraz 3.

W przypadku obu rodzajów zatrudnienia (etatowego i pozaetatowego) wystąpiła bardzo duża asymetria rozkładu liczby osób pracujących oznaczająca, że zdecydowana większość organizacji mających danego typu zatrudnienie ma znacznie mniej osób zatrudnionych niż wskazywałaby na to średnia w całej zbiorowości, natomiast niewielka liczba organizacji zatrudnia takie liczby pracowników, które wielokrotnie przekraczają wielkość przeciętną.

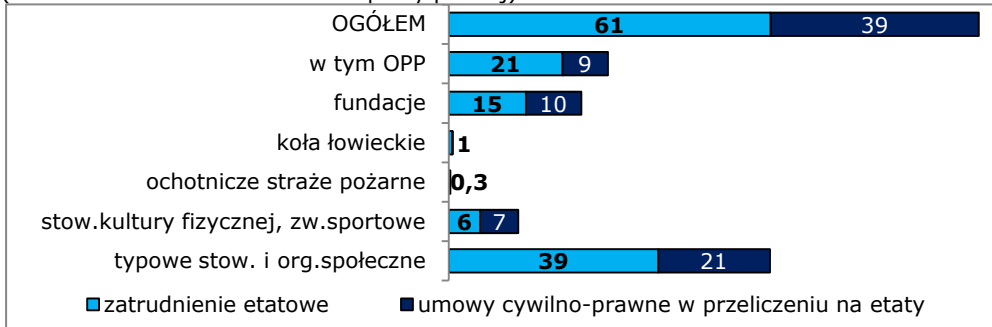
4.1.2. Praca płatna w przeliczeniu na pełne etaty

Charakterystyczny dla pozarządowego rynku pracy jest też wysoki udział osób zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy, mimo zatrudnienia w ramach stosunku pracy. W 2008 r. aż 1/3 pracowników w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach zatrudniona była na część etatu. W związku z tym przeciętna liczba etatów przeliczeniowych w ciągu 2008 r. w tej zbiorowości wyniosła tylko 58,5 tys., a więc była zdecydowanie niższa niż liczba pracowników zatrudnionych w ramach zatrudnienia etatowego (70,8 tys.).

Jak już wspomniano, zatrudnienie etatowe nie jest jednak jedyną formą pracy płatnej z jakiej korzystają organizacje pozarządowe. Dla przedstawienia pełnego obrazu pracy zarobkowej należy uwzględnić również pracę pozaetatową – świadczoną w ramach umów cywilno-prawnych. W 2008 r. skala prac wykonywanych w tej formie stanowiła odpowiednik prawie 38 tys. etatów przeliczeniowych⁶, co w sumie z 58,5 tys. pełnych etatów wypracowanych w ramach stosunku pracy dawało wolumen pracy płatnej odpowiadający ponad 96 tys. etatów.

⁶ Zatrudnienie pozaetatowe w etatach przeliczeniowych zostało oszacowane poprzez podzielenie sumy wynagrodzeń z tytułu tych umów cywilno-prawnych przez 12 miesięcy i średnie miesięczne wynagrodzenie w gospodarce narodowej (bez składek) w 2008 roku - 2578,26 zł.

Wykres 4.1. Struktura pracy płatnej według typu organizacji i rodzaju zatrudnienia
(dane w % w stosunku do całości pracy płatnej)

Największa część pracy płatnej świadczona była w ramach zbiorowości typowych stowarzyszeń i organizacji społecznych (60%) oraz w fundacjach (25%). Znikomym udziałem pod względem wykorzystywania pracy płatnej charakteryzowały się ochotnicze straże pożarne i koła łowieckie – te dwie grupy łącznie stanowiły 21% jednostek w badanej zbiorowości a generowały jedynie trochę ponad 1% pracy płatnej. Również zdecydowanie mniejszy udział w zatrudnieniu niż w liczbie organizacji miały stowarzyszenia kultury fizycznej – choć stanowiły one 29% zbiorowości to generowały zaledwie 13% wolumenu pracy płatnej.

4.1.3. Uwarunkowania potencjału zatrudnieniowego stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji

Potencjał zatrudnienia, jakim dysponują poszczególne organizacje jest związany z szeregiem różnych cech tychże organizacji. Poniżej opisane zostaną różnicowania mające związek z następującymi cechami:

- forma prawna organizacji (fundacje a stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, ale także organizacje mające status pożytku publicznego w zestawieniu z ogółem badanych organizacji),
- rodzaj prowadzonej działalności (statutowa nieodpłatna, statutowa odpłatna, gospodarcza),
- wielkość uzyskiwanych w 2008 r. przychodów,
- rodzaj gminy, na terenie której jednostka ma siedzibę (miejska, miejsko-wiejska, wiejska),
- maksymalny zakres terytorialny prowadzonej działalności,
- dziedzina działalności.

Ekonomiczne różnicowanie badanych organizacji jest widoczne zarówno między organizacjami o charakterze członkowskim (stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne) i nieczłonkowskim (fundacje) jak też między organizacjami korzystającymi ze szczególnego statusu organizacji pożytku publicznego a tymi, które takowego statusu nie mają.

Fundacje są ekonomicznie silniejsze niż stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne. Widoczne jest to przede wszystkim przy porównywaniu odsetka organizacji korzystających z pracy płatnej. W przypadku zatrudnienia etatowego, 32% fundacji zatrudnia takich pracowników, podczas gdy odsetek ten dla stowarzyszeń wynosi jedynie 11%. W przypadku zatrudnienia pozaetatowego, 52% fundacji zatrudnia osoby w ramach umów cywilno-prawnych, podczas gdy dla stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych wskaźnik ten wynosi 31%.

Większy potencjał ekonomiczny fundacji jest również widoczny przy porównywaniu wielkości przeciętnych dotyczących zatrudnienia pozaetatowego. Średnia liczba zatrudnionych w formie umów cywilno-prawnych w fundacjach wynosi 29,3, podczas gdy w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych 14,6; mediana dla fundacji wynosi 7, podczas gdy dla stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych - 4.

Różnica potencjałów ekonomicznych fundacji w zestawieniu z stowarzyszeniami i podobnymi organizacjami społecznymi jest mniejsza w przypadku zatrudnienia etatowego. Biorąc pod uwagę wielkości przeciętne (dla jednostek zatrudniających), średnia liczba pracowników w fundacjach wynosi 9,2 a w stowarzyszeniach i innych organizacjach społecznych 7,8; natomiast mediana zatrudnienia jest dla obu rodzajów jednostek jednakowa (2 pracowników).

Istotne zróżnicowanie w potencjale zatrudnienia badanych organizacji pozarządowych wiąże się też z faktem posiadania przez jednostki statusu organizacji pożytku publicznego (OPP). Organizacje te wyróżniają się dużym potencjałem zatrudnieniowym. Średnia liczba pracowników etatowych w OPP jest o ponad 50% większa niż dla ogółu organizacji (odpowiednio 12,6 i 8,1 osoby), a mediana dla OPP jest o dwie osoby większa niż dla wszystkich badanych jednostek (odpowiednio 4 i 2 osoby). Podobne różnice występują w przypadku zatrudnienia pozaetatowego. Średnia liczba zatrudnionych w ramach umów cywilno-prawnych dla OPP wynosi 28,6 osób, podczas gdy dla ogółu organizacji - 16,5; z kolei mediana dla OPP wynosi 6 osób, podczas gdy dla ogółu - 4 osoby. Także odsetek organizacji zatrudniających jest dla OPP o wiele wyższy niż dla jednostek ogółem. W przypadku zatrudnienia etatowego jest to odpowiednio około 31% i 13%, a w przypadku zatrudnienia pozaetatowego: 58% i 32%. W OPP pracuje około 35% ogółu osób zatrudnionych w sektorze fundacji, stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych w ramach stosunku pracy oraz około 25% zatrudnionych na umowy cywilno-prawne, podczas gdy udział organizacji mających status pożytku publicznego w liczbie badanych organizacji wynosił 9% (liczebność pracowników etatowych OPP to 25 tys. zaś liczba osób, które wykonywały pracę w ramach umów cywilno-prawnych a nie były jednocześnie pracownikami etatowymi to 92 tys. osób).

Także rodzaj prowadzonej przez jednostkę działalności jest wyraźnie związany z potencjałem zatrudnieniowym, jakim dysponują poszczególne organizacje. Jest on wyższy w jednostkach prowadzących działalność statutową odpłatną lub działalność gospodarczą niż w jednostkach prowadzących wyłącznie nieodpłatną działalność

statutową, przy czym wyraźniejszy jest wpływ prowadzenia działalności gospodarczej. W 2008 r. odsetek organizacji zatrudniających w ramach stosunku pracy wśród jednostek prowadzących wyłącznie działalność nieodpłatną statutową wyniósł 7%, podczas gdy wśród jednostek prowadzących działalność odpłatną statutową - 28% a wśród jednostek prowadzących działalność gospodarczą - 41%. Dla jednostek prowadzących jednocześnie oba rodzaje działalności odpłatnej odsetek organizacji mających personel etatowy był największy i wyniósł aż 57%.

Tabela 4.3. Zatrudnienie etatowe w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według rodzaju prowadzonej działalności (2008)

Wyszczególnienie:	OGÓŁEM	Rodzaj prowadzonej działalności			
		wyłącznie nieodpłatna statutowa	odpłatna statutowa	gospodarcza	odpłatna statutowa oraz gospodarcza
Liczba organizacji (w tys.)	70,9	55,9	9,5	3,1	2,4
Liczba zatrudnionych (w tys.)	70,8	22,6	18,3	11,7	18,1
Organizacje zatrudniające (w %)	13	7	28	41	57
Średnia liczba zatrudnionych ⁷	8,1	5,9	7,2	9,8	15,1
Mediana liczby zatrudnionych	2	2	2	3	3

Średnia liczba zatrudnionych dla jednostek prowadzących wyłącznie nieodpłatną działalność statutową wyniosła 5,9, podczas gdy dla jednostek prowadzących odpłatną działalność statutową - 7,2 a dla jednostek prowadzących działalność gospodarczą - 9,8, natomiast w jednostkach prowadzących oba rodzaje działalności odpłatnej - 15,1. Mediana liczby pracowników była jednakowa i wynosiła 2 dla jednostek prowadzących wyłącznie nieodpłatną działalność statutową jak i tych, które w zamian za przekazywane w ramach działalności statutowej dobra lub usługi pobierały pewne opłaty. Była ona natomiast wyższa wśród jednostek prowadzących działalność gospodarczą (3 pracowników).

Dane z badania SOF-1 potwierdzają też silny związek między zatrudnieniem a wysokością uzyskiwanych przez badane organizacje przychodów. Liczba zatrudnionych wzrasta wraz z wielkością przychodów organizacji. Średnie zatrudnienie w jednostce rośnie od ok. 2 osób w organizacjach, których roczny budżet nie przekraczał 100 tys. zł, osiąga 4,5 pracownika - w organizacjach mających przychody pomiędzy 100 tys. a 1 mln zł, by w końcu osiągnąć wartość średnią 26,1 pracownika w organizacjach, których przychody przekraczają 1 mln zł. Jednocześnie wartość mediany również rośnie od 1 do 11 pracowników. Opisane powyżej bardzo duże różnice średniej liczby zatrudnionych

⁷ Średnią liczbę zatrudnionych oraz medianę liczby zatrudnionych podano dla organizacji, które miały zatrudnienie etatowe.

w zależności od przedziału dochodów organizacji mają ogromny wpływ na rozkład liczby zatrudnionych. W organizacjach, których dochód nie jest większy niż 10 tys. zł - zatrudnionych jest w sumie tylko 0,6 tys. pracowników; w jednostkach mających dochód pomiędzy 10 tys. a 100 tys. - suma zatrudnionych etatowo to 4 tys. osób, w klasie pomiędzy 100 tys. a 1 mln złotych zatrudnionych jest 21 tys. osób, a w klasie organizacji o rocznym budżecie powyżej 1 mln złotych kumuluje się zatrudnienie aż 45 tys. osób.

Tabela 4.4. Zatrudnienie etatowe w organizacjach objętych badaniem SOF-1 według wysokości rocznych przychodów (2008)

Wyszczególnienie:	OGÓŁE M	Wysokość przychodów				
		brak lub nie większe niż 1 tys. zł	powyżej 1 tys. do 10 tys. zł	powyżej 10 tys. do 100 tys. zł	powyżej 100 tys. do 1 mln zł	powyżej 1 mln zł
Liczba organizacji (w tys.)	70,9	19,9	15,2	23,3	10,1	2,4
Liczba zatrudnionych (w tys.)	70,8*	0,1	0,4	4,0	20,8	45,4
Organizacje zatrudniające (w %)	13	1	1	9	50	89
Średnia liczba zatrudnionych w organizacjach, które miały zatrudnienie etatowe	8,1	2,1	1,8	1,9	4,5	26,1
Mediana liczby zatrudnionych w organizacjach, które miały zatrudnienie etatowe	2	2	1	1	2	11

*Ze względu na zaokrąglenia na pozycji dziesiętnej liczba ogółem jest o 0,1 większa niż suma wykazanych w tabeli jej składników.

Patrząc na zatrudnienie etatowe z perspektywy rodzaju gminy, w której siedzibę ma badana organizacja, należy zauważyć, że potencjał ekonomiczny jednostek mających SIEDZIBĘ w gminach miejskich jest większy niż jednostek zlokalizowanych w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich. Ponad 20% organizacji miejskich zatrudnia pracowników etatowych, podczas gdy w gminach miejsko-wiejskich dotyczy to około 8% a w gminach wiejskich tylko 5% jednostek. Średnia liczba tych pracowników w organizacjach miejskich wynosi prawie 9 osób, podczas gdy w organizacjach miejsko-wiejskich i wiejskich prawie 6 osób. Mediana zatrudnienia w jednostkach miejskich wynosi 3, a w jednostkach miejsko-wiejskich i wiejskich 2. Wiąże się to z faktem, że ponad 80% zatrudnionych w badanych organizacjach pozarządowych pracuje w jednostkach miejskich.

Analizując zatrudnienie etatowe według maksymalnego zakresu terytorialnego głównej działalności badanych organizacji łatwo można dostrzec, że ze wzrostem tego zakresu wzrasta również potencjał ekonomiczny jednostek. Pewne zaburzenie w tej prawidłowości stanowi fakt, że potencjał organizacji działających w zakresie

najbliższego sąsiedztwa jest większy niż jednostek działających w zakresie gminy. Jest to jednak zrozumiałe jeśli weźmie się pod uwagę, że zakres gminny jest wykorzystywany przede wszystkim przez organizacje wiejskie, podczas gdy określenie „najbliższe sąsiedztwo” częściej stosują organizacje mające siedzibę w miastach, gdzie najbliższe sąsiedztwo charakteryzuje się znacznie większą gęstością zasobów ekonomicznych i społecznych, niż ma to miejsce w gminach wiejskich. Odsetek organizacji zatrudniających pracowników rośnie od 7% dla organizacji, których zakres działalności to najbliższe sąsiedztwo i 6% dla organizacji działających w zakresie gminy, do 23% dla jednostek działających w całym kraju. Średnia liczba zatrudnionych rośnie od 6,8 osoby dla organizacji działających w zakresie najbliższego sąsiedztwa i 5,5 osoby dla organizacji działających w zakresie gminy do 10,2 osób dla jednostek działających w całym kraju. Oczywiście powyższe prawidłowość przekładają się także na rozkład osób zatrudnionych według zasięgu działania organizacji. Suma osób zatrudnionych wzrasta wraz ze zwiększaniem się zakresu terytorialnego działalności jednostek.

Tabela 4.5. Zatrudnienie etatowe w organizacjach objętych badaniem SOF-1 według zakresu terytorialnego działalności (31.12.2008)

Wyszczególnienie:	OGÓŁEM	Maksymalny zakres terytorialny głównej działalności organizacji					
		najbliższe sąsiedztwo	gmina	powiat	województwo	cały kraj	wykracza poza granice kraju
Liczba organizacji (w tys.)	70,9	7,0	20,6	15,8	12,8	10,6	4,1
Liczba zatrudnionych (w tys.)	70,8	3,1	6,8	11,2	21,5	22,5	5,7
Organizacje zatrudniające (w %)	13	7	6	10	20	23	23
Średnia liczba zatrudnionych w organizacjach, które miały zatrudnienie etatowe	8,1	6,8	5,5	7,2	8,8	10,2	6,5
Mediana liczby zatrudnionych w organizacjach, które miały zatrudnienie etatowe	2	2	2	2	3	2	2

W organizacjach działających łącznie w zakresie najbliższego sąsiedztwa i gminy jest zatrudnionych około 10 tys. osób, podczas gdy personel organizacji działających na obszarze całego kraju liczy już 23 tys. osób. Dzieje się tak, pomimo że liczba organizacji zmniejsza się wraz ze zwiększaniem się zakresu terytorialnego działalności, od prawie 28 tys. jednostek - dla podmiotów działających w zakresie najbliższego sąsiedztwa i gminy do 11 tys. jednostek - dla organizacji działających w zakresie całego kraju. Z kolei parametry zatrudnienia dotyczące organizacji, których

działalność wykracza poza granice kraju nie podlegają opisanym powyżej zależnościom. Relatywnie duża część z nich (23%) zatrudnia pracowników etatowych, jednak średnia liczba zatrudnionych w tych jednostkach jest relatywnie niska (wynosi 6,5 osoby). W organizacjach tych pracuje 5,7 tys. osób, tj. 8% sumy osób zatrudnionych etatowo w sektorze stowarzyszeń, podobnych organizacjach społecznych i fundacji choć organizacje wykraczające działalnością poza kraj stanowią tylko 4% tego sektora. Dla każdego wyróżnionego zakresu terytorialnego działalności można zaobserwować duże zróżnicowania wewnętrzne i asymetrię rozkładu zatrudnienia, przejawiającą się m.in. poprzez znaczne różnice między średnią a medianą.

Zróżnicowanie parametrów zatrudnienia wiąże się też z dziedziną działalności, na którą analizowane organizacje wydatkowały najwięcej środków przeznaczonych na działalność statutową.⁸ Odsetek organizacji zatrudniających pracowników etatowych waha się od 8% (pomoc społeczna i usługi socjalne) do 34% (rynek pracy, aktywizacja zawodowa). Niski udział organizacji zatrudniających w zbiorowości jednostek działających w dziedzinie pomocy społecznej i usług socjalnych spowodowany jest uwzględnieniem w niej ochotniczych straży pożarnych (stanowiących 70% tej zbiorowości), które nie opłacają ze swych środków prawie żadnej pracy płatnej.⁹

Średnia liczba pracowników etatowych w organizacjach zatrudniających waha się od około 4 osób (rozwój lokalny) do 16 osób (ochrona zdrowia) a mediana zatrudnienia od 2 osób (większość dziedzin) do 5 osób (edukacja i wychowanie). Personel organizacji z 4 dziedzin zatrudniających najwięcej pracowników stanowi 78% wszystkich zatrudnionych (ponad 55 tys. pracowników). Są to następujące dziedziny: *edukacja i wychowanie* (21 tys. pracowników), *pomoc społeczna i usługi socjalne* (14 tys. pracowników), *sport, turystyka, rekreacja, hobby* (11 tys. pracowników) oraz *ochrona zdrowia* (10 tys. pracowników).

W dziedzinach takich jak edukacja i ochrona zdrowia relatywnie duże zatrudnienie wynikało zarówno z dużego odsetka organizacji zatrudniających jak też z ponadprzeciętnej wielkości zatrudnienia w tych jednostkach. Wiele z podmiotów działających w tych dziedzinach prowadzi placówki, takie jak szkoły, przedszkola, przychodnie czy hospicja, wymagające zatrudniania stosunkowo licznego personelu. W przypadku edukacji odsetek organizacji zatrudniających wynosi prawie 31%, średnie zatrudnienie 14 osób a mediana zatrudnienia aż 5 osób. W przypadku ochrony zdrowia

⁸ Wydaje się, że w przypadku analizy uwarunkowań zatrudnienia w badanych jednostkach, wybór zmiennej określającej dziedzinę działalności, na którą wydatkowano najwięcej środków przeznaczonych na realizację celów statutowych organizacji jest bardziej adekwatny niż grupowanie według szczegółowych pól działalności (jednego lub trzech) podanych przez jednostkę jako najważniejsze. Warto zresztą odnotować, że ponad 90% organizacji wymieniło tę samą dziedzinę w pytaniu o najważniejsze pole działalności i w pytaniu o dziedzinę działalności, na którą wydatkowano najwięcej środków na działalność statutową.

⁹ Warto tu mieć na uwadze, że ochotnicze straże pożarne korzystają w pewnym stopniu z pracy płatnej opłacanej bezpośrednio przez gminy zatrudniające często na części etatu np. kierowcę samochodu, przy pomocy którego OSP prowadzi swoją działalność.

udział organizacji zatrudniających wynosi prawie 14%, średnie zatrudnienie - 16 osób a mediana zatrudnienia - 3 osoby.

Tabela 4.6. Praca płatna w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według dziedziny działalności, na którą jednostka wydatkowała najwięcej środków (2008)

Dziedzina działalności statutowej, na którą jednostka wydatkowała najwięcej środków:	Liczba organizacji (w tys.)	Organizacje zatrudniające na podstawie stosunku pracy (w %)	Wolumen pracy płatnej w roku na podstawie:	
			stosunku pracy (w tys. pełnych etatów)	umów cywilnoprawnych (w tys. etatów przeliczeniowych)
OGÓŁEM	70,9	100	58,5	37,9
sport, turystyka, rekreacja, hobby	26,6	15	8,5	9,2
pomoc społeczna i usługi socjalne, w tym ratownictwo	17,5	20	11,5	4,2
kultura i sztuka	6,9	4	2,6	4,2
edukacja i wychowanie	5,4	30	17,5	9,9
ochrona środowiska	3,2	4	1,9	1,1
ochrona zdrowia	2,7	14	8,1	2,5
rozwój lokalny (społeczny i ekonomiczny)	2,7	2	1,4	0,9
wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich	1,4	3	1,6	1,4
prawo i jego ochrona, prawa człowieka	1,2	1	0,8	0,5
rynek pracy, aktywizacja zawodowa	0,8	3	1,7	1,0
sprawy zawodowe, branżowe	0,7	1	0,7	0,5
działalność międzynarodowa	0,5	0,5	0,4	0,4
religia	0,3	0,5	0,3	#
pozostała działalność	0,5	2	1,0	0,5

Natomiast w przypadku organizacji zajmujących się pomocą społeczną oraz sportem i rekreacją – wysoki odsetek zatrudnionych wynikał przede wszystkim z liczebności organizacji. W zakresie pomocy społecznej działało około 18 tys. jednostek (ale to nie OSP, które stanowiły większość z nich generowały zatrudnienia) a w zakresie sportu około – 27 tys. W przypadku pomocy społecznej na rozkład zatrudnienia miała głównie wpływ wielkość jednostek. Średnia liczba pracowników etatowych w organizacjach działających w tej dziedzinie wynosi 11 osób a mediana zatrudnienia 3 osoby. Podobnie jak w zakresie edukacji i ochrony zdrowia jest to efektem prowadzenia przez część organizacji placówek takich jak domy dziecka, domy samotnej matki czy schroniska dla bezdomnych, wymagających zatrudniania etatowego personelu.

Tabela 4.7. Zatrudnienie w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według dziedziny działalności, na którą jednostka wydatkowała najwięcej środków (31.12.2008)

Dziedzina działalności statutowej, na którą jednostka wydatkowała najwięcej środków:	Osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy w org. zatrudniających		
	suma (w tys.)	średnia	mediana
OGÓŁEM	70,8	8,1	2
sport, turystyka, rekreacja, hobby	10,5	4,3	2
pomoc społeczna i usługi socjalne, w tym ratownictwo	14,1	10,9	3
kultura i sztuka	3,0	4,5	2
edukacja i wychowanie	21,0	14,1	5
ochrona środowiska	2,5	4,0	1
ochrona zdrowia	9,7	16,3	3
rozwój lokalny (społeczny i ekonomiczny)	1,7	4,0	2
wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich	1,8	5,7	2
prawo i jego ochrona, prawa człowieka	1,0	5,6	2
rynek pracy, aktywizacja zawodowa	2,1	8,1	3
sprawy zawodowe, pracownicze, branżowe	0,9	4,6	2
działalność międzynarodowa	0,4	5,3	2
religia	0,3	6,9	2
pozostała działalność	1,1	12,4	2

Oprócz edukacji i ochrony zdrowia można wyszczególnić 3 dziedziny charakteryzujące się również względnie wysokim odsetkiem organizacji zatrudniających. Są to: rynek pracy (około 34%), sprawy zawodowe (30%) oraz wsparcie dla instytucji i organizacji (25%). Z uwagi jednak na niewielką liczebność organizacji w tych dziedzinach (w każdej z nich działa od 1% do 2% ogółu organizacji), nie ma to istotnego wpływu na rozkład zatrudnionych.

4.1.4. Feminizacja zatrudnienia w stowarzyszeniach, organizacjach społecznych i fundacjach¹⁰

Ta część rozdziału ma na celu wyjaśnienie, przynajmniej niektórych, przyczyn znanego już z wyników wcześniejszych badań¹¹, zjawiska feminizacji zatrudnienia w

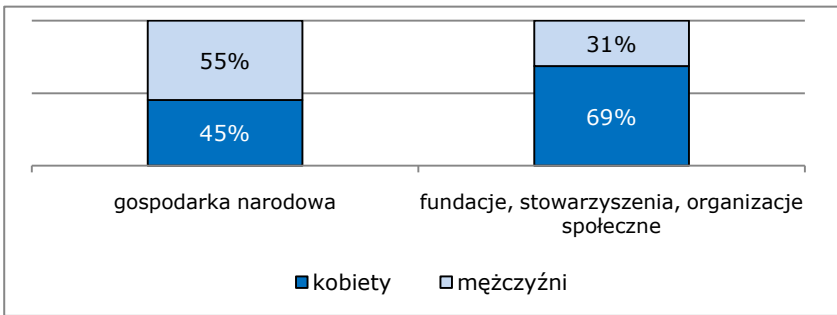
¹⁰ **Autorka: Karolina Goś-Wójcicka**, Wydział Badań Gospodarki Społecznej, Dep. Badań Społecznych GUS

¹¹ Według wyników badania SOF za 2005 r. kobiety stanowiły 63% osób zatrudnionych w fundacjach oraz 51% w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych (Nałęcz S. Sektor Non-profit, w: Nałęcz S. (red.) *Gospodarka społeczna w Polsce. Wyniki badań 2005-2007*, Warszawa, 2008, s. 148), Stowarzyszenie Klon/Jawor w wynikach badania fundacji i stowarzyszeń (z wykluczeniem OSP) za rok 2005 wskazuje natomiast na prawie 60% udział kobiet (Gumkowska

ramach sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji. Analiza wyników badania SOF-1 z perspektywy płci osób świadczących pracę na rzecz objętych badaniem organizacji pozarządowych pozwoli na obliczenie dla tej zbiorowości niektórych wskaźników dotyczących równości płci na rynku pracy.¹²

Dla polskiego rynku pracy stałym zjawiskiem jest utrzymywanie się wyższego wskaźnika aktywności zawodowej oraz zatrudnienia wśród mężczyzn niż wśród kobiet.¹³ Sytuacja ta jest powodowana z jednej strony mniejszym zaangażowaniem kobiet w pracę płatną ze względu na obowiązki opiekuńcze wynikające z tradycyjnego podziału ról w rodzinie, a z drugiej ich mniejszymi szansami na znalezienie zatrudnienia. Na koniec 2008 roku 55% osób zatrudnionych w gospodarce narodowej stanowili mężczyźni.¹⁴ Z tej perspektywy sektor stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji wyglądał nietypowo, gdyż zatrudnieni w tej zbiorowości mężczyźni stanowili jedynie 31%.

Wykres 4.2. Struktura zatrudnienia¹⁵ według płci (31.12.2008 r.)

Wysoki wskaźnik zatrudnienia kobiet (69%) sytuuje sektor stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji bliżej sektora publicznego, gdzie kobiety, choć nie w aż tak wyraźny sposób, ale również są nadreprezentowane (61%). Zestawienie zatrudnienia w badanych organizacjach pozarządowych i w sektorze publicznym, mimo dużej na ogół różnicy w zakresie warunków i organizacji pracy, jest zasadne, jeśli spojrzeć na obszary działalności jednostek, które w sprawozdaniach SOF-

M., Herbst J. *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – Raport z badania*, Warszawa 2006

¹² Ze względu na zakres zbieranych danych oraz statystyczny charakter badania SOF-1 na podstawie jego wyników nie można zweryfikować występowania lub nie wielu kluczowych przejawów dyskryminacji ze względu na płeć w obszarze zatrudnienia, m.in.: nierównego traktowania na poziomie rekrutacji, występowania „szklanego sufitu”, różnic w zakresie wynagrodzeń, czy molestowania seksualnego.

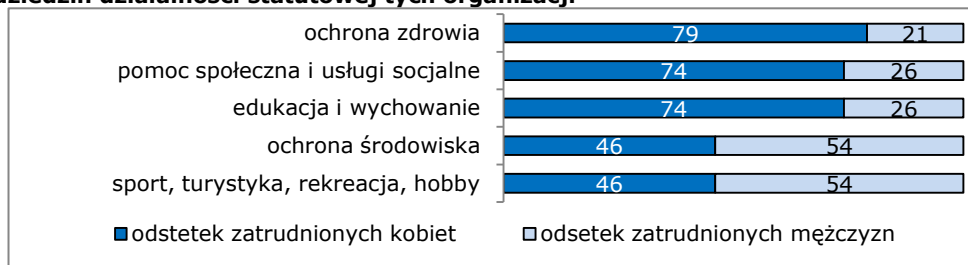
¹³ Współczynnik zatrudnienia kobiet w IV kwartale 2008 r. wynosił 43,5% zaś współczynnik zatrudnienia mężczyzn 59,3% (zob. *Rocznik Statystyczny RP 2009*, GUS: Warszawa, 2010, s.232, a także publikacje GUS z serii *Aktywność ekonomiczna ludności Polski*).

¹⁴ Na podstawie: *Pracujący w gospodarce narodowej w 2008*, GUS, Warszawa 2009, s. 21

¹⁵ Przy zestawieniach zatrudnienia w fundacjach, stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych z gospodarką narodową jest brane pod uwagę zatrudnienie w ramach stosunku pracy i jednocześnie według głównego miejsca pracy (aby uniknąć sytuacji wielokrotnego liczenia osób zatrudnionych u więcej niż jednego pracodawcy).

1 wykazały, że posiadają płatny personel. Dziedziny działalności tych organizacji w większości mieszczą się w sferze zadań publicznych¹⁶, a te, w których wskaźnik zatrudnienia kobiet jest bardzo wysoki, wiążą się ze świadczeniem typowych usług społecznych, przypisanych tradycyjnie sektorowi publicznemu.¹⁷

Wykres 4.3. Struktura pracowników w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według płci oraz wybranych głównych dziedzin działalności statutowej tych organizacji

Szczególnie wysoki udział kobiet wśród pracowników stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji odnotowano w organizacjach, które wydatkowały najwięcej swoich środków w zakresie ochrony zdrowia (80% feminizacji), pomocy społecznej i usług socjalnych, a także w edukacji i wychowaniu (po 74%). Występująca równocześnie przewaga mężczyzn (54%) w zatrudnieniu w ramach organizacji, dla których głównymi dziedzinami były: *ochrona środowiska* oraz *sport, turystyka, rekreacja, hobby* wskazuje na istnienie zjawiska segregacji horyzontalnej¹⁸ wewnątrz sektora badanych organizacji pozarządowych. Nadreprezentacja kobiet w ramach zatrudnienia w stowarzyszeniach, organizacjach społecznych i fundacjach może mieć związek z poziomem wynagrodzeń w sektorze objętych sprawozdaniem SOF-1 organizacji pozarządowych. W roku 2008 średnia pensja przypadająca na jednego pełnoetatowego pracownika zatrudnionego w ramach badanych podmiotów była zdecydowanie niższa niż średnia pensja krajowa i wyniosła 2,5 tys. złotych, przy 2,9 tys. złotych w całej gospodarce narodowej oraz 2,8 tys. złotych w sektorze prywatnym.¹⁹ Niski udział mężczyzn wśród pracowników stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji może więc być elementem ogólniejszych zjawisk obserwowanych na poziomie całej gospodarki narodowej, które polega na

¹⁶ Określonych w Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, art. 4.

¹⁷ Wskaźnik udziału kobiet wśród zatrudnionych w Polsce w takich branżach jak edukacja, ochrona zdrowia i pomoc społeczna wynosi około 80% (zob. publikacje GUS z serii *Kobiety i mężczyźni na rynku pracy*).

¹⁸ Zjawisko segregacji horyzontalnej, zwanej też poziomą polega na dominacji jednej z płci w określonych zawodach, czy działach gospodarki. Udział kobiet i mężczyzn w zatrudnieniu w ramach poszczególnych branż gospodarki są jednymi ze wskaźników monitorujących równości płci na rynku pracy (zob. *Polityka równości płci. Raport*, UNDP, Warszawa 2007, s.44).

¹⁹ Informacja o przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniu brutto w 2008 r. w gospodarce narodowej i sektorze prywatnym za: *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2008*, GUS, Warszawa 2009, s.18.

współwystępowaniu wysokiego odsetka feminizacji z niskimi zarobkami zarówno w poszczególnych branżach, jak też na poziomie sektorów instytucjonalnych. Dane z badań GUS dotyczące zarobków w całej gospodarce narodowej pokazują, że kobiety zarabiała w październiku 2008 r. średnio o 23% (tj. 664 zł) mniej niż mężczyźni.²⁰

Hipotezę o związku niskiego poziomu wynagrodzeń w ramach badanych organizacji z niskim udziałem mężczyzn wśród pracowników etatowych wydaje się wspierać fakt, że wśród osób otrzymujących wynagrodzenia za pracę z tytułu umów cywilno-prawnych, które stanowią często dodatkowe obok wynagrodzenia ze stosunku pracy źródło zarobków, dominują mężczyźni (61%).

Dominacja mężczyzn w ramach zatrudnienia pozaetatowego znika jednak, jeśli weźmie się pod uwagę wyłącznie osoby, dla których praca ta stanowiła główne źródło dochodów. Wśród osób, dla których umowy-zlecenia i umowy o dzieło były głównym źródłem utrzymania mężczyźni stanowili 42%, kobiety natomiast - 58%. Opisane tu zjawiska dotyczące pozaetatowych form pracy płatnej zasługują na dużą uwagę, gdyż badane organizacje wydatkują na tą formę zatrudnienia blisko 45% wszystkich środków przeznaczanych na wygrodenia.

Choć wydaje się, że pozaetatowe formy zarobkowania, jako główne źródła utrzymania, mogą być korzystne ze względu na większą elastyczność pracy, co może ułatwiać łączenie życia zawodowego z rodzinnym, to jednak mają one szereg wad w porównaniu z zatrudnieniem w ramach stosunku pracy. Jak wynika z badań jakościowych Instytutu Spraw Publicznych, prowadzonych wśród pracownic stowarzyszeń i fundacji, kobiety nie preferują pozaetatowych form zatrudnienia. *Z punktu widzenia matek – co było podkreślane przez osoby badane – najkorzystniejszą wydaje się umowa na czas nieokreślony. Zwracano uwagę na związane z nią poczucie stabilizacji i pewności zatrudnienia i zarobków oraz na wiążący się z nią cały szereg przywilejów (...). Umowy takie praktycznie nie miały w opinii kobiet żadnych wad.*²¹

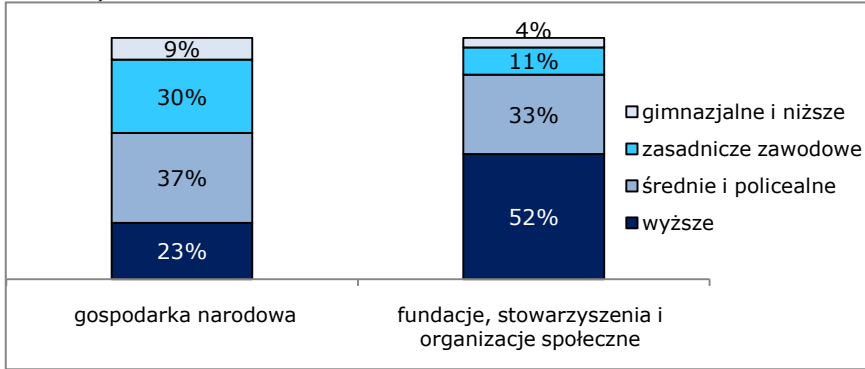
Wyniki badania SOF-1 wskazują na to, że struktura wykształcenia personelu stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji znacznie odbiega od profilu przeciętnego podmiotu gospodarki narodowej. W szczególności okazało się, że ponad połowa pracowników organizacji legitymowała się wyższym wykształceniem, czyli odsetek osób po studiach był tu aż o 29 punktów procentowych wyższy niż w całej gospodarce narodowej, zaś odsetek pracowników o wykształceniu co najwyżej zasadniczym zawodowym był mniejszy niż przeciętnie w gospodarce narodowej o 14 punktów procentowych. Ten podwyższony standard wykształcenia personelu sektora stowarzyszeń i fundacji także jest powiązany z feminizacją, m.in. poprzez wyraźną od

²⁰ Prezentowane dane dotyczą przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia ogółem brutto (dla wszystkich pracowników, wszystkich branż i sektorów) w październiku 2008 r. (za: *Struktura wynagrodzeń według zawodów w październiku 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009, s.22).

²¹ Wysocka T., *Elastyczne formy zatrudnienia kobiet w organizacjach pozarządowych w świetle wyników badań*, w: *Nie tylko społecznie. Zatrudnienie i wolontariat w organizacjach pozarządowych*, Bogacz-Wojtanowska E., Rymsza M. (red.), Warszawa 2009, s.109

lat dominację kobiet wśród studiujących na wyższych uczelniach²² przy jednocześnie znacznie niższych niż w przypadku mężczyzn wskaźnikach zatrudnienia.

Wykres 4.4. Struktura zatrudnienia według wykształcenia osób pracujących (31.12.2008 r.)

Podsumowując wyniki badania SOF-1 można stwierdzić, że niskie zarobki, niewysoka stabilność zatrudnienia oraz wysokie kwalifikacje (wykształcenie) mogą być głównymi czynnikami prowadzącymi do feminizacji zatrudnienia w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach. Z drugiej strony badania statystyczne nie są w stanie ująć wszystkich aspektów specyfiki zatrudnienia w ramach tych organizacji. Trzeba pamiętać, że wiele kobiet świadomie decyduje się na pozostanie na pozarządowym rynku pracy ze względu na jego specyficzny charakter. Teresa Wysocka tak podsumowuje opinie o stowarzyszeniach i fundacjach ich pracownic wyrażane podczas badania fokusowego: *Owo przywiązanie do trzeciego sektora wynikało zapewne z pozytywnej oceny panującej w nim atmosfery pracy, możliwości samodoskonalenia i podnoszenia kwalifikacji oraz „tolerancyjnego” przeważnie nastawienia wobec macierzyństwa. Zarazem wśród badanych kobiet była dość powszechna opinia, iż w innych sektorach na takie możliwości i taką tolerancję na pewno nie można liczyć.*²³

4.1.5. Formy zatrudnienia i ich dynamika w latach 1997-2008

Między rokiem 2005 a 2008 w zbiorowości stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji została zatrzymana, a w pewnym stopniu nawet odwrócona, obserwowana we wcześniejszym okresie (1997-2005) tendencja spadkowa w zakresie wolumenu pracy etatowej. Wzrost zatrudnienia etatowego, który

²² Odsetek kobiet wśród studiujących w roku akademickim 2009/2010 wyniósł 58% (zob. *Szkoły wyższe i ich finanse w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2010, s. 53).

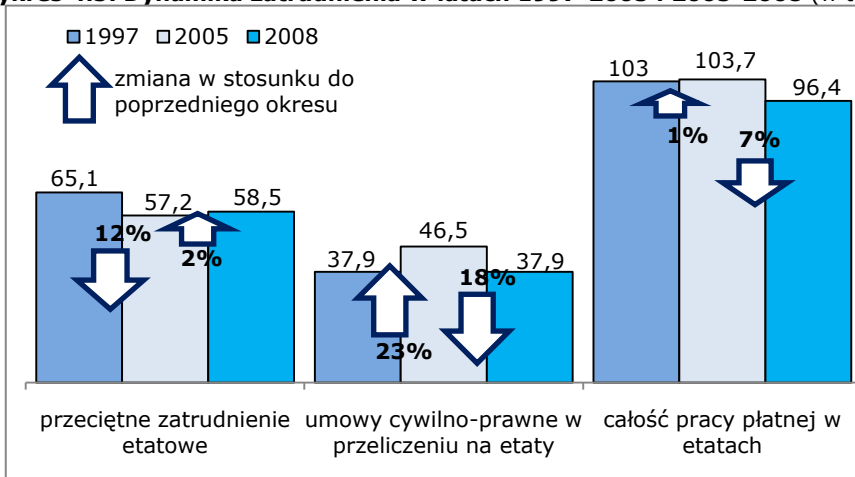
²³ Wysocka T., *Elastyczne formy zatrudnienia kobiet w organizacjach pozarządowych w świetle wyników badań*, w: *Nie tylko społecznie. Zatrudnienie i wolontariat w organizacjach pozarządowych*, Bogacz-Wojtanowska E., Rymsza M. (red.), Warszawa 2009, s.119

odnotowano w latach 2005-2008 był jednak bardzo skromny (o 2%) – w żadnym razie nieproporcjonalny do znacznej dynamiki powstawania nowych organizacji (15%).

Równocześnie z niewielkim wzrostem zatrudnienia etatowego nastąpiła znacząca redukcja zatrudnienia pozaetatowego. Oszacowany na podstawie kosztów wolumen zatrudnienia pozaetatowego uległ w okresie między 2005 a 2008 r. znaczącej redukcji (o 18%) i powrócił do poziomu z 1997 r. (37,9 tys. etatów).

Biorąc pod uwagę całość pracy płatnej, a więc sumę przeciętnego zatrudnienia w ramach stosunku pracy i wolumen pracy wykonywanej w ramach umów cywilno-prawnych okazuje się, że potencjał zatrudnieniowy zbiorowości stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w 2008 r. uległ widocznemu obniżeniu - o 6% w stosunku do 1997 r., a o 7% wobec roku 2005.

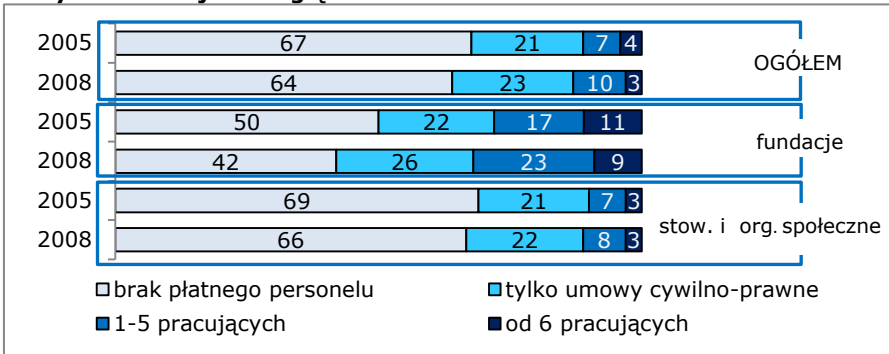
Wykres 4.5. Dynamika zatrudnienia w latach 1997-2005 i 2005-2008 (w tys.)

Spadkowi potencjału zatrudnieniowego organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 w latach 2005-2008 towarzyszył przyrost ogólnej liczby tych organizacji o 15%. Co ciekawe nie doszło do powiększenia nierówności w zakresie dystrybucji potencjału pracy płatnej między organizacje. Wręcz przeciwnie, między 2005 a 2008 rokiem o 3 pkt. proc. zmniejszył się udział organizacji niekorzystających z żadnej formy pracy płatnej, na rzecz takich, które korzystały z zatrudnienia w ramach umów cywilno-prawnych oraz zatrudniających od 1 do 5 osób.

Pamiętając, że przyrost liczby organizacji miał miejsce zarówno w kategorii podmiotów niekorzystających z pracy płatnej (o 4 tys.), trzeba jednak zauważyć, że w sumie przybyło więcej jednostek korzystających z pracy płatnej (3,4 tys. organizacji oferujących wyłącznie umowy cywilno-prawne oraz 2,2 tys. zatrudniających od 1 do 5 pracowników).

Wykres 4.6. Struktura zbiorowości stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji ze względu na zatrudnienie w 2005 r. i 2008 r.

Na zmniejszenie roli organizacji o dużym potencjale zatrudnieniowym wskazują różnice, jakie zaszły w latach 2005-2008 między średnimi liczbami pracujących, dla których organizacje te były głównym miejscem pracy oraz ich medianami. W ramach fundacji średnia liczba zatrudnionych spadła z 15 do 10 osób, a mediana z 4 do 3 osób. W stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych średnia liczba pracujących nie uległa zmianie i pozostała na poziomie 8 osób, lecz wartość środkowa obniżyła się z 3 do 2 osób. Dane te świadczą o bardziej równomiernym rozłożeniu osób pracujących w organizacjach, które zatrudniały na podstawie stosunku pracy.

4.1.1. Zmiany struktury personelu etatowego w okresie 2005-2008

Charakterystyczne zmiany między rokiem 2005 a 2008 zaszły również w strukturze zbiorowości osób zatrudnionych. W ciągu tych 3 lat specyfika stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji polegająca na feminizacji personelu, wysokim udziale zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy i nadreprezentacji pracowników z wyższym wykształceniem, odróżniająca ten sektor od ogólnego profilu polskiego rynku pracy uległa wyostreniu.

Podczas gdy w gospodarce narodowej w latach 2005-2008 udział kobiet wśród zatrudnionych utrzymał się na poziomie 45%, feminizacja zatrudnienia etatowego w stowarzyszeniach, organizacjach społecznych i fundacjach wzrosła z 52% do 69%, tj. aż o 17 pkt. proc. O pogłębieniu się różnic między całym rynkiem pracy a zatrudnieniem w ramach organizacji objętych badaniem SOF-1 świadczy również relacja między liczbą pełnych i niepełnych etatów oferowanych przez pracodawców. Między rokiem 2005 a 2008 udział osób zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy w gospodarce narodowej spadł z 11% do 8%, natomiast w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych - o 9 pkt. proc. (z 25% do 34%), a w fundacjach wzrósł o 5 pkt. proc. (z 20% do 25%).

Również udział pracowników z wyższym wykształceniem, który już w 2005 r. był w badanych organizacjach dwukrotnie większy niż w całej gospodarce narodowej, rósł szybciej niż przeciętne wskaźniki dla całego kraju. W latach 2005-2008 w ramach całego rynku pracy udział pracowników legitymujących się wyższym wykształceniem podniósł się jedynie o 1 pkt. proc. (z 22% do 23%), natomiast w fundacjach wzrósł o 12 pkt. proc. (z 44% do 56%), a w stowarzyszeniach i organizacjach społecznych - o 6 pkt. proc. (z 45% do 51%).

4.2. Praca społeczna²⁴

4.2.1. Wolumen pracy społecznej

Praca społeczna świadczona na rzecz organizacji, o której mowa w tym podrozdziale obejmuje wykonywanie różnego rodzaju prac związanych z działalnością organizacji, przy czym prace te wykonywane są dobrowolnie i bez wynagrodzenia zarówno przez członków organizacji (jej organów) jak też inne osoby niekoniecznie związane z organizacją. Według danych z badania SOF-1 za 2008 rok z tego rodzaju pracy korzystało 78% badanych organizacji pozarządowych. Wolumen całej pracy społecznej (liczba godzin) odpowiadał około 33 tys. etatów przeliczeniowych²⁵, przy czym zdecydowana większość tej pracy, bo aż 80% (26,8 tys. etatów) była świadczona przez członków organizacji.²⁶

Najwięcej pracy społecznej świadczono w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych, gdzie w sumie jej wolumen wynosił około 30 tys. etatów przeliczeniowych. Należy zwrócić uwagę, na to że czas pracy wykonywanej na rzecz organizacji przez jej członków był ponad 4 razy większy w stosunku do czasu pracy wolontariuszy niezrzeszonych w organizacjach (zob. tab. 4.8).

²⁴ **Autorka: Anna Knapp**, Dep. Badań Społecznych GUS

²⁵ Liczba etatów przeliczeniowych została uzyskana poprzez przetworzenie danych z badania SOF-1 za 2008 r., które dotyczyły pracy społecznej w organizacjach. Wolumen pracy społecznej w etatach przeliczeniowych obliczono poprzez pomnożenie przez 12 podanej przez organizację sumy godzin pracy społecznej w miesiącu i podzielenie jej przez 2069,6 (przeciętna liczba godzin przepracowanych przez przeciętnego pracownika etatowego w całym 2008 roku, uzyskana z przemnożenia przeciętnej liczby godzin przepracowanych w tygodniu przez liczbę tygodni w roku – zob. *Rocznik Statystyczny 2009*).

²⁶ Wiele z organizacji, które wzięły udział w badaniu SOF-1 wskazywało iż miało problemy z wypełnieniem części kwestionariusza dotyczącej pracy społecznej, które wynikały z braku odpowiednich danych. Często informacje o pracy społecznej w organizacji wpisywano szacunkowo, dlatego można sądzić iż uzyskane dane są zaniżone w stosunku do rzeczywistej sytuacji w sektorze, a praca społeczna świadczona przez wolontariuszy będących zarówno członkami organizacji jak i przez osoby niezrzeszone kształtuje się na nieco wyższym poziomie.

Tabela 4.8. Wolumen pracy społecznej na rzecz organizacji (w etatach przeliczeniowych) według statusu osób świadczących tę pracę w 2008 r.

Wyszczególnienie:		Wolumen pracy społecznej w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych oraz w fundacjach (w pełnych etatach przeliczeniowych)			
		świadczonej przez członków	świadczonej przez wolontariuszy niebędących członkami	RAZEM	
OGÓŁEM	średnia	0,5	0,1	0,6	
	mediana	0,1	0	0,1	
	suma (w tys.)	26,8	6,4	33,2	
w tym organizacje pożytku publicznego	średnia	0,8	0,4	1,2	
	mediana	0,2	0	0,3	
	suma (w tys.)	4,2	2,1	6,3	
fundacje	średnia	0,3	0,3	0,6	
	mediana	0,1	0	0,2	
	suma (w tys.)	1,4	1,3	2,7	
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe	średnia	0,4	0,1	0,4
		mediana	0,1	0	0,1
		suma (w tys.)	6,2	0,9	7,1
	ochotnicze straże pożarne	średnia	0,3	#	0,3
		mediana	0,1	0	0,1
		suma (w tys.)	2,7	0,1	2,8
	koła łowieckie	średnia	0,7	#	0,7
		mediana	0,4	0	0,4
		suma (w tys.)	1,6	#	1,6
	typowe stow. i podobne org. społeczne	średnia	0,6	0,2	0,8
		mediana	0,1	0	0,2
		suma (w tys.)	14,9	4,1	19
	ogółem	średnia	0,5	0,1	0,6
		mediana	0,1	0	0,1
		suma (w tys.)	25,3	5,1	30,5

Wśród organizacji posiadających status pożytku publicznego wolumen pracy społecznej wyniósł 6,3 tys. etatów przeliczeniowych. Udział pracy świadczonej przez wolontariuszy niebędących członkami organizacji stanowił 1/3 całej pracy społecznej. W fundacjach praca wolontariuszy (spoza organizacji) stanowiła 1,3 tys. etatów przeliczeniowych, czyli prawie połowę całej pracy nieodpłatnej wykonywanej w ich ramach.

Zdecydowana większość pracy społecznej wykonywana była na rzecz stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych - stanowiła ona ponad 9/10 całej pracy nieodpłatnej w sektorze (co odpowiada udziałowi tych organizacji w ogólnej liczbie podmiotów objętych badaniem SOF-1). Biorąc pod uwagę liczbę godzin pracy społecznej we wszystkich organizacjach to odpowiadała ona 0,6 etatu przeliczeniowego na jedną organizację, ale w połowie z nich miała wymiar nie większy niż 0,1 etatu przeliczeniowego (czyli nie przekraczała 4 godzin tygodniowo).

Jeśli rozróżnić pracę nieodpłatną ze względu na status osoby ją świadczącej, to wolumen tej pracy świadczonej przez członków w połowie organizacji odpowiadał nie więcej niż 0,1 etatu przeliczeniowego, a średni czas tej pracy 0,5 etatu. W przypadku

wolontariuszy niebędących członkami organizacji – średni czas był 5-ciokrotnie mniejszy.

Dla stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych średnia oraz mediana wolumenu pracy społecznej były takie same jak dla ogółu jednostek objętych badaniem SOF-1. Wiąże się to z faktem, że stowarzyszenia i organizacje społeczne odpowiadały za 90% wolumenu pracy społecznej oraz stanowiły 92% ogółu badanych podmiotów. Gdy spojrzeć na stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne ze względu na ich rodzaj, to najwięcej pracy społecznej świadczyli członkowie kół łowieckich (średni wymiar ich pracy wyniósł 0,7 etatu przeliczeniowego a mediana 0,4). Zarówno wśród kół łowieckich jak i ochotniczych straży pożarnych prawie nie zdarzały się w sytuacji, w których pracę społeczną na ich rzecz wykonywali wolontariusze niezrzeszeni. Średni wymiar pracy społecznej świadczonej na rzecz ochotniczych straży pożarnych wyniósł 0,3 etatu, mediana natomiast 0,1. Wśród typowych stowarzyszeń i organizacji społecznych oraz stowarzyszeń kultury fizycznej wolumen pracy społecznej wyniósł odpowiednio 0,8 i 0,4 etatu.

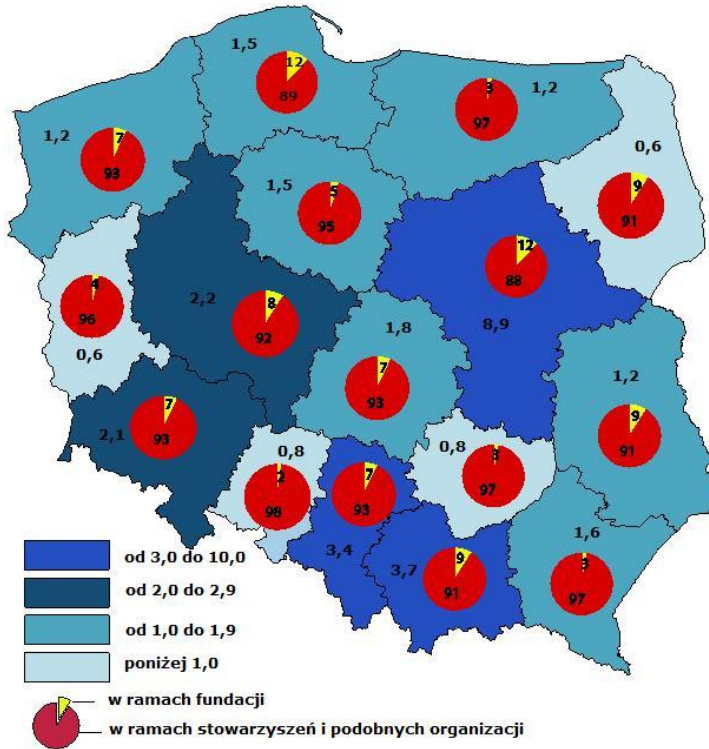
Niepokojącym zjawiskiem może być obniżenie się aż o 1/3 wolumenu pracy społecznej świadczonej we wszystkich stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach między rokiem 2005 a 2008. W tym czasie jej łączny wymiar spadł z 49,1 tys. etatów przeliczeniowych do 33,2 tys. Również średni wymiar czasu pracy społecznej przypadający na jedną organizację, która z niej korzystała obniżył się z 0,7 etatu w ramach fundacji oraz 1 etatu w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych do 0,6 etatu w każdej z tych zbiorowości.

4.2.2. Charakterystyka pracy społecznej świadczonej w organizacjach ze względu na ich rozmieszczenie terytorialne i zasięg działalności

Natężenie pracy społecznej zależy w dużym stopniu od obszaru, na którym organizacja prowadzi działalność. Poniższe mapy i wykresy obrazują występowanie pracy społecznej w objętych badaniem SOF-1 za 2008 rok organizacjach rozpatrywane ze względu na ich położenie terytorialne. Dane analizowano na poziomie województw i rodzaju gmin, w których organizacje miały siedziby oraz ze względu na zasięg terytorialny działalności organizacji.

Analizując dane z punktu widzenia województw, w których organizacje miały siedziby, można zauważyć, że najwięcej pracy społecznej świadczonej na rzecz organizacji z województwa mazowieckiego, jej suma wyniosła 8,9 tys. etatów przeliczeniowych. Natomiast gdy z obserwacji wyłączono Warszawę, w której siedzibę miała duża część organizacji ogólnopolskich i gdzie suma pracy społecznej wynosiła 7 tys., to praca nieodpłatna w województwie mazowieckim wynosi zaledwie 1,9 tys. etatów.

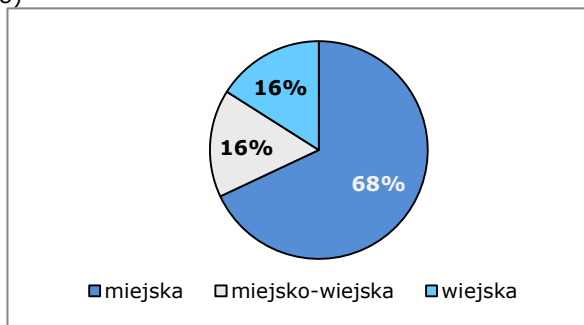
Mapa 4.1. Praca społeczna w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach w etatach przeliczeniowych oraz jej struktura w % (2008 r.)

Większość z sumy pracy społecznej świadczona była w ramach stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, 9 na 10 organizacji pozarządowych, korzystających z pracy społecznej to właśnie stowarzyszenia lub podobne organizacje społeczne. Gdy przyjrzeć się temu, jak wygląda to w podziale na województwa, to widać że odsetek ten oscylował między 88% a 98%. Najmniej z sumy pracy społecznej świadczonej w ramach fundacji przypadło na te których siedziby mieściły się w województwie opolskim - zaledwie 2%, a najwięcej (12%) - w województwach mazowieckim i zachodniopomorskim.

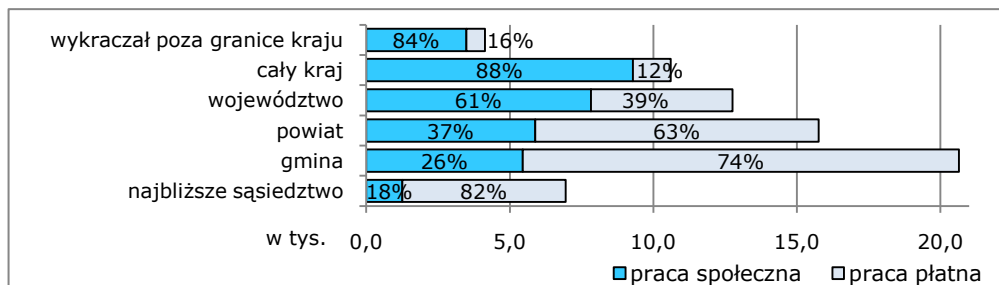
Powyższe dane wskazują wyraźnie, że 2/3 pracy społecznej wykazywane jest w organizacjach, które znajdują się w miastach. Natomiast na organizacje zlokalizowane w gminach miejsko-wiejskich i wiejskich przypadło tylko po 1/6 wolumenu pracy nieodpłatnej świadczonej we wszystkich stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach.

Wykres 4.7. Struktura wolumenu pracy społecznej świadczonej na rzecz organizacji objętych badaniem SOF-1 według rodzaju gminy, w której organizacja ma siedzibę (2008)

Na korzystanie z pracy społecznej duży wpływ ma terytorialny zasięg działalności organizacji. Im szerszy - tym większą część wykonywanej w jednostce pracy stanowiła praca społeczna. Największy udział tego rodzaju pracy stwierdzono w organizacjach, które swoim działaniem obejmowały cały kraj lub wykraczały poza jego granice (odpowiednio 88% i 84%). Praca społeczna stanowiła wysoki odsetek także tam, gdzie działano maksymalnie w granicach województwa (61%). Wśród organizacji działających na terenie powiatu, gminy oraz w najbliższym sąsiedztwie praca społeczna stanowiła mniej niż 40% całej pracy.

Wykres 4.8. Udział pracy społecznej w całej pracy wykonywanej w organizacjach objętych badaniem SOF-1 według zasięgu działalności w 2008 r.

Oprócz opisanego powyżej związku między zasięgiem działania organizacji a udziałem pracy społecznej w całości pracy wykonywanej w jednostce, wielkość terytorialnego obszaru działania organizacji ma też wpływ na wolumen pracy społecznej. Najwięcej takiej pracy wykazywały organizacje o zasięgu ogólnopolskim: w sumie określiły taką liczbę godzin pracy społecznej świadczonej w swoich strukturach, która odpowiadała 9,3 tys. etatów przeliczeniowych. Nieco mniejsza była suma pracy nieodpłatnej wykazana przez organizacje o zasięgu wojewódzkim, powiatowym i gminnym (odpowiednio ok. 7,8 tys., 5,9 tys. i 5,5 tys. etatów przeliczeniowych). Najmniejszy wolumen tego rodzaju pracy przypadł natomiast na organizacje o

najmniejszym, ograniczonym do najbliższego sąsiedztwa, zasięgu (1,3 tys. etatów przeliczeniowych).

4.2.3. Praca społeczna a praca płatna

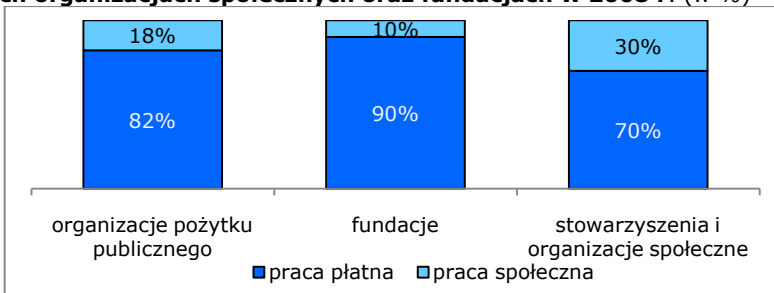
Dla oceny znaczenia zasobów pracy społecznej w zbiorowości stowarzyszeń podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, warto zestawzić je z pracą płatną świadczoną w tym sektorze.

Tabela 4.9. Praca społeczna i praca płatna w organizacjach objętych badaniem SOF-1 w 2008 r. w etatach przeliczeniowych

Suma pracy w etatach przeliczeniowych		
	w tys.	w %
praca płatna		
zatrudnienie etatowe	58,5	45%
zatrudnienie pozaetatowe	37,9	29%
razem	96,4	74%
praca społeczna		
praca społeczna członków	26,8	21%
praca społeczna wolontariuszy	6,4	5%
razem	33,2	26%
SUMA	129,6	100%

Praca płatna stanowiła 74% całej pracy wykonywanej w objętych badaniem podmiotach przy czym większa jej część występowała w formie zatrudnienia etatowego (45%) niż w formie zatrudnienia w oparciu o umowy cywilno-prawne (29%). Praca społeczna stanowiła 26% całej pracy i w zdecydowanej większości świadczyli ją członkowie organizacji (21% całej pracy).

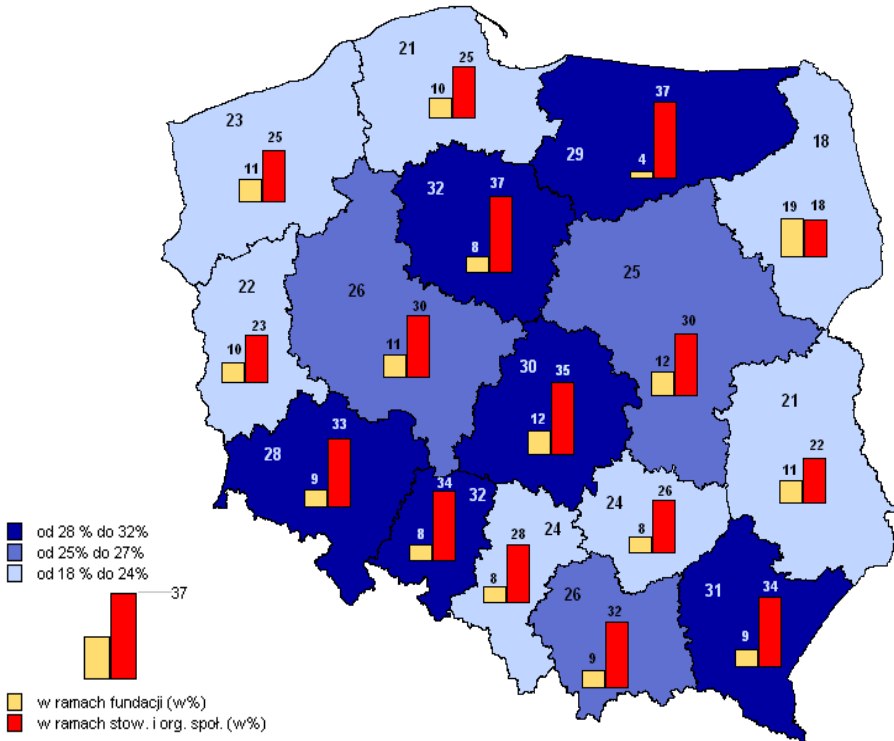
Wykres 4.9. Udział pracy społecznej i płatnej w całej pracy w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych oraz fundacjach w 2008 r. (w %)

Biorąc pod uwagę formę prawną organizacji można stwierdzić, że największy udział pracy społecznej w całości pracy występował w stowarzyszeniach (30%). Dość wysokim odsetkiem tej pracy charakteryzowały się także organizacje posiadające status

pożytku publicznego, gdzie praca społeczna stanowiła 18% całej pracy wykonywanej w organizacjach tego typu. Najmniej pracy społecznej świadczone było na rzecz jednostek mających formę prawną fundacji stanowiła ona tylko 10% całości pracy wykonywanej na ich rzecz.

Mapa 4.2. Udział pracy społecznej w całości pracy świadczonej w ramach organizacji objętych badaniem SOF-1 w 2008 r. według województw, w których miały one siedzibę oraz form prawnych (w %)

Rozpatrując udział pracy społecznej w całej pracy wykonywanej w organizacjach według podziału na województwa, można stwierdzić, że najwyższy odsetek pracy nieodpłatnej odnotowano w organizacjach mających siedzibę w województwach opolskim i kujawsko pomorskim (po 32%). W organizacjach ulokowanych w województwie łódzkim, podkarpackim oraz warmińsko mazurskim praca społeczna stanowiła około 30% całej pracy. Najniższy udział pracy nieodpłatnej odnotowano w województwie podlaskim (18%).

Jeśli spojrzeć na udział pracy nieodpłatnej w całej pracy wykonywanej w organizacjach podzielonych na grupy według form prawnych, zauważyć można, że udział ten najniższy był wśród tych fundacji, których siedziby znajdowały w województwie warmińsko-mazurskim (4%), najwyższy zaś - w województwie podlaskim (19%). Udział pracy społecznej w całej pracy w stowarzyszeniach i podobnych

organizacji społecznych ulokowanych w większości województw stanowił od około 22% do 37%. Najniższy wskaźnik odnotowano wśród organizacji mających siedzibę w województwie podlaskim (18%) a największy - w warmińsko-mazurskim i kujawsko pomorskim (po 37%).

4.3. Przychody i koszty²⁷

Ogólna kwota przychodów wykazanych przez wszystkie aktywne stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje w 2008 r. wyniosła 12,7 mld zł. Wśród tej zbiorowości najwyższymi przychodami charakteryzowały się fundacje oraz organizacje, posiadające status pożytku publicznego.

Tabela 4.10. Wysokość przychodów w 2008 r. według formy prawnej organizacji

Przychody w 2008 roku	OGÓŁEM	Forma prawna organizacji			
		w tym, OPP	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	
liczba organizacji (tys.)	70,9	6,2	5,9	65,0	
przychody organizacji w 2008 r.					
organizacje, które wykazały uzyskiwanie przychodów (%)	79	96	86	78	
suma przychodów (mld zł)	12,7	3,2	4,2	8,5	
średnia wartość przychodów dla wszystkich aktywnych organizacji (tys. zł)	187,1	577,5	777,2	135,9	
średnia wartość przychodów dla organizacji uzyskujących przychody (tys. zł)	237,3	600,5	903,6	173,7	
mediana wartości przychodów dla organizacji uzyskujących przychody (tys. zł)	19,9	88,5	92,0	17,5	
odsetek organizacji według klas przychodów					
		% w kolumnie			
przedziały przychodów	brak przychodów	21	4	14	22
	do 1 tys. zł	7	3	5	8
	powyżej 1 tys. do 10 tys. zł	22	11	11	23
	powyżej 10 tys. do 100 tys. zł	33	37	28	33
	powyżej 100 tys. do 1 mln zł	14	35	30	12
	powyżej 1 mln zł	3	11	11	2
	ogółem	100	100	100	100

Średni budżet fundacji, które wykazały przychody wyniósł ponad 900 tys. zł, jednak wśród połowy z nich kwota ta nie przekraczała 92 tys. zł. Z kolei w zbiorowości stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych przychody były znacznie niższe (średnia - 174 tys. zł, a mediana 18 tys. zł) (zob. tab. 4.10).

Patrząc na poszczególne podgrupy wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji członkowskich na tle typowych stowarzyszeń i organizacji społecznych (średnia 272 tys. zł, mediana 22 tys. zł) oraz stowarzyszeń kultury fizycznej i związków

²⁷ **Autor: Rafał Wilk** członek zespołu analizującego wyniki badania SOF-1 w Departamencie Badań Społecznych GUS, a następnie w Urzędzie Statystycznym w Krakowie

**Rozdział 4 Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje
jako podmioty gospodarki narodowej**

sportowych (średnia 124 tys. zł, mediana 20 tys. zł) szczególną uwagę zwracają dwie grupy organizacji – koła łowieckie oraz ochotnicze straże pożarne. Koła łowieckie charakteryzowały się bardzo dużym zróżnicowaniem uzyskiwanych przychodów wewnątrz własnej zbiorowości (średnia 108 tys. zł, mediana natomiast 44 tys. zł). Ochotnicze straże pożarne okazały się natomiast organizacjami dysponującymi najmniejszym potencjałem finansowym spośród wszystkich rodzajów badanych organizacji (średnia 24 tys. zł, mediana 7 tys. zł).

Tabela 4.11. Wysokość kosztów według formy prawnej organizacji, które je poniosły (2008)

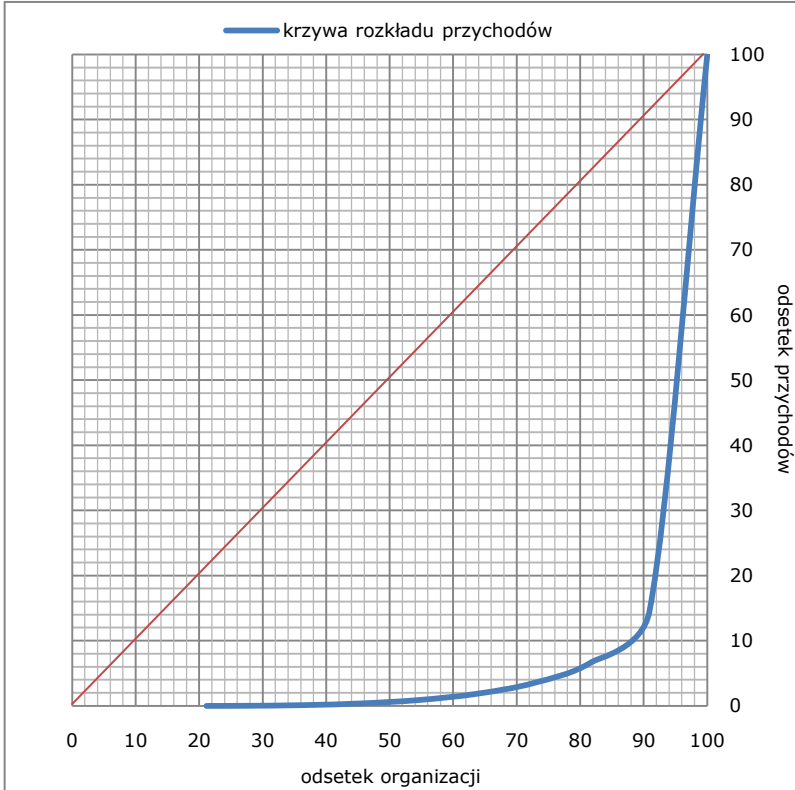
Koszty w 2008 roku:	OGÓŁE M	Forma prawna organizacji		
		w tym, OPP	fundacj e	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
liczba organizacji (tys.)	70,9	6,2	5,9	65,0
wysokość kosztów w 2008 r.				
organizacje, które wykazały koszty (w%)	78	95	90	77
wartość kosztów ogółem (mld zł)	11,7	2,8	4,0	7,8
średnia wartość kosztów dla wszystkich organizacji (tys. zł)	172,6	508,5	731,5	124,1
średnia wartość kosztów dla organizacji ponoszących koszty (tys. zł)	221,2	533,3	811,9	161,2
mediana wartości kosztów dla organizacji ponoszących koszty wynagrodzeń (tys. zł)	18,0	76,6	72,4	16,2
koszty wynagrodzeń osób zatrudnionych na podstawie umów o pracę oraz umów cywilno-prawnych				
organizacje, które poniosły koszty z tytułu wynagrodzeń (%)	37	63	58	35
suma kosztów poniesionych z tytułu wynagrodzeń (mld zł.)	3,1	0,9	0,9	2,4
udział kosztów z tytułu zatrudnienia w kosztach całkowitych (%)	26	30	22	29
koszty wynagrodzeń związane z zatrudnieniem na podstawie umów o pracę				
organizacje, które wykazały koszty z tytułu umów o pracę (%)	13	35	32	11
suma kosztów poniesionych z tytułu umów o pracę (mld zł)	1,7	0,6	0,5	1,3
udział kosztów z tytułu umów o pracę w kosztach całkowitych (%)	15	20	13	17
koszty wynagrodzeń związane z pracą na podstawie umów cywilno-prawnych				
organizacje, które wykazały koszty z tytułu umów cywilno-prawnych (%)	23	29	25	23
suma kosztów poniesionych z tytułu umów cywilno-prawnych (mld zł)	1,4	0,3	0,4	1,0
udział kosztów z tytułu umów cywilno-prawnych w kosztach całkowitych (%)	11	10	9	13

Ogólna suma kosztów przebadanych organizacji. wyniosła 11,7 mld zł co stanowiło 0,9% PKB Polski w 2008 roku. Najwyższe koszty poniosły fundacje oraz organizacje posiadające status pożytku publicznego – czyli podmioty posiadające największy potencjał ekonomiczny. Najniższy poziom kosztów wykazały natomiast stowarzyszenia oraz podobne organizacje społeczne (zob. tab. 4.11).

Organizacje uzyskujące najwyższe przychody najczęściej również ponosiły wydatki z tytułu wynagrodzeń dla pracowników, były to głównie fundacje (58%) oraz

organizacje posiadające status pożytku publicznego (63%), wśród których większość kosztów wynagrodzeń wynikała z tytułu umów o pracę (15% ogólnej sumy wszystkich kosztów). Większość stowarzyszeń oraz podobnych organizacji społecznych (65%) nie przeznaczyła na wynagrodzenia żadnych środków, a wśród tych, które ponosiły koszty z tego tytułu, największe znaczenie miały koszty zatrudnienia na podstawie umów cywilno-prawnych (23% ogółu kosztów działania tych organizacji).

Wykres 4.10. Rozwarstwienie ekonomiczne przebadanych organizacji (krzywa Lorenza)

Opisując rozkład przychodów sektora pozarządowego w Polsce należy podkreślić, że przebadane organizacje charakteryzowały się bardzo dużym zróżnicowaniem pod względem wysokości uzyskiwanych środków finansowych. Skalę rozwarstwienia ekonomicznego dobrze wizualizuje krzywa Lorenza, która znacząco odchyła się od linii równomiernego rozkładu przychodów w przebadanej zbiorowości. Z wykresu 4.10 wynika, że niewielka grupa największych organizacji stanowiąca zaledwie 10% całej badanej zbiorowości kumulowała aż 88% środków finansowych

pozyskiwanych przez wszystkie stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje.²⁸

Przebadane organizacje charakteryzowały się również bardzo wysokim zróżnicowaniem pod względem liczby zatrudnianych pracowników oraz wysokości uzyskiwanych przychodów pochodzących z działalności o charakterze rynkowym.²⁹ Powyższe elementy składające się na potencjał ekonomiczny danej organizacji były silnie powiązane z wielkością uzyskiwanych przychodów. Organizacje, których przychody wyniosły powyżej 10 tys. zł zatrudniały ponad 99% wszystkich pracowników oraz uzyskiwały 99% wszystkich przychodów pochodzących ze źródeł rynkowych chociaż stanowiły tylko połowę przebadanej zbiorowości. Potencjał ekonomiczny pozostałych 50% organizacji był marginalny i nie przekraczał 1% w żadnej z wyżej omawianych sfer (zob. tab. 4.12).

Tabela 4.12. Zasoby ekonomiczne stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według wysokości rocznych przychodów

Wskaźniki zasobów ekonomicznych	Organizacje według wysokości przychodów w 2008 r.						
	nie wykazały przychodów	od 0,1 do 1 tys. zł	powyżej 1 tys. do 10 tys. zł	powyżej 10 do 100 tys. zł	powyżej 100 tys. do 1 mln zł	powyżej 1 mln zł	RAZEM
Liczba organizacji (tys.)	14,7	5,2	15,2	23,3	10,1	2,4	70,9
	% w wierszu						
odsetek fundacji stowarzyszeń, i podobnych organizacji społecznych	21	7	22	33	14	3	100
odsetek zatrudnienia etatowego	0	0	1	6	29	64	100
odsetek przychodów o charakterze rynkowym	0	0	1	3	20	76	100

Z wysokością rocznych przychodów była także powiązana wartość środków trwałych³⁰ i nakładów inwestycyjnych poniesionych na modernizację obiektów majątkowych (nieruchomości). Organizacje uzyskujące przychody powyżej 10 tys. zł dysponowały ponad 93% środków trwałych oraz poniosły 97% wszystkich nakładów inwestycyjnych (zob. tab. 4.13).

²⁸ Wartość współczynnika Giniego dla rozkładu dochodów w badanej zbiorowości organizacji wyniosła 0,858. Świadczy to o bardzo dużej koncentracji przychodów w niewielkiej grupie organizacji.

²⁹ Do przychodów o charakterze rynkowym zostały zaliczone wpływy pochodzące z działalności gospodarczej, odpłatnej działalności statutowej, lokat bankowych i dywidend oraz środki uzyskane od administracji rządowej i samorządowej na podstawie ustawy o zamówieniach publicznych. Dokładniejsza analiza stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji pod kątem struktury (źródeł) przychodów została przeprowadzona w dalszej części niniejszego podrozdziału.

³⁰ Środki trwałe to urządzenia, maszyny, samochody etc., których wartość przekraczała 3500 złotych.

Tabela 4.13. Wartość środków trwałych i nakładów inwestycyjnych organizacji według wysokości rocznych przychodów (2008)

Środki trwałe oraz nakłady inwestycyjne organizacji:	Organizacje według wysokości przychodów w 2008 r.					
	nie wykazały przychodów	od 0,1 do 1 tys. zł	powyżej 1 tys. do 10 tys. zł	powyżej 10 do 100 tys. zł	powyżej 100 tys. do 1 mln zł	powyżej 1 mln zł
liczba organizacji (tys.)	14,7	5,2	15,2	23,3	10,1	2,4
środki trwałe organizacji (w %)						
odsetek organizacji posiadających środki trwałe	13	15	20	28	51	84
proporcjonalna wartość środków trwałych (% w wierszu)	2	1	5	10	15	68
nakłady inwestycyjne (w %)						
odsetek organizacji, które poniosły nakłady inwestycyjne na obiekty majątkowe	2	2	6	9	13	32
proporcjonalna wartość nakładów inwestycyjnych (% w wierszu)	2	1	1	5	15	77

Analizując potencjał ekonomiczny sektora badanych organizacji pozarządowych w Polsce należy także wspomnieć o różnicach występujących pomiędzy organizacjami umiejscowionymi w gminach wiejskich, miejsko-wiejskich oraz miejskich. Największymi zasobami ekonomicznymi dysponowały organizacje miejskie stanowiące 48% przebadanej zbiorowości. Organizacje te zatrudniały 81% wszystkich pracowników, uzyskiwały 85% wszystkich przychodów oraz wypracowały 89% wszystkich zysków pochodzących ze źródeł o charakterze rynkowym (zob. tab. 4.14). Wysoki potencjał ekonomiczny organizacji miejskich wiązał się przede wszystkim z określonymi formami prawnymi, jakie posiadały te jednostki. W gminach miejskich znajdowały się siedziby 82% fundacji oraz 62% organizacji posiadających status pożytku publicznego. Lokalizacja siedziby w miastach stwarzała organizacjom większe możliwości nawiązywania kontaktów z partnerami z sektora prywatnego oraz publicznego. Organizacje mogły również dotrzeć do większej grupy osób, co umożliwiała pozyskanie nowych członków, wolontariuszy, a w rezultacie pozwalało na rozszerzenie skali działalności.

Na terenach wiejskich oraz miejsko-wiejskich występowały głównie organizacje posiadające mniejsze zasoby finansowe (uzyskujące przychody poniżej 100 tys. zł), wśród których dominowały stowarzyszenia oraz podobne organizacje społeczne. Działalność organizacji z tych obszarów nastawiona była najczęściej na zaspokajanie potrzeb społeczności lokalnej – ich zasięg działania z reguły nie przekraczał granic jednej gminy.

Tabela 4.14. Zasoby ekonomiczne stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według typu gminy będącej siedzibą organizacji (2008)

Wskaźniki zasobów ekonomicznych	Organizacje według gminy występowania			
	gminy miejskie	gminy miejsko-wiejskie	gminy wiejskie	RAZEM
liczba organizacji (tys.)	33,8	16,0	21,1	70,9
	% w wierszu			
odsetek stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji	48	22	30	100
odsetek zatrudnienia etatowego	81	10	9	100
odsetek rocznych przychodów	85	8	7	100
odsetek przychodów o charakterze rynkowym	89	6	5	100

Przebadane stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne oraz fundacje charakteryzowały się również bardzo dużym zróżnicowaniem pod względem struktury uzyskiwanych przychodów (zob. tab. 4.15). Wyniki badania SOF-1 wykazały, że środki finansowe przebadanych organizacji pochodziły najczęściej ze źródeł nierynkowych (57%), wśród których największą część stanowiły fundusze przekazane przez administrację rządową i samorządową (w formie datacji) (35%) oraz od darczyńców prywatnych (osób fizycznych i prawnych) (12%). Od 2004 roku pojawiła się również możliwość przekazywania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych na rzecz wybranej organizacji posiadającej status pożytku publicznego. W 2008 roku otrzymanie wsparcia z tego źródła zadeklarowało 75% przebadanych organizacji posiadających status pożytku publicznego. Przeciętnie środki te stanowiły 9% sumy ich przychodów a dodatkowo nie były rozłożone równomiernie i dlatego nie wносиły poważniejszego wkładu do budżetów większości z nich³¹.

Znacznie mniej organizacji zadeklarowało uzyskiwanie przychodów ze źródeł o charakterze rynkowym (31%). Środki te pochodziły głównie z działalności gospodarczej oraz odpłatnej działalności statutowej i stanowiły odpowiednio 19% i 15% całości przychodów sektora badanych organizacji. Tylko niewielkiej części organizacji udało się zdobyć fundusze poprzez uzyskanie zamówień publicznych w drodze przetargów otwartych dla wszystkich podmiotów (2%) a i ogólna suma przychodów pochodzących z tego źródła w porównaniu do całości przychodów sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji nie była wysoka (4%).

Do najczęściej wskazywanych źródeł przychodów należały również składki członkowskie, jednak wniosły one istotny wkład do budżetów, tylko w przypadku najmniejszych organizacji (o dochodach nieprzekraczających 10 tys. zł). Dla organizacji o przychodach powyżej 10 tys. zł wpływy ze składek członkowskich nie przekraczały 11% ogólnej sumy przychodów. Można przypuszczać, że składki te miały charakter rynkowy w organizacjach, w których stanowiły istotny element ich budżetu a

³¹ Suma wszystkich środków przekazanych na podstawie przepisów o 1% podatku od osób fizycznych w 2008 rok wyniosła 381,5 mln zł zob.: *Sprawozdanie z funkcjonowania ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie za 2008 r.*, Warszawa, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2010, s. 75.

*Rozdział 4 Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje
jako podmioty gospodarki narodowej*

jednocześnie stanowiły dla członków istotny wydatek finansowy (np. 500 zł rocznie) i były warunkiem skorzystania z dostępnej tylko dla członków usługi (np. udział w zajęciach sportowych). W przeciwnym wypadku składki miały raczej charakter administracyjny potwierdzenia przynależności do danej organizacji (zob. tab. 4.15).

Tabela 4.15. Struktura przychodów stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji według form prawnych (2008)

Wyszczególnienie:	OGÓŁEM		Forma prawna organizacji					
			w tym, organizacje pożytku publicznego		fundacje		stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	
	A	B	A	B	A	B	A	B
liczba organizacji (tys.)	70,9		6,2		5,9		65,0	
	% w kolumnie							
Przychody o charakterze rynkowym	31	40	54	30	53	38	29	40
<i>w tym z działalności gospodarczej</i>	7	19	10	13	18	20	6	19
<i>w tym z odpłatnej działalności statutowej</i>	16	15	24	10	23	10	15	17
<i>w tym przekazane na podstawie ustawy o zamówieniach publicznych</i>	2	4	5	5	4	4	2	2
<i>w tym odsetki i dywidendy</i>	17	2	38	2	32	4	16	1
Przychody o charakterze nierynkowym	57	48	92	62	68	50	56	49
ze źródeł publicznych	45	35	86	44	40	29	45	40
<i>w tym od administracji samorządowej</i>	34	12	48	15	19	4	36	16
<i>w tym od administracji rządowej</i>	14	12	27	15	17	7	14	14
<i>w tym ze źródeł zagranicznych</i>	6	8	9	5	11	13	5	5
<i>w tym pochodzące z 1% podatku dochodowego od osób fizycznych i nawiązki sądowe</i>	7	3	75	9	18	5	5	2
ze źródeł niepublicznych	33	13	66	18	54	21	32	9
<i>w tym darowizny i inne przekazane środki finansowe</i>	30	12	63	16	52	20	28	8
<i>od osób fizycznych</i>	22	4	50	7	42	5	20	3
<i>od biznesu</i>	14	4	33	6	24	5	13	3
<i>od fundacji, stow., org. społecznych itp.</i>	8	2	17	2	13	3	7	1
<i>z zagranicy</i>	2	3	5	3	7	7	1	1
<i>w tym zbiórki publiczne</i>	6	1	13	2	6	1	6	1
Składki członkowskie	50	5	59	1	0	0	55	7
Inne	12	7	21	7	15	12	11	4
RAZEM	100*	100	100*	100	100*	100	100*	100

A - odsetek organizacji korzystających z danego źródła przychodu

B - procentowy udział danego źródła przychodu w przychodach całkowitych

* - procenty nie sumują się do 100 ponieważ każda organizacja mogła korzystać z więcej niż jednego źródła finansowania

4.3.1. Ekonomizacja działalności stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji

Kwestią przykuwającą coraz więcej uwagi w badaniach nad kondycją organizacji pozarządowych w Polsce jest proces ekonomizacji. Poprzez proces ekonomizacji organizacji pozarządowych rozumie się: *podejmowanie przedsięwzięć lokujących się pomiędzy tradycyjnym działaniem organizacji non-profit, (w wydaniu filantropijnym) a funkcjonowaniem instytucji i firm rynkowych*³² – czyli podejmowanie działalności mającej na celu odpłatne dostarczanie produktów i usług.

Motywy podejmowania działań ekonomicznych są bardzo różne. Jednym z najważniejszych jest chęć zdobycia dodatkowych środków potrzebnych do prowadzenia działalności statutowej, co pozwala rozszerzyć jej skalę oraz podtrzymać funkcjonowanie organizacji. Organizacje, które opierają swoją działalność głównie na dotacjach pochodzących od administracji publicznej (samorządowej lub rządowej) są mocno skrupowane w swoich działaniach. Mogą zostać zmuszone do odejścia od swoich priorytetów zapisanych w statusie na rzecz realizacji zadań publicznych, na które udało się akurat otrzymać pieniądze, co w dłuższej perspektywie grozi utratą samodzielności. Poza tym fundusze pochodzące ze źródeł publicznych bardzo często są obwarowane restrykcyjnymi regułami wydatkowania, które nie pozwalają przeznaczać ich na inne cele poza tymi, na które zostały pozyskane. Dlatego trudno jest zdobyć środki na pokrycie wydatków związanych z inwestycjami lub kosztami administracyjnymi wynikającymi z funkcjonowania organizacji (wynagrodzenia personelu administracyjnego, utrzymanie nieruchomości, maszyn, urządzeń, pojazdów, podatki i opłaty itd.). Podejmowanie działalności ekonomicznej jest więc mechanizmem, który umożliwia zdobycie autonomii. Pozwala uzyskać fundusze na działania, na realizację których trudno byłoby znaleźć sponsora. Poza tym obszary działalności wspierane ze źródeł publicznych często się zmieniają, przez co trudno osiągnąć stabilizację bazując tylko na subwencjach państwowych. Posiadanie niezależnego źródła przychodu pozwala na tworzenie długoterminowych planów rozwoju i strategii działania organizacji oraz zapewnia większe bezpieczeństwo finansowe. Dodatkowo poddanie się mechanizmom rynkowym (tzn. wolnej konkurencji, konieczności prowadzenia dokładnej księgowości itp.) może wywrzeć korzystny wpływ na efektywność zarządzania organizacją – przyczynić się do lepszego wykorzystania zasobów organizacji oraz zwiększenia wydajności pracy. Środki uzyskane z działalności ekonomicznej – nie skrupowane rygorystycznymi procedurami wydawania – są bardziej elastyczne i mogą być znacznie efektywniej wykorzystane. Poza tym zastosowanie strategii gospodarczych wobec niektórych problemów społecznych – np. związanych z aktywizacją osób bezrobotnych – może przynosić trwale ich rozwiązanie, a nawet pozwalać osiągać zyski. Organizacje działające w ten sposób mogą przekształcić się w tzw. przedsiębiorstwa społeczne, które poprzez rozwiązywanie problemów społecznych zdobywają środki na własną działalność oraz inwestycje.

³² Wygnański J.J., *Ekonomizacja organizacji pozarządowych. Możliwość, czy konieczność?* Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2008, s. 9

Z procesu ekonomizacji mogą wynikać również zagrożenia, wśród których najczęściej, poza ryzykiem związanym z niepowodzeniem przedsięwzięcia gospodarczego wymienia się:

- groźbę zatracenia równowagi pomiędzy „społeczną misją”, a efektywnością ekonomiczną, co może skutkować utratą społecznego zaufania wobec organizacji;
- zwiększenie rotacji personelu oraz konieczność zatrudnienia pracowników z kompetencjami menadżerskimi – pochodzących z innej „kultury pracy” – co może spowodować redefinicje celów działalności organizacji i utratę dotychczasowych sponsorów;
- dążenie do podnoszenia zysków, co może prowadzić do preferowania bardziej „opłacalnych”, „łatwiejszych” beneficjentów.³³

Przejawami ekonomizacji organizacji non-profit jest nie tylko podejmowanie działalności gospodarczej, ale również czerpanie zysków z lokat bankowych, dywidend, oraz pobieranie opłat za usługi świadczone w ramach działalności statutowej. Przychody z odpłatnej działalności statutowej nie są *sensu stricte* środkami rynkowymi ponieważ w tym przypadku ceny nie mogą być kształtowane przez organizację w sposób zapewniający zysk, gdyż ich górną granicą wyznaczoną przez ustawę o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie są koszty tej działalności, a ponadto środki te mogą być przeznaczone wyłącznie na działalność pożytku publicznego. Pomimo tych ograniczeń prowadzenie odpłatnej działalności statutowej określanej we wspomnianej wyżej ustawie, jako działalność odpłatna pożytku publicznego uznaje się za wskaźnik urynkowienia prowadzonej działalności. Również pozyskiwanie niektórych środków publicznych można zakwalifikować jako przejaw procesu ekonomizacji. Mowa mianowicie o środkach na realizację zadań publicznych zleconych przez administrację rządową i samorządową na podstawie ustawy o zamówieniach publicznych, o które organizacje mogą się ubiegać w drodze otwartego przetargu.

W dalszej części rozdziału za wskaźnik ekonomizacji organizacji pozarządowych został uznany udział jaki mają w przychodach ogółem środki finansowe pochodzące z działalności gospodarczej, odpłatnej działalności statutowej, lokat bankowych i dywidend oraz środki publiczne uzyskane na realizację zadań zleconych przez administrację rządową lub samorządową w drodze otwartego przetargu – na podstawie ustawy o zamówieniach publicznych.

³³ Zob.: Giza-Poleszczuk A., Hausner J. (red.), *Ekonomia społeczna w Polsce: osiągnięcia, bariery rozwoju i potencjał w świetle wyników badań*, FISE 2008; Juraszek-Kopacz B., Sieniecka A., Zagrodzka T., *Ekonomizacja organizacji pozarządowych – wyzwania i szanse okiem praktyków* FISE 2008; Wygnański J.J., *Ekonomizacja organizacji pozarządowych. Możliwość, czy konieczność?* Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor 2008

4.3.2. Proces ekonomizacji sektora stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w świetle zebranych danych

Wyniki badania SOF-1 wykazały, że przychody pochodzące z działalności o charakterze ekonomicznym przebadanych organizacji pozarządowych nie były wysokie. Uzyskiwanie dochodów z tego typu działalności zadeklarowało 31% podmiotów, wśród których 7% wykazało przychody pochodzące z prowadzenia działalności gospodarczej, a 16% z odpłatnej działalności statutowej. Jedynie 2% organizacji udało się otrzymać fundusze na realizację zadań publicznych zleconych przez administrację państwową w drodze przetargu. Środki z tego źródła były niewielkie – stanowiły 4% wszystkich zgromadzonych funduszy (zob. tab.4.15). Łącznie wszystkie środki pochodzące z działalności o charakterze rynkowym stanowiły 40% ogólnej sumy przychodów wszystkich organizacji.

Czynnikami, które w istotny sposób wpływały na wysokość udziału przychodów pochodzących ze źródeł o charakterze rynkowym w budżetach organizacji okazały się: forma prawna, dziedzina głównej działalności statutowej oraz region w którym mieściła się siedziba organizacji.

Wyniki badania wykazały, że największy odsetek organizacji uzyskujących najwyższe przychody pochodzące ze źródeł o charakterze rynkowym wystąpił wśród fundacji. Dużo niższym poziomem „urynkowienia” cechowały się stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz te organizacje, które posiadały status pożytku publicznego. Wśród tych dwóch grup podmiotów przeważająca większość organizacji utrzymywała się ze środków pochodzących ze źródeł nierynkowych – głównie o charakterze publicznym oraz filantropijnym (zob. tab. 4.16.).

Tabela 4.16. Struktura stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, które wykazały przychody według odsetka przychodów o charakterze rynkowym i formy prawnej organizacji (2008)

Forma prawna:	Proporcja przychodów pochodzących ze źródeł rynkowych w przychodach całkowitych (%)				RAZEM
	0	do 24,9	25,0 - 50,0	pow. 50	
	% w wierszu				
OGÓŁEM	62	17	5	16	100
w tym organizacje posiadające status pożytku publicznego	44	37	7	12	100
fundacje	40	26	6	27	100
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	64	17	5	15	100

Zebrane dane wykazały również, że najbardziej „urynkowionymi” organizacjami były podmioty realizujące działalność statutową w sferach: ochrony środowiska; edukacji i wychowania, działalności naukowo-badawczej; rynku pracy i aktywizacji zawodowej; spraw zawodowych, pracowniczych, branżowych; kultury i sztuki; ochrony zdrowia oraz wsparcia dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich (zob. tab. 4.17). Najbardziej „urynkowioną” grupą organizacji okazały się działające w sferze ochrony środowiska koła łowieckie. Prawie 60% z nich

utrzymywało się głównie z przychodów o charakterze rynkowym. Na wysoki poziom ekonomizacji tej grupy organizacji duży wpływ wywierała specyfika prowadzonej działalności, która opierała się głównie na środkach pochodzących z opłat wpisowych, składek członkowskich oraz działalności gospodarczej lub odpłatnej statutowej, które polegają na sprzedaży tusz zwierzyny lub organizacji polowań dla myśliwych z zagranicy.

Najniższym poziomem „urynkowienia” cechowały się natomiast organizacje, działające w sferach, tradycyjnie finansowanych przez instytucje państwowe tj.: pomocy społecznej i usług socjalnych (w tym działalność ochotniczych straży pożarnych); ochrony praw człowieka, działalności międzynarodowej oraz sportu, turystyki i rekreacji. Z pośród wyżej wymienionych organizacji przychody ze źródeł rynkowych wносиły najmniejszy wkład do budżetów klubów sportowych oraz ochotniczych straży pożarnych.

Tabela 4.17. Struktura stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, które wykazały przychody według odsetka przychodów o charakterze rynkowym i głównej dziedziny działalności statutowej (2008)

Główna dziedzina działalności statutowej:	Proporcja przychodów pochodzących ze źródeł rynkowych w przychodach całkowitych (%)				RAZEM
	0	do 24,9	25,0 - 50,0	pow. 50,0	
	% w wierszu				
kultura i sztuka	52	22	7	18	100
sport, turystyka, rekreacja, hobby	67	15	5	13	100
edukacja i wychowanie	44	21	7	28	100
działalność naukowo-badawcza,	37	25	6	32	100
ochrona zdrowia	49	29	4	19	100
pomoc społeczna i usługi socjalne	75	15	3	8	100
<i>w tym pożarnictwo</i>	81	8	2	8	100
ochrona środowiska	32	14	10	44	100
<i>w tym łowiectwo</i>	17	12	13	59	100
rynek pracy, aktywizacja zawodowa	39	22	7	32	100
rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym	61	19	3	16	100
prawo i jego ochrona, prawa człowieka	63	23	2	12	100
wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich	46	29	6	19	100
działalność międzynarodowa	65	23	5	6	100
religia	61	14	4	20	100
sprawy zawodowe, pracownicze, branżowe	44	18	7	31	100
pozostała działalność	45	25	8	22	100

Opisując proces ekonomizacji sektora pozarządowego w Polsce warto również uwzględnić zróżnicowanie w rozwoju gospodarczym regionów, z których pochodziły przebadane organizacje (zob. tab. 4.18.). Najwyższym poziomem „urynkowienia”

charakteryzowały się podmioty pochodzące z województw wchodzących w skład regionu centralnego (łódzkie, mazowieckie), regionu południowego (śląskie i małopolskie) oraz regionu północnego (pomorskie, kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie). Najmniejsze zyski, ze źródeł o charakterze rynkowym osiągały natomiast organizacje z województw regionu wschodniego (podkarpackie, świętokrzyskie, lubelskie, podlaskie), regionu północno-zachodniego (zachodnio-pomorskie, lubuskie, wielkopolskie) oraz regionu południowo-zachodniego (dolnośląskie i opolskie). Wyniki badania SOF-1 wykazały więc występowanie istotnego związku pomiędzy poziomem rozwoju gospodarczego regionu, a stopniem „urynkowienia” organizacji pochodzących z danego obszaru. Największy odsetek organizacji uzyskujących najwyższe przychody ze źródeł rynkowych występował w regionach cechujących się najwyższym poziomem PKB (w przeliczeniu na jednego mieszkańca) oraz najbardziej zurbanizowaną siecią osadniczą.

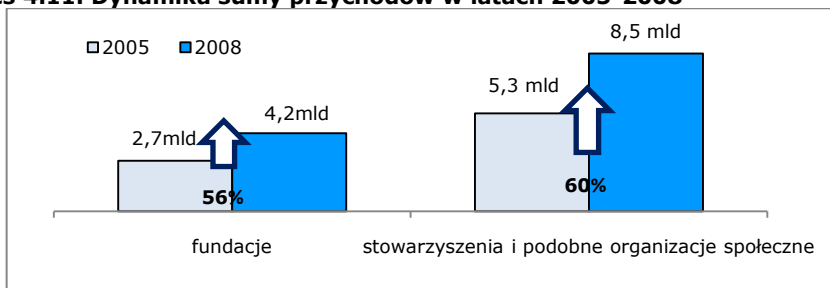
Tabela 4.18. Struktura stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, które wykazały przychody według odsetka przychodów o charakterze rynkowym i regionu, w którym znajdowała się główna siedziba organizacji (2008)

Region, w którym znajdowała się główna siedziba organizacji:	Proporcja przychodów pochodzących ze źródeł rynkowych w przychodach całkowitych (%)				RAZEM
	0	do 24,9	25,0 - 50,0	pow. 50,0	
% w wierszu					
Region Centralny	53	21	7	19	100
Region Południowy	59	17	6	18	100
Region Wschodni	66	16	4	14	100
Region Północno-Zachodni	64	17	4	15	100
Region Południowo-Zachodni	66	15	4	15	100
Region Północny	58	20	5	17	100

4.3.3. Dynamika przychodów w latach 2005-2008

Ogólna kwota przychodów uzyskiwanych przez wszystkie aktywne stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje wzrosła o 60% (z 8 mld do 12,7 mld zł). Co ciekawe, nastąpiło zmniejszenie rozwarstwienia finansowego wewnątrz badanej zbiorowości. Wynika to ze wzrostu odsetka organizacji, które deklarowały uzyskiwanie jakichkolwiek przychodów (wśród fundacji z 71% do 86%, a wśród stowarzyszeń i organizacji społecznych - z 74% do 78%) oraz ze wzrostu mediany przychodów ogółem, który był silniejszy niż wzrost średniej przychodów ogółem (w fundacjach wartość przychodów osiąganych przez połowę organizacji wzrosła o 36%, a średnia o 15%, natomiast wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych odpowiednie przyrosty wyniosły 30% i 27%).

Wykres 4.11. Dynamika sumy przychodów w latach 2005-2008

Zmniejszenie rozwarstwienia dotyczyło również przychodów z działalności odpłatnej. Udział organizacji, które miały jakiegokolwiek przychody z działalności gospodarczej lub odpłatnej statutowej w zbiorowości ogółem pozostał na takim samym poziomie (udział jednostek mających działalność gospodarczą wyniósł 6% w 2005 r. i 7% w 2008 r., zaś odsetek organizacji korzystających z odpłatnej działalności statutowej wyniósł odpowiednio 14% i 16%), natomiast przeciętne roczne przychody z działalności gospodarczej wśród organizacji, które ją prowadziły spadły o 19%, a w zbiorowości prowadzącej odpłatną działalność statutową średnie uzyskiwane z niej przychody obniżyły się aż o 23%. Spadek średnich przychodów z działalności gospodarczej i odpłatnej działalności statutowej, przy jednoczesnym wzroście średnich przychodów ogółem oraz utrzymaniu na podobnym poziomie bazy organizacji prowadzących te odpłatne działalności, przyczynił się do istotnego zmniejszenia pozycji przychodów z działalności odpłatnych w strukturze przychodów ogółem.

4.3.4. Podsumowanie

W świetle danych z badania SOF-1 potencjał ekonomiczny sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych oraz fundacji w Polsce okazał się stosunkowo niewielki. Sektor ten zatrudniał wprawdzie 71 tys. pracowników w ramach umów o pracę, z których 60 tys. uznawało, że jest to ich główne miejsce pracy, jednak liczba ta odpowiadała zaledwie 0,4% krajowego zatrudnienia i 58,5 tys. pełnym etatom. Z drugiej strony potencjał pracy, jakim dysponują badane organizacje, w znacznym stopniu zwiększa się po uwzględnieniu szczególnie dużego wśród tego typu podmiotów zatrudnienia w formie umów cywilno-prawnych (38 tys. etatów przeliczeniowych) oraz charakterystycznej dla organizacji non-profit pracy społecznej, zwanej też wolontariatem (ekwiwalent 33 tys. etatów) dając łącznie ekwiwalent ok. 130 tys. etatów.

Kwota przychodów wszystkich przebadanych organizacji wyniosła 12,7 mld zł, a suma poniesionych kosztów 11,7 mld zł, co w 2008 r. stanowiło 0,9% PKB Polski. Zdecydowana większość środków finansowych jak i potencjału zatrudnieniowego ulokowana była w organizacjach mających siedziby w gminach miejskich. Relatywnie dużym potencjałem ekonomicznym wyróżniały się fundacje, a z drugiej strony także organizacje posiadające status pożytku publicznego. Największa część przychodów

pochożiła od administracji państwowej, darczyńców indywidualnych (osób fizycznych i prawnych) oraz z prowadzenia działalności gospodarczej i odpłatnej działalności statutowej. Zdecydowana większość organizacji pożytku publicznego otrzymała również fundusze pochodzące z przekazów 1% podatku od osób fizycznych – środki te nie wniosły jednak większego wkładu do budżetów większości z nich.

Uwzględniając także organizacje, które deklarowały, że nie osiągnęły w 2008 r. żadnych przychodów kwotą dzielącą na pół badaną populację stowarzyszeń, fundacji i podobnych organizacji społecznych jest 10 tys. złotych. Organizacje, które osiągały przychody powyżej tej kwoty łącznie generowały 99% ogółu dochodów całej badanej populacji, a także uzyskiwały 99% wszystkich przychodów pochodzących ze źródeł rynkowych i zatrudniały ponad 99% całego personelu zatrudnionego w ramach umów o pracę chociaż organizacje te stanowiły tylko połowę przebadanej zbiorowości.

Zdecydowana większość środków finansowych trafiała do organizacji mających siedzibę w gminach miejskich (85%), co łączyło się także i z tym, że w miastach częściej występowały fundacje oraz organizacje posiadające status pożytku publicznego.

Szczególną rolę w strukturze przychodów organizacji odgrywają dochody pochodzące z tzw. działalności ekonomicznej (z działalności gospodarczej, odpłatnej działalności statutowej, odsetek, dywidend oraz realizacji zadań publicznych przekazanych na podstawie ustawy o zamówieniach publicznych) ponieważ nie są one objęte restrykcyjnymi zasadami wydatkowania dzięki czemu mogą zostać przeznaczone na inwestycje w infrastrukturę organizacji oraz projekty na realizację których ciężko byłoby znaleźć sponsorów. Wyniki badania wykazały, że przychody pochodzące z tego typu działalności nie były wysokie – uzyskiwanie ich zadeklarowała 1/5 organizacji. Najwyższe przychody ze źródeł o charakterze rynkowym występowały w fundacjach. Najbardziej „urynkowane” organizacje działały w sferach: ochrony środowiska; edukacji i wychowania; działalności naukowo-badawczej; rynku pracy i aktywizacji osób bezrobotnych; spraw zawodowych, pracowniczych, branżowych; kultury i sztuki; ochrony zdrowia oraz wsparcia dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich. Natomiast najwyższy odsetek organizacji utrzymujących się przede wszystkim z przychodów o pochodzeniu rynkowym wystąpił w województwach: mazowieckim, łódzkim, małopolskim, śląskim, pomorskim, kujawsko-pomorskim oraz warmińsko-mazurskim.

Rozdział 5

Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje jako emanacja społeczeństwa obywatelskiego¹

Zarówno w polskiej jak i w zagranicznej literaturze przedmiotu organizacje pozarządowe, w tym w szczególności stowarzyszenia i fundacje określane są często organizacjami społeczeństwa obywatelskiego², jego tkanką lub jego zinstytucjonalizowaną częścią i z tego powodu nazywane bywają nawet *infrastrukturą społeczeństwa obywatelskiego*³. Piotr Gliński we wprowadzeniu do książki *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor* tak opisuje rolę tych organizacji we współczesnym społeczeństwie: *to właśnie organizacje pozarządowe, różnorodne stowarzyszenia, fundacje, fundusze lokalne, kluby, wspólnoty obywateli decydują w znacznej mierze o charakterze demokracji, w istocie zaś - o jakości naszego życia. Poprzez te właśnie struktury realizuje się w praktyce idea społeczeństwa obywatelskiego: wspólnoty wyręczające państwo w realizacji ludzkich potrzeb i interesów i pozwalających się ludziom różnić w sposób cywilizowany, społeczeństwa prawdziwie wolnego i tolerancyjnego, aktywnego i odpowiedzialnego, przyjaznego wszelkim mniejszościom, słabym i utalentowanym, pracownym i zagubionym, a przede wszystkim mądrego i rzetelnego w trosce o dobro publiczne.*⁴

Celem tego rozdziału jest prezentacja wybranych aspektów działalności stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji w 2008 roku, które mogą być przejawem rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Potencjał stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji zostanie pokazany od jego społecznej strony, poprzez: członkostwo, zaangażowanie w pracę społeczną, kooperację organizacji, itp.

W analizie roli, jaką w społeczeństwie obywatelskim odgrywają badane podmioty, wykorzystana zostanie typologia funkcji organizacji społeczeństwa obywatelskiego zaczerpnięta z pracy Sławomira Nałęcz *Społeczne znaczenie sektora non-*

¹ Autorki: Karolina Goś-Wójcicka, Anna Knapp, Dep. Badań Społecznych GUS

² Zob. np. Salamon L., M., Sokolowski W. i inni, *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sektor. Volume Two*, Bloomfield, 2004

³ Zob. np. Nałęcz S., *Organizacje społeczeństwa obywatelskiego*, w: Jackiewicz I., *Budowanie instytucji państwa 1989-2001. W poszukiwaniu modelu*, Warszawa 2004, s. 305

⁴ Gliński P., *Wprowadzenie*, w: Gliński P., Lewenstein B., Siciński A. (red.), *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor*, Warszawa 2002, s. 5

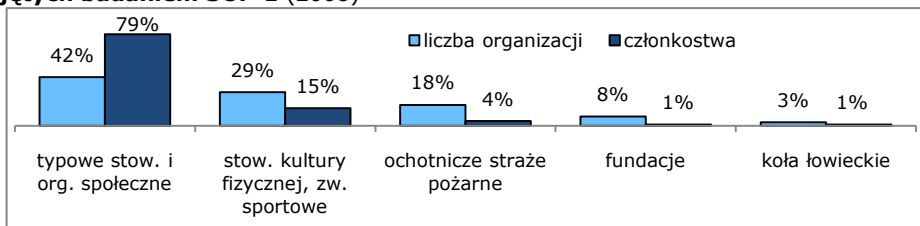
profit w III RP. Typologia ta obejmuje: funkcję ekspresyjną, funkcję socjalizacyjną („szkoła demokracji”), funkcję integracyjną, funkcję polityczną i funkcję usługową.⁵

5.1. Funkcja ekspresyjna – członkostwo w organizacjach

Funkcja ekspresyjna organizacji pozarządowych wiąże się z ich stowarzyszeniowym charakterem, a warunkiem początkowym, koniecznym do jej realizacji jest możliwość zrzeszania się. Wspólne działanie, zgodnie z własnymi przekonaniami i w istotnym społecznie celu daje efekt wzmacniający na poziomie jednostki oraz wspierający różnorodność na poziomie całego społeczeństwa. Realizacja tej funkcji przejawia się w poczuciu spełnienia, satysfakcji i uznania zarówno przez poszczególne osoby jak i grupy zaangażowane w działalność w ramach organizacji. Jednocześnie następuje wzmocnienie oddziaływania idei i działań podejmowanych przez członków, a społeczeństwo jako całość staje się bardziej pluralistyczne.

Kluczową kwestią z punktu widzenia funkcji ekspresyjnej jest więc członkostwo. W 2008 roku objęte badaniem SOF-1 organizacje pozarządowe w sumie miały na swych listach członków około 10 milionów osób. Jednak ze względu na fakt, że część tych osób należała do więcej niż jednej organizacji, w dalszej części rozdziału mówiąc o sumie członków wykazanych przez jakąś grupę organizacji będzie używane określenie *członkostwa* a nie *członkowie*.⁶

Wykres 5.1. Struktura członkostw* i liczebności organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 (2008)

*Dla fundacji i innych organizacji niezrzeszających osób fizycznych uwzględniono liczbę członków organów kolegialnych organizacji (zarząd, rada itp.).

Biorąc pod uwagę konstrukcję prawną objętych badaniem SOF-1 organizacji naturalne jest, że stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne zrzeszały najwięcej członków, a jeśli zwrócić uwagę na poszczególne ich typy to można zauważyć, że najwyższą liczbę członkostw ogółem deklarowały typowe stowarzyszenia i organizacje

⁵ Nałęcz S., *Spoleczne znaczenie sektora non-profit w III RP*, maszynopis pracy doktorskiej, Warszawa 2005, s. 22

⁶ Należy pamiętać, że faktyczna liczba osób należących do organizacji jest z reguły mniejsza, gdyż zdarza się, że jedna osoba należy do kilku organizacji, a wtedy jest wykazywana przez nie równocześnie, co skutkuje kilkukrotnym liczeniem tej samej osoby w skali badanej grupy organizacji.

społeczne (ok. 7,9 mln) oraz stowarzyszenia kultury fizycznej (ok. 1,5 mln). Wśród typowych stowarzyszeń i organizacji społecznych były takie, które deklarowały posiadanie wielu tysięcy członków, przez co w tej zbiorowości kumulowało się prawie 8/10 wszystkich członkostw wykazanych przez organizacje objęte badaniem SOF-1, chociaż udział tej kategorii podmiotów w ogólnej liczbie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji wynosił 4/10. Na drugim miejscu pod względem liczby członków, podobnie jak pod względem liczebności organizacji, znalazły się stowarzyszenia kultury fizycznej. Choć stanowiły one prawie 3/10 zbiorowości jednostek objętych badaniem SOF-1, to zadeklarowana przez nie liczba członkostw stanowiła dwa razy mniejszą frakcję w ogólnej liczbie członkostw wykazanych przez wszystkie organizacje.

Duże sumy i średnie wartości członkostw charakteryzujące całość badanej zbiorowości oraz prawie wszystkie jej podzbiorowości nie przekładały się na wysokie liczby członków w większości badanych organizacji. Największe różnice między średnią a medianą liczby członkostw odnotowano w grupie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (odpowiednio 269 i 27) oraz wśród stowarzyszeń kultury fizycznej (159 i 31). Co ciekawe, liczba członków najczęściej występująca w obu zbiorowościach (dominanta) wynosiła 15 i była mniejsze niż w pozostałych rodzajach badanych organizacji członkowskich.

Zaskakująco nieduża liczba członków w stosunku do liczby organizacji odnotowana została w ochotniczych strażach pożarnych i kółach łowieckich, jednak zaangażowanie tychże członków w działalność ich organizacji jest na relatywnie wysokim poziomie (zob. wykres 5.11), dzięki czemu zapewniona jest ciągłość i skuteczności działania tych jednostek (udział strażaków-ochotników i członków kół łowieckich w ogólnej liczbie członków stowarzyszeń był odpowiednio o 4,5 razy i o 3 razy mniejszy niż udział jednostek straży i kół łowieckich w populacji stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych).

Wśród kół łowieckich suma wszystkich członków wynosiła około 100 tys. osób. Zbiorowość tą charakteryzowała dość wysoka średnia - około 40 osób było członkami przeciętnego koła łowieckich, ale w połowie kół liczebność członków nie przekraczała 36 osób, a najczęściej do jednego koła należało 30 łowczych. W ochotniczych strażach pożarnych, w których zrzeszonych było łącznie około 400 tys. osób, średnia liczba ochotników wynosiła 36 osób, dominowały 22 osoby, a w połowie z nich liczba członków nie przekraczała 31 osób.

Co piąte członkostwo przypadło na organizację posiadającą status pożytku publicznego. Średnia liczba członków OPP wynosiła 321 osób i była najwyższa wśród wszystkich objętych badaniem typów organizacji. Wynikać to może z występowania wśród organizacji pożytku publicznego pojedynczych podmiotów zrzeszających bardzo duże liczby osób, co potwierdza się jeśli spojrzeć na wartość mediany i dominanty, które wskazują, że w połowie organizacji tego typu liczba wszystkich członków nie przekraczała 25 osób, a najczęściej była równa 8 osób.

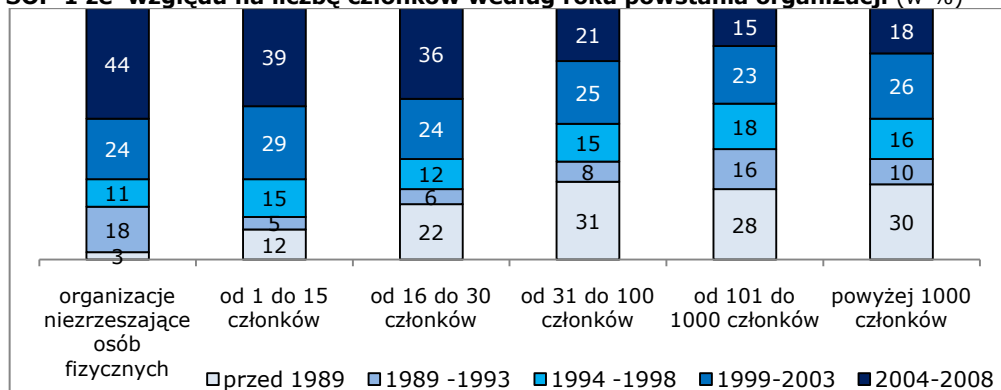
Tabela 5.1. Statystyki członkostw wykazanych w badaniu SOF-1 przez organizacje nim objęte według rodzaju organizacji (2008)

Rodzaje organizacji:		Liczba członkostw*			
		suma (w mln)	średnia	mediana	dominanta
OGÓŁEM		10	146	27	15
w tym OPP		2	321	25	8
fundacje*		0,05	8	6	3
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	typowe stowarzyszenia i podobne org. społeczne	7,9	269	27	15
	stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe	1,5	82	31	15
	ochotnicze straże pożarne	0,4	36	31	22
	koła łowieckie	0,1	40	36	30
	razem	10	159	30	15

* Dla fundacji i innych organizacji, które nie zrzeszają osób fizycznych uwzględniono liczbę członków organów kolejalnych.

Fundacje pomimo, że nie są organizacjami członkowskimi także stanowią pole ekspresji dla pewnej grupy osób, to jest dla osób działających w zarządach, radach czy innych organach kolejalnych, określonych w statucie danej fundacji. Łącznie we wszystkich fundacjach było to około 50 tys. osób, przy czym ich średnia liczba wyniosła 8, w połowie fundacji liczba członków organów nie przekraczała 6 osób, dominowały natomiast takie, w których zasiadały 3 osoby. Wartość dominanty może wskazywać na to, że w największej części fundacji (choć część ta nie stanowi większości) istnieje tylko zarząd i nie ma żadnego innego organu, który mógłby spełniać funkcje kontrolne w stosunku do zarządu.

Wykres 5.2. Struktura aktywnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 ze względu na liczbę członków według roku powstania organizacji (w %)

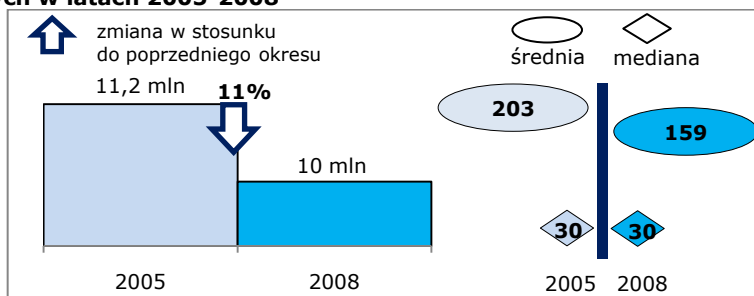

Podmioty charakteryzujące się małą liczebnością członków to najczęściej organizacje młode czyli takie, które powstały w ostatnim dziesięcioleciu. Udział organizacji mających maksymalnie 10 lat w klasach do 30 członków sięga aż 60%-70%. Podobnie jest wśród jednostek niezrzeszających osób fizycznych, gdzie udział

organizacji powstałych w latach 1999-2008 wynosi 67%. Zbiorowość organizacji z większą bazą członkowską (powyżej 30 osób) odznaczała się wyższym udziałem organizacji co najmniej 10-cio letnich (50%-60%).

Próbując prześledzić dynamikę bazy członkowskiej można wziąć pod uwagę deklaracje organizacji o liczbie członków w roku poprzedzającym okres sprawozdawczy, jak również zestawień informacji w tym zakresie z wynikami badania SOF-1 za 2005 rok. Wśród organizacji członkowskich, które swoją działalność prowadziły zarówno w roku 2008 jak i rok wcześniej można odnotować przyrost bazy członkowskiej. Średnia liczba członków tych organizacji między rokiem 2007 a 2008 wzrosła o 5 osób, a wartość środkowa o 1 osobę. Mimo to największą w tej zbiorowości część stanowiły organizacje, w których liczba członków nie uległa zmianie (43%). Wzrost liczby członków nastąpił w 35% organizacji, a spadek w 22%. Wysoki udział organizacji o stabilnej liczbie członków widoczny jest we wszystkich wyróżnionych typach organizacji zrzeszających osoby fizyczne, a najbardziej wśród ochotniczych straży pożarnych (w 46% z nich liczba członków w obu latach była dokładnie taka sama). Inaczej sytuacja wygląda w grupie organizacji posiadających status OPP, zbiorowość ta charakteryzuje się większą dynamiką. W 64% organizacji między rokiem 2007 a 2008 nastąpiła zmiana liczby członków, przy czym 40% dotyczyło przyrostu bazy członkowskiej, a 24% jej spadek.

Wykres 5.3. Dynamika członkostw w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych w latach 2005-2008

W trochę dłuższej perspektywie czasowej, czyli między rokiem 2005 a 2008 zaobserwować można zmniejszenie o ponad 1 mln ogólnej liczby członków wykazywanych przez stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne. Spadek sumy członkostw o 11% w zestawieniu z informacją, że równocześnie w tym czasie przybyło 15% organizacji świadczy o istotnym zawężeniu bazy członkowskiej badanych organizacji. Co ciekawe, spadek liczby członków nie dotyczy w równym stopniu wszystkich organizacji, a tylko tych, które mają stosunkowo dużo członków. Świadczy o tym fakt, że mimo spadku średniej liczby członków z 203 do 159 osób, wartość mediany pozostała na takim samym poziomie (30 członków).

Dla funkcji ekspresyjnej istotna jest nie tylko liczba osób należących do organizacji i gotowych do działania na jej rzecz, ale również możliwość realizacji przez te osoby w jej ramach różnorodnych zainteresowań, pasji, czy celów społecznych. W związku z tym warto zwrócić uwagę na zróżnicowanie i rozproszenie dziedzin oraz pól działalności prowadzonych przez te organizacje. Organizacje uczestniczące w badaniu SOF-1 miały możliwość określenia swojej działalności poprzez wskazanie nie więcej niż 3 najważniejszych pól swojej działalności (lista pól, z której wybierano zawierała 80 pozycji). Choć 46% organizacji wskazało jako pierwsze, najważniejsze pole swojej działalności *prowadzenie zajęć w zakresie kultury fizycznej* lub *ratownictwo pożarnicze* (były to kluby sportowe i OSP) to pozostałe 54% organizacji charakteryzowało się dużym rozproszeniem (oznacza to, że 20 pól z 80 zostało wskazanych jako pierwsze - najważniejsze pole przez od 1% do 4% organizacji, a pozostałe 58 pól przez mniej niż po 1% organizacji).

Wykres 5.4. Struktura organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 ze względu na liczbę osób fizycznych należących do tych organizacji według głównych dziedzin działalności statutowej* lub rodzaju organizacji (w %)

* Główny obszar działalności został określony według dziedziny działalności, na którą jednostki wydatkowały najwięcej środków przeznaczonych na działalność statutową.

Organizacje, które zrzeszały najwięcej osób (powyżej 100 członków) stanowiły od 3% do 16% wszystkich organizacji deklarujących prowadzenie działalności statutowej we wskazanych na wykresie 5.4 dziedzinach. Najwięcej jednostek charakteryzujących się dużą liczebnością członków miało swą główną działalność

statutową w obszarze *sportu, turystyki, rekreacji i hobby* (16%). Z kolei najmniejszy odsetek organizacji o dużej liczbie członków odnotowano wśród kół łowieckich i ochotniczych straży pożarnych (odsetek jednostek powyżej 100 członków wynosił odpowiednio 3% i 5%, a podmioty o liczbie członków między 31 a 100 stanowiły 62% i 47%).

Organizacje zrzeszające od 1 do 15 osób, czyli w praktyce poniżej ustawowego minimum wymaganego od posiadających osobowość prawną stowarzyszeń, stanowiły najmniejszy odsetek wśród kół łowieckich i ochotniczych straży pożarnych (odpowiednio 3% i 8%). Natomiast najwięcej jednostek o tak niewielkiej liczbie członków było wśród organizacji działających w *sporcie, turystyce, rekreacji, hobby* (18%).

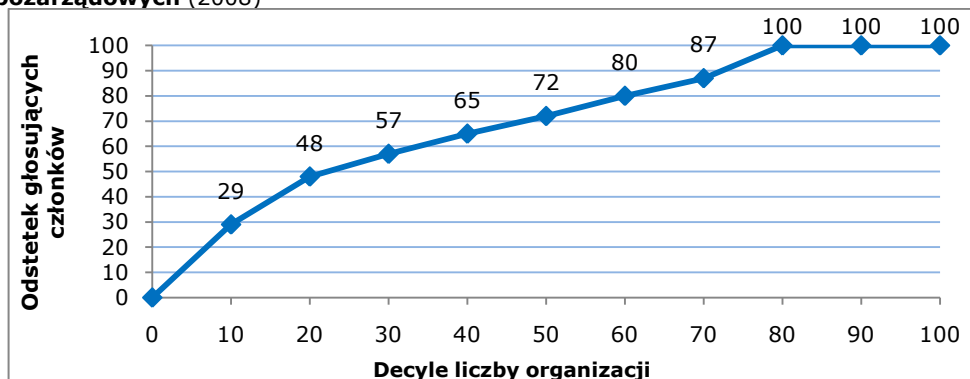
W relatywnie najmniejszym stopniu funkcja ekspresyjna miała możliwość być realizowaną pośród organizacji prowadzących działalność statutową w zakresie *ochrony zdrowia oraz wsparcia dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich*. Wskazuje na to fakt, że wśród podmiotów działających w tych obszarach największy był odsetek organizacji, które nie zrzeszają osób fizycznych (odpowiednio 35% i 31%). Znaczny odsetek (20%-26%) organizacji bez członków odnotowano także wśród organizacji prowadzących działalność z zakresu *ochrony środowiska, pomocy społecznej i usług socjalnych, edukacji i wychowania, rynku pracy i aktywizacji zawodowej oraz kultury i sztuki*.

5.2. Funkcja „szkoły demokracji” – wybieranie władz i kolegialne zarządzanie

Funkcja „szkoły demokracji”, zwana też funkcją socjalizacyjną polega na poznawaniu i ćwiczeniu w ramach członkostwa w organizacji mechanizmów demokratycznego wyboru władz, kontroli organów wykonawczych, uznawaniu praw mniejszości, umiejętności dochodzenia do rozwiązań kompromisowych itp. Choć wyniki badania SOF-1 nie dają możliwości zweryfikowania tego, czy przynależność do stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i organów fundacji przekłada się na większe zaangażowanie ich członków w życie publiczne i sprawy obywatelskie poza organizacją, pozwalają jednak określić jak funkcjonują niektóre demokratyczne mechanizmy w ramach samych organizacji.

Kluczowym elementem demokracji przedstawicielskiej są wybory kadencyjnych władz, a przejawem dojrzałości obywatelskich postaw w społeczeństwie wysoka frekwencja wyborcza. Wszystkie stowarzyszenia posiadają kadencyjność zarówno organów zarządzających, jak i kontrolnych. Wybory do nich odbywają się według reguł określonych w statutach poszczególnych organizacji, ale jedna z podstawowych zasad demokratycznych wyborów, mówiąca że głosy wszystkich są sobie równe (*jeden członek – jeden głos*), obowiązuje we wszystkich stowarzyszeniach i jest ich immanentną cechą. Wyniki badania SOF-1 pokazują, na ile osoby zrzeszone w stowarzyszeniach i podobnych organizacji społecznych o charakterze członkowskim korzystają ze swojego wyborczego prawa.

Wykres 5.5. Frekwencja wyborcza w ostatnich wyborach władz stowarzyszeń i organizacji społecznych zrzeszających osoby fizyczne – średnie odsetki w uporządkowanych rosnąco decylach badanej zbiorowości organizacji pozarządowych (2008)

Średnio w jednej organizacji w ostatnich wyborach (do roku 2008 włącznie) wzięło udział około 69% członków, natomiast w połowie udział głoszących członków nie przekroczył poziomu 72%. Jedynie w co dziesiątej organizacji odsetek głoszących członków nie przekroczył 30% natomiast w co piątej organizacji frekwencja wyborcza była równa 100%.

Tabela 5.2. Frekwencja w ostatnich wyborach władz stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych zrzeszających osoby fizyczne według klas liczby członków

Wybrane statystyki:	Stowarzyszenia i podobne org. społeczne pogrupowane wg liczby członków					
	OGÓŁEM	od 1 do 15 członków	od 16 do 30 członków	od 31 do 100 członków	od 101 do 1000 członków	powyżej 1000 członków
średnia	69%	92%	79%	62%	33%	10%
mediana	72%	100%	81%	62%	26%	2%

Na zaangażowanie członków w uczestnictwo w wyborach władz ma wpływ wielkość organizacji. Im więcej członków organizacja zrzesza, tym mniejsza ich część korzysta z prawa do głosowania. Najwyższą frekwencją wyborczą charakteryzują się organizacje zrzeszające do 15 członków – osób fizycznych⁷ (średnio 92% ich członków głosuje) oraz pomiędzy 16 a 30 osób (średnio 79% ich członków głosuje).

Najniższy, bo 10% udział głoszących w wyborach członków w ich ogólnej liczbie można zaobserwować wśród organizacji masowych, zrzeszających powyżej 1000

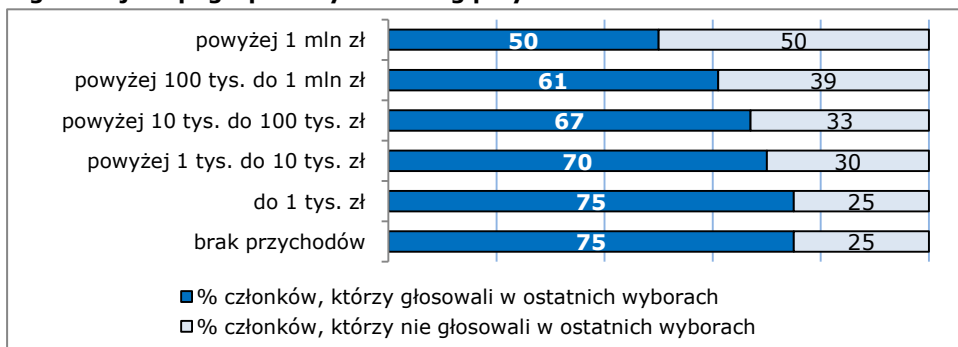
⁷ Choć ustawa *Prawo o stowarzyszeniach* nakłada na stowarzyszenia obowiązek posiadania minimum 15 członków, to w ich skład mogą wchodzić również osoby prawne, które nie były brane pod uwagę w badaniu SOF-1 przy określaniu liczby członków. Ponadto praktyka funkcjonowania organizacji niejednokrotnie odbiega od założeń ustawodawcy. Wyniki badania SOF-1 wskazują, że aktywną działalność prowadzi około 8,7 tys. stowarzyszeń, w których liczba członków jest niższa niż ustawowe wymagania.

osób. Jednak na tak niski odsetek może mieć wpływ nie tylko mniejsza identyfikacja członków z organizacją w ramach dużej struktury, ale również obecność w tej grupie organizacji o złożonych systemach wyborczych (wykorzystujących np. metodę wyborów pośrednich – poprzez delegatów).

Nie tak duży choć zauważalny związek z frekwencją wyborczą miał wiek organizacji: odsetek aktywnych wyborczo członków jest wyższy w organizacjach, o krótkim stażu działalności. Wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, które powstały między rokiem 2004 a 2008 w ostatnich wyborach głosowało średnio 3/4 członków, natomiast w pozostałych organizacjach podzielonych według 5-letnich klas wieku udział ten był niższy niż średnia dla całej zbiorowości, ale w żadnej z klas nie wyniósł mniej niż 3/5.

Zauważalna jest również zbieżność frekwencji wyborczej członków organizacji z wielkością organizacji określonej w klasach jej rocznych przychodów. Najwyższy udział członków, którzy głosowali w ostatnich wyborach władz organizacji był wśród podmiotów dysponujących w roku 2008 przychodami nie przekraczającymi 1 tysiąca złotych. Najniższą partycypacją w tym zakresie charakteryzowali się członkowie organizacji, których przychody przekroczyły 1 milion złotych: jedynie połowa z nich brała udział w głosowaniu podczas ostatnich wyborów władz. Świadczyć to może o tym, że wraz z rozwojem instytucjonalnym organizacji (określanym również profesjonalizacją), polegającym m.in. na szerszym odwoływaniu się do personelu płatnego niż do aktywności członków identyfikacja i przywiązanie członków do organizacji maleje.

Wykres 5.6. Frekwencja w ostatnich wyborach władz stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych zrzeszających osoby fizyczne – średnie odsetki w organizacjach pogrupowanych według przychodów w 2008 r.

„Szkołą demokracji” może być – prócz aktywnego korzystania z prawa wyborczego - także zasiadanie w kolegialnych organach organizacji, które to organy pełnią funkcje zarządcze, kontrolne, opiniodawcze, rozjemcze itp. Zdecydowana większość organizacji posiada wieloosobowe organy tego typu.

Wśród wszystkich aktywnych w 2008 r. stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji (70,9 tys.) było około 0,2 tys. podmiotów, które nie posiadały żadnych organów kolegialnych, a więc charakteryzowały się jednoosobowym zarządem lub inaczej określanym organem zarządzającym, a jednocześnie nie było w nich żadnych innych organów kolegialnych. Zdecydowaną większość z takich monocentrycznie zarządzanych podmiotów stanowią fundacje (98%), które mimo orzecznictwa Sądu Najwyższego stwierdzającego, że zarząd fundacji jest organem kolegialnym bywają rejestrowane z jednoosobowym zarządem.⁸ Pozostałe 2% przypada na podobne organizacje społeczne, gdyż stowarzyszenia z definicji ustawowej, żeby istnieć muszą posiadać wieloosobowy zarząd oraz organ kontroli wewnętrznej. Tak więc wśród objętych badaniem SOF-1 organizacji pozarządowych takie, w których panuje jednowładztwo stanowią mało istotny margines (0,3%), w większości organizacji natomiast decyzje podejmowane są w wyniku głosowania lub z wykorzystaniem innych procedur dochodzenia do konsensusu, czy kompromisu pomiędzy członkami danego organu.

Średnia liczba członków wszystkich organów kolegialnych przypadających na jedną organizację wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji wyniosła 10 osób, równocześnie w połowie organizacji w tych organach zasiadało nie więcej niż 8 osób. Jeśli wziąć pod uwagę rodzaj organizacji to poniżej średniej dla całej zbiorowości lokowały się fundacje i kółka łowieckie (odpowiednio średnie - 8 i 9 osób, a mediany - 6 i 7 osób), natomiast najliczniejszymi, pod względem liczby członków w nich zasiadających, organami charakteryzowały się ochotnicze straże pożarne (średnia - 11 osób, mediana - 9 osób).

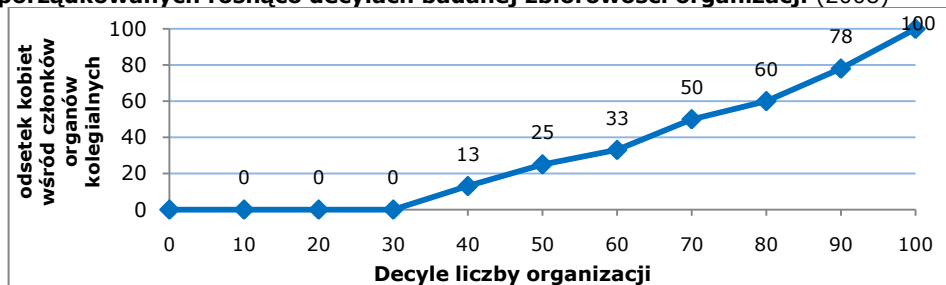
Rozważając, czy zasiadanie w organach kolegialnych służy nie tylko rozwijaniu umiejętności podejmowania zbiorowych decyzji, ale również sprzyja wzmocnieniu egalitarnych postaw, utożsamianiu się członków z wartościami demokratycznymi, w tym z poszanowaniem różnorodności i równości szans, warto przyrzeć się reprezentacji płci w tych gremiach. Kobiety stanowią mniejszość pośród osób zasiadających we władzach, organach kontrolnych i opiniotwórczych ogółu organizacji. Bycie członkiem tych organów, szczególnie zarządu, jest istotne, gdyż wiąże się z możliwością realnego wpływania na kierunki działalności organizacji. A w kontekście płci ma związek z reprezentacją substancjalną, która polega na uznawaniu punktu widzenia jednej z płci za istotny w danym gremium decyzyjnym dopiero po przekroczeniu „masy krytycznej” jej ilościowego udziału.⁹ Odsetek kobiet niezbędny do uzyskania ich reprezentacji substancjalnej może być różny, badanie w tym zakresie wskazują, że nie może on być jednak mniejszy niż 30%.¹⁰

⁸ Postanowienie Sąd Najwyższego z 8 grudnia 1992 r. (I CRN 182/92, OSNC 1993 poz.139).

⁹ Fuszara M., *Kobiety i polityka*, w: *Raport Kongres Kobiet Polskich 2009*, 2009, s. 92

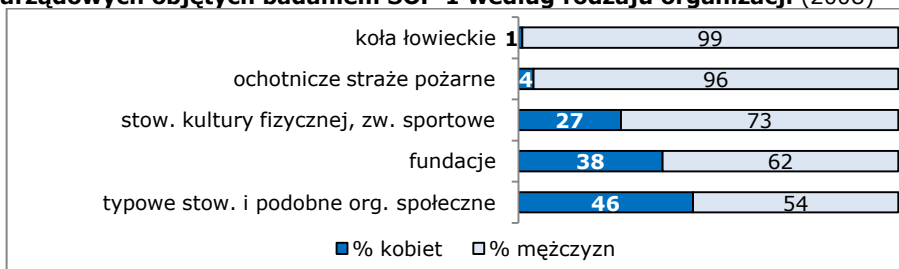
¹⁰ Fuszara M., *Równe szanse czy bariery? Kobiety w parlamencie Polski i Macedonii*, „Societas/Communitas” 2(6)2008, s.132

Wykres 5.7. Feminizacja organów kolegialnych – średnie odsetki w uporządkowanych rosnąco decylach badanej zbiorowości organizacji (2008)

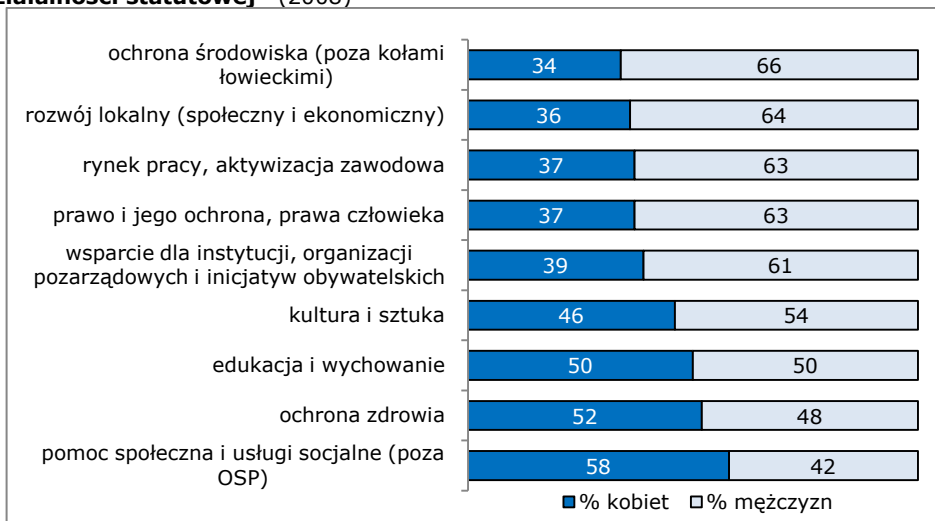
W 2008 r. średnia liczba kobiet wśród członków organów kolegialnych przypadająca na jedną aktywną organizację pozarządową objętą badaniem SOF-1 wyniosła 31%. W niemalże 1/3 organizacji we władzach i innych organach zasiadali wyłącznie mężczyźni, natomiast sytuacja 100% feminizacji organów kolegialnych dotyczyła tylko 4% organizacji. Organizacji charakteryzujących się równym udziałem obu płci w organach kolegialnych było 6%. Jak widać na wykresie 5.7 w 50% organizacji udział kobiet w organach kolegialnych nie przekraczał nawet 1/4, natomiast w 30% badanych jednostek, stanowiły one przynajmniej 1/2 stanu osobowego we władzach organizacji.

Wykres 5.8. Udział kobiet i mężczyzn w organach kolegialnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według rodzaju organizacji (2008)

Kobiety nie uczestniczyły prawie w ogóle we władzach kół łowieckich (1%) oraz ochotniczych straży pożarnych (4%). Sytuacja ta miała niewątpliwie związek, z tym, że zarówno strażę jak i koła to organizacje o wyraźnie męskim charakterze. Większy, ale również dość niski, odsetek feminizacji organów kolegialnych odnotowano w stowarzyszeniach kultury fizycznej i związkach sportowych (27%). W fundacjach udział kobiet w ciałach zarządzających i kontrolnych łącznie był znacznie wyższy (38%), ale nadal był daleki od 50%. Stosunkowo najbardziej wyrównaną pod względem płci strukturę organów kolegialnych miały typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, gdzie kobiety stanowiły prawie połowę we władzach (46%).

Wykres 5.9. Udział kobiet i mężczyzn w organach kolegialnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według wybranych głównych dziedzin działalności statutowej* (2008)

*Główne dziedziny działalności zostały określone według pierwszego najważniejszego pola działalności statutowej.

Jeśli wziąć natomiast pod uwagę główną dziedzinę działalności statutowej organizacji wyznaczoną najważniejszym polem tej działalności, to kobiety miały przewagę w organach kolegialnych organizacji zajmujących się usługami o tradycyjnie kobiecym charakterze, takimi jak *ochroną zdrowia* (52%) oraz *pomoc społeczną i usługi socjalne* (58%, ale tylko wtedy, gdy wyliczyć z analizy wszystkie OSP). Parytet płci, przynajmniej na poziomie średniej liczby członków w organach kolegialnych miał miejsce jedynie w *edukacji i wychowaniu*, natomiast we wszystkich pozostałych dziedzinach mężczyźni stanowili większość.

5.3. Funkcja integracyjna - wolontariat i relacje zewnętrzne organizacji

Integracyjne oddziaływanie organizacji pozarządowych może polegać na budowaniu nowych więzi społecznych. Funkcję integracyjną organizacje społeczeństwa obywatelskiego mogą realizować na dwóch poziomach: mikro – tworząc więzi między osobami angażującymi się w pracę społeczną w organizacjach (chodzi zarówno o członków jak i wolontariuszy nie należących do organizacji) oraz na poziomie mezo – poprzez różnorodne więzi współpracy danej organizacji z innymi podmiotami.

Silna integracja wewnętrzna w ramach organizacji może mieć też w pewnych okolicznościach negatywne skutki dla społeczeństwa i prowadzić do silnych jego podziałów na izolowane grupy. Takiemu zagrożeniu przeciwdziałać może współpraca

danej organizacji z różnymi innymi organizacjami i instytucjami przyczyniająca się do kreowania tzw. pomostowego kapitału społecznego. W związku z tym o pozytywnym oddziaływaniu omawianej funkcji będą świadczyć przejawy integracji równocześnie na obu poziomach (mikro i makro).

5.3.1. Realizacja funkcji integracyjnej na poziomie mikro – zaangażowanie wolontariuszy w pracę społeczną w ramach organizacji

Przejawami integracyjnego wpływu organizacji na jednostki mogą być omawiane we wcześniejszych częściach rozdziału: przynależność członkowska oraz aktywny udział w wyborach władz organizacji, jednak najsilniejszą formą zaangażowania w działalność organizacji jest świadczona w jej ramach praca społeczna. To wspólna praca oparta na zasadach pełnej dobrowolności, często niesformalizowana i dużo mniej hierarchiczna niż praca płatna. Staje się ona okazją do tworzenia więzi między osobami w nią zaangażowanymi. Pracę społeczną, określaną również wolontariatem, mogą wykonywać zarówno członkowie organizacji jak i osoby, które do niej formalnie nie przynależą.¹¹ Według danych z badania SOF-1 za 2008 rok prawie 80% stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji korzystało z pracy społecznej swoich członków bądź innych wolontariuszy.¹² Organizacje te wykazały, że w ich ramach społecznie pracowało około 1,5 mln wolontariuszy, z czego 2/3 stanowili członkowie tych organizacji a 1/3 - pozostali wolontariusze.

Wykorzystanie pracy społecznej było na podobnym poziomie wśród stowarzyszeń i fundacji (około 3/4 zbiorowości). W większym stopniu korzystały z niej organizacje posiadające status pożytku publicznego (87%).

Praca społeczna, najczęściej była wykonywana przez członków badanych organizacji i w takiej formie występowała w 68% fundacji¹³, 77% stowarzyszeń oraz 82% jednostek posiadających status OPP. Z pracy wolontariuszy, którzy nie należeli do organizacji korzystała tylko co piąta organizacja, przy czym organizacje pożytku publicznego i fundacje korzystały najczęściej z pracy wolontariuszy niezrzeszonych (odpowiednio 42% i 36%), natomiast wśród stowarzyszeń tylko 16% deklorowało, że pracę społeczną na ich rzecz świadczyły osoby nie będące ich członkami.

¹¹ Autorki rozdziału na jego użytek przyjęły definicję wolontariusza spójną ze stanem prawnym obowiązującym w czasie prowadzenia analizy danych (sierpień 2010, zob. Aneks A1). W roku 2009, gdy realizowane było badanie SOF-1, obowiązująca definicja była węższa i zakładała, że określenie wolontariusz nie obejmuje członków organizacji pracujących społecznie w jej ramach.

¹² Doświadczenia z realizacji badania SOF-1 w 2009 r. wskazują na to, że większość pytań dotyczących pracy społecznej sprawiała objętym badaniem organizacjom trudności, które wynikały z nieewidencjonowania informacji dotyczących pracy społecznej. Organizacje najczęściej nie prowadziły ewidencji osób pracujących społecznie i godzin ich pracy, jak również zgłaszały problemy z szacowaniem tych danych. Przypuszczać więc można, że w wielu sytuacjach praca społeczna na rzecz organizacji nie została w pełni uwzględniona w odpowiedziach na pytania kwestionariusza SOF-1 za 2008 r. i w związku z tym dokonywane szacunki mogą być niepełne.

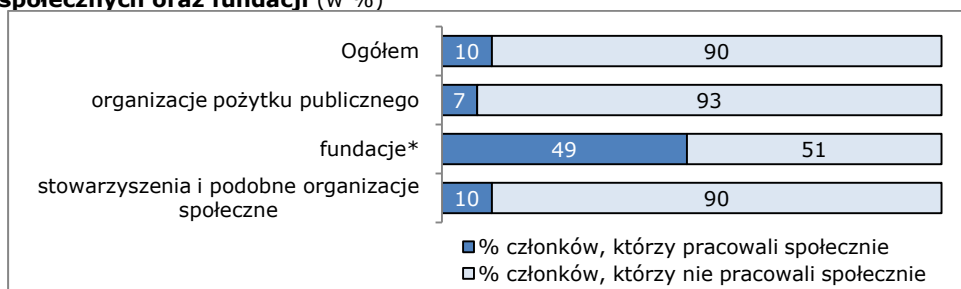
¹³ W tym przypadku chodzi o członków organów kolegialnych fundacji.

Tabela 5.3. Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje, które wykazały, że korzystały z pracy społecznej w 2008 r. według rodzaju wolontariuszy

Forma prawna organizacji:	Organizacje korzystające z pracy społecznej:					
	członków		wolontariuszy, niebędącymi członkami		RAZEM	
	w tys.	% wszystkich aktywnych organizacji	w tys.	% wszystkich aktywnych organizacji	w tys.	% wszystkich aktywnych organizacji
OGÓŁEM	53,8	76	12,7	18	55,1	78
w tym organizacje pożytku publicznego	5,1	82	2,6	42	5,4	87
fundacje*	4	68	2,1	36	4,4	75
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	49,8	77	10,6	16	50,8	78

* Dla fundacji i innych organizacji, które nie zrzeszają osób fizycznych uwzględniono liczbę członków organów kolegialnych.

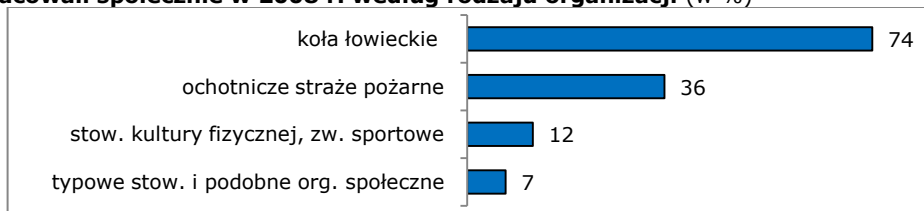
Wykres 5.10. Udział członków organizacji, którzy pracowali społecznie w 2008 r. w ogólnej licznie członków wszystkich stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji (w %)

* Dla fundacji i innych organizacji, które nie zrzeszają osób fizycznych uwzględniono liczbę członków organów kolegialnych.

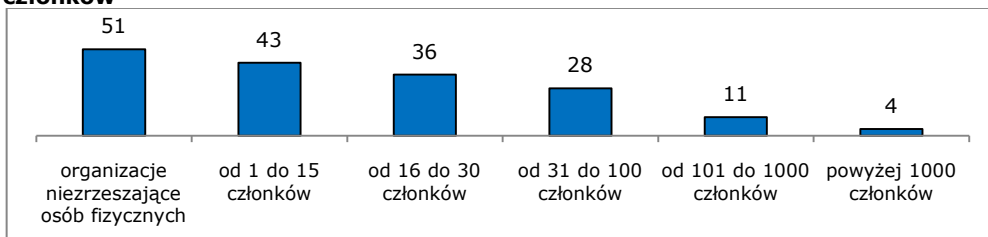
Dla uchwycenia pełnego obrazu występowania pracy społecznej wykonywanej na rzecz organizacji przez ich członków należy zwrócić uwagę na to, jaka część wszystkich członków angażowała się w taki rodzaj pracy. Z zaprezentowanych na wykresie 5.10 danych wynika, że ogółem w całym badanym sektorze zaledwie co dziesiąty członek organizacji świadczył pracę społeczną na jej rzecz. W zbiorowości jednostek posiadających status OPP w wolontariat na ich rzecz angażowała się jeszcze mniejsza część członków (7%). Fundacje natomiast charakteryzowały się zdecydowanie wyższym udziałem zaangażowanych w pracę społeczną wśród osób, które zostały potraktowane jako ich członkowie (59%) – zauważyć jednak trzeba, że osoby te stanowiły 2% sumy wszystkich członków pracujących społecznie w badanej zbiorowości.

Wykres 5.11. Członkowie organizacji zrzeszających osoby fizyczne, którzy pracowali społecznie w 2008 r. według rodzaju organizacji (w %)

Choć średni udział członków pracujących społecznie w zbiorowości stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych kształtuje się na poziomie 10%, czyli jest równy średniej dla wszystkich jednostek uczestniczących w badaniu SOF-1 to zbiorowość ta jest wyraźnie zróżnicowana wewnętrznie. W przypadku, gdy rozpatrujemy członkostwo w organizacjach typu stowarzyszeniowego według ich rodzaju, co obrazuje wykres 5.11, to najwięcej, bo aż 3/4 członków pracuje społecznie na rzecz kół łowieckich. Dość wysokie zaangażowanie widoczne jest również wśród ochotniczych straży pożarnych (36%). Na zdecydowanie niższym poziomie kształtuje się natomiast praca społeczna członków typowych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz stowarzyszeń kultury fizycznej (odpowiednio 7% i 12%).

Wykres 5.12. Odsetek członków organizacji, którzy pracowali społecznie w 2008 r. w organizacjach pozarządowych objętych SOF-1 pogrupowanych według liczby członków*

* Dla fundacji i innych organizacji, które nie zrzeszają osób fizycznych uwzględniono liczbę członków organów kolegialnych.

Gdy zwrócić uwagę na to, jak kształtuje się odsetek członków pracujących społecznie według klas ich liczebności to wyraźnie widać, że im mniejsza liczba członków organizacji tym większy jest udział osób wykonujących pracę społeczną na jej rzecz. Największy odsetek angażujących się w pracę społeczną członków (51%), w tym wypadku członków organów organizacji, stwierdzono w jednostkach niezrzeszających osób fizycznych, a także w organizacjach które zrzeszały od 1 do 15 członków (43%). Wysoki odsetek odnotowano także w organizacjach zrzeszających od 16 do 30 osób i od 31 do 100 osób (odpowiednio 36% i 28%). Najmniejszy udział zaangażowanych w pracę społeczną członków występuje wśród organizacji masowych, w organizacjach zrzeszających powyżej 1000 osób pracowało społecznie zaledwie 4% członków.

Tabela 5.4 dostarcza informacji o strukturze osób pracujących społecznie ze względu na typ organizacji, w których świadczyły one tę pracę. Okazuje się, że co trzecia z tych osób to wolontariusz niebędący członkiem organizacji.

Tabela 5.4. Struktura osób pracujących społecznie w 2008 r. w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych oraz fundacjach (w %)

Rodzaje organizacji:		Struktura osób pracujących społecznie w 2008 r.:		
		Ogółem	członkowie	wolontariusze, niebędący członkami
OGÓŁEM		100	66	34
w tym, organizacje pożytku publicznego		33	10	23
fundacje		14	2	12
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	typowe stow. i podobne org. społeczne	55	38	17
	stow. kultury fizycznej, związki sportowe	15	12	3
	ochotnicze straże pożarne	11	11	0
	koła łowieckie	4	4	0

Zdecydowanie najwięcej osób pracowało społecznie w ramach typowych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (55%). Nie jest to jednak zaskakujące, jeśli wziąć pod uwagę, że tych organizacji było również najwięcej w badanej populacji (92%). Aż 33% wolontariuszy i to głównie tych niezrzeszonych w organizacjach - świadczyło swoją pracę w organizacjach pożytku publicznego, które stanowiły jedynie 9% z wszystkich aktywnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1. Podobnie było w fundacjach, choć w tym przypadku dysproporcja pomiędzy udziałem pracujących społecznie w tej grupy organizacji (14%) a udziałem w liczebności jednostek w badanej zbiorowości (8%) była mniejsza. Charakterystyczna dla fundacji była wyraźna dominacja wolontariuszy spoza struktury organizacji (12/14) nad pracującymi społecznie członkami organów fundacji (2/14).

Warte zauważenia jest, że choć liczba osób pracujących społecznie przypadająca na ochotnicze straże pożarne i koła łowieckie była dość znaczna (odpowiednio 11% i 4% ogółu) to nie były w nich obecne osoby niezrzeszone, co raz jeszcze potwierdza specyfiki funkcjonowania tych organizacji.

Wśród wszystkich aktywnych organizacji pozarządowych, które wykazały w sprawozdaniu SOF-1 pracę społeczną średnia liczba osób, które przynajmniej raz w 2008 roku pracowały w ten sposób wynosiła 28. W połowie spośród badanych jednostek liczba osób pracujących społecznie nie przekraczała 11, a najwięcej organizacji zadeklarowało, że w ciągu roku przynajmniej raz świadczyło w nich pracę 10 osób.

Tabela 5.5. Osoby pracujące społecznie w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach oraz w OPP (2008)

Wybrane statystyki dla grup osób pracujących społecznie:		Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje, które wykazały pracę społeczną:			
		OGÓŁEM	w tym, organizacje pożytku publicznego	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
członkowie	średnia	19	28	6	20
	mediana	10	10	5	10
	dominanta	10	10	3	10
wolontariusze, niebędący członkami	średnia	41	136	95	30
	mediana	7	10	8	7
	dominanta	2	5	2	2
Ogółem	średnia	28	92	50	26
	mediana	11	15	6	12
	dominanta	10	10	3	10

Wśród organizacji pożytku publicznego średnia liczba wynosiła 92 osoby, ale w połowie z nich było to nie więcej niż 15 osób. Prawie sześciokrotna różnica wielkości między średnią a medianą świadczy o tym że liczebność grupy OPP, w których pracowało społecznie 92 lub więcej osób była niewielka, natomiast najczęściej w ramach OPP pracowało dokładnie 10 osób. Taka sama wartość dominanty (10) charakteryzowała rozkład liczby pracujących społecznie w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych, jednak średnia liczba osób pracujących społecznie była w tej zbiorowości (26 osób) prawie 4 razy niższa niż wśród OPP, i o wiele bardziej zbliżona do mediany (12 osób). Największa dysproporcja między średnią liczbą pracujących społecznie a medianą miała miejsce w fundacjach, gdzie mimo wysokiej średniej (50 osób pracujących społecznie), w połowie jednostek pracowało maksymalnie 6 osób, a najczęściej były to zaledwie 3 osoby.

Jeśli analizować liczbę osób pracujących dobrowolnie i bez wynagrodzenia w organizacjach z rozróżnieniem na członków i osoby do nich nienależące to wyraźnie widać, że średnie liczebności są wyższe dla wolontariuszy nieprzynależących do organizacji natomiast mediany i dominanty są wyższe dla członków. Średnia liczba członków pracujących społecznie w organizacjach, które korzystały z pracy społecznej wynosiła 19, natomiast mediana i dominanta były takie same i wynosiły 10. Porównując to z wolontariuszami nieprzynależącymi do organizacji wyraźnie widać, że ich średnia dla ogółu badanych organizacji była dwukrotnie wyższa (41 osób), a mediana i dominanta niższe (odpowiednio 7 i 2). Świadczy to o tym, że w badanej zbiorowości była niewielka grupa organizacji korzystających z bardzo dużej liczby wolontariuszy, nienależących do organizacji, natomiast w większości organizacji pracę społeczną świadczyła znikoma liczba takich wolontariuszy. Zdecydowanie bardziej równomiernie wśród organizacji rozkładało się zaangażowanie w pracę społeczną ich członków.

Jeśli analizować zbiorowość niezrzeszonych wolontariuszy ze względu na wiek¹⁴, to widoczne jest, że największy udział (61%) stanowią osoby w wieku produkcyjnym, czyli te które są najbardziej aktywne na rynku pracy. Około 32% wolontariuszy to nastolatki poniżej 18 roku życia. Najmniej liczną grupę (7%) wśród wolontariuszy, niebędących członkami organizacji stanowiły osoby w wieku poprodukcyjnym (kobiety od 60 roku życia, mężczyźni od 65), co jest dość zaskakujące, bo wydawać by się mogło, że praca społeczna mogłaby przedłużyć ich aktywny udział w życiu społecznym, jak również stanowić sposób na wypełnienie wolnego czasu.

Tabela 5.6 przedstawia dane dotyczące przeciętnej miesięcznej liczby osób, które pracowały społecznie na rzecz stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji. Gdy porównać sumę takich osób z sumą osób, które pracowały społecznie przynajmniej raz w ciągu całego 2008 roku to widać, że miesięcznie społecznie pracowało 43% wszystkich wolontariuszy zaangażowanych w działalność na rzecz organizacji w 2008 roku. Wśród wolontariuszy niezrzeszonych w organizacjach, w których świadczyli pracę społeczną odsetek ten wynosił 21%, a wśród członków - 54%. Świadczy to o tym, że ponad połowa członków pracujących społecznie poświęcała na to czas dość regularnie, natomiast wśród wolontariuszy nienależących do organizacji systematyczna praca na rzecz organizacji była zjawiskiem o wiele rzadszym; dominował więc tu wolontariat o charakterze akcyjnym.

Tabela 5.6. Miesięczna liczba osób pracujących społecznie w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych oraz fundacjach (2008)

Wybrane statystyki liczby osób pracujących społecznie w jednym miesiącu 2008 roku:	Liczba osób pracujących społecznie w przeciętnym miesiącu:		
	Ogółem	wolontariusze, niebędący członkami	członkowie
suma (w tys.)	651	106	544
% z sumy osób pracujących społecznie w całym 2008 r.	43	21	54
dla wszystkich aktywnych organizacji			
średnia	9	2	8
mediana	4	0	4
dominanta	0	0	0
tylko dla organizacji, które wykazały większą od 0 miesięczną liczbę pracujących społecznie			
średnia	12	8	10
mediana	6	3	5
dominanta	3	1	3

Prezentowana tabela ujmuje zarówno statystyki dla wszystkich aktywnych organizacji, jak też dla zbiorowości tylko tych organizacji, które wykazały większą od 0 przeciętną miesięczną liczbę członków pracujących społecznie lub wolontariuszy

¹⁴ Dostępne dane na temat wieku wolontariuszy dotyczą wyłącznie osób niebędących członkami organizacji.

niebędących członkami. Gdy analizuje się dane o wszystkich aktywnych organizacjach to średnia dla ogółu wolontariuszy wynosiła 9 osób, a mediana - 4. Zawężając obserwację do organizacji, w których była świadczona praca społeczna średnia liczba wolontariuszy podnosi się o 3 osoby, natomiast mediana o 2. Wyraźną zmianę widać też w najczęściej występującej liczbie wolontariuszy, wzrasta ona z 0, gdy bierze się pod uwagę wszystkie organizacje do 3 osób, gdy wyklucza się wartości zerowe.

Prezentowana tabela ujmuje zarówno statystyki dla wszystkich aktywnych organizacji, jak też dla zbiorowości tylko tych organizacji, które wykazały większą od zera przeciętną miesięczną liczbę członków pracujących społecznie lub wolontariuszy niebędących członkami. Gdy analizuje się dane o wszystkich aktywnych organizacjach to średnia liczba wszystkich osób pracujących społecznie wynosiła 9, a mediana - 4. Zawężając obserwację do organizacji, w których była świadczona praca społeczna, średnia liczba wolontariuszy podnosi się o 3 osoby, natomiast mediana o 2. Wyraźną zmianę widać też w zakresie liczby osób pracujących społecznie, którą wykazywano najczęściej: wzrasta ona z 0, gdy bierze się pod uwagę wszystkie organizacje do 3 osób, gdy wyklucza się wartości zerowe.

Biorąc pod uwagę rodzaj osób wykonujących pracę społeczną to dla zbiorowości wszystkich organizacji średnia miesięczna liczba wolontariuszy-członków (8 osób) jest czterokrotnie wyższa od wolontariuszy-niebędących członkami (2 osoby), różnica ta maleje, gdy uwzględnia się wyłącznie organizacje, w których bezpłatną pracę świadczyła tylko jedna z ww. kategorii osób. W takich zbiorowościach średnia, mediana i dominanta dla pracujących społecznie członków (odpowiednio: 10, 5 i 3 osoby) jest dokładnie o 2 osoby wyższa niż średnia, medialna i dominanta dla pozostałych wolontariuszy (odpowiednio: 8, 3 i 1 osób). Potwierdza to możliwą do zaobserwowania we wcześniejszych tabelach tendencję, że w 2008 r. była dużo większa liczba organizacji, w których pracowali społecznie członkowie niż takich, w których działalność angażowali się wolontariusze niezrzeszeni. Natomiast, jeśli w organizacjach występował wolontariat osób do nich nieprzynależących miał on większą – w sensie liczby osób - skalę niż wolontariat członkowski.

Dynamika wolontariatu w badanych organizacjach w latach 2005-2008

Pomiędzy rokiem 2005 a 2008, których to lat dotyczyły realizowane kolejno badania SOF-1, zaobserwowano spadek odsetka organizacji, które potwierdzały korzystanie z pracy społecznej o 6 punktów procentowych (z 84% do 78%). Redukcja odsetka organizacji korzystających z tej czy innej formy wolontariatu miała miejsce w zbiorowości stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (z 85% do 78%), natomiast nie dotknęła ona fundacji (odpowiednio 74% i 75%). Mimo spadku udziału organizacji korzystających z pracy społecznej, ogólny wzrost liczby stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w analizowanym okresie (o 15%) spowodował, że w ogólnym rozrachunku liczba organizacji, w ramach których świadczono pracę społeczną wzrosła o 4 tys. (tj. o 7%).

W analizowanym okresie, ogólna liczba osób świadczących dobrowolną i bezpłatną pracę w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych oraz fundacjach nieznacznie wzrosła (o 3%), jednak bardzo mocno spadła intensywność tej pracy, co zaowocowało spadkiem jej wolumenu o 32% (zob. rozdz. 4.2.1).

Spadek ogólnego wymiaru czasu pracy poświęcanego na pracę społeczną w sektorze badanych organizacji wiązał się m.in. ze zmniejszeniem liczby osób pracujących społecznie w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych (spadek z 1,4 mln do 1,3 mln osób), zwłaszcza w tych stowarzyszeniach, które poprzednio miały bardzo dużo osób pracujących społecznie (uwidoczniło się to w zakresie średniej i mediany liczby osób pracujących społecznie w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych: średnia spadła z 30 do 26 osób, zaś mediana wzrosła z 10 do 12 osób).

Równocześnie ze spadkiem liczby pracujących społecznie w stowarzyszeniach nastąpił znaczny wzrost liczby pracujących społecznie w fundacjach, który w skali sektora organizacji objętych badaniem SOF-1 wyrównał z pewną nawet nadwyżką spadek liczby pracujących w stowarzyszeniach. Niestety zastąpienie pracujących społecznie członków przez wolontariuszy niezrzeszonych, którzy dominują w fundacjach (zob. tab. 5.5), nie przyczyniło się do utrzymania ogólnego wolumenu pracy społecznej, gdyż praca społeczna wolontariuszy niezrzeszonych ma mniej regularny niż praca członków charakter (zob. tab. 5.6) i ma także ponad 4-krotnie mniejszy wymiar czasowy (zob. rozdz. 4.2.1).

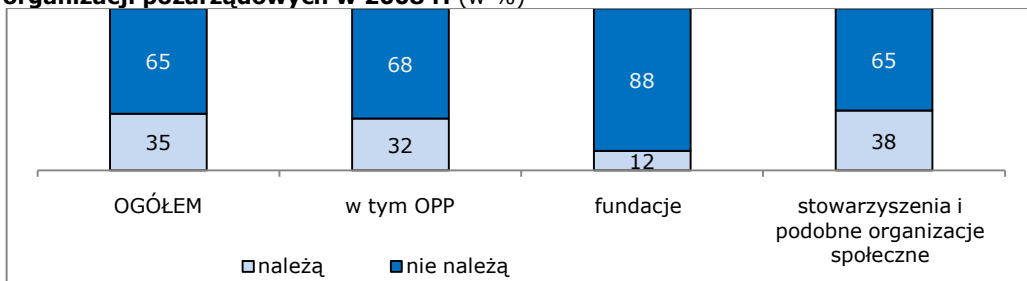
Opisane powyżej zmiany począwszy od zmniejszenia odsetka organizacji korzystających z pracy społecznej (przy jednoczesnym wzroście absolutnej liczby takich organizacji), aż po zmniejszenie udziału bardziej angażujących form wolontariatu na rzecz form bardziej incydentalnych i związanych z poświęcaniem mniejszej ilości czasu wskazują na duży potencjał więziotwórczy sektora badanych organizacji, który to potencjał ulegał jednak w latach 2005-2008 wewnętrznej erozji osłabiającej funkcję integracyjną przeciętnej jednostki tego sektora.

Drugi poziom funkcji integracyjnej dotyczy zdolności do wchodzenia członków organizacji w szersze relacje z innymi grupami, wykraczające ponad daną organizację. Funkcja ta dotyczy budowania więzi społecznych pomiędzy różnorodnymi grupami w społeczeństwie. Przejawem spełniania przez badane organizacje pozarządowe funkcji integracyjnej na poziomie mezo jest podejmowanie przez nie dobrowolnej współpracy z innymi organizacjami, administracją publiczną, czy biznesem. Dane z badania SOF-1 pozwalają mierzyć otwartość stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji na współdziałanie z innymi podmiotami w dwóch wymiarach: współpracy wewnątrzsektorowej poprzez przynależność do porozumień organizacji pozarządowych (związków stowarzyszeń, federacji, forów, sieci, itp.) oraz współpracy z administracją publiczną (rządową lub samorządową).

Współpraca w ramach sektora pozarządowego

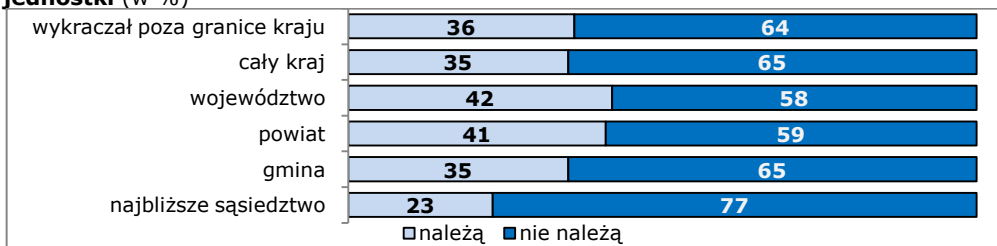
Ponad 1/3 ogólnej liczby aktywnych organizacji objętych badaniem SOF-1 deklarowała, że w 2008 r. należała do krajowych, regionalnych lub branżowych porozumień organizacji pozarządowych.¹⁵ Zdecydowanie większą skłonność do działania w ramach szerszych struktur deklarują organizacje członkowskie. Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne ponad 3 razy częściej niż fundacje należały do bardziej lub mniej sformalizowanych sieci organizacji pozarządowych. Trochę niższa niż w całej zbiorowości skłonność do podejmowania współpracy z innymi organizacjami na zasadach zrzeszeń lub wspólnych forów wśród OPP (32%), wynika z dużego udziału w tej zbiorowości fundacji, choć zauważyć trzeba, że fundacje posiadające status OPP częściej należą do porozumień (18%) niż te, które go nie posiadają (10%) .

Wykres 5.13. Przynależność stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji oraz OPP do krajowych, regionalnych lub branżowych porozumień organizacji pozarządowych w 2008 r. (w %)

Również terytorialny zasięg działalności badanych jednostek wyraźnie różnicuje organizacje pod względem ich przynależności do porozumień.

Wykres 5.14. Odsetek badanych jednostek, które należały do porozumień organizacji pozarządowych w 2008 r. według zasięgu głównej działalności jednostki (w %)

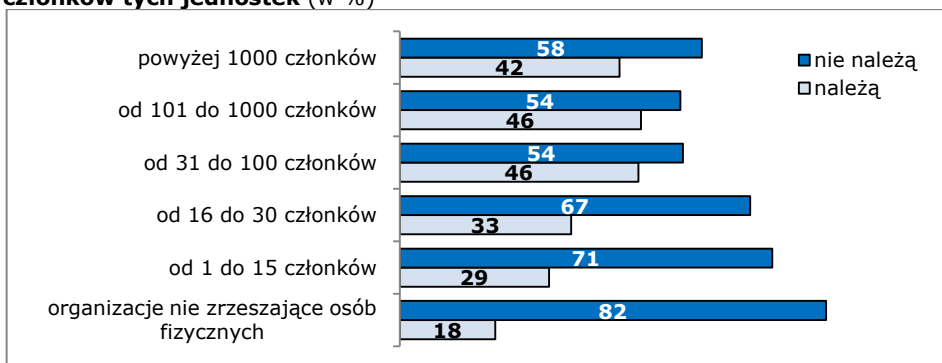
¹⁵ Z analiz w zakresie przynależności do porozumień organizacji pozarządowych zostały wyłączone wszystkie koła łowieckie, gdyż ich pozytywna odpowiedź na to pytanie przede wszystkim odnosi się do członkostwa w Polskim Związku Łowieckim, które jest dla nich obowiązkowe, a więc nie może być wskaźnikiem realizacji funkcji organizacji w zakresie społeczeństwa obywatelskiego.

Najczęściej udział w porozumieniach lub sieciach deklarowały organizacje o zasięgu wojewódzkim (41%) i powiatowym (39%). Zdecydowanie najrzadziej w struktury sieciowe, czy federacyjne wchodziły organizacje prowadzące lokalną działalność, których zasięg nie wykraczał poza najbliższe sąsiedztwo (23%). Na jednakowym, zbliżonym do poziomu usieciowienia w całej badanej zbiorowości poziomie (35%) kształtowała się także partycypacja w porozumieniach odnotowana wśród jednostek, dla których obszarem działalności był teren gminy, teren całego kraju oraz obszar wykraczający poza granice kraju.

Wyniki badania SOF-1 pokazują, że badane jednostki, które charakteryzują się małą liczbą członków bądź nie mają ich wcale rzadko należą do sieci organizacji pozarządowych. Przynależność taką zadeklarowało tylko 18% podmiotów niezrzeszających osób fizycznych. Co ciekawe, wśród samych fundacji udział ten był jeszcze niższy i wynosił 12%. Świadczy to o tym, że organizacje zrzeszające osoby prawne (związki stowarzyszeń, związki sportowe) częściej niż fundacje wchodziły do porozumień.

Najchętniej we współpracę z innymi organizacjami w ramach sieci, czy porozumień decydowały się organizacje charakteryzujące się dużą liczbą członków, zrzeszające powyżej 100 i nie więcej jak 1000 osób (46%), następnie posiadające od 31 do 100 członków (44%), a na trzecim miejscu znalazły się organizacje masowe, których zasoby członkowskie przekraczały 1000 osób (42%).

Wykres 5.15. Przynależność badanych jednostek do krajowych, regionalnych lub branżowych porozumień organizacji pozarządowych w 2008 r. według liczebności członków tych jednostek (w %)

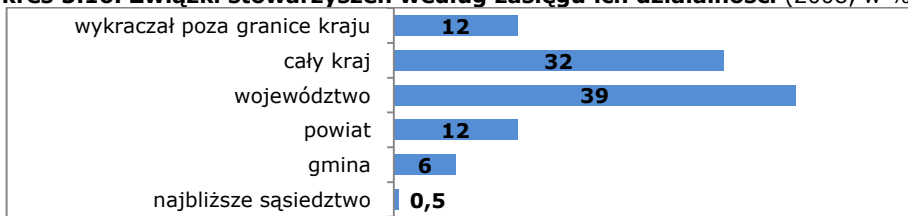
Kilka organizacji pozarządowych, w tym co najmniej 3 stowarzyszenia, może zrzeszać się w federacje zwane związkami stowarzyszeń, które działają tak jak stowarzyszenia.¹⁶ Przynależność do związku stowarzyszeń jest dość trwała i posiadającą formalny kształt formą współpracy. Stowarzyszenia zrzeszające inne organizacje z reguły tworzone są po to, by reprezentować interesy swoich członków; świadczą też

¹⁶ Na podstawie ustawy *Prawo o stowarzyszeniach* z dnia 7 kwietnia 1989 r.

często dla zrzeszonych podmiotów usługi o charakterze wspierającym (np. doradztwo, szkolenia). Związki stowarzyszeń często łączą organizacje jakiegoś typu, np. z danego regionu, czy branży. Wśród nich odnaleźć można organizacje infrastrukturalne (np. Federacja Organizacji Pozarządowych Centrum Szpitalna), czy parasolowe (np. Wspólnota Robocza Organizacji Socjalnych).

Według danych z badania SOF-1 w 2008 r. w Polsce aktywnie działało prawie 350 związków stowarzyszeń¹⁷. Najwięcej z nich deklarowało, że ich główna działalność miała zasięg obejmujący jedno województwo (39%) oraz cały kraj (32%). Po około 12% związków stowarzyszeń działało na terenie powiatu oraz wykraczało poza granice kraju. Niewiele, bo niecałe 6% związków stowarzyszeń to takie, które działały głównie na terenie jednej gminy, a zrzeszenia organizacji o jeszcze węższym zasięgu terytorialnym były zjawiskiem marginalnym - stanowiły mniej niż 1% organizacji tego typu.

Wykres 5.16. Związki stowarzyszeń według zasięgu ich działalności (2008, w %)

Podobną do opisaną powyżej rolę związków stowarzyszeń funkcję pełnią wśród stowarzyszeń kultury fizycznej związki sportowe, które mogą być założone przez minimum 3 kluby sportowe. Aktywne w 2008 r. związki sportowe (łącznie z polskimi związkami sportowymi) było to ok. 0,7 tys. jednostek), okazały się dwukrotnie liczniejsze niż związki stowarzyszeń. Oczywiście niemalże wszystkie związki sportowe (99%) jako najważniejszą dziedzinę swojej działalności statutowej wybieraną według pierwszego pola tej działalności wskazały *sport, turystyka, rekreacja, hobby*. Zaskakujące jest natomiast to, że dziedzina ta była również najważniejsza dla związków stowarzyszeń (30% organizacji), dość dużym udziałem charakteryzowały się jeszcze dwie dziedziny: *pomoc społeczna i usługi socjalne* (16%) oraz *wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich* (15%).

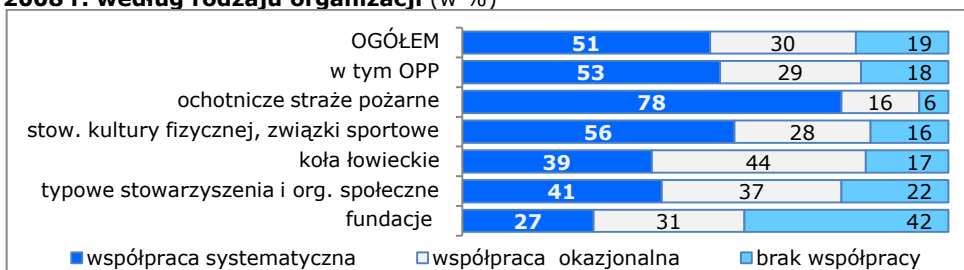
Współpraca z sektorem publicznym

Z zebranych danych na temat współpracy organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 z administracją publiczną w 2008 r. wynika, że cztery na pięć jednostek podejmowało taką współpracę, a połowa z nich deklarowała, że współpraca ta miała charakter systematyczny. Jeśli zwrócić uwagę na deklarację dotyczącą

¹⁷ Według danych administracyjnych z Ministerstwa Sprawiedliwości na dzień 31.12.2008 zarejestrowanych w KRS było 378 związków stowarzyszeń.

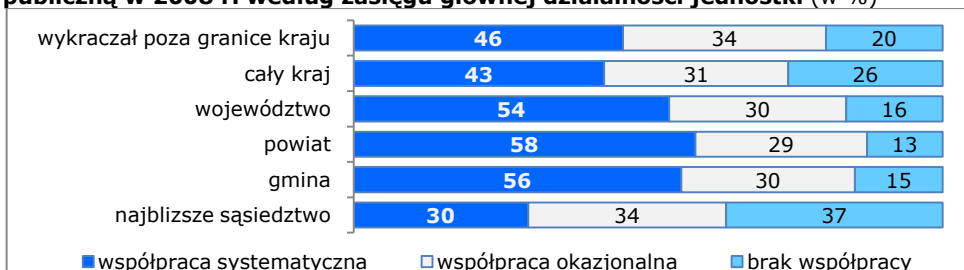
współpracy z sektorem publicznym według rodzaju organizacji, to liderem w tym zakresie okazują się ochotnicze straże pożarne (94% współpracowało z administracją). Jest to dość oczywiste, gdyż działalność najczęściej wskazywana przez ochotnicze straże pożarne – ochrona przeciwpożarowa, mieści się w grupie usług ogólnospołecznych (obok wymiaru sprawiedliwości, czy bezpieczeństwa publicznego), za dostarczanie których odpowiedzialne jest państwo. W związku z tym OSP, uzupełniając sieć placówek państwowej straży pożarnej wykonują zadania własne samorządu terytorialnego, a więc ich regularna współpraca z administracją publiczną jest w tym zakresie nieodzowna.

Wykres 5.17. Współpraca badanych jednostek z administracją publiczną w 2008 r. według rodzaju organizacji (w %)

Oprócz OSP, częściej niż przeciętnie współpracę z administracją publiczną podejmowały stowarzyszenia kultury fizycznej oraz koła łowieckie (odpowiednio 84% i 83% wobec 81% - w zbiorowości ogółem), przy czym kluby sportowe i podobne organizacje sportowe częściej wskazywały na współpracę systematyczną (56%) niż koła łowieckie (39%). Większy udział jednostek współpracujących z administracją w tych grupach organizacji może wskazywać, że współpraca ta odbywa się częściej na poziomie samorządu terytorialnego niż administracji centralnej. Hipotezę tę wydaje się potwierdzać zestawienie odpowiedzi na pytanie o współpracę oraz o maksymalny terytorialny zasięg głównej działalności organizacji.

Wykres 5.18. Odsetek badanych jednostek, które współpracowały z administracją publiczną w 2008 r. według zasięgu głównej działalności jednostki (w %)

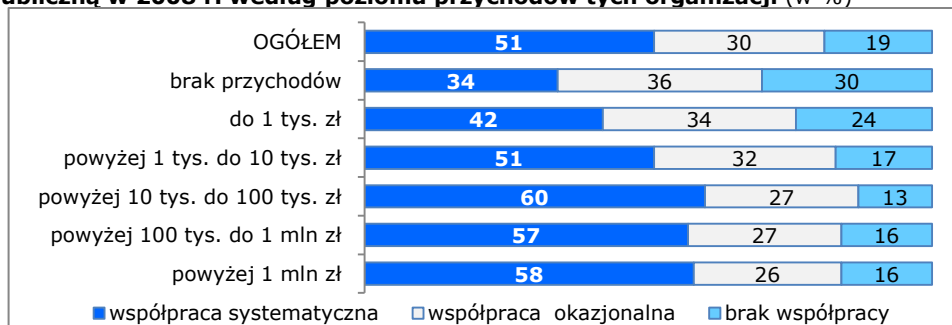

To właśnie organizacje działające głównie w ramach obszarów spójnych z jednostkami samorządu terytorialnego najczęściej wykazywały współpracę z sektorem publicznym. Nie współpracowało jedynie 13% spośród organizacji działających na terenie powiatu, 15% o zasięgu gminnym oraz 16% o zasięgu wojewódzkim. Odsetek organizacji, które nie podejmowały współpracy z administracją był zdecydowanie wyższy wśród organizacji prowadzących działalność ogólnopolską (27%), a najwyższy wśród tych, których działania nie wykraczały poza najbliższe sąsiedztwo.

Organizacje, które posiadały status pożytku publicznego równie często jak cała zbiorowość podejmowały współpracę z administracją publiczną (82%). Nieznacznie częstsza, niż w zbiorowości ogółem kooperacja OPP z sektorem publicznym dotyczyła tylko współpracy systematycznej (53% wobec 51% w zbiorowości ogółem). Zdecydowanie najmniejszą skłonnością do współpracy z sektorem publicznym charakteryzowały się fundacje, wśród których najwyższy jest udział organizacji, które wcale nie współpracowały z administracją (42%) oraz najniższy tych, które współpracowały systematycznie (27%).

Wykres 5.19 przedstawia dane dokumentujące wyraźny związek między wysokością rocznych przychodów organizacji a poziomem ich współpracy z administracją publiczną w 2008 r. Organizacje niedysponujące środkami na swoją działalność lub mające ich bardzo niewiele współpracowały rzadziej niż pozostałe. Brak współpracy odnotowano w 30% organizacji niemających przychodów oraz w 24% spośród dysponujących w 2008 r. kwotami nie wyższymi niż 1 tysiąc złotych. W grupie organizacji, które miały przychody większe niż 1 tys., ale nie większe niż 10 tys. złotych, rozkład był niemalże identyczny jak w całej zbiorowości aktywnych organizacji. Natomiast wysoki udział jednostek deklaruujących współpracę z administracją publiczną stwierdzono w kategorii organizacjach, których roczne przychody były nie mniejsze niż 10 tys. złotych - około 60% z nich deklarowało systematyczną współpracę, a tylko 13-16% nie współpracowało w ogóle).

Wykres 5.19. Współpraca badanych organizacji pozarządowych z administracją publiczną w 2008 r. według poziomu przychodów tych organizacji (w %)

Opisany powyżej związek pomiędzy wysokością przychodów a zaangażowaniem we współpracę z administracją może nasuwać podejrzenia, że w

istocie relacje badanych jednostek z sektorem publicznym dotyczyły wyłącznie pozyskiwania przez nie funduszy publicznych. Tak jednak nie jest, a przynajmniej nie we wszystkich przypadkach. Gdy porównuje się odpowiedzi na pytanie o współpracę z administracją publiczną oraz o środki finansowe otrzymane ze źródeł publicznych to okazuje się, że część organizacji realizowanych przez siebie zadań zleconych lub powierzonych nie traktuje jako formę współpracy z instytucjami publicznymi. Wśród badanych organizacji 6% z tych, które zadeklarowało otrzymywanie w 2008 r. przychodów ze źródeł publicznych wskazało równocześnie, że nie współpracowało z administracją publiczną. Po dodaniu tych organizacji do ogólnej liczby wykazujących współpracę z administracją publiczną okazuje się, że odsetek organizacji współpracujących z sektorem publicznym wzrasta o 3 punkty procentowe z 81% do 84%.

Równoczesna współpraca z administracją publiczną i wewnątrz sektora pozarządowego

Z zaprezentowanych dotychczas danych wynika, że objęte badaniem SOF-1 organizacje pozarządowe zdecydowanie częściej współpracowały z administracją publiczną niż z sobą nawzajem w ramach porozumień. Trzeba jednak pamiętać, że wyniki omawianego pytania odnoszą się tylko do bardziej złożonych, wielostronnych form współpracy wewnątrz sektora. Można przypuszczać, że gdyby zapytać organizacje o podejmowanie partnerskich działań z pojedynczymi organizacjami okazałoby się, że poziom ich współpracy ze sobą nawzajem jest nie mniejszy niż w przypadku współpracy z administracją publiczną.

Tabela 5.7. Przynależność badanych jednostek do porozumień organizacji pozarządowych według poziomu współpracy z administracją publiczną (2008)

		Współpraca z administracją publiczną			
		OGÓŁEM	systematyczna	okazjonalna	brak współpracy
		% w kolumnach			
Przynależność do porozumień, sieci organizacji pozarządowych	tak	36	46	32	18
	nie	64	54	68	82
	RAZEM	100	100	100	100

Odrębną kwestią pozostaje odpowiedź na pytanie, czy istnieje związek między otwartością organizacji na współpracę w ramach sektora pozarządowego oraz na współpracę z sektorem publicznym. Tabela 5.9 pokazuje, że deklarowanie współpracy z administracją publiczną współwystępuje z wyższym odsetkiem organizacji wchodzących w porozumienia z innymi organizacjami. Gdy wśród organizacji niewspółpracujących z administracją publiczną do porozumień należało jedynie 18%, to wśród tych, które podejmowały sporadyczną współpracę już 32%, a w grupie organizacji współpracujących systematycznie z sektorem publicznym - aż 46%.

Choć nie wiadomo, czy to współpraca z administracją publiczną skłania organizacje do udziału w sieciach współpracy wewnątrz sektora pozarządowego, czy też dzieje się odwrotnie, i to usieciowienie organizacji pomaga w nawiązaniu relacji z państwem jednak widać wyraźnie, że organizacje decydujące się na jeden rodzaj współpracy chętniej podejmują też drugi.

5.4. Funkcja polityczna

Funkcja polityczna organizacji społeczeństwa obywatelskiego dotyczy wywierania wpływu na sprawy publiczne. Organizacje pozarządowe mogą go wywierać w trzech wymiarach: poprzez reprezentacje interesów konkretnych grup, obronę praw grup słabszych oraz kontrolę władzy.

Jako wskaźnik realizacji wymiaru reprezentacji interesów w tym tekście będzie traktowane podejmowanie przez organizacje działań rzecznich, określanych poprzez formę działania lub jedno z głównych pól działalności.

Wymiar obrony praw oraz prowadzenie działalności o charakterze kontroli sfery publicznej możliwe są do określenia w ramach wyników badania SOF-1 wyłącznie na poziomie trzech najważniejszych pól działalności statutowej, których zakresy tematyczne spójne są z treścią tych wymiarów.

O spełnianiu przez organizacje funkcji politycznej może też świadczyć ich uczestnictwo w konsultacjach projektów aktów normatywnych. Dane z badania SOF-1 dotyczą konsultowania projektów na poziomie urzędu gminy. Zauważyć jednak trzeba, że podejmowanie tego rodzaju działań świadczyć może o realizowaniu jednego, dwóch a nawet wszystkich trzech wymienionych powyżej wymiarów funkcji politycznej.

Tabela 5.8. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 prowadzące działalność statutową w 2008 r. w formie rzecznictwa według rodzaju jednostki

Aktywne organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzaju jednostki:		Wszystkie aktywne organizacje	w tym prowadzące działalność w formie rzecznictwa	
			w tys.	% z aktywnych
OGÓŁEM		70,9	11,7	17
W tym OPP		6,2	1,2	19
fundacje		5,9	0,8	13
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	29,5	7,4	25
	stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe	20,3	1,4	9
	ochotnicze straże pożarne	12,9	1,8	11
	koła łowieckie	2,3	0,3	12

**Rozdział 5 Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje
jako emanacja społeczeństwa obywatelskiego**

Na *rzecznictwo*, jako formę swojej działalności (*wspierania i reprezentowania na forum publicznym interesów członków jednostki oraz jej podopiecznych, a także innych grup ludzi, środowisk, organizacji, instytucji, firm*), wskazało 11,7 tys., a więc 17% z wszystkich aktywnych jednostek z badanej zbiorowości stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji. Dla 18% spośród nich była to jedyna forma ich działalności statutowej. Zdecydowanie częściej jednak badane organizacje łączyły reprezentację interesów z innymi formami działania – 31% organizacji łączyło ją z jedną formą, a 30% - z dwoma.

Biorąc pod uwagę rodzaj organizacji najczęściej działalność w formie rzecznictwa prowadziły typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne (25%) oraz jednostki posiadająca status OPP (19%). W pozostałych rodzajach podmiotów mniej więcej jedna na dziesięć organizacji podejmowała rzecznictwo, a najrzadziej zajmowały się nim stowarzyszenia kultury fizycznej (9%). W liczbach bezwzględnych najmniej organizacji działających w formie rzecznictwa można odnotować wśród kół łowieckich (0,3 tys.) oraz fundacji (0,8 tys.).

Wśród wszystkich aktywnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 prawie 1,5 tys. deklorowało prowadzenie działalności w zakresie *rzecznictwa* jako 1 z 3 najważniejszych pól swojej działalności statutowej, dwa razy mniej - w ramach *ochrony praw* (0,7 tys.) i jedynie 0,2 tys. - w obszarze *kontroli standardów w życiu publicznym, działań antykorupcyjnych i strażniczych*.

Tabela 5.9. Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje, oraz OPP których najważniejsze pola działalności realizują 1 z 3 wymiarów funkcji politycznej (2008)

Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzaju jednostki:		Wszystkie aktywne organizacje	Organizacje, w których 1 z 3 najważniejszych pól działalności statutowej to:		
			rzecznictwo ¹⁸	ochrona praw ¹⁹	strażnictwo ²⁰
OGÓŁEM	w tys.	70,9	1,4	0,7	0,2
	% w kolumnach	100	100	100	100
w tym OPP		9	11	15	10
fundacje		8	6	18	12
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne		92	94	82	88

¹⁸ Do pól działalności z zakresu **rzecznictwa** zaliczono: *Rzecznictwo – aktywne, publiczne działania w obronie interesów określonych środowisk; Reprezentowanie interesów organizacji pozarządowych, wpływanie na zmiany systemowe w sferze działalności społecznej.*

¹⁹ Do pól działalności z zakresu **ochrony praw** zaliczono: *Ochrona praw i wolności człowieka, ochrona mniejszości, działania na rzecz równości szans; Ochrona praw konsumenckich; Międzynarodowe działania na rzecz praw człowieka i pokoju na świecie.*

²⁰ Jako pole działalności wskazującym na prowadzenie **działań strażniczych** uznano pole - *Kontrola standardów w życiu publicznym, działania antykorupcyjne, działania strażnicze.*

Jeśli zwrócić uwagę na formę prawną organizacji to we wszystkich 3 analizowanych wymiarach funkcji politycznej zdecydowaną większość stanowią stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne - ze względu na swoją ogólną przewagę liczebnościową w stosunku do fundacji, które w badanej zbiorowości stanowią tylko 8%. Jednak udział fundacji wśród organizacji zajmujących się *obroną praw* okazał się ponad dwukrotnie wyższy (18%), a w zakresie strażnictwa - o połowę (12%). Jedynie wśród organizacji, które wskazały rzecznictwo jako 1 z 3 najważniejszych pól swojej działalności udział fundacji (6 %) jest niższy niż wśród wszystkich aktywnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1.

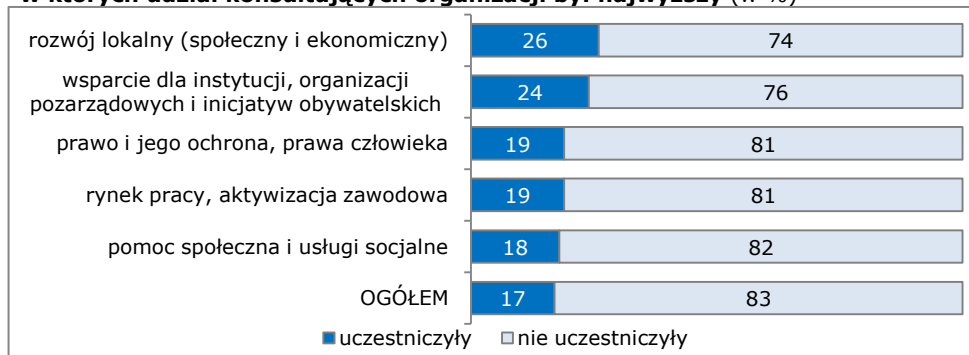
W ramach sprawozdania SOF-1 organizacje mogły wskazać swoje 3 najważniejsze pola działalności w kolejności ich istotności dla realizacji celów statutowych. Działalności wpisujące się w realizację funkcji politycznej zostały wskazane w ramach tych 3 pól przez jedynie 3% spośród badanych organizacji. W tej grupie większość zajmowała się działalnością rzeczniczą (64%), następnie ochroną praw (29%), a najmniej popularne było pole działalności w zakresie strażnictwa (6%).

Tabela 5.10. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 wskazujące rzecznictwo, obronę praw lub strażnictwo jako 1 z 3 najważniejszych pól działalności statutowej (2008)

Organizacje prowadzące działalność statutową w obszarach związanych z funkcją polityczną:	Miejsce, na którym znalazł się dany obszar wśród 3 najważniejszych pól działalności statutowej organizacji		% jednostek prowadzących działalność statutową w obszarach związanych z funkcją polityczną na I miejscu spośród tych, które wskazały tą działalność jako 1 z 3 najważniejszych pól działalności
	I	I, II, III	
OGÓLEM (w tys.)	0,6	2,3	26
% organizacji (w kolumnach)			
rzecznictwo	61	64	26
ochrona praw	36	29	35
strażnictwo	3	7	14

Jak widać z tabeli 5.12 działalność związana z wywieraniem wpływu na sferę publiczną częściej wskazywana była jako drugie lub trzecie pole działalności niż jako pierwsze. Jedynie w zakresie ochrony praw nieznacznie dominował wybór tej działalności jako najważniejszej (35%). Tak więc działalność rzecznicza i strażnicza są podejmowane w zakresie konkretnych obszarów tematycznych (sport, kultura, pomoc społeczna, zdrowie), w których organizacje się specjalizują, a nie stanowią tematów samych w sobie. Są raczej formą działania niż jej treścią, choć ich celem są zmiany w sferze publicznej, a więc niewątpliwie wpisują się w funkcję polityczną organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Wielce prawdopodobne jest również to, że gdyby dać badanym organizacjom możliwość wskazywania więcej niż 3 pól działalności to rzecznictwo, obrona praw i strażnictwo zostałyby wykazane przez znacznie więcej organizacji.

Wykres 5.20. Organizacje, które uczestniczyły w konsultacjach aktów normatywnych na poziomie urzędu gminy według dziedzin działalności, w których udział konsultujących organizacji był najwyższy (w %)

W świetle danych z badania SOF-1, 83% stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji aktywnych w 2008 r. nie uczestniczyło w konsultacjach żadnego aktu normatywnego na poziomie urzędu gminy, a dla pozostałych 17% organizacji średnia liczba skonsultowanych dokumentów wyniosła 2,8. W zbiorowości organizacji uczestniczących w konsultacjach 34% stanowiły takie, które w roku 2008 zaopiniowały jeden akt normatywny, 59% konsultowało od 2 do 5 aktów, natomiast pozostałe 7% - nie mniej jak 6 aktów.

Wyraźnie powyżej średniej dla zbiorowości wszystkich uczestniczących w konsultacjach organizacji przedstawia się liczba skonsultowanych aktów prawnych wśród organizacji, których pierwsze pole działalności znajdowało się w ramach dziedzin: *wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich* (5 projektów dokumentów) oraz *prawo i jego ochrona, prawa człowieka* (4,5 projektu dokumentu). Natomiast największą część organizacji, które uczestniczyły w konsultacjach stanowiły takie, których najważniejsze pole działalności statutowej mieściło się w dziedzinach *rozwój lokalny* (26%) oraz *wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich* (24%).

5.5. Funkcja usługowa

Ostatnią analizowaną w tym rozdziale, ale nie najmniej istotną funkcją organizacji społeczeństwa obywatelskiego jest świadczenie usług o charakterze społecznym. Usługi świadczone przez organizacje non-profit mogą charakteryzować się unikalnymi cechami, które dają im przewagę nad usługami dostarczanymi przez sektor publiczny lub komercyjny. Wskazuje się na wiele pozytywnych, ale również negatywnych cech, które odróżniają usługi oferowane przez podmioty pozarządowe od innych. Niewątpliwymi zaletami są: umiejętność docierania do różnorodnych - w tym

*Rozdział 5 Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje
jako emanacja społeczeństwa obywatelskiego*

najbardziej zmarginalizowanych - grup społecznych, jak również elastyczność i gotowość do podejmowania problemów społecznych, które dotychczas w ogóle nie były zauważane lub uważano je za niemożliwe do rozwiązania.

Dane z badania SOF-1 nie pozwalają sprawdzić, jak przedstawiają się usługi świadczone przez stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje na tle innych sektorów, ani analizować ich od strony doświadczeń odbiorców, mogą jednak ukazać skalę podejmowanych przez organizację działań, paletę obszarów, w których są one świadczone, jak również potencjał samych organizacji zajmujących się działalnością usługową.

Tabela 5.11. Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 świadczące usługi, w tym usługi społeczne według rodzaju jednostki (2008)

Organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzaju jednostki:		Wszystkie aktywne organizacje	Organizacje świadczące usługi		w tym, świadczące usługi społeczne	
		w tys.	w tys.	% z aktywnych	w tys.	% z aktywnych
OGÓŁEM		70,9	60,4	85	52,8	74
w tym OPP		6,2	5	81	4,5	73
fundacje		5,9	4	68	3,1	53
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	typowe stowarzyszenia i podobne org. społeczne	29,5	22,8	77	18,5	63
	stowarzyszenia kultury fizycznej, zw. sportowe	20,3	19,3	95	19,1	94
	ochotnicze straże pożarne	12,9	12,4	96	12,1	94
	koła łowieckie	2,3	1,9	83	0	0

Tabela 5.11 pokazuje jaką część spośród aktywnych organizacji stanowią takie, które prowadziły działalność w formie bezpłatnych lub płatnych usług (zostały określone jako *świadczące usługi*) oraz ponadto wydatkowały najwięcej środków na dziedzinę działalności mieszczącą się w ramach usług, które w dalszej części rozdziału będą określane jako *usługi społeczne (kultura i sztuka, edukacja i wychowanie, ochrona zdrowia, pomoc społeczna i usługi socjalne, rynek pracy, aktywizacja zawodowa, sport, turystyka, rekreacja)*.

Zdecydowana większość aktywnych w 2008 r. organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 zadeklarowała, że świadczyła nieodpłatne lub odpłatne usługi (85%), przy czym biorąc pod uwagę główne dziedziny działalności statutowej jednostek można określić, że dominowały jednostki świadczące usługi społeczne (74%)²¹. Najniższy odsetek organizacji wykazujących prowadzenie usług odnotowano

²¹ Usługi społeczne zostały zoperacjonalizowane w oparciu o zastosowaną w formularzu SOF-1 listę pól i dziedzin działalności statutowej zbieżną z Międzynarodową Klasyfikacją Organizacji Non-Profit (ICNPO): jako *usługi społeczne* zaklasyfikowano usługi świadczone w zakresie *pomocy społecznej, humanitarnej* oraz w zakresie *ryнку pracy i aktywizacji zawodowej* (nawiązując do zakresu definicji *usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym* przyjętej przez Komisję Europejską w komunikacie nr 725 z 2007 r.) oraz usługi w zakresie *edukacji i wychowania, ochrony zdrowia, kultury i sztuki, sportu, turystyki i rekreacji* (nawiązując do przyjętej w

wśród fundacji (68%), najwyższy natomiast wśród ochotniczych straży pożarnych (96%) i stowarzyszeń kultury fizycznej (95%). Z wysokim udziałem organizacji prowadzących działalność usługową związany był również wyższy odsetek organizacji świadczących usługi społeczne. Wyjątek stanowiły koła łowieckie, gdzie usługi ogółem świadczyło około 83% kół, natomiast prowadzona przez nie działalność usługowa ze względu na swą specyfikę nie została uznana za usługi społeczne.

Organizacje świadczące usługi angażowały w swoją działalność większe zasoby ludzkie, niż pozostałe organizacje.

Tabela 5.12. Potencjał społeczny, potencjał ekonomiczny i beneficjenci organizacji świadczących usługi na tle całego badanego sektora pozarządowego (2008)

Rodzaj zasobów:	Średnie wartości dla organizacji, które:			Odsetki w zasobach badanego sektora org. pozarządowych dla jednostek które:		
	świadczyły usługi	nie świadczyły usług	OGÓŁEM	świadczyły usługi	nie świadczyły usług	RAZEM
członkostwa	149	124	146	87	13	100
osoby pracujące społecznie	21,3	17,7	20,8	88	12	100
zatrudnieni na podstawie stosunku pracy	1,1	0,7	1	90	10	100
beneficjenci (osoby fizyczne)	359	213	337	91	9	100
przychody	175 tys. zł	254 tys. zł	187 tys. zł	80	20	100

W podmiotach, które deklarowały, że świadczyły usługi, średnie liczby osób należących do organizacji, jak również pracujących społecznie oraz zatrudnionych są znacząco wyższe zarówno od wartości średnich osiąganych przez jednostki, w których nie świadczone usługi, jak też od wartości średnich dla całej zbiorowości aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji. Jeszcze wyraźniejszą przewagę ilościową organizacji usługowych widać w zakresie średniej liczby beneficjentów, czyli osób którym badane organizacje dostarczały dóbr lub usług.

Jedynie w zakresie rocznych przychodów było inaczej, tj. w organizacjach świadczących usługi średnia wartość przychodów była niższa, niż w grupie organizacji nieświadczących usług. Wynika to z relatywnie wysokiego odsetka fundacji wśród podmiotów nieprowadzących działalności w formie usług, które to fundacje dysponowały najwyższymi budżetami w badanej zbiorowości.

Duży potencjał społeczny i ekonomiczny organizacji świadczących usługi znajduje też odzwierciedlenie poprzez ich wysoki udział w poszczególnych rodzajach zasobów całego sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji.

Wśród organizacji usługowych skupiała się największa część beneficjentów (91 %) i całego zatrudnienia badanego sektora (90%). Również na wysokim poziomie kształtowały się odsetki z ogólnej liczby osób pracujących społecznie (88%), członków (87%) oraz przychodów (80%).

Warte zwrócenia uwagi są również dane dotyczące źródeł finansowania organizacji świadczących usługi społeczne. Usługi te, choć przypisane nieraz automatycznie do sektora publicznego, są coraz częściej dostarczane przez podmioty pozarządowe czy komercyjne. W niektórych krajach europejskich administracja publiczna odchodzi od bezpośredniego dostarczania usług społecznych na rzecz finansowania ich świadczenia przez podmioty gospodarki społecznej, w tym przez stowarzyszenia i fundacje.

W strukturze przychodów organizacji pozarządowych świadczących usługi społeczne zauważalny był wyższy udział środków publicznych niż w zbiorowości wszystkich aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji. W organizacjach świadczących usługi społeczne środki publiczne stanowiły 45% sumy wszystkich przychodów podczas, gdy dla ogółu organizacji analogiczny wskaźnik wynosił 39%. Organizacje usługowe miały o 4 punkty procentowe wyższy udział środków pochodzących ze źródeł administracji rządowej, oraz o 6 punktów procentowych większy - ze źródeł administracji samorządowej.

5.6. Wnioski

Analiza wyników badania SOF-1 za 2008 r. ukazała na ile stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje wypełniają poszczególne funkcje organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Dwie pierwsze funkcje – ekspresyjna oraz socjalizacyjna są realizowane właściwie przez wszystkie organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1, zdecydowanej większości z nich dotyczą również funkcje integracyjna i usługowa, jedynie w zakresie funkcji politycznej możemy mówić o węższej grupie wyspecjalizowanych w tym zakresie organizacji.

Funkcja ekspresyjna organizacji społeczeństwa obywatelskiego pozwala realizować obywatelom swe pasje i zainteresowania poprzez zrzeszanie się. Badane organizacje pozarządowe niewątpliwie wywiązały się z tej funkcji, gdyż łącznie wykazały około 10 mln członkostw, a średnio do jednej organizacji należało blisko 150 osób.

Właściwe jest też określanie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych mianem „szkoły demokracji”, gdyż angażują one swych członków w demokratyczne procedury w ramach wyborów władz (średnia frekwencja wyborcza do ich organów wynosi 76%), czy kolegialnego zarządzania (jedynie niespełna 0,5% organizacji nie posiada kolegialnych władz).

Natomiast o realizacji funkcji integracyjnej świadczy nie tylko zaangażowanie 1,5 mln osób w pracę społeczną w ramach tych organizacji oraz to, że aż 78% z nich korzystało z tego typu pracy, ale również to, że ponad 80% stowarzyszeń, podobnych

Rozdział 5 Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje jako emanacja społeczeństwa obywatelskiego

organizacji społecznych i fundacji współpracowało z administracją publiczną, a 35% należało do porozumień, sieci zrzeszających organizacje.

Najmniej liczna jest zbiorowość organizacji spełniających funkcję polityczną, gdyż zarówno prowadzenie działalności w formie rzecznictwa, jak i udział w konsultacjach aktów prawnych na poziomie urzędu gminy dotyczy po 17% spośród stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji. Jeszcze mniej wśród badanych organizacji działa w obszarze strażnictwa lub zajmuje się ochroną praw.

Nie ulega wątpliwości, że 85% spośród zbiorowości objętej badaniem SOF-1 realizuje funkcję usługową organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Świadczenie usług, i to głównie usług społecznych (74%) jest najważniejszym obszarem działalności tych jednostek. Organizacje usługowe skupiają 90% zatrudnienia etatowego w sektorze oraz 88% wolontariuszy.

Na zakończenie warto zauważyć, że wyraźnie w wyższym stopniu funkcje organizacji społeczeństwa obywatelskiego realizują organizacje członkowskie – stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne niż fundacje. To stowarzyszenia i organizacje społeczne zrzeszają członków, posiadają kadencyjne władze, ale również częściej współpracują z administracją publiczną, przystępują do zrzeszeń, realizują wymiary funkcji politycznej i świadczą usługi.

Rozdział 6

Bariery rozwoju i perspektywy na przyszłość ¹

Jednym z celów badania stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych oraz fundacji było rozpoznanie warunków w jakich organizacje te prowadziły swoją działalność oraz zbadanie barier stojących na drodze do ich rozwoju. W związku z tym w formularzu SOF-1 znalazły się pytania o najważniejsze problemy w działalności badanych organizacji, o warunki lokalowe oraz o perspektywy na nadchodzący rok w zakresie ich finansów i zatrudnienia.

6.1. Problemy w prowadzeniu działalności

6.1.1. Problemy organizacji

W sprawozdaniu znalazło się pytanie: *Jakie są najpoważniejsze problemy w działalności jednostki?* Organizacje miały możliwość odniesienia się do ośmiu wymienionych problemów oraz – wpisania innej niż wymienione w kafeterii odpowiedzi. Rodzaje problemów, które znalazły się w kwestionariuszu to:

- *problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych (np. niejasne lub niekorzystne prawo, częste zmiany przepisów)*
- *problemy w kontaktach z administracją publiczną (np. biurokracja, niewiedza urzędników, brak dostępu do informacji, brak zaufania oraz zrozumienia specyfiki działalności organizacji pozarządowych ze strony administracji, nadmierna kontrola);*
- *trudności w pozyskiwaniu środków finansowych na działalność jednostki (w tym na koszty administracyjne);*
- *trudności ze znalezieniem pracowników (np. brak chętnych, trudności w znalezieniu pracowników posiadających odpowiednie wykształcenie lub umiejętności);*
- *problemy pojawiające się wewnątrz organizacji (np. „wypalenie się” liderów, konflikty, napięcia)*
- *trudności wynikające z kontaktów z innymi organizacjami (np. trudności we współpracy, konkurencja pomiędzy organizacjami, konflikty w środowisku);*
- *trudności w kontaktach z mediami (np. w dostępie do mediów, brak zainteresowania ze strony mediów, niekorzystny wizerunek organizacji pozarządowych w mediach);*
- *brak społecznego wsparcia (np. brak chętnych do pracy społecznej, trudności ze znalezieniem wolontariuszy, brak społecznego zainteresowania);*
- *inne.*

Częstości odpowiedzi wskazujących na wyżej wymienione problemy zostały przedstawione w tabeli 6.1.

¹ **Autor: Paweł Ciecieląg**, Wydział Badań Gospodarki Społecznej, Dep. Badań Społecznych GUS

Tabela 6.1. Najpoważniejsze problemy w działalności stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji, w tym organizacji pożytku publicznego (2008)

	OGÓŁEM	Organizacje objęte badaniem SOF-1		
		w tym OPP	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne
Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. (w tys.)	N = 70,9	N = 6,2	N = 5,9	N = 65,0
Problemy organizacji	% wskazań w kolumnach			
trudności w pozyskiwaniu środków finansowych na działalność	68	73	72	67
problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych	39	44	42	38
brak społecznego wsparcia	34	33	23	35
problemy w kontaktach z administracją publiczną	24	32	31	23
problemy pojawiające się wewnątrz organizacji	14	12	8	14
trudności ze znalezieniem pracowników	7	11	10	6
trudności w kontaktach z mediami	6	10	8	6
trudności wynikające z kontaktów z innymi organizacjami	6	7	7	6
inne	5	5	4	5

Najczęściej wymienianym problemem (ponad 2/3 jednostek) – niezależnie od formy prawnej organizacji – jest *trudność w pozyskiwaniu środków finansowych na działalność*. Mimo relatywnie dobrej sytuacji finansowej fundacji, a zwłaszcza organizacji mających status OPP – to właśnie w tych grupach odnotowano największe odsetki organizacji wskazujących na trudności w finansowaniu swojej działalności. Można domniemywać, że w istocie problem dotyczył nie tyle całkowitego braku możliwości pozyskania jakichkolwiek środków, a raczej uzyskania ich w sposób umożliwiający stabilne prowadzenie działalności przez te organizacje, zwłaszcza w sferze zadań pożytku publicznego. Nieco mniejsze natężenie problemów finansowych wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych może też wynikać z niewielkiego ich uzależnienia od pracy personelu płatnego, podczas gdy fundacje nie posiadają członków, do których pracy społecznej mogłyby się odwołać.

Drugim – jednak już znacznie rzadziej wymienianym rodzajem trudności (niecałe 39%) są *problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych*. Sytuacja ta nieznacznie częściej zgłaszana była przez OPP i fundacje niż przez stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne.

Mimo, że niektóre jednostki sektora non-profit (szczególnie te prowadzące dobrze wszystkim znaną działalność jak Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, Caritas,

PCK) cieszą się dużym zaufaniem społecznym (około 80% Polaków im ufa)², to jednak nie przekłada się to na wysoki stopień zaufania do całego sektora³ i konkretne działania na rzecz tych organizacji. Na *brak społecznego wsparcia* narzeka co trzecia organizacja. Najczęściej problem ten dotyczy stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych – 35% oraz OPP (33%), znacznie rzadziej zaś fundacji (23%).

Trudności w kontaktach z administracją publiczną wskazała co czwarta organizacja. Ten typ przeszkód w prowadzeniu działalności częściej wymieniany jest przez OPP i fundacje (32%).

Kolejnym stosunkowo często wymienianym kłopotem są *problemy pojawiające się wewnątrz organizacji*. Wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych problem ten wskazywało więcej jednostek (14%) niż wśród fundacji (8%).

Pozostałe problemy takie jak *trudności ze znalezieniem pracowników, trudności w kontaktach z mediami, czy trudności wynikające z kontaktów z innymi organizacjami* były przez organizacje wymieniane już znacznie rzadziej – 7% i mniej wskazań ogółu organizacji. Z nieco większym natężeniem problemy te były zgłaszane w zbiorowości organizacji, które prowadzą działalność o większej skali tj. fundacji i organizacji posiadających status OPP.

Jak pokazują wyniki badania SOF-1 problemy w prowadzeniu działalności, na jakie napotykają organizacje posiadające status OPP często są większe i bardziej złożone niż te z jakimi spotykają się pozostałe organizacje. Taki stan rzeczy potwierdzają także inne badania realizowane poza statystyką publiczną.⁴

W kwestionariuszu znalazło się także miejsce na wpisanie innego problemu niż wymienione w kafeterii. Prawie 5% objętych badaniem jednostek skorzystało z tej możliwości. Jednymi z częściej pojawiających w odpowiedziach problemów były te związane z deficytem zasobów ludzkich (np.: *brak chętnych do prowadzenia zajęć, pracy, brak nowych członków, starzenie się członków, brak czasu na prowadzenie działalności*) oraz te związane z problemami materialnymi (np.: *brak lokalu na prowadzenie działalności lub brak stałej siedziby, brak lub zły stan bazy sportowej, brak sprzętu*). Organizacje wymieniały także trudności, które można by określić jako brak wsparcia lub zainteresowania ze strony władz samorządowych, ale też kłopoty z rozbudowaną biurokracją powodującą nadmierne lub niepotrzebne obciążenia osób pracujących społecznie. Osobną kategorię stanowiły również problemy specyficzne dla kół łowieckich takie jak: *odszkodowania łowieckie czy niska cena skupu tusz zwierzyni łownej*.

² Boguszewski R., *Zaufanie społeczne. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS, 2010, s. 12

³ Zob. Gumkowska M., Herbst J., Radecki P., *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – Raport z badania 2008*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, s. 136-140.

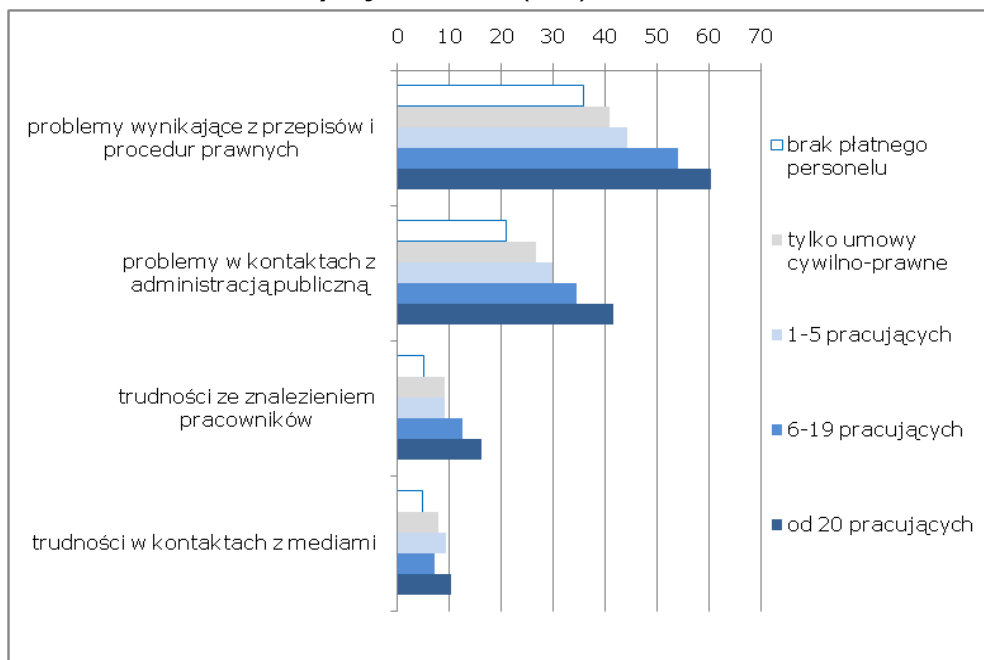
⁴ Zob. Zakład Badań Naukowych Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, *Diagnoza problemów funkcjonowania organizacji pożytku publicznego – Raport Badawczy*, Warszawa 2008, s. 29-31.

6.1.2. Typ organizacji a rodzaje problemów

Wiele z cech, które posiadają badane organizacje może mieć istotne znaczenie dla tego, jakie problemy napotyka na swojej drodze w trakcie prowadzenia działalności. W tej części analizowane będą: rodzaj organizacji, jej wielkości oraz wiek (kiedy powstała). Wstępna analiza wykazała, że są to czynniki, które mają istotny wpływ na typ i skalę problemów odczuwanych przez organizacje jako najważniejsze w zakresie ich działalności w 2008 r.

Patrząc na problemy organizacji z punktu widzenia jednostek pogrupowanych według liczby osób w nich zatrudnionych można stwierdzić, iż zachodzi tu istotny związek pomiędzy liczbą pracowników a wskazywanymi przez badane podmioty trudnościami.

Wykres 6.1. Częstości wskazywania wybranych problemów w działalności stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według typu i wielkości zatrudnienia w tych jednostkach (w %)

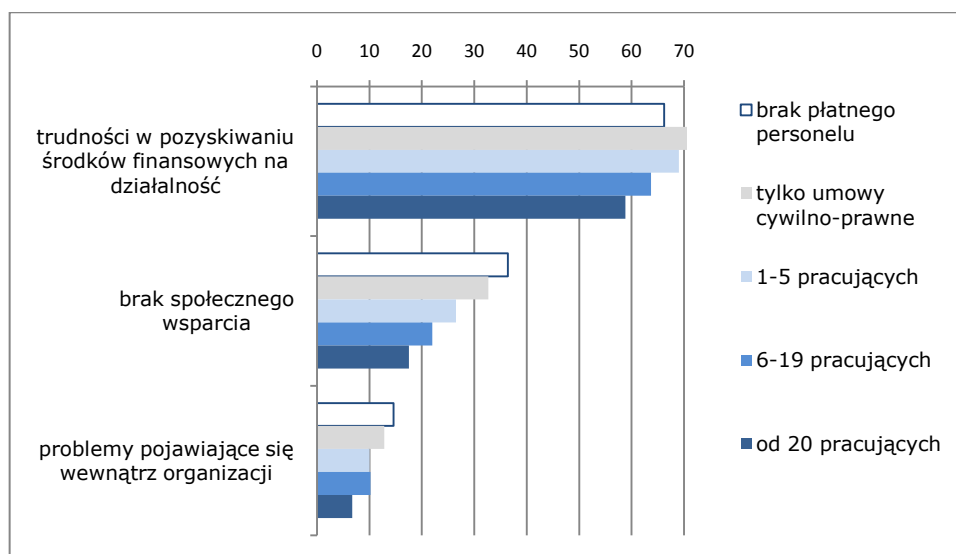

Jak pokazuje wykres 6.1 im większa organizacja (tzn. zatrudniająca więcej pracowników) tym częściej napotyka na trudności. Nie dotyczy to wszakże wszystkich wymienionych w badaniu problemów jednak taką zależność można zaobserwować w przypadku *problemów wynikających ze stosowania odpowiednich procedur i przepisów prawnych* (od niespełna 36% wskazań tej kwestii wśród najmniejszych organizacji do przeszło

60% wśród tych zatrudniających 20 i więcej pracowników). Podobna tylko już z mniejszym natężeniem występująca zbieżność dotyczy *problemy w kontaktach z administracją publiczną* (analogicznie od 21% do 42%) oraz *trudności ze znalezieniem pracowników* (wśród największych organizacji, gdzie problem ten jest najdotkliwszy – odczuwa go przeszło 16% jednostek). Ostatnią kwestią, w przypadku której zachodzi tego typu związek – choć na znacznie mniejszą skalę – dotyczy *trudności w kontaktach z mediami*. Trudności te są przeszło dwukrotnie częściej wymieniane (10% wskazało ten problem) przez organizacje, które zatrudniają 20 lub więcej pracowników niż przez te jednostki, które nie posiadają żadnego płatnego personelu (5% wskazań).

Wykres 6.2 wskazuje na istnienie także odwrotnej zależności, im mniejsza organizacja tym częściej pojawia się tam dany problem.

Wykres 6.2. Częstości wskazywania wybranych problemów w działalności organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według typu i wielkości zatrudnienia w tych jednostkach (w %)

Organizacje, które nie posiadają płatnego personelu lub zatrudniają tylko w ramach umów cywilno-prawnych, częściej niż większe organizacje wykazywały *trudności w pozyskiwaniu środków finansowych na działalność*. Tak stwierdziło prawie 72% organizacji mających tylko pracowników zatrudnionych na umowy cywilno-prawne, a wśród jednostek zatrudniających 20 lub więcej pracowników trudności te dostrzega niespełna 59%.

Innymi trudnościami częściej wymienianymi przez małe organizacje są: *brak społecznego wsparcia* (36% wskazań wśród małych organizacji) oraz *problemy pojawiające się wewnątrz organizacji* (15%).

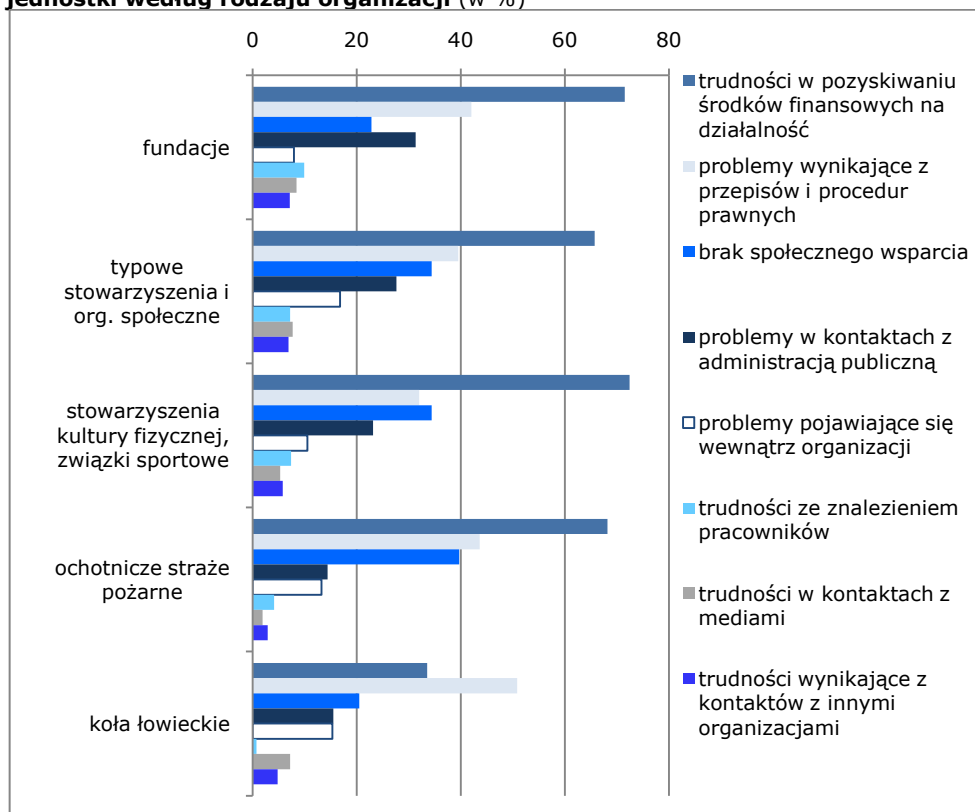
Na wykresie 6.3 zestawiono częstość zaznaczania wybranych problemów z rodzajem organizacji. Taki układ pozwala na przyjrzenie się, jakie problemy przeważają w poszczególnych typach jednostek.

Na pierwszym miejscu we wszystkich rodzajach organizacji (poza kołami łowieckimi) taką trudnością jest pozyskanie środków finansowych na prowadzenie działalności. Problem ten dotyka (w zależności od rodzaju) od 65% do 72% badanych podmiotów.

Duży odsetek jednostek wskazywał, że ma problemy natury proceduralno-prawnej. Jak widać na wykresie 6.3 stanowią one główną przeszkodę w prowadzeniu działalności przez koła łowieckie (50% wskazań) a stosunkowo najrzadziej są wskazywane przez stowarzyszenia kultury fizycznej (32%).

Zwracając uwagę na różnice wynikające z rodzaju organizacji warto odnotować relatywnie niski odsetek wskazań na *problemy z administracją publiczną* podawany przez koła łowieckie i ochotnicze straże pożarne (po 15%). Warto także zauważyć, że koła łowieckie najrzadziej ze wszystkich badanych organizacji wskazały na *brak społecznego wsparcia* jako na ważny problem dla swojej działalności (20% wskazań).

Wykres 6.3. Częstości wskazywania wybranych problemów w działalności jednostki według rodzaju organizacji (w %)

Wiek organizacji ma jedynie niewielki wpływ na zróżnicowanie problemów, z jakimi spotykają się dane organizacje (tabela 6.2). Dostrzegalny jest on głównie w zakresie *problemów wynikających z kontaktów z administracją publiczną*. Najrzadziej skarżyły się na to organizacje działające od przeszło 20 lat (18%) (takie jak OSP czy koła łowieckie), najczęściej zaś te najmłodsze utworzone po 2003 roku (29%). Organizacje najmłodsze częściej zgłaszały także *trudności ze znalezieniem pracowników* (8%), *trudności wynikające z kontaktów z innymi organizacjami* (7%) i *trudności w kontaktach z mediami* (7%), zaś dla organizacji powstałych przed 1989 r. trudności te stanowiły niewielki odsetek (odpowiednio 4% i 5%). Wśród starszych organizacji częściej wymieniano *problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych* (43%).

Tabela 6.2. Częstości wskazywania wybranych problemów w działalności jednostki według roku powstania badanej jednostki

	OGÓŁEM	Organizacje objęte badaniem SOF-1 według roku powstania jednostki				
		przed 1989	1989 – 1993	1994 – 1998	1999 – 2003	2004 – 2008
Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. (w tys.)	N = 70,9	N = 15,9	N = 6,2	N = 9,9	N = 17,7	N = 21,2
Wybrane problemy organizacji	% wskazań w kolumnach					
problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych	39	43	41	36	37	37
problemy w kontaktach z administracją publiczną	24	18	23	24	24	29
trudności ze znalezieniem pracowników	7	5	7	7	7	8
trudności w kontaktach z mediami	6	5	7	6	6	7
trudności wynikające z kontaktów z innymi organizacjami	6	4	5	6	6	7

Podsumowując, stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje, w trakcie realizacji swoich działań napotykają na wiele różnych problemów, z którymi przychodzi im się na co dzień borykać. Jednak trudności te, nie są dla wszystkich jednakowe, ogromna różnorodność sektora powoduje w tym aspekcie wielorakość spojrzenia na problemy i ich doświadczenia. Badanie wykazało, że istotnymi z tego punktu widzenia cechami są: rodzaj organizacji i jej wielkość (stosując jako wskaźnik liczbę zatrudnionych) oraz w pewnym zakresie także wiek organizacji.

6.2. Warunki lokalowe organizacji

Jednym z istotnych problemów dotyczących stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje jest brak odpowiedniej bazy lokalowej. Niedogodność ta może mieć różne formy i posiadać różne znaczenie dla działalności danej organizacji. Zdarza się, że brak stałego i odpowiedniego miejsca działalności uniemożliwia w ogóle jej prowadzenie (np. ochotnicze straże pożarne, jednostki prowadzące zajęcia sportowe czy rehabilitacyjne), a niekiedy nie ma na to wpływu (np. koła łowieckie). By dowiedzieć się, jakie warunki lokalowe posiadają badane przez nas organizacje, w formularzu SOF-1 zadano dwa pytania, pierwsze: *Czy jednostka ma do swojej dyspozycji lokal?* oraz drugie pokazujące status formalno-prawny użytkowanego lokalu: *Czy jednostka jest właścicielem tego lokalu?*

6.2.1. Posiadanie lokalu do swojej dyspozycji

Wydaje się, że posiadanie lokalu do własnej dyspozycji (nawet najmniejszego) powinno być jednym z podstawowych warunków umożliwiających prowadzenie działalności. Jednak jak wykazało badanie odsetek organizacji, które funkcjonują mimo braku spełnienia tego warunku jest dość znaczny (23% aktywnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1).

Tabela 6.3. Dysponowanie lokalem według formy prawnej i statusu OPP organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 (2008)

	OGÓŁEM	w tym OPP	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne			
				typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	stow. kultury fizycznej, związki sportowe	ochotnicze straże pożarne	koła łowieckie
Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. (w tys.)	N = 70,9	N =6,2	N =5,9	N =29,5	N =20,3	N =12,9	N =2,3
Dysponowanie lub nie dysponowanie lokalem	% wskazań w kolumnach						
organizacja dysponuje lokalem	77	85	82	76	68	96	53
organizacja nie dysponuje lokalem	23	15	18	24	32	4	47

Zgodnie z danymi przedstawionymi w tab. 6.3 fundacje nieznacznie częściej dysponują lokalem niż to ma miejsce w grupie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, natomiast jednostki mające status OPP są pod tym względem w wyraźniej

lepszej sytuacji, chociaż i wśród nich co siódma organizacja nie ma do swojej dyspozycji żadnego lokalu. Analizując pod tym względem sytuację poszczególnych rodzajów organizacji widać, że w najlepszej sytuacji lokalowej znajdują się ochotnicze straże pożarne (96% z nich ma do swojej dyspozycji lokal), znacznie gorzej sytuacja kształtuje się w stowarzyszeniach kultury fizycznej (68% użytkuje lokal) oraz kolach łowieckich (53%).

Liczba osób zatrudnionych w organizacji to cecha, która w sposób wyrazisty wiąże się z warunkami lokalowymi badanych jednostek. Wśród organizacji zatrudniających 20 lub więcej pracowników przeszło 99% deklaruje, że ma do swojej dyspozycji lokal. Jednak odsetek ten spada wraz z klasą zatrudnienia, wśród jednostek zatrudniających od 6 do 19 pracowników wynosi 96%, a wśród organizacji mających od 1 do 5 pracowników – już 89%. Natomiast wśród organizacji, które zatrudniają tylko w ramach umów cywilno-prawnych jedynie 75% ma do swojej dyspozycji lokal. Podobny odsetek (74%) zanotowano wśród jednostek, które nie mają żadnego płatnego personelu.

Tabela 6.4 przedstawia dane dotyczące sytuacji lokalowej sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według roku powstania jednostki (pogrupowane w pięć kategorii).

Tabela 6.4. Dysponowanie lokalem według roku powstania badanej jednostki

	OGÓŁEM	Organizacje objęte badaniem SOF-1 według roku powstania jednostki				
		przed 1989	1989 – 1993	1994 – 1998	1999 – 2003	2004 – 2008
Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. (w tys.)	N = 70,9	N = 15,9	N = 6,2	N = 9,9	N = 17,7	N = 21,2
Dysponowanie lub nie dysponowanie lokalem	% wskazań w kolumnach					
organizacja dysponuje lokalem	77	88	81	72	72	75
organizacja nie dysponuje lokalem	23	12	19	28	28	25

Organizacje działające już od co najmniej 20 lat są pod względem lokalowym w najlepszej sytuacji. Prawie 88% z nich ma go do swojej dyspozycji. Także jednostki, które powstały w latach 1989–1993 są pod tym względem w lepszej sytuacji niż te, powstałe po 1993 roku. Najgorzej wygląda sytuacja organizacji powstałych w latach 1994–2003 – 28% z nich funkcjonuje bez własnego miejsca na prowadzenie działalności.

6.2.2. Forma korzystania z lokalu

Jak wykazało badanie SOF-1 prawie 55 tys. spośród 71 tys. stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji aktywnych w 2008 r., posiadało do

swojej dyspozycji lokal. Rozkład częstości stosowania różnych form korzystania z tych lokali prezentuje tabela 6.5. Zgodnie z nią jedynie 11% organizacji dysponujących lokalem posiada go na własność. Istotne zróżnicowanie pod tym względem ujawnia się przy analizie danych uwzględniających rodzaj organizacji. Odsetek jednostek korzystających z lokalu jako swojej własności jest najwyższy wśród kół łowieckich (50%), stosunkowo wysoki wśród ochotniczych straży pożarnych (28%) a najniższy wśród stowarzyszeń kultury fizycznej (4%). Jednak w przypadku kół łowieckich sytuacja jest o tyle skomplikowana, iż tylko niewiele ponad połowa wszystkich kół ma do swojej dyspozycji jakikolwiek lokal. Tak więc mając to na uwadze lokal na własność posiada niewiele ponad 1/4 wszystkich kół.

Tabela 6.5. Formy użytkowania lokali którymi dysponują organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według rodzaju tych jednostek (2008)

	OGÓŁEM	w tym OPP	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne			
				typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	stow. kultury fizycznej, związki sportowe	ochotni- cze straże pożarne	koła łowieckie
Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. (w tys.)	N = 54,6	N = 5,2	N = 4,8	N = 22,5	N = 13,7	N = 12,3	N = 1,2
Formuła użytkowania lokalu	% wskazań w kolumnach						
organizacja posiada lokal na własność	11	8	8	5	4	28	50
organizacja korzysta z lokalu na zasadzie najmu	20	34	39	28	16	3	23
organizacja korzysta z lokalu nieodpłatnie	68	58	53	66	80	70	27

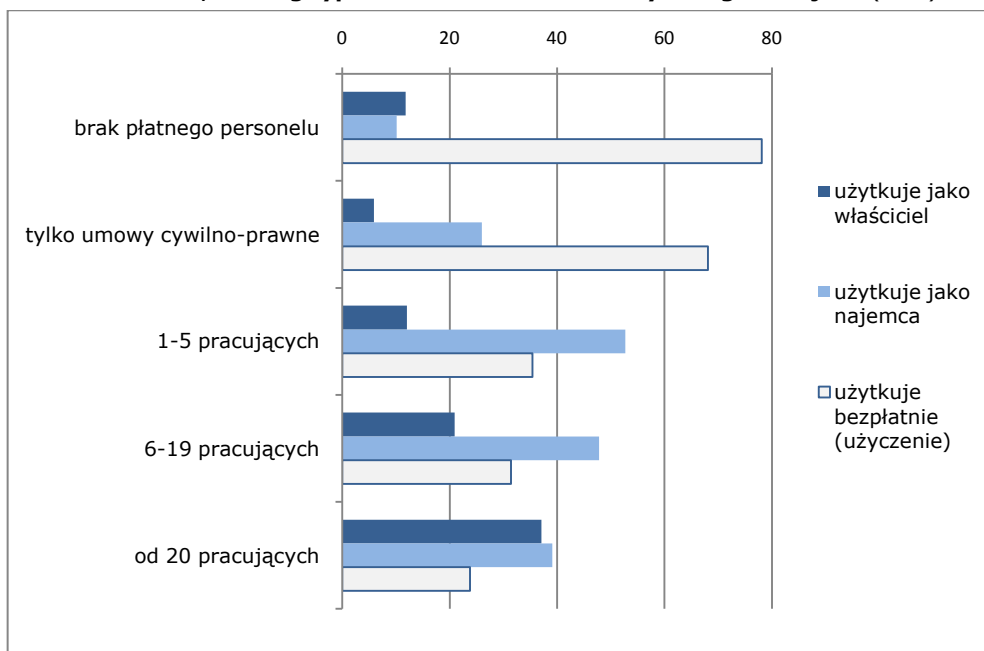
Najczęściej wykorzystywaną przez badane organizacje formą użytkowania lokalu jest korzystanie z niego w sposób nieodpłatny na przykład w oparciu o umowę użyczenia (68%). Nieodpłatna forma użytkowania lokalu jest najczęściej stosowana przez stowarzyszenia kultury fizycznej (80%) oraz ochotnicze straże pożarne (70%), najrzadziej zaś - przez koła łowieckie (27%) i fundacje (53%).

Korzystanie z lokalu na zasadzie wynajmu jest praktykowane przez niewiele ponad 20% organizacji. Najczęściej przez fundacje (39%) oraz przez jednostki mające status OPP (34%). Najrzadziej jako najemcy występują ochotnicze straże pożarne (3%) i stowarzyszenia kultury fizycznej (16%).

Zestawiając liczbę zatrudnionych przez jednostkę pracowników i formę użytkowania przez nią lokalu zaobserwować można bardzo wyraźne powiązania tych dwu cech (zob. wykres 6.4). W organizacjach, w których brak jest płatnego personelu

oraz tam, gdzie osoby są zatrudnione tylko na umowy cywilno-prawne zdecydowanie przeważa nieodpłatne korzystanie z lokalu (78% i 68%). Natomiast korzystanie z niego na zasadzie wynajmu lub własności występuje w takich jednostkach znacznie rzadziej (od 6% do 26%).

Wykres 6.4. Formy użytkowania lokali przez organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1, według typu i skali zatrudnienia w tych organizacjach (w %)

W przypadku organizacji posiadających personel etatowy proporcje pomiędzy formami korzystania z lokalu są już bardziej zrównoważone (żadna z form nie przekracza 53%, żadna też nie schodzi poniżej 12%). Przeważa wśród nich korzystanie z lokalu jako najemca (około 40%-53%), a wraz z liczbą zatrudnionych rośnie także odsetek organizacji posiadających lokal na własność (od 12% do 37%). W przypadku dużych organizacji (zatrudniających 20 i więcej pracowników) własny lokal ma aż 37% organizacji, a prawie 40% korzysta z lokalu wynajętego. Także spora część tego typu organizacji korzysta z lokalu użyczonego - nieodpłatnie (prawie 24%).

6.3. Perspektywy rozwoju organizacji - samoocena

Przedstawiciele stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji, zostali poproszeni o opinię, czy przewidują, że w najbliższym czasie nastąpią w ich jednostkach zmiany w zakresie sytuacji finansowej oraz zatrudnieniowej.

6.3.1. Opinie na temat sytuacji finansowej organizacji w przyszłym roku

Przewidywania związane ze zmianą sytuacji finansowej są przez organizacje formułowane bardzo ostrożnie. Wśród badanych dominuje pogląd, że *sytuacja finansowa raczej się nie zmieni* – tak twierdzi prawie 70% organizacji. Wśród odpowiedzi przewidujących zmianę nieznacznie przeważa przekonanie zakładające pogorszenie sytuacji nad jej polepszeniem (17% do 14%). Odnosząc te dane do poprzedniego badania SOF-1 zrealizowanego w 2006 r. – ocena sytuacji praktycznie nie uległa zmianie. Brak zmian na tym polu przewidywało wówczas 68% jednostek i również nieznacznie przeważały tu prognozy pesymistyczne nad tymi przewidującymi poprawę (17% do 15%).

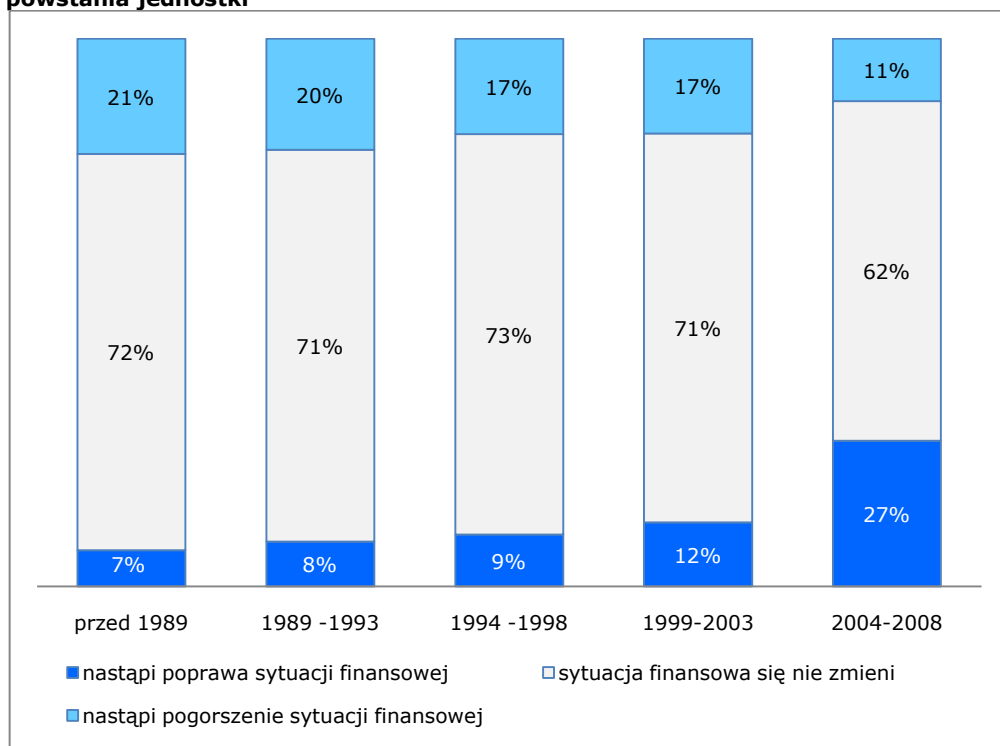
Tabela 6.6. Opinie na temat sytuacji finansowej organizacji w przyszłym roku według rodzaju jednostki

	OGÓŁEM	w tym OPP	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne			
				typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	stow. kultury fizycznej, związki sportowe	ochotnicze straże pożarne	koła łowieckie
Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. (w tys.)	N = 70,9	N =6,2	N =5,9	N =29,5	N =20,3	N =12,9	N =2,3
Prognoza sytuacji jednostki na kolejny rok	% wskazań w kolumnach						
nastąpi poprawa sytuacji finansowej	14	21	26	18	12	6	4
sytuacja finansowa raczej się nie zmieni	69	64	58	67	71	80	52
nastąpi pogorszenie sytuacji finansowej	17	16	17	15	17	14	45

Przyglądając się rozkładowi przewidywań na kolejny rok w poszczególnych grupach organizacji można stwierdzić, że wszędzie ponad połowa zakłada brak zmian w sytuacji finansowej jednostki. Utrzymanie *status quo* spodziewane jest najczęściej w ochotniczych strażach pożarnych (80%) oraz stowarzyszeniach kultury fizycznej (71%), zaś najrzadziej – w kołach łowieckich (52%) i fundacjach (58%). Analizując opinie zakładające zmiany można wyróżnić dwie kategorie organizacji: pierwsza to te, gdzie opinie zakładające poprawę przeważają nad tymi przewidującymi pogorszenie sytuacji oraz druga, gdzie przeważają opinie pesymistyczne. Do kategorii, w której więcej jest prognoz pozytywnych niż negatywnych można zaliczyć fundacje (przewaga

opinii optymistycznych wynosi przeszło 9 pkt proc.), typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne (różnica 3 pkt proc.) oraz jednostki mające status OPP (5 pkt proc.). Wśród rodzajów organizacji, gdzie więcej jest opinii negatywnych niż pozytywnych, na czoło wybijają się koła łowieckie (przewaga częstości prognoz negatywnych wynosi wśród tych jednostek aż 41 pkt proc.) W grupie tej znalazły się też stowarzyszenia kultury fizycznej (różnica 6 pkt proc.) oraz ochotnicze straże pożarne (8 pkt proc.).

Wykres 6.5. Opinie na temat przyszłej sytuacji finansowej organizacji według roku powstania jednostki

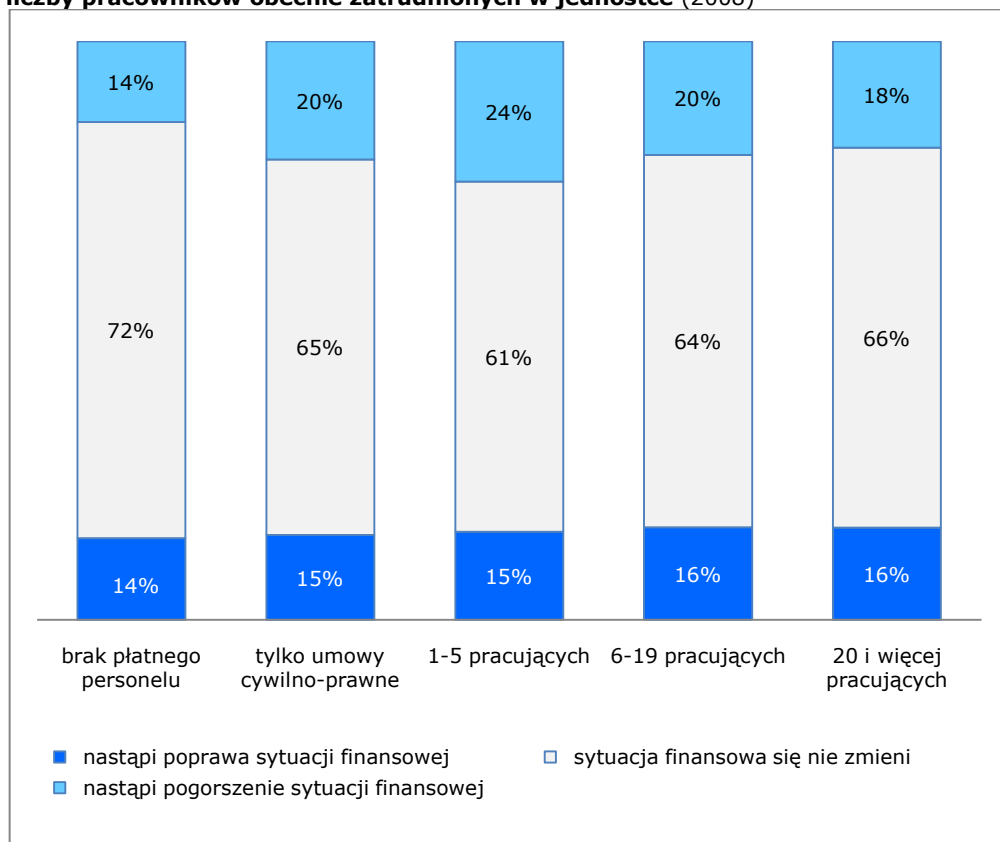

Jak wskazuje wykres 6.5 wiek organizacji odgrywa dużą rolę w kształtowaniu się opinii przedstawicieli danej jednostki o jej perspektywach finansowych. Odsetek organizacji zakładających poprawę własnej sytuacji finansowej rośnie odwrotnie do wieku organizacji. Inaczej mówiąc im młodsze organizacje tym większy wśród nich odsetek jednostek z nadzieją patrzących w przyszłość (pod względem finansowym). Pomiedzy jednostkami najstarszymi a najmłodszymi różnica ta jest czterokrotna (27% do 7%). Odwrotnie kształtują się opinie pesymistyczne. Najwyższy ich odsetek odnotowano wśród najstarszych organizacji (21%), najniższy zaś wśród najmłodszych (11%).

Analizując wykres 6.5 warto odnotować także dość wyrazistą odmienną nastawienia wśród organizacji najmłodszych - tych które powstały po 2003 r. i mają w sobie zdecydowanie najwięcej nadziei na poprawę własnej sytuacji finansowej.

Przewaga ocen pesymistycznych nad optymistycznymi jest wyższa we wszystkich organizacjach zatrudniających pracowników. Pokazuje to wykres 6.6. Pogorszenia sytuacji finansowej w najwyższym stopniu obawiają się jednostki małe, zatrudniające od 1 do 5 pracowników etatowych (24%) oraz zatrudniające jedynie w formie umów-zlecenia bądź umów o dzieło (20%) i te posiadające od 6 do 19 pracowników.

Wykres 6.6. Opinie na temat przyszłej sytuacji finansowej organizacji według liczby pracowników obecnie zatrudnionych w jednostce (2008)

Podsumowując przedstawione powyżej dane dotyczące perspektyw finansowych badanych organizacji, należy wyrazić zdziwienie, że mimo dużej dynamiki statystyk mówiących o przyroście średnich i medianowych przychodów badanych organizacji (odpowiednio o 1/3 i o 1/4 pomiędzy 2005 i 2008 r.⁵, wśród badanych jednostek nadal

⁵ Zob. rozdział 4.

dominuje stagnacyjne postrzeganie perspektyw rozwoju finansowego. Wyraźnie bardziej optymistycznie nastawioną podzbiorowością są organizacje powstałe po wejściu w życie *ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (2003/2004 r.) i to one mogą być źródłem nadziei, że sytuacja finansowa całego badanego sektora będzie się poprawiać zarówno w wymiarze realnym jak i psychologicznym.

6.3.2. Opinie na temat stanu zatrudnienia w organizacji w przyszłym roku

Kolejnym zagadnieniem, odnośnie którego poproszono przedstawicieli organizacji o ocenę perspektyw w roku przyszłym było zatrudnienie.

Tabela 6.7. Opinie na temat stanu zatrudnienia w organizacji w przyszłym roku według rodzaju jednostki

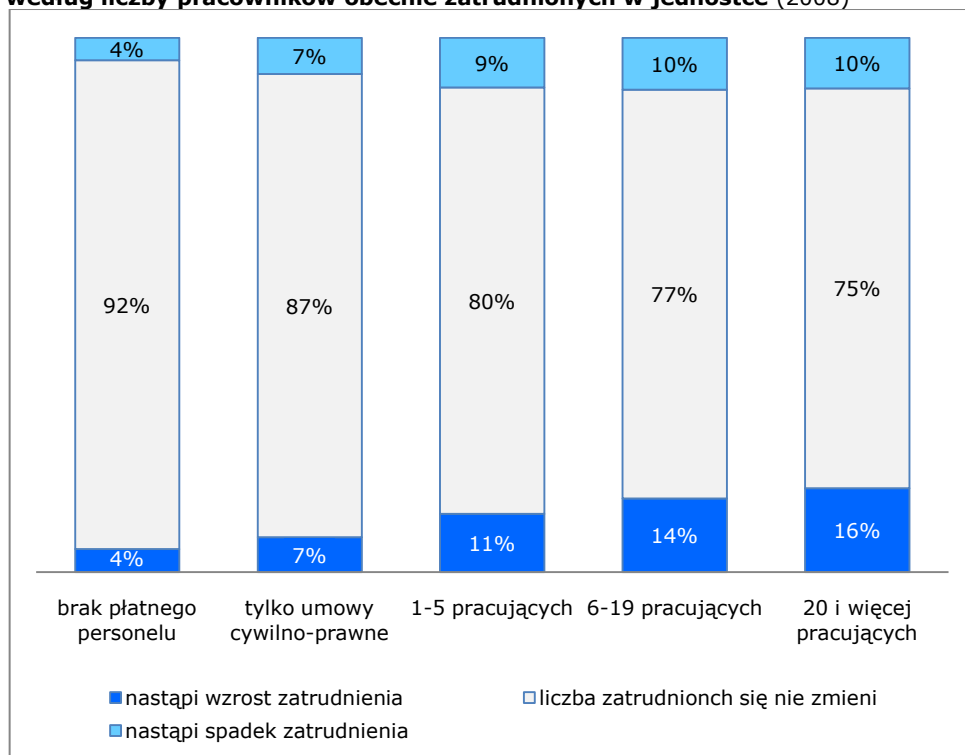
	OGÓLEM	w tym OPP	fundacje	stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne			
				typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	stow. kultury fizycznej, związki sportowe	ochotnicze straże pożarne	koła łowicze
Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. (w tys.)	N = 70,9	N = 6,2	N = 5,9	N = 29,5	N = 20,3	N = 12,9	N = 2,3
Prognoza sytuacji jednostki na kolejny rok	% wskazań w kolumnach						
nastąpi wzrost liczby zatrudnionych	6	10	14	8	4	2	2
liczba zatrudnionych raczej się nie zmieni	89	84	80	87	90	94	93
nastąpi spadek liczby zatrudnionych	6	6	6	6	6	4	6

Prezentowane w tabeli 6.7 wyniki nie zapowiadają zmian w sektorze w zakresie zatrudnienia. Wysoki odsetek (89%) organizacji zakładających brak zmian w zatrudnieniu w połączeniu z zbiorowością z niewielkimi perspektywami na pozytywną zmianę (6%) równoważną zresztą przez tak samo liczną grupę jednostek, które przewidują spadek zatrudnienia, zapowiada dalszą stagnację w tym zakresie. Nastroj stagnacji dominuje we wszystkich rodzajach organizacji. Pocięszającym jest jedynie fakt, iż większe odsetki organizacji spodziewających się wzrostu zatrudnienia odnotowano w tych rodzajach jednostek (fundacje, OPP), które już obecnie w większym stopniu niż pozostałe zatrudniają pracowników (etatowych bądź na umowy cywilno-prawne). Natomiast większe odsetki ocen pesymistycznych (4-6%) niż

optymistycznych (2%) występują w tych rodzajach organizacji, gdzie zatrudnienie jest znikome lub nie ma go w ogóle (koła łowieckie, OSP).

Odnosząc powyższe dane do wyników badania SOF za 2005 r. można stwierdzić, że są one do siebie bardzo zbliżone.⁶ Podobnie najwyższy odsetek zanotowano przy twierdzeniu, że sytuacja zatrudnieniowa w organizacji się nie zmieni (90% w zatrudnieniu etatowym i 86% w liczbie umów cywilno-prawnych). Prognozy pozytywne zakładało odpowiednio 5% i 8% organizacji, zaś redukcję zatrudnienia etatowego 5% oraz zatrudnienia na umowy cywilno-prawne 7%.⁷

Wykres 6.7. Opinie na temat stanu zatrudnienia w organizacji w przyszłym roku według liczby pracowników obecnie zatrudnionych w jednostce (2008)

Jak wcześniej wspomniano poziom zatrudnienia w organizacji ma wpływ na opinie odnośnie możliwości przyszłego w niej zatrudnienia. Dobrze tą sytuację obrazuje wykres 6.7, który pokazuje opinie według obecnej (2008 r.) liczby pracowników jednostki.

⁶ W badaniu SOF-1 za 2005 r. zapytano osobno o zatrudnienie etatowe i pozaetatowe, zaś w badaniu SOF-1 za 2008 r. nie wyróżniono zatrudnienia pozaetatowego.

⁷ Nałęcz S., Sektor Non-profit, w: Nałęcz S. (red.), *Gospodarka społeczna w Polsce. Wyniki badań 2005-2007*, Warszawa 2008, s. s.158-159.

Na wykresie w sposób widoczny zaznacza się pewne zróżnicowanie odpowiedzi w zależności od liczby zatrudnionych. Im wyższe są aktualne zasoby zatrudnieniowe organizacji tym większy optymizm jej przedstawicieli w dziedzinie przyszłego zatrudnienia. W największych jednostkach zatrudniających powyżej 20 pracowników odsetek ocen optymistycznych jest dwukrotnie wyższy niż w organizacjach, które zatrudniają jedynie na umowy cywilno-prawne i prawie czterokrotnie większy niż wśród jednostek nie mających żadnych płatnych pracowników. W zależności od liczby zatrudnionych w jednostce zmniejsza się też odsetek odpowiedzi prognozujących stagnację w dziedzinie zatrudnienia (od 92% do 75%).

Na ocenę przyszłej sytuacji związanej z zatrudnieniem ma także wpływ wiek organizacji. Podobnie, jak przy przewidywaniach odnośnie kondycji finansowej, najbardziej optymistyczną grupą są jednostki z najkrótszym stażem. Jak prezentuje to tabela 6.8 najwyższy odsetek organizacji, które przewidują wzrost zatrudnienia (11%) odnotowano właśnie wśród organizacji powstałych po 2003 r. Jest on przeszło dwukrotnie wyższy niż u pozostałych organizacji i ponad czterokrotnie wyższy niż wskazano w najstarszych organizacjach (m.in. takich jak OSP czy kółka łowieckie).

Organizacje, które działają od 2004 r. wyróżniają się z pośród pozostałych bardziej optymistyczną oceną perspektyw w zakresie zatrudnienia podobnie jak wyróżniały się pozytywnymi oczekiwaniami swojej przyszłej sytuacji finansowej.

Tabela 6.8. Opinie na temat stanu zatrudnienia w przyszłym roku według roku powstania jednostki

	OGÓŁEM	Organizacje objęte badaniem SOF-1 według roku powstania jednostki				
		przed 1989	1989 – 1993	1994 – 1998	1999 – 2003	2004 – 2008
Liczba organizacji aktywnych w 2008 r. (w tys.)	N = 70,9	N = 15,9	N = 6,2	N = 9,9	N = 17,7	N = 21,2
Prognoza sytuacji jednostki na kolejny rok	% wskazań w kolumnach					
nastąpi wzrost liczby zatrudnionych	6	3	4	4	4	11
liczba zatrudnionych raczej się nie zmieni	89	92	90	90	89	84
nastąpi spadek liczby zatrudnionych	6	5	6	6	6	5

W obu tych przypadkach - pomimo bardzo wysokiego odsetka (62% i 84%) twierdzeń, że jednak nic się nie zmieni - widać przewagę ocen wskazujących na poprawę nad tymi prognozującymi pogorszenie sytuacji finansowej i spadek zatrudnienia. Przewagę tę widać także wśród jednostek dużych (zatrudniających 6-ciu lub więcej pracowników), fundacji i organizacji mających status OPP. Nie są to bardzo duże różnice, nie mniej są one znaczące i dają pewne nadzieje na przełamanie istniejącej

na tym polu od lat stagnacji. Na podobną tendencję wskazują też wyniki innych badań prowadzonych poza statystyką publiczną.⁸

Niestety cały czas utrzymuje się słaba ocena perspektyw rozwojowych w średnich i małych organizacjach, dotycząca zarówno aspektu finansowego jak i zatrudnieniowego. O braku perspektyw na zmiany w najbliższym roku jest przekonanych 9 na 10 objętych badaniem organizacji.

⁸ W badaniu Stowarzyszenia Klon/Jawor realizowanym w 2008 r. na reprezentatywnej próbie stowarzyszeń i fundacji barometr nastrojów organizacji wykazał nieznaczny wzrost (prawie 6 pkt proc. w stosunku do 2006 r.) w zakresie spodziewanej poprawy warunków działania w nadchodzącym roku (Zob. Gumkowska M., Herbst J., Radecki P., *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – Raport z badania 2008*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, s. 130-132).

Rozdział 7

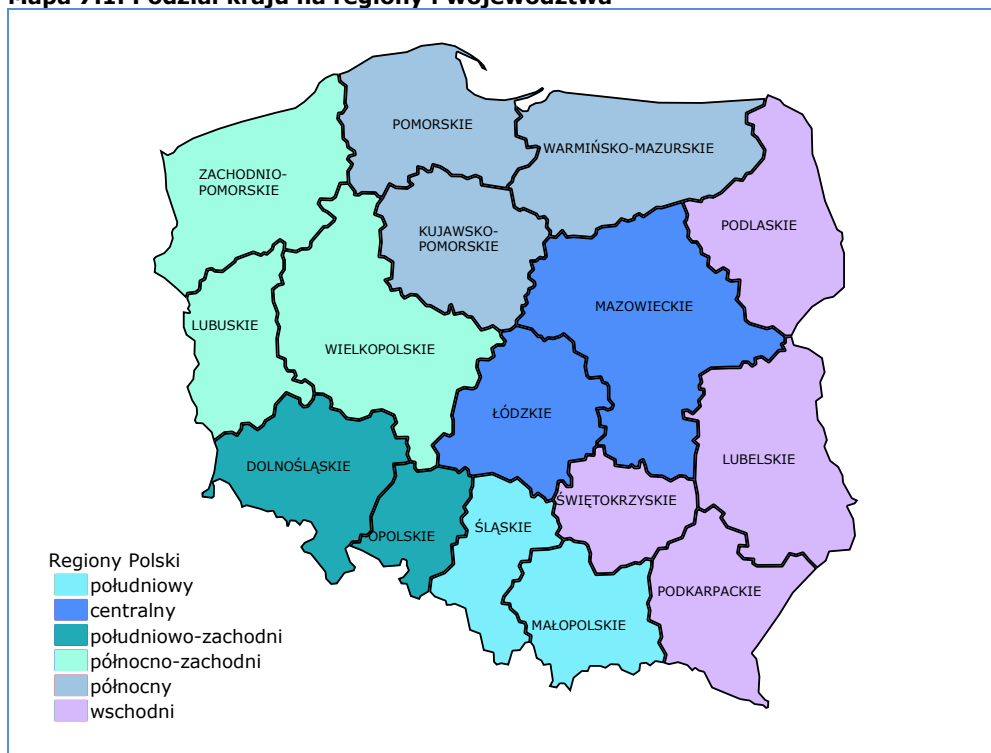
Przestrzenne zróżnicowanie sektora stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji¹

7.1. Przestrzenne zróżnicowanie rozmieszczenia badanych organizacji

7.1.1. Przestrzenne rozmieszczenie organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według ich rodzajów

Kiedy mowa o przestrzennym zróżnicowaniu zbiorowości jednostek non-profit objętych badaniem SOF-1 warto uwzględnić różnice w rozwoju poszczególnych regionów. Można sądzić, że różnice te mają znaczący wpływ na społeczno-ekonomiczne zasoby badanych organizacji.

Mapa 7.1. Podział kraju na regiony i województwa

¹ **Autorka: Katarzyna Stożek**, Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków, współpraca: Sławomir Nałęcz

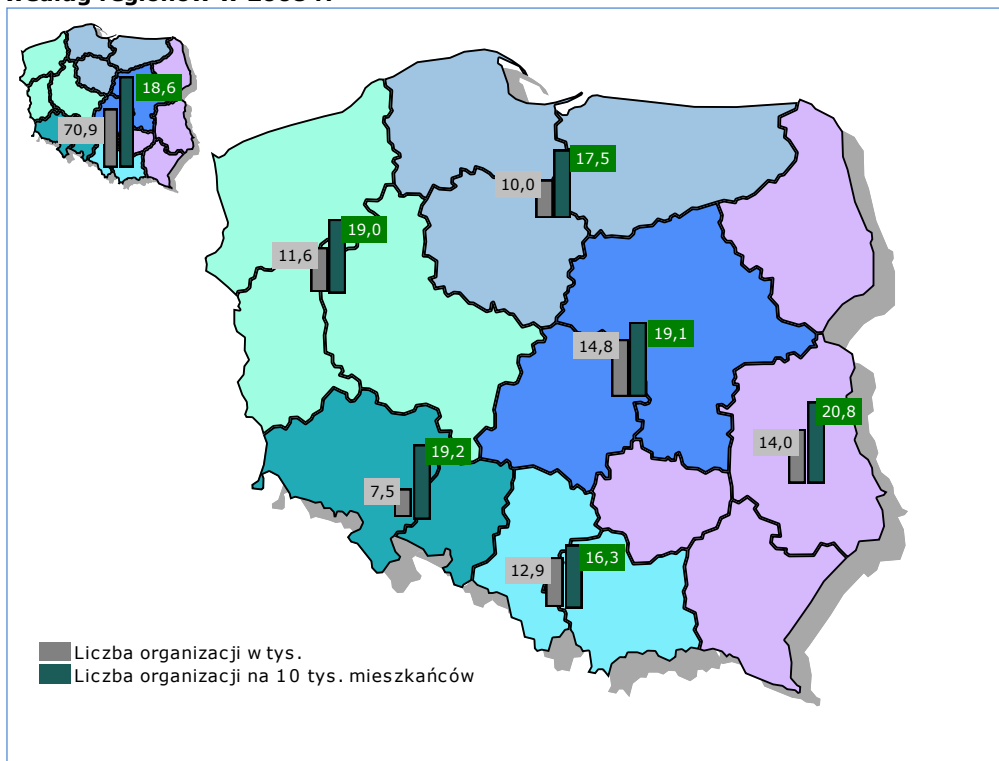
W ciągu ostatnich kilkunastu lat, szczególnie po roku 1989, który był znaczący, ze względu na transformację ustrojową w Polsce, organizacje pozarządowe zyskały miano organizacji świadczących szeroko rozumiane usługi społeczne, niezależnie od pomocy państwa. Obecność organizacji pozarządowych nabiera coraz większego znaczenia i mimo, że organizacje pozarządowe stanowią w dalszym ciągu niewielki procent podmiotów gospodarki narodowej to ich rola jest dość istotna. Szerokie spektrum działań podejmowanych przez organizacje non-profit, najlepiej obrazuje istotność funkcji, jakie pełnią w polskim społeczeństwie.

O zróżnicowaniu zbadanych organizacji pozarządowych świadczy nie tylko różnorodność ich typów (OSP, stowarzyszenia kultury fizycznej i związki sportowe, koła łowieckie, fundacje itp.), ale również ich rozmieszczenie terytorialne.

Badanie SOF-1, pozwoliło na zgromadzenie danych, których charakter umożliwia przeprowadzenie analizy zróżnicowania tego sektora w podziale na regiony (6), województwa (16) oraz typ gminy (3), w której siedzibę mają omawiane organizacje.

Mapa poniżej prezentuje dane o aktywnych w 2008 r. stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach według regionów Polski.

Mapa 7.2. Aktywne stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według regionów w 2008 r.

W 2008 r. najwięcej stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji, działało w regionie centralnym tj. 14,8 tys. (21%), przy czym większa część tych organizacji umiejscowiona była w województwie mazowieckim (10,2 tys.), w którym to z kolei prawie połowa organizacji mieściła się w Warszawie (4,7 tys.). Drugim regionem o podobnie wysokim wyniku jest region wschodni, gdzie łączna liczba organizacji wynosi 14 tys. i stanowi 20% wszystkich tego typu podmiotów w kraju. Nieco mniejsza liczba, ale równie znacząca znajduje się w regionie południowym (12,9 tys.), stanowiąc tym samym 18% wszystkich organizacji oraz w regionie północno-zachodnim (11,6 tys.), gdzie ulokowanych jest 16% jednostek. Prawie dwukrotnie mniej organizacji non-profit, które brały udział w badaniu, znajduje się w regionie południowo-zachodnim i stanowi zaledwie 10% wszystkich aktywnych organizacji (7,5 tys.).

Regionalne rozmieszczenie aktywnych podmiotów badanego sektora stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji jest dość zróżnicowane. Najwięcej organizacji zlokalizowanych jest w części centralnej i południowej kraju. Warto podkreślić jest jednak to, że region południowy jako region o dość dużej liczbie organizacji posiada ich najmniej, jeśli uwzględnimy przeliczenie na 10 tys. mieszkańców. Województwem o najmniejszej liczbie stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji jest województwo lubuskie, w którym swoje siedziby ma zaledwie 1,9 tys. jednostek.

Średnio w skali całego kraju na 10 tys. mieszkańców przypada 18,6 zbadanych organizacji. Pomiędzy poszczególnymi regionami występują dość znaczące różnice dla tego wskaźnika, który kształtuje się na poziomie od 16,3 w regionie południowym do 20,8 dla regionu wschodniego. Największa liczba aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji znajduje się w regionie centralnym, jednak uwzględniając liczbę organizacji, przypadającą na 10 tys. mieszkańców, to najwięcej jest ich w regionie wschodnim (20,8).

Tabela 7.1. Odsetek aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według szczegółowej formy prawnej w podziale na regiony w 2008 r.

Region	fundacje	stowarzyszenia i organizacje społeczne					OGÓŁEM
		typowe stowarzyszenia i podobne org. społeczne	stow. kultury fizycznej, związki sportowe	ochotnicze straże pożarne	koła łowieckie	razem	
		% w kolumnach					
centralny	38	21	17	19	18	20	20
południowy	19	19	19	16	16	18	18
wschodni	11	18	21	28	17	21	20
północno-zachodni	11	17	17	17	22	17	16
południowo-zachodni	10	11	11	9	11	10	11
północny	11	17	14	12	16	14	14
Razem	100	100	100	100	100	100	100

Przedstawione dane pokazują największe skupienie fundacji w regionie centralnym (38%), przy czym największa liczba, bo aż 34% wszystkich fundacji działa w województwie mazowieckim. Prawie dwukrotnie mniej fundacji znajduje się w regionie południowym (19%). Natomiast pozostałe regiony cechują się względnie równomiernym rozmieszczeniem tych organizacji na poziomie 10-11%.

Dodatkowo wartym podkreślenia jest fakt, że większość aktywnie działających fundacji ma siedzibę w miastach wojewódzkich. Przy czym w miastach takich jak: Warszawa, Kraków, czy Wrocław fundacje stanowią nie mniej niż połowę, a często jak w przypadku Warszawy dużo ponad 50% spośród wszystkich działających fundacji w danym województwie.²

Warto zwrócić uwagę na analizę stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych pod względem różnorodności ich występowania. Do grupy stowarzyszeń możemy bowiem zaliczyć podmioty takie jak: stowarzyszenia kultury fizycznej, czy ochotnicze straże pożarne, a do podobnych organizacji społecznych choćby koła łowieckie. Region centralny cechuje się stosunkowo jednorodnym poziomem występowania ochotniczych straży pożarnych (19%), kół łowieckich (18%) i stowarzyszeń kultury fizycznej (17%). Największa liczba ochotniczych straży pożarnych występuje w regionie wschodnim (28%). Stosunkowo dużo jest tam również stowarzyszeń kultury fizycznej (21%). Natomiast regionem o niewielkiej liczbie tego typu podmiotów jest region południowo-zachodni (odpowiednio 9% i 11%).

W analizie przestrzennego rozmieszczenia organizacji non-profit należy również uwzględnić typ gminy, w której mieści się siedziba organizacji. Wykres 7.1 przedstawia szczegółowe dane na ten temat.

Tabela 7.2. Odsetek aktywnych organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według typu gminy, w której miały siedziby (2008)

Region	OGÓŁEM	Typ gminy		
		miejska	miejsko-wiejska	wiejska
centralny	21	26	12	19
południowy	18	21	14	18
wschodni	20	16	17	29
północno-zachodni	16	13	28	13
południowo-zachodni	11	10	16	7
północny	14	14	13	14
Razem	100	100	100	100

Zróżnicowanie przestrzenne ze względu na stopień zurbanizowania gmin, w których znajdowały się siedziby organizacji jest dobrze widoczne w poniższej tabeli.

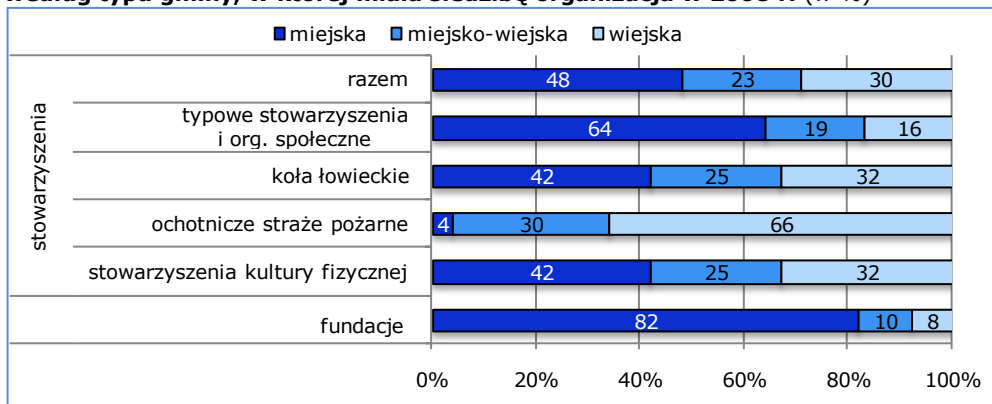
² Na podstawie rejestru REGON.

Największa nadreprezentacja organizacji „wiejskich” w stosunku do całej zbiorowości wystąpiła w województwach regionu wschodniego. Prawie 30% z nich założyło swoje siedziby w gminach wiejskich. Największy odsetek organizacji pochodzących z gmin miejsko-wiejskich występował w regionie północno-zachodnim oraz południowo-zachodnim (odpowiednio 28% i 16%). Z kolei w regionie centralnym oraz południowym przeważały organizacje miejskie stanowiące odpowiednio 26% oraz 21% wszystkich przebadanych jednostek na tych obszarach. Najbardziej zrównoważoną „strukturą osadniczą” charakteryzował się region północny, w którym występowała podobna proporcja organizacji wiejskich (14%) i miejsko-wiejskich (13%) oraz niewielka nadreprezentacja organizacji miejskich (14%).

Z wykresu 7.1 wynika, że największa część, czyli prawie 48% ze wszystkich badanych organizacji miała swoje siedziby w gminach miejskich, 30% w gminach wiejskich a 23% - w miejsko-wiejskich. Fundacje usytuowane były głównie w gminach miejskich (80%), zaś zaledwie 8% z nich miało swoje siedziby w gminach wiejskich. Wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych najmniej miejskie okazały się ochotnicze straże pożarne - zaledwie 4% z tych jednostek miało swe siedziby w gminach miejskich, a zdecydowana większość (66%) zlokalizowana była w gminach wiejskich.

Rozmieszczenie zarówno kół łowieckich jak i stowarzyszeń kultury fizycznej ze względu na typ gminy było niemal identyczne. Zdecydowana większość (42%) tego typu organizacji miała swoje siedziby w gminach miejskich, nieco mniej - w gminach wiejskich (32%), zaś najmniej w gminach miejsko-wiejskich (25%).

Wykres 7.1. Aktywne stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według typu gminy, w której miała siedzibę organizacja w 2008 r. (w %)

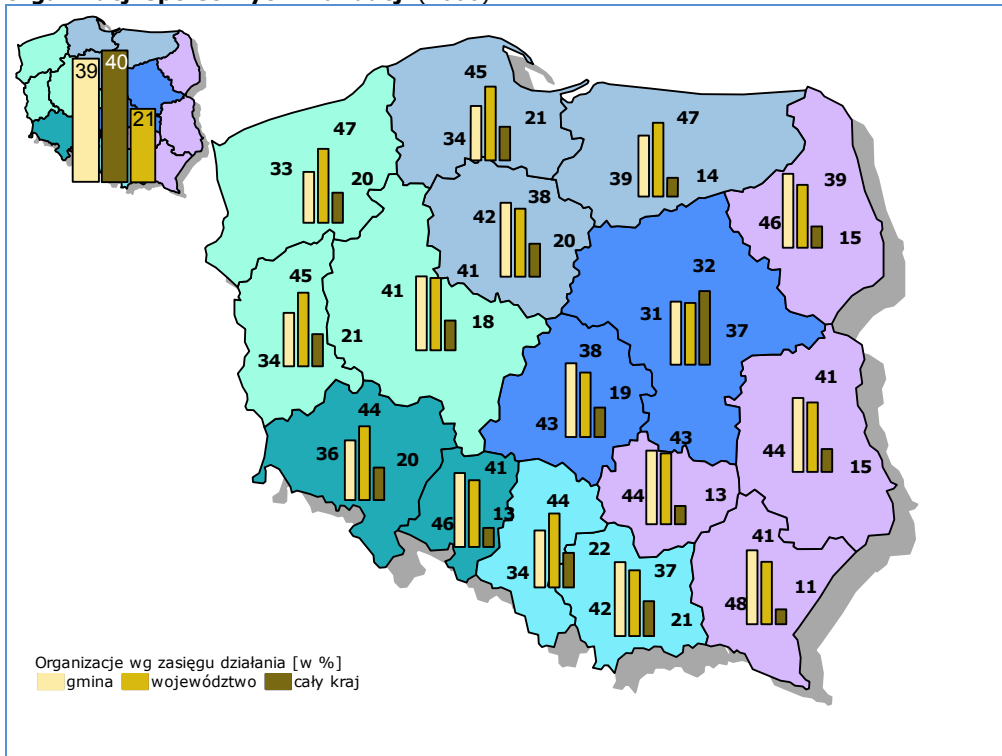

7.1.2. Zróżnicowanie zasięgu działania stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji

Najwięcej spośród objętych badaniem SOF-1 organizacji non-profit prowadziło swoją działalność lokalnie, nie wykraczając z główną aktywnością poza

obszar swojej gminy. Największy odsetek organizacji o gminnym zasięgu działania znajduje się w regionie wschodnim (46%). Województwo jako obszar swego działania deklaruje najwięcej organizacji z regionu północnego (43%). Działalność o zasięgu ogólnopolskim prowadzi najwięcej organizacji z regionu centralnego (31%) oraz południowego (21%). Warto dodać, że jedynie niewielki procent organizacji wykracza działalnością poza granice kraju (niepełna 6%) i najbardziej widoczne są one w regionie centralnym, gdzie stanowią 7% ogółu badanych organizacji, zaś najmniej widoczne są w regionach wschodnim (4%) i północnym (5%).

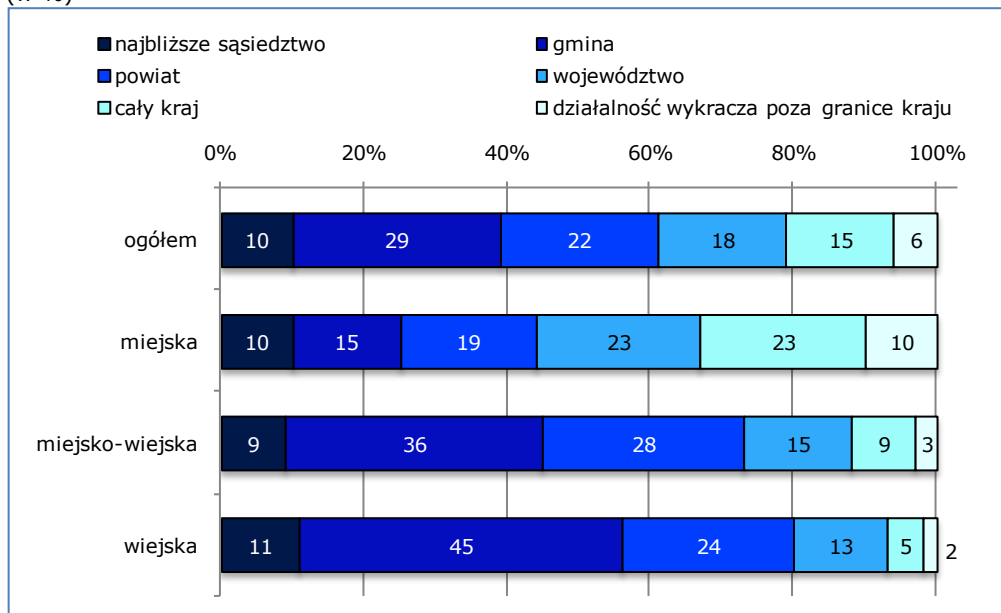
Mapa 7.3. Maksymalny terytorialny zasięg działalności stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji (2008)

Zróżnicowanie zasięgu działalności według typu gminy, w której mieściła się siedziba organizacji, przedstawiono na wykresie 7.2. Widać, że jednostki prowadzące działalność wykraczającą poza granice kraju występują najrzadziej i stanowią zaledwie 10% w gminach miejskich, zaś w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich ich udział jest znikomy i stanowi zaledwie 2-3%. „Organizacje wiejskie” w zdecydowanej większości prowadzą swoją działalność na obszarze jednej gminy (45%) i nieco rzadziej – jednego powiatu (24%). Rzadko decydują się na prowadzenie swojej aktywności poza granicami kraju (2%). Odwrotną zależność można zauważyć u organizacji mających siedziby w gminach miejskich. Tutaj więcej organizacji deklaruje wojewódzki oraz ogólnopolski zasięg swojej aktywności (odpowiednio 23% i 23%).

w gminach miejskich. Tutaj więcej organizacji deklaruje wojewódzki oraz ogólnopolski zasięg swojej aktywności (odpowiednio 23% i 23%).

Wykres 7.2. Zróżnicowanie zasięgu działania stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według typu gminy, w której organizacja miała siedzibę (w %)

7.1.3. Przestrzenne zróżnicowanie rodzajów i form działalności stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji

Organizacje non-profit, jako podmioty prowadzące działania w głównej mierze nienastawione na osiągnięcie zysku, w tym organizacje pożytku publicznego, działające w sferze szeroko rozumianych zadań publicznych, wykazują duże zróżnicowanie w dziedzinach prowadzonej działalności.

Możemy powiedzieć, że wśród wszystkich organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 przeważają takie, które prowadzą głównie nieodpłatną działalność statutową. Spośród organizacji działających na wsi, aż 90% prowadzi taki typ działalności. Zaledwie po kilka procent prowadzi działalność statutową odpłatną (7%) oraz działalność gospodarczą (4%). Z kolei, można zauważyć, że znacznie mniejszy odsetek „organizacji miejskich” prowadzi tylko nieodpłatną działalność statutową (68%). „Organizacje miejskie” wiodą prym, jeśli chodzi o prowadzenie odpłatnej działalności statutowej (26%) i działalności gospodarczej (11%). Organizacje, których siedziby zlokalizowane były na terenie gmin miejsko-wiejskich również w zdecydowanej

większości prowadzą wyłącznie nieodpłatną działalność statutową (86%). Szczegółowe dane procentowe przedstawia tabela 7.3.

Tabela 7.3. Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje według typu prowadzonej działalności i rodzaju gminy, w której organizacje miały siedzibę (2008)

Typ prowadzonej działalności:	OGÓŁEM	Typ gminy, w której organizacje miały siedzibę		
		miejska	miejsko-wiejska	wiejska
% w kolumnach				
% organizacji prowadzących tylko nieodpłatną działalność statutową	79	68	86	90
% organizacji prowadzących m.in. odpłatną działalność statutową	17	26	11	7
% organizacji prowadzących m.in. działalność gospodarczą	8	11	5	4

* procenty w kolumnie dają w sumie ponad 100% ze względu na małą, ale widoczną grupę organizacji, które prowadziły jednocześnie odpłatną działalność statutową i działalność gospodarczą.

Działalność największej części spośród badanych organizacji pozarządowych skoncentrowana jest w obszarze *sportu, turystyki, rekreacji i hobby*. Wymienioną dziedzinę, jako główne pole swojej działalności, wskazało 24%, to jest 27 tys. organizacji, z czego 20,3 tys. to stowarzyszenia kultury fizycznej. Ta dziedzina działalności jest najczęściej wybierana wśród „organizacji wiejskich” (42%).

Tabela 7.4. Dziedzina działalności statutowej według najważniejszego pola działalności w podziale na typ gminy, w której organizacja miała siedzibę

Dziedzina działalności statutowej według najważniejszego pola działalności:	OGÓŁEM	Typ gminy, w której organizacje miały siedzibę		
		miejska	miejsko-wiejska	wiejska
% w kolumnach				
sport, turystyka, rekreacja, hobby	38	36	38	42
pomoc społeczna i usługi socjalne	24	12	41	29
<i>w tym, ratownictwo pożarnicze</i>	16	1	35	21
kultura i sztuka	11	14	8	9
edukacja i wychowanie	8	11	4	5
ochrona środowiska, łowiectwo	4	5	3	5
ochrona zdrowia	4	7	1	2
rozwój lokalny (społeczny i ekonomiczny)	4	4	3	4
prawo i jego ochrona, prawa człowieka	2	3	#	1
wsparcie dla organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich	2	2	1	1
rynek pracy, aktywizacja zawodowa	1	2	#	1

poniżej 50 organizacji

Dziedzina *pomoc społeczna i usługi socjalne* (29%) zajmowała drugie pod względem popularności miejsce jako główny obszar działalności ogółu organizacji (24%), zaś

wśród organizacji ulokowanych na wsi dziedzina ta była jeszcze częściej obecna (29%) – głównie za sprawą liczącej prawie 13 tys. grupy ochotniczych straży pożarnych.

Kultura i sztuka była trzecim, co do częstości występowania obszarem głównej działalności badanych organizacji pozarządowych (9%). Warto tutaj wspomnieć, że organizacje działające w obszarze *kultury i sztuki* to organizacje, które w największym zakresie prowadzą działalność ogólnopolską (22%) oraz wykraczają swoją aktywnością poza granice kraju (14%).

Wśród organizacji mających siedziby w gminach miejskich *kultura i sztuka* była drugim, co do częstości obszarem działalności (14%), przy utrzymaniu jednak prymatu organizacji działających głównie w zakresie *sportu, turystyki, rekreacji i hobby* (36%). Kolejne znaczące miejsca w strukturze „organizacji miejskich” za względu na główną dziedzinę działalności zajmowały *pomoc społeczna i usługi socjalne* (12% i to przy minimalnym udziale OSP) oraz *edukacja i wychowanie* (11%) i *ochrona zdrowia* (7%).

7.1.4. Zróżnicowanie przestrzenne społecznych zasobów stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji

Wśród badanych organizacji pozarządowych dominują jednostki zrzeszające w swoich strukturach osoby fizyczne (89%). Największy udział takich organizacji odnotowano w organizacjach mających swoje siedziby w granicach gmin wiejskich (96%), nieco mniej w gminach miejskich (82%).

Tabela 7.5. Członkowie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych według typu gminy, w której organizacja miała siedzibę (31.12.2008 r.)

Wyszczególnienie:	OGÓŁEM	Typ gminy, w której organizacje miały siedzibę		
		miejska	miejsko-wiejska	wiejska
% organizacji zrzeszających osoby fizyczne	89	82	94	96
średnia liczba członków, w organizacjach zrzeszających osoby fizyczne	163	315	46	39
mediana liczby członków, w organizacjach zrzeszających osoby fizyczne	30	33	30	30

Średnia liczba członków w organizacjach zrzeszających osoby fizyczne wyniosła 163 osoby, przy czym widać wyraźnie, że średnia liczba członków w organizacjach zrzeszających osoby fizyczne jest dużo wyższa w organizacjach mających siedziby na terenie gmin miejskich (315 członków) niż w gminach wiejskich (39 członków) i w gminach miejsko-wiejskich (46 członków). Dużo wyższa wartość średniej od mediany świadczy o asymetrii rozkładu. Wskazuje to na tendencję do występowania kilku jednostek posiadających bardzo dużą liczbę członków oraz wielu jednostek posiadających małą liczbę członków. Te dysproporcje dotyczą organizacji zlokalizowanych w miastach, gdzie średnia stanowi prawie dziesięciokrotność mediany,

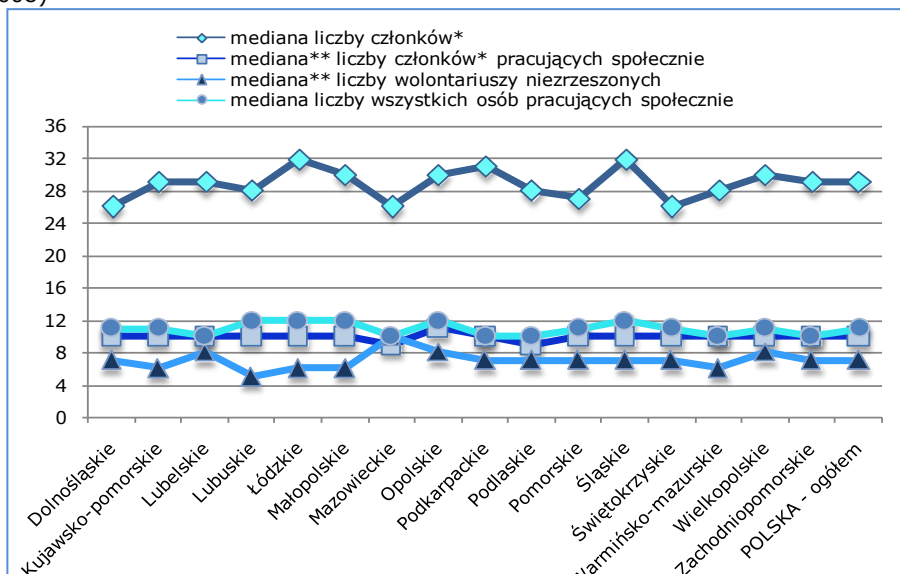
podczas gdy wśród „organizacji wiejskich” średnia jest większa od mediany tylko o 1/3, zaś wśród jednostek z gmin miejsko-wiejskich – o 1/2. Zależności te w dużym stopniu odzwierciedlają fakt, że organizacje masowe, mające dużą liczbę członków w całym kraju, mają swoje centrale w dużych miastach.

Zróżnicowanie mediany liczby członków, członków pracujących społecznie oraz wolontariuszy spoza organizacji i sumy wszystkich osób pracujących społecznie na rzecz organizacji przedstawiono na wykresie 7.3. Największą medianową liczbę członków pracujących społecznie mają organizacje zlokalizowane w województwach łódzkim i śląskim (połowa z nich zrzesza nie więcej jak 32 osoby), najmniejszą zaś organizacje z województw mazowieckiego i świętokrzyskiego (połowa z nich zrzesza nie więcej jak 26 osób). Niska mediana liczby członków w województwie mazowieckim wiąże się z dużą obecnością fundacji, które nawet jeśli wykazywały członków to były to małe liczby obejmujące tylko osoby działające w organach zarządzających tymi organizacjami.

Tabela 7.6. Mediana liczby wolontariuszy w organizacjach

Wyszczególnienie:	mediana liczby członków*	wolontariusze		
		mediana** liczby członków* pracujących społecznie	mediana** liczby wolontariuszy niezrzeszonych	mediana** liczby wszystkich osób pracujących społecznie
liczba organizacji, które wykazały daną kategorię osób (w tys.)	N=70,9	N=53,8	N=12,6	N=55,2

Wykres 7.3. Mediana liczby członków i osób pracujących społecznie w organizacjach pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według województw (2008)

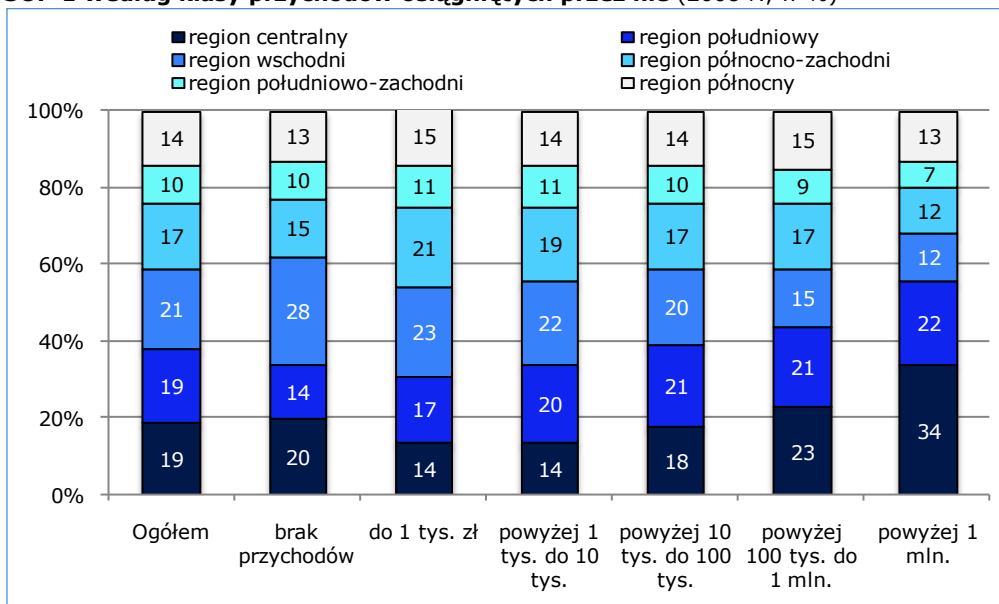

*w organizacjach niezrzeszających osób fizycznych uwzględniono liczbę członków organów kolegialnych
 ** mediana liczona tylko dla organizacji, które wykazały daną kategorię osób pracujących społecznie

7.1.5. Zróżnicowanie przestrzenne ekonomicznych zasobów stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji

Porównanie regionalnej struktury liczebności badanych organizacji pozarządowych ogółem z analogiczną strukturą ich liczebności w grupach według wielkości przychodów pozwala na kompleksową ocenę sytuacji ekonomicznej badanego sektora w regionach.

Wykres 7.4. Regionalna struktura organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według klasy przychodów osiągniętych przez nie (2008 r., w %)

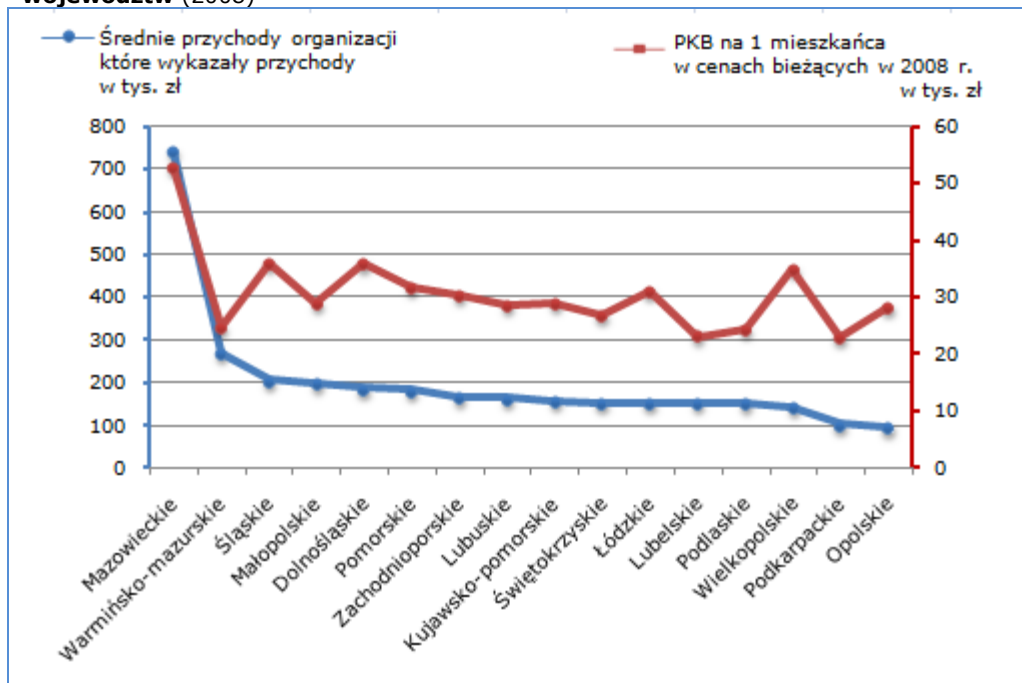

Na wykresie 7.4 łatwo można dostrzec, że wśród organizacji, które uzyskiwały wysokie przychody, to jest powyżej 100 tys. złotych, a w szczególności powyżej 1 mln złotych nadreprezentowane są jednostki mające przede wszystkim siedzibę w regionie centralnym (34%), oraz - w mniejszym stopniu - w regionie południowym. Pozostałe regiony były w tym zakresie słabiej obecne, zwłaszcza w kategorii organizacji najbogatszych. Przewaga regionu centralnego jest spowodowana m.in. koncentracją organizacji ogólnopolskich oraz organizacji posiadających status OPP w stolicy kraju.

Na uwagę zasługuje szczególnie niekorzystna sytuacja dochodowa organizacji działających w regionie wschodnim, który jest silnie nadreprezentowany w grupie organizacji nie mających żadnych przychodów oraz mających dochody, ale nie większe niż 1 tys. zł. W tej ostatniej kategorii znacząca jest także nadreprezentacja organizacji z regionu północno-zachodniego.

Zależności pokazuje zestawienie PKB na 1 mieszkańca w porównaniu ze średnią kwota przychodów organizacji w województwach.

Wykres 7.5. Porównanie wartości PKB na 1 mieszkańca ze średnią wysokością przychodów organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według województw (2008)

Okazuje się, że istnieje związek pomiędzy jednym z podstawowych mierników gospodarczych, jakim jest wartość wytworzonych dóbr i usług na 1 mieszkańca oraz średnimi przychodami, jakie miały działające na danym obszarze organizacje. Zasadniczo można powiedzieć, że w bardziej rozwiniętych gospodarczo regionach organizacje są zasobniejsze w środki. Przoduje pod tym względem bezwarunkowo województwo mazowieckie, gdzie średnie przychody organizacji przewyższają nawet nieco wartość produkcji *per capita*, co jest zresztą ewenementem w skali kraju. Opisana powyżej zbieżność wartości produkcji na jednego mieszkańca regionu z przeciętnymi przychodami mających tam siedzibę stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji nie jest jednak prawidłowością bezwyjątkową.

Województwa takie jak warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie, podkarpackie, czy województwa wschodnie (lubelskie, podlaskie) są w dalszym ciągu nieco mniej rozwinięte w stosunku do pozostałych części Polski pod względem rozwoju gospodarczego, jednak jeśli spojrzeć na średnią przychodów badanych organizacji non-profit w tych regionach, to można zauważyć, że wcale nie odbiega tak bardzo od lepiej rozwiniętych regionów.

Ważnym elementem oceny przestrzennego zróżnicowania ekonomicznej sytuacji stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji jest skala generowanego przez nie zatrudnienia. Procent organizacji zatrudniających pracowników w formie stosunku pracy jest obecnie niewielki. Jedynie 13% spośród wszystkich aktywnych organizacji zatrudniało pracowników. Ogólna suma zatrudnionych wyniosła 71 tys. Warto podkreślić, że 57 tys. zatrudnionych w sektorze pozarządowym jest w „organizacjach miejskich”. Organizacje mające siedziby na terenie gmin wiejskich i miejsko-wiejskich zdecydowanie rzadziej korzystają z płatnego personelu - niewiele ponad 7 tys. osób pracuje w „organizacjach miejsko-wiejskich” oraz 6 tys. w „wiejskich”.

Tabela 7.7. Zatrudnienie w organizacjach pozarządowych objętych badaniem SOF-1 według typu gminy, w której organizacja miała siedzibę (2008)

Parametry zatrudnienia w formie stosunku pracy według stanu na dzień 31.12.2008 r.:	OGÓLEM	Typ gminy, w której organizacje miały siedzibę			
		miejska	miejsko-wiejska	wiejska	
suma wszystkich osób zatrudnionych (w tys.)	70,8	57,4	7,4	6	
średnia liczba pracujących wśród organizacji zatrudniających	8	9	6	6	
mediana liczby pracujących wśród organizacji zatrudniających	2	3	2	2	
Struktura badanych organizacji wg posiadanego personelu (% w kolumnach)	brak płatnego personelu	64	51	71	80
	tylko na podstawie umów cywilno-prawnych	23	29	20	16
	1-5 pracujących	10	15	6	4
	od 6 pracujących	3	6	2	1

Średnia liczba pracujących przypadająca na organizację zatrudniającą personel wyniosła 8, przy czym średnia ta jest nieco wyższa dla organizacji mieszczących się w gminach miejskich i wyniosła 9 osób. Zdecydowanie niższa wartość mediany świadczy o dużym zróżnicowaniu zatrudnianych pracowników, bowiem połowa organizacji zatrudniających nie posiadała więcej niż 2 pracowników, aczkolwiek w przypadku „organizacji miejskich” mediana była nieco wyższa (3).

Zdecydowana większość organizacji w ogóle nie zatrudnia pracowników (64%), jednak w miejskich gminach zjawisko to jest nieco rzadsze (51%) niż w gminach wiejskich (80%). Istotne jest jednak to, iż mimo braku płatnego personelu duża część organizacji (23%) korzystała z innych form zatrudniania pracowników, jak choćby na podstawie umów cywilno-prawnych (umowy o dzieło, umowy-zlecenia). Ogółem dla wszystkich typów organizacji zatrudniających personel etatowy przeważa zatrudnienie do 5 pracowników (10% z 13% jednostek mających pracowników), przy czym zatrudnienie takie o połowę częściej występuje w „organizacjach miejskich” (15%). Podobna prawidłowość widoczna była wśród organizacji zatrudniających powyżej 6 pracowników, udział takich organizacji w zbiorowości podmiotów zlokalizowanych w gminach miejskich był zdecydowanie wyższy (6%) niż w badanej zbiorowości organizacji ogółem (3%).

7.2. Szanse i zagrożenia dla funkcjonowania i rozwoju stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji – zróżnicowanie przestrzenne

Wśród czynników, które mogą mieć najistotniejszy wpływ na występowanie barier w rozwoju, organizacje wskazały zarówno czynniki wewnętrzne (problemy wynikające ze struktury samej organizacji np. brak lidera, konflikty wewnętrzne, brak odpowiedniej kadry) jak i zewnętrzne (np. trudności w pozyskiwaniu funduszy, brak społecznego wsparcia, trudności w relacjach z mediami).

Tabela 7.8. Problemy w działalności wskazane, jako najważniejsze, przez organizacje pozarządowe objęte badaniem SOF-1 według regionów (2008)

Wskazywane problemy (w %)	OGÓŁEM	Region, w którym organizacje miały swoją siedzibę					
		Centralny	Południowy	Wschodni	Północno-zachodni	Południowo-zachodni	Północny
problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych	39	38	41	37	39	39	39
problemy w kontaktach z administracją publiczną	24	26	25	21	22	26	23
trudności w pozyskiwaniu środków finansowych na działalność	68	69	69	68	66	65	65
trudności ze znalezieniem pracowników	7	7	7	6	7	7	6
problemy pojawiające się wewnątrz organizacji	14	13	13	13	15	16	15
trudności wynikające z kontaktów z innymi	6	7	5	5	7	6	5
trudności w kontaktach z mediami	6	8	7	5	5	6	6
brak społecznego wsparcia	34	31	34	37	34	36	33
inne	5	5	5	4	5	5	5

Procentowy rozkład wyników dotyczący problemów, na jakie napotykały organizacje jest dość równomierny biorąc pod uwagę zróżnicowanie regionalne. Dla 65-69% organizacji w każdym regionie, największym problemem były *trudności związane z pozyskiwaniem środków finansowych na działalność* jednostki. Co zaskakujące, nieco częściej ten problem wskazywany był wśród jednostek z regionu centralnego i południowego

(gdzie udział organizacji mających duże przychody był większy niż w innych regionach – por. 7.1.5).

Kolejną, w porównywalnej skali zróżnicowaną regionalnie, barierą okazały się *problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych* (częstość wskazań na poziomie 37-41% we wszystkich regionach).

Stosunkowo największe, ale i tak nieduże różnice między regionami widoczne są w zakresie częstości wskazań *braku społecznego wsparcia* (31-37%) oraz *problemów w kontaktach z administracją publiczną* (21-26%). Największy, w porównaniu z innymi regionami, odsetek wskazań na problemy ze wsparciem społecznym i jednocześnie najmniejszy – w zakresie kontaktów z administracją publiczną wskazywały organizacje z regionu wschodniego (odpowiednio 37% i 21%). Na przeciwległym biegunie znalazł się region centralny, w którym nieco rzadziej niż w innych regionach odczuwane były niedostatki bazy społecznej (31%), natomiast nieco częściej niż gdzie indziej wskazywano na kontakty z administracją publiczną (26%). Z kolei organizacje z regionu południowo-zachodniego miały częstsze niż większość innych regionów problemy zarówno z brakiem społecznego wsparcia (36%) jak i z kontaktami z administracją publiczną (26%).

Sytuacja badanego sektora różni się w zależności od typu gminy i regionu, w którym mają siedzibę analizowane organizacje. Pod względem typu działających na danym terenie organizacji, ale też pod względem zasobów społecznych i ekonomicznych na korzyść wyróżnia się region centralny i gminy miejskie (jest tu najwięcej fundacji, OPP i organizacji ogólnopolskich). Oprócz tego w zakresie potencjału ekonomicznego badanego sektora widać związek z poziomem rozwoju gospodarczego danego obszaru (PKB per capita), chociaż zależność ta jest moderowana także przez działania administracji publicznej oraz fundusz UE itp. zagraniczne środki publiczne. W rezultacie sytuacja sektora w najbardziej niekorzystnych regionach nie jest drastycznie gorsza niż w innych. Mimo wskazanych zróżnicowań przestrzennych w zakresie potencjału ekonomicznego, struktura problemów odczuwanych przez organizacje z różnych regionów okazała się bardzo zbliżona.

Rozdział 8

Organizacje pożytku publicznego¹

8.1. Ogólna charakterystyka OPP

Szczególnym rodzajem organizacji pozarządowych są te, które posiadają status organizacji pożytku publicznego, w skrócie określane jako OPP. Status ten jest przyznawany od 1 stycznia 2004 roku przez sądy rejestrowe, na podstawie *ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* z dnia 24 kwietnia 2003 roku, na wniosek organizacji. Warunkiem koniecznym uzyskania tego statusu jest spełnienie wymogów określonych w ustawie, przede wszystkim prowadzenie działalności dla dobra publicznego i w sferze zadań określonych ustawą. W roku 2008 zapisany w ustawie katalog zadań publicznych obejmował:

- pomoc społeczną, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób;
- działalność charytatywną;
- podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
- działalność na rzecz mniejszości narodowych;
- ochronę i promocję zdrowia;
- działania na rzecz osób niepełnosprawnych;
- promocję zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy;
- upowszechnianie i ochronę praw kobiet oraz działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn;
- działalność wspomagającą rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości;
- działalność wspomagającą rozwój wspólnot i społeczności lokalnych;
- naukę, edukację, oświatę i wychowanie;
- krajoznawstwo oraz wypoczynek dzieci i młodzieży;
- kulturę, sztukę, ochronę dóbr kultury i tradycji;
- upowszechnianie kultury fizycznej i sportu;
- ekologię i ochronę zwierząt oraz ochronę dziedzictwa przyrodniczego;
- porządek i bezpieczeństwo publiczne oraz przeciwdziałanie patologiom społecznym;
- upowszechnianie wiedzy i umiejętności na rzecz obronności państwa;
- upowszechnianie i ochronę wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działania wspomagające rozwój demokracji;
- ratownictwo i ochronę ludności;

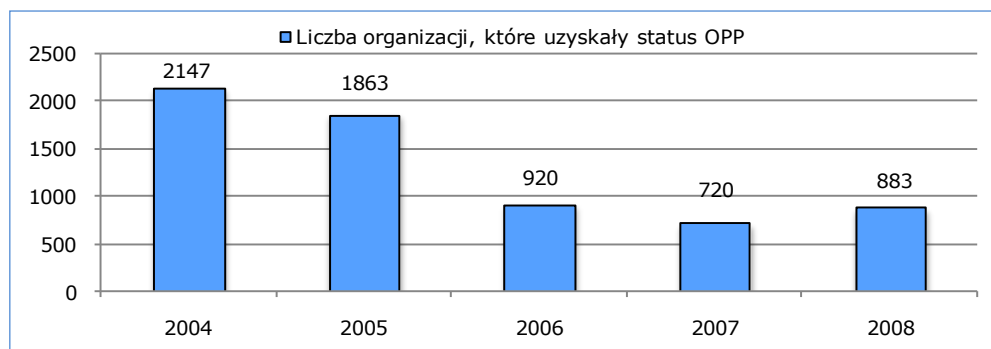
¹ **Autorki: Janina Kidawska, Beata Marek, Lidia Synowiec, Janina Żurek**, Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków

- pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą;
- upowszechnianie i ochronę praw konsumentów;
- działania na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami;
- promocję i organizację wolontariatu;
- działalność wspomagającą technicznie, szkoleniowo, informacyjnie lub finansowo organizacje pozarządowe oraz podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3, w zakresie wyżej wymienionym.

Uzyskanie statusu OPP, potwierdzonego wpisem do Krajowego Rejestru Sądowego wiąże się z określonymi przywilejami (np. zwolnienia z podatków, opłat skarbowych i sądowych, prawo do otrzymywania 1% podatku dochodowego), ale też z dodatkowymi obowiązkami, do których należy jawność i kontrola działania oraz szersza niż dla pozostałych organizacji sprawozdawczość. Organizacje OPP są zobowiązane do sporządzania rocznego sprawozdania finansowego do Krajowego Rejestru Sądowego, podobnie jak pozostałe organizacje i dodatkowo mają obowiązek podawania tych sprawozdań do publicznej wiadomości. Zalecany sposób upubliczniania sprawozdań organizacji OPP jest umieszczenie ich w bazie sprawozdań organizacji pożytku publicznego Departamentu Pożytku Publicznego Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (stan prawny na dzień 31 grudnia 2008 roku).

Według danych zawartych w KRS na koniec roku 2008 zarejestrowanych było 6497 organizacji OPP, przy czym najwięcej organizacji zostało zarejestrowanych w początkowym okresie funkcjonowania *ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, czyli w roku 2004 i 2005. W kolejnych latach można zaobserwować tendencję spadkową, której przełamanie nastąpiło dopiero w 2008 r.

Wykres 8.1. Liczba zarejestrowanych OPP w kolejnych latach

Oprac.: Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków na podstawie bazy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej²

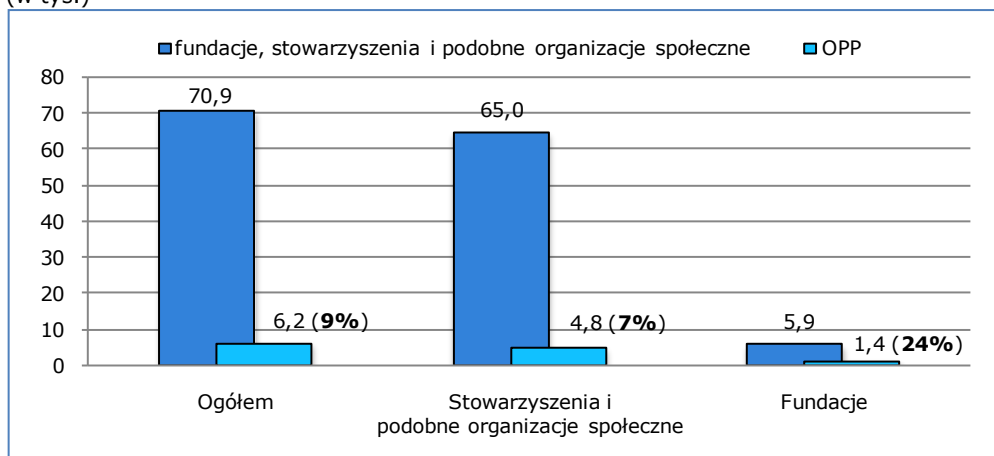
² <http://bopp.pozYTEK.gov.pl>

Na 70,9 tys. aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji, podlegających badaniu SOF-1, status OPP posiadało 6,2 tys. (9%) z badanych jednostek. Odsetek podmiotów posiadających status OPP wśród ogółu aktywnych stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji według ich form prawnych wyniósł odpowiednio:

- 24% ogółu fundacji,
- 7% wszystkich stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych.

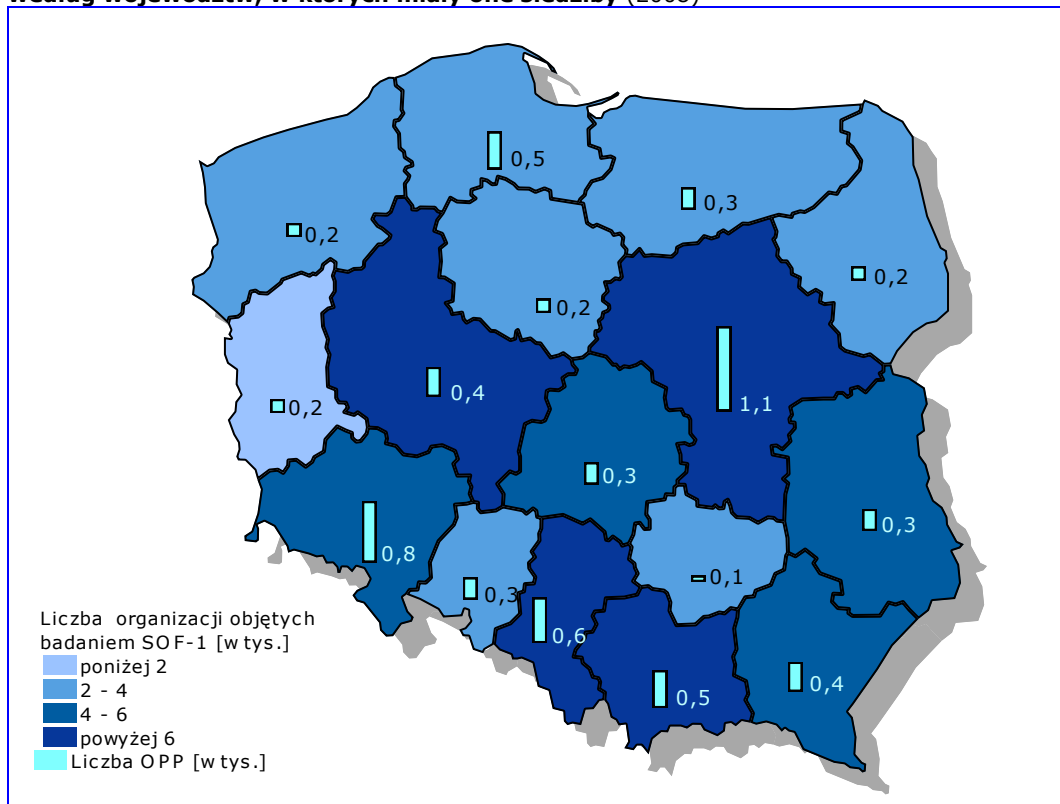
Zdecydowana większość spośród badanych organizacji posiadających status OPP, bo blisko osiem na dziesięć (77%), funkcjonowała w formie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, a co piąta z nich to fundacja (23%). Mimo to, udział fundacji wśród OPP był prawie trzykrotnie wyższy niż ich udział w całej zbiorowości objętej badaniem SOF-1 (odpowiednio 23% i 8%).

Wykres 8.2. OPP wśród stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji (w tys.)

Rozmieszczenie terytorialne organizacji posiadających status OPP różni się od rozmieszczenia terytorialnego ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji działających w Polsce. W przypadku wszystkich organizacji najczęściej z nich występowało w województwach: mazowieckim (10,2 tys.), wielkopolskim (6,6 tys.), małopolskim (6,6 tys.) i śląskim (6,3 tys.). Natomiast największa liczba organizacji posiadających status OPP działała w województwach mazowieckim (1,1 tys.) – w tym w samej Warszawie 0,7 tys., dolnośląskim (0,8 tys.), śląskim (0,6 tys.), małopolskim i pomorskim (po 0,5 tys.). Najmniejsza liczba organizacji ze statusem OPP miała swą siedzibę w województwach warmińsko-mazurskim (0,3 tys.), lubuskim (0,2 tys.), zachodniopomorskim (0,2 tys.) i świętokrzyskim (0,1 tys.). Zdecydowanie wyróżniało się województwo pomorskie, które zajmowało czwarte miejsce pod względem liczby jednostek ze statusem OPP, a dopiero dziesiąte, jeżeli chodzi o ogólną liczbę organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1.

Mapa 8.1. OPP wśród stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji według województw, w których miały one siedziby (2008)

Oprac.: na podstawie danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych GUS – Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków

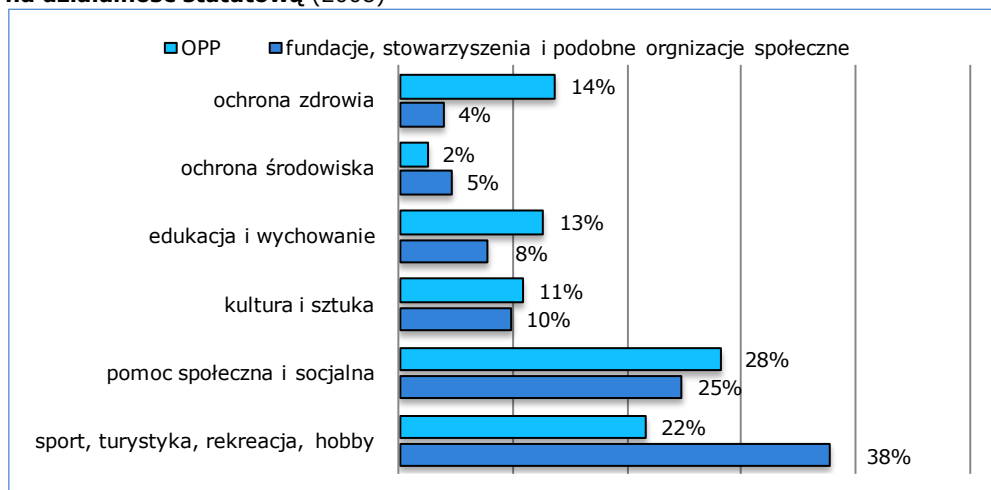
8.2. Rodzaje i dziedziny działania organizacji pożytku publicznego

Organizacje pozarządowe, w tym także te posiadające status OPP mogą prowadzić działalność statutową zarówno w formie wyłącznie nieodpłatnej, jak też w formie odpłatnej, a oprócz tego mogą też prowadzić działalność gospodarczą. Na uwagę zasługuje to, że OPP częściej niż ogół stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji prowadzą działalność odpłatną i gospodarczą. W 2008 r. 69% (4,3 tys.) jednostek posiadających status OPP prowadziło tylko działalność nieodpłatną, a 24% (1,5 tys.) – także odpłatną działalność statutową, podczas gdy wśród wszystkich badanych organizacji pozarządowych odsetki te wynosiły odpowiednio 79% i 16%. Ponadto 26% jednostek OPP (1,6 tys.) prowadziło dodatkowo działalność gospodarczą, zaś wśród badanych organizacji ogółem było to tylko 8% podmiotów.

Obszary działalności organizacji są bardzo różnorodne i obejmują między innymi pomoc społeczną, oświatę, kulturę, turystykę, rozwój gospodarczy, religię, ochronę praw człowieka, ekologię.

Wśród OPP zdecydowanie większy niż w całej badanej populacji był też odsetek organizacji działających w zakresie usług społecznych, obejmujących takie dziedziny działalności jak *pomoc społeczna i usługi socjalne, ochrona zdrowia, edukacja i wychowanie* (łącznie 54% wśród OPP i 36% w kategorii „organizacje ogółem”). Z kolei OPP były blisko dwukrotnie rzadziej obecne wśród organizacji, które wydatkowały większość swoich środków w dziedzinie *sportu, turystyki i rekreacji*. Jedynie w ramach *kultury i sztuki* był taki sam udział zarówno OPP, jak i całej zbiorowości stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji pod względem najważniejszej dziedziny wydatkowania środków na działalność statutową (10%).

Wykres 8.3. OPP wśród ogółu organizacji objętych badaniem SOF-1 według dziedziny, w której organizacja wydatkowała najwięcej środków przeznaczonych na działalność statutową (2008)

Natomiast, jeśli chodzi o formy, w jakich przejawiała się działalność statutowa organizacji, to zarówno wszystkie organizacje, jak i te, które posiadają status OPP podawały najczęściej:

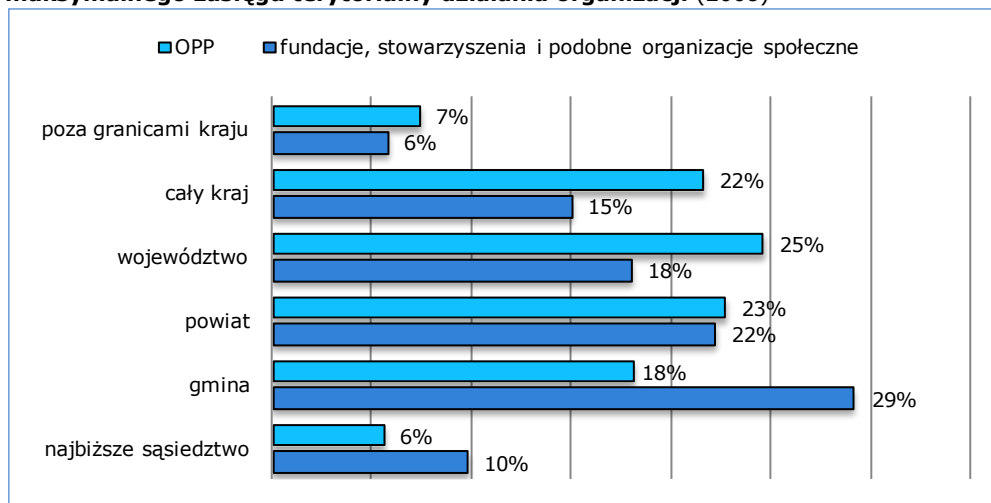
- świadczenie bezpłatnych usług (odpowiednio 80% i 77%),
- animowanie współpracy między organizacjami/instytucjami (17% i 21%),
- wspieranie i reprezentowanie na forum publicznym interesów członków organizacji oraz jej podopiecznych, a także innych grup ludzi, środowisk, organizacji, instytucji, firm (16% i 20%).

8.3. Zasięg działania i współpraca z administracją publiczną

Wśród objętych badaniem SOF-1 organizacji pozarządowych najwięcej jednostek ukierunkowanych było na działalność lokalną (w najbliższym sąsiedztwie, gminie i powiecie działało ich aż 61%), natomiast jednostki ze statusem OPP w większości (53%)

prowadziły działalność na poziomie województwa, kraju lub wykraczającą poza granice kraju.

Wykres 8.4. OPP wśród ogółu organizacji objętych badaniem SOF-1 według maksymalnego zasięgu terytorialny działania organizacji (2008)

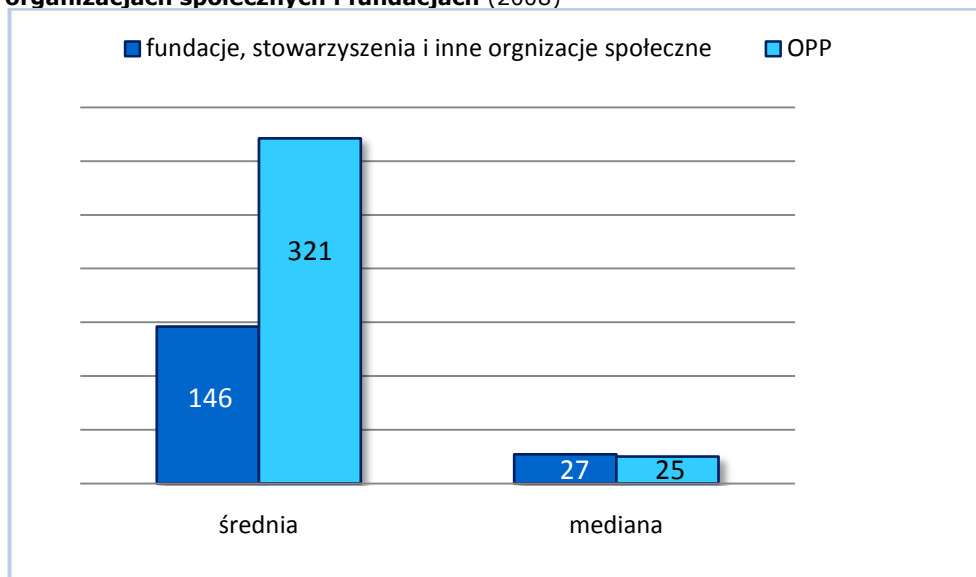
Na pytanie o współpracę z administracją publiczną OPP odpowiedziały w sposób bardzo zbliżony do przeciętnej dla całego badanego sektora. Pozytywnej odpowiedzi udzieliło 8 na 10 wszystkich badanych jednostek, niezależnie od posiadania statusu OPP. Co druga organizacja współpracowała z administracją publiczną systematycznie, a co trzecia okazjonalnie.

Zaledwie 18% jednostek OPP (19% ogółu badanych organizacji) odpowiedziało, iż nie współpracowało z administracją publiczną. Współpraca na poziomie gminy przejawiała się m.in. w konsultowaniu aktów normatywnych. Dotyczyło to 21% organizacji OPP, które przeciętnie uczestniczyły w trzech konsultacjach.

8.4. Potencjał społeczny OPP

Działalność stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji w znacznym stopniu opiera się na członkach oraz na ich nieodpłatnej pracy oraz na pracy społecznej wolontariuszy niebędących członkami organizacji.

Udział organizacji, które nie posiadają członków jest trzykrotnie większy wśród OPP niż wśród całej zbiorowości organizacji objętych badaniem SOF-1, a mimo to średnia liczba członków przypadająca na jedną OPP jest dwa razy większa niż w całej zbiorowości. Jednak w połowie OPP jak i w połowie całej zbiorowości badanych organizacjach liczba członków nie przekroczyła 27 osób.

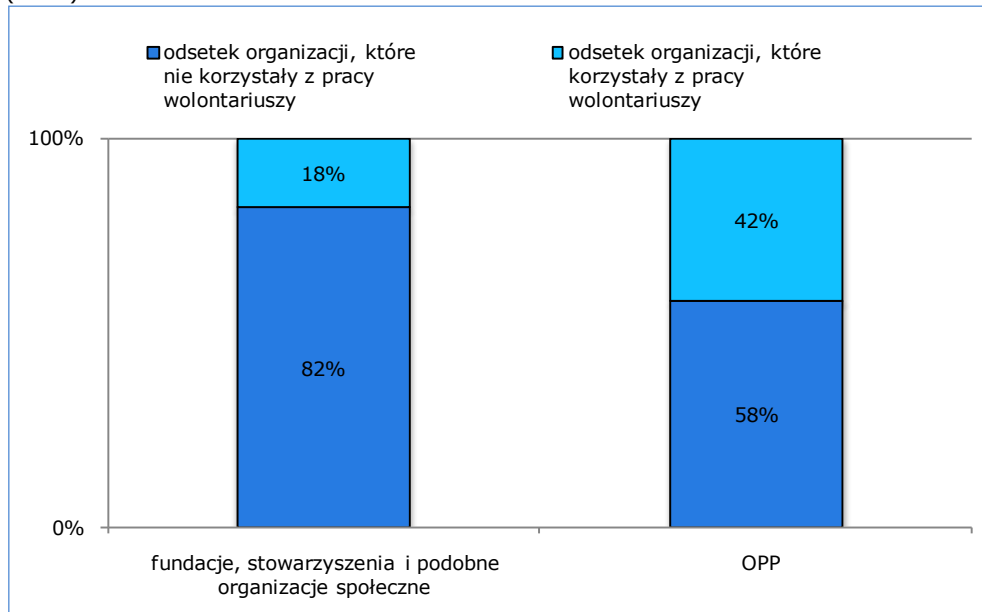
Wykres 8.5. Baza członkowska OPP na tle ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach (2008)

Część członków organizacji wspiera je świadcząc w ich ramach bezpłatną pracę. W 2008 r. 82% organizacji OPP wykazało w sprawozdaniu SOF-1, że korzysta z pracy społecznej swoich członków (ogół 76%). W ramach OPP w 2008 roku średnio 28 członków pracowało społecznie, natomiast w całej zbiorowości stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji liczba członków pracujących społecznie w ciągu roku wynosiła jedynie 19 osób. Średnio w miesiącu w organizacjach, które wykazały osoby pracujące społecznie wszyscy członkowie pracowali społecznie przeciętnie po 85 godzin, natomiast w OPP czas ten był dwa razy wyższy i wyniósł 142 godziny.

Niezależnie od tego, czy dana organizacja korzystała z pracy społecznej członków, mogła też korzystać z pracy społecznej wolontariuszy, niebędących członkami organizacji. W 2008 r. 18% stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji korzystało z pracy wolontariuszy, niebędących ich członkami. OPP ponad dwukrotnie częściej niż ogół organizacji wykorzystywało pracę społeczną osób w nich niezrzeszonych – 42% z nich wykazało, że pracowali na ich rzecz wolontariusze, niebędący członkami. Średnia liczba wolontariuszy nieprzynależących do organizacji, którzy pracowali na rzecz OPP w 2008 roku wyniosła 136 osób, zaś dla ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji jedynie 41. Można też zauważyć, że w OPP, które stanowią 20% ogółu organizacji korzystających z pracy wolontariuszy nienależących do organizacji, pracowało aż 68% ogólnej liczby tych wolontariuszy.

Z analizy uzyskanych danych wynika również, że wolontariatem nieczłonkowskim zajmowało się więcej kobiet niż mężczyzn - procentowy udział wolontariuszek, tak we wszystkich badanych organizacjach, jak i w OPP, był na porównywalnym poziomie i wynosił około 60%.

Wykres 8.6. Odsetek organizacji, które korzystały z pracy wolontariuszy niebędących ich członkami: OPP na tle ogółu organizacji objętych badaniem SOF-1 (2008)

8.5. Potencjał ekonomiczny OPP

Oprócz społecznej pracy swoich członków i wolontariuszy, niebędących członkami organizacje w dużej mierze korzystały z pracy osób zatrudnionych w ramach umowy-zlecenia, umowy o dzieło, a stosunkowo rzadko - z pracy zatrudnionych na podstawie stosunku pracy.

Tabela 8.1. Charakterystyka zatrudnienia na podstawie stosunku pracy oraz umów cywilno-prawnych: OPP na tle organizacji pozarządowych badanych w SOF-1 (2008)

Wyszczególnienie:	Liczba organizacji	Zatrudnieni na podstawie stosunku pracy	w tym kobiety	Zatrudnieni w ramach umowy-zlecenia, umowy o dzieło	w tym kobiety
stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje (w tys.)	70,9	70,8	47,4	364,4	141,3
OPP (w tys.)	6,2	24,6	18,4	92,1	36,7
% OPP spośród stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji	9	35	39	25	26

Większość organizacji dysponowała niewielkim potencjałem ekonomicznym, więc zatrudnienie etatowe było ograniczane do niezbędnego minimum. Należy przy tym zauważyć, że w organizacjach posiadających status OPP stanowiących 9% ogółu badanych organizacji, zatrudnienie znalazło aż 35% wszystkich zatrudnionych w organizacjach objętych badaniem SOF-1 na podstawie stosunku pracy i 25% zatrudnionych w ramach umów cywilno-prawnych.

Analizując przychody i koszty badanych organizacji można stwierdzić, że potencjał finansowy przeciętnej jednostki posiadających status OPP był wyższy niż średnie wskaźniki dla całej zbiorowości stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji. Podczas gdy 80% ogółu badanych organizacji przyznało, że uzyskało przychody ze swojej działalności, wśród OPP takich organizacji było 96%.

Organizacje czerpały przychody zarówno ze źródeł publicznych, jak i niepublicznych. Aż dziewięć na dziesięć jednostek mających status OPP potwierdziło, że uzyskało przychody ze źródeł niepublicznych i prawie tyle samo (86%) ze źródeł publicznych. Wskazuje to na dużą różnorodność źródeł finansowania wykorzystywanych przez OPP. Dla porównania warto przypomnieć, że analogiczne odsetki dla ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji były o wiele niższe i wynosiły odpowiednio 48% i 68%.

Wyższe średnie przychody uzyskiwane przez organizacje posiadające status OPP tylko częściowo pochodziły z 1% podatku dochodowego od osób fizycznych, środki z 1% stanowiły 8% ogółu ich przychodów, podczas gdy różnica w średnich przychodach między OPP, a ogółem objętych badaniem SOF-1 organizacji była o wiele wyższa. Średni roczny przychód OPP wyniósł 578 tys. złotych, podczas gdy średni przychód dla ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji wyniósł 187 tys. zł.

Największa część zsumowanych przychodów wszystkich OPP pochodziła od administracji rządowej (19%) i samorządowej (16%), przy czym ze źródeł tych korzystało odpowiednio co trzecia i co druga jednostka ze statusem OPP. Kolejnym ważnym źródłem przychodów były środki pozyskane z niepublicznych źródeł krajowych (16%), czyli od osób fizycznych, podmiotów gospodarczych i innych organizacji non-profit. Siedem na dziesięć organizacji OPP wykazało ten rodzaj przychodów.

Wśród źródeł niepublicznych istotnym źródłem przychodów była dla OPP odpłatna działalność statutowa oraz działalność gospodarcza. Co czwarta organizacja OPP uzyskała przychody z odpłatnej działalności statutowej, a co dziesiąta z działalności gospodarczej. Udział tych źródeł w ogólnym budżecie OPP wynosił odpowiednio 10% i 12%. Nieco większy był udział środków pozyskiwanych (na ogół w formie darowizny) z niepublicznych źródeł krajowych (16%), z których korzystało 67% OPP.

Inaczej przedstawia się to w przypadku ogółu badanych organizacji. Wśród nich środki z niepublicznych źródeł krajowych pozyskało tylko 33% stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji, dały im one 9% ogółu przychodów.

Natomiast, chociaż w przypadku ogółu badanych organizacji środki z odpłatnej działalności statutowej uzyskała co siódma organizacja (15%), a z działalności gospodarczej - tylko co czternasta (7%), to udział przychodów z tych działalności był wyższy niż w OPP i wynosił odpowiednio 15% i 19%.

Tabela 8.2. Źródła przychodów stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji oraz OPP (2008)

Źródła przychodów	% organizacji, które wykazały dany rodzaj przychodów		Udział poszczególnych rodzajów przychodów w przychodach ogółem (w %)	
	OGÓŁEM	w tym OPP	OGÓŁEM	w tym OPP
OGÓŁEM	80	96	100	100
OGÓŁEM ZE ŹRÓDEŁ PUBLICZNYCH	48	86	38	48
1% podatku dochodowego od osób fizycznych przekazany przez podatników za rok 2007	6	75	2	8
środki z publicznych źródeł zagranicznych	6	9	8	5
środki ze źródeł krajowej administracji rządowej	15	29	15	19
środki ze źródeł administracji samorządowej	35	49	13	16
OGÓŁEM ZE ŹRÓDEŁ NIEPUBLICZNYCH	68	91	62	52
składki członkowskie	50	58	4	1
środki pozyskane z niepublicznych źródeł krajowych	33	67	10	16
z działalności gospodarczej	7	10	19	13
z odpłatnej działalności statutowej	15	24	15	10

Organizacje posiadające status OPP miały wyższe przychody od pozostałych badanych organizacji, ale też koszty ich działalności były wyższe. Koszty wykazało 95% OPP i wyniosły one przeciętnie 533 tys. zł, czyli ponad dwa razy więcej niż przeciętna dla ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji (221 tys. zł).

Tabela 8.3. Koszty działalności OPP na tle kosztów ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji (2008)

Wyszczególnienie:	Stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje	OPP
organizacje, które wykazały koszty (w %)	78	95
średnie koszty dla organizacji, które wykazały koszty w tys. złotych	221,2	533,3
mediana	18	76,6

Porównując kondycję finansową zbiorowości jednostek ze statusem OPP z pozostałymi stowarzyszeniami, podobnymi organizacjami społecznymi i fundacjami można stwierdzić, że w przypadku OPP była ona lepsza. Jednak trzeba nadmienić, że zarówno zbiorowość OPP jak i cały sektor objęty badaniem SOF-1 jest niejednorodny i obok organizacji o bardzo dużym potencjale finansowym funkcjonowała duża liczba słabszych.

8.6. Beneficjenci i formy usług świadczonych przez OPP

Blisko 16% ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji zajmowało się dostarczaniem dóbr oraz usług instytucjom i firmom, a 41% prowadziło swoje działania na rzecz osób indywidualnych, udzielając im wsparcia lub dostarczając odpłatnie lub nieodpłatnie dobra i usługi, organizując czas wolny i wypoczynek oraz szkolenia i poradnictwo specjalistyczne, czy też zapewniając schronienie i nocleg, leczenie oraz rehabilitację. Wśród OPP odsetek tych działań był wyższy – 28% organizacji kierowało swe działania do instytucji i firm, a 63% - do osób indywidualnych.

Wśród organizacji, które świadczyły usługi bezpośrednio na rzecz osób, OPP częściej adresowały swoją działalność do grup słabszych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Osoby ubogie, bezrobotne, bezdomne mogły liczyć na pomoc żywieniową, materialną czy finansową, którą zajmowała się, co piąta organizacja OPP, (co dziesiąta z ogółu organizacji). Pozostałe formy działań organizacji, to interwencja kryzysowa (np. telefon zaufania), czy też zapewnienie schronienia, noclegu, pobytu osobom z problemami i w trudnej sytuacji życiowej. Tutaj również odsetek liczby organizacji OPP prowadzących te działania dwu-, trzykrotnie przewyższa analogiczny odsetek liczby ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji.

Tabela 8.4. Organizacje, które wykazały beneficjentów według ich rodzaju - OPP na tle organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 (2008)

Beneficjenci:	Stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje (w%)	OPP (w %)
niepełnosprawni	19	42
osoby starsze i niesamodzielne, osoby przewlekle lub nieuleczalnie chore	11	20
bezdomni	3	7
ofiary przemocy	3	7
bezrobotni	7	11
ubodzy	9	16
wychodzący z uzależnienia i ich rodziny	6	9
dzieci i młodzież	69	61
w tym ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym	15	22
osoby samotnie wychowujące dzieci	7	12

Działania organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 skierowane były najczęściej do dzieci i młodzieży, na przykład w formie *organizowania czasu wolnego i wypoczynku*. Ten rodzaj działań skierowanych do wszystkich grup beneficjentów nie wymaga korzystania z poważniejszych zasobów i infrastruktury. Jedynie w tym rodzaju

usług OPP mają niższy udział (60%) niż ogół stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji (73%). Usługi świadczone przez OPP były w porównaniu z ogółem stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji znacznie częściej usługami specjalistycznymi, wymagającymi fachowego personelu i odpowiedniej infrastruktury, w tym także lokalu. Była to między innymi praca terapeutyczna w świetlicach i warsztatach terapii zajęciowej, którą prowadziło ok. 30% organizacji OPP i ok. 12% ogółu organizacji.

8.7. Przywileje organizacji posiadających status OPP

Posiadanie statusu OPP wiąże się z możliwością korzystania z określonych w ustawie przywilejów, do których należą:

- prawo do zwolnienia od podatku dochodowego od osób prawnych, podatku od nieruchomości, opłat od czynności cywilnoprawnych, opłat skarbowych i sądowych w odniesieniu do prowadzonej działalności pożytku publicznego,
- możliwość nabywania na szczególnych warunkach prawa użytkowania nieruchomości,
- prawo do korzystania z pracy osób skierowanych do odbycia służby zastępczej,
- nieodpłatna informacja o prowadzonej działalności w mediach publicznych,
- prawo do otrzymywania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych.

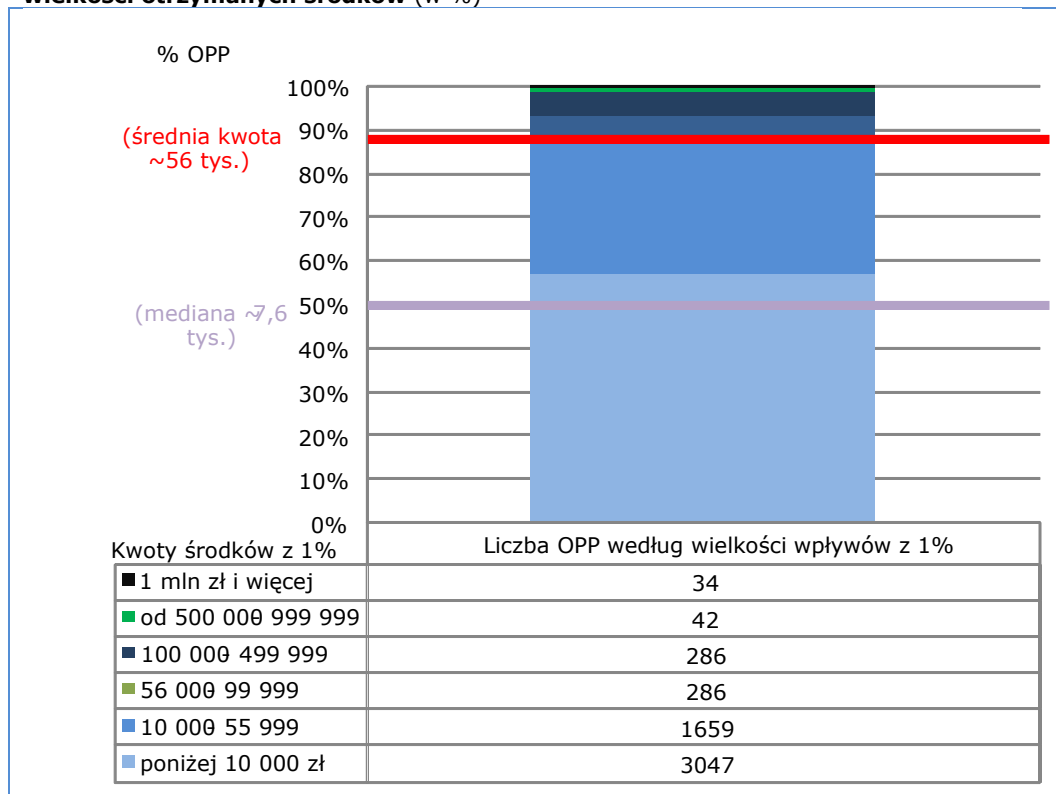
W 2008 r. organizacje posiadające status OPP najczęściej korzystały ze zwolnień od podatku dochodowego od osób prawnych (34%) oraz od opłat sądowych i skarbowych (24%). Nieco rzadziej były wykorzystywane zwolnienia od podatku od nieruchomości (12%) i od czynności cywilnoprawnych (5%). Co czwarta organizacja pożytku publicznego nie skorzystała ze zwolnień.

Najpopularniejszym rodzajem korzyści, jakie organizacje mogły mieć z posiadania statusu OPP było uzyskiwanie środków z odpisu 1% podatku dochodowego od osób fizycznych. Wykaz podmiotów uprawnionych do otrzymywania 1% jest corocznie publikowany przez Ministra Pracy i Polityki Społecznej. W 2008 r. wykaz ten obejmował 5,6 tys. organizacji, natomiast według danych opublikowanych na stronie internetowej Ministerstwa Finansów podatnicy obdarowali 5,3 tys. organizacji (95%) łącznie na kwotę 298,3 mln złotych. Przychód z 1% wykazany w badaniu SOF-1 przez stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje posiadające status OPP stanowił 8% ogółu ich przychodów i 2% przychodów podanych przez wszystkie badane organizacje.

Jak wynika z danych opublikowanych przez Ministerstwo Finansów, najwyższa kwota otrzymana przez OPP w 2008 roku z tytułu 1% wynosiła ponad 33 mln zł, a najmniejsza 3,2 zł. Należy zwrócić uwagę, że w ramach organizacji pozyskujących środki z 1% podatku można zauważyć spore rozwarstwienie. Średnia kwota przypadająca na jedną organizację wynosiła blisko 56 tys. zł. Kwotę poniżej średniej otrzymało blisko 88% OPP, zaś połowa jednostek otrzymała kwotę nie większą niż 7,6 tys. zł. Przychody z 1% podatku w większości organizacji nie przekroczyły jednak kwoty 10 tys. zł, w tym ok. 90 podmiotów musiało się zadowolić odpisami nie większymi niż 100 zł. W tym

kontekście szczególnego znaczenia nabiera niewielka liczba najbardziej znanych organizacji OPP (ok. 34), które otrzymały kwoty z przedziału 1 mln zł – 34 mln zł.

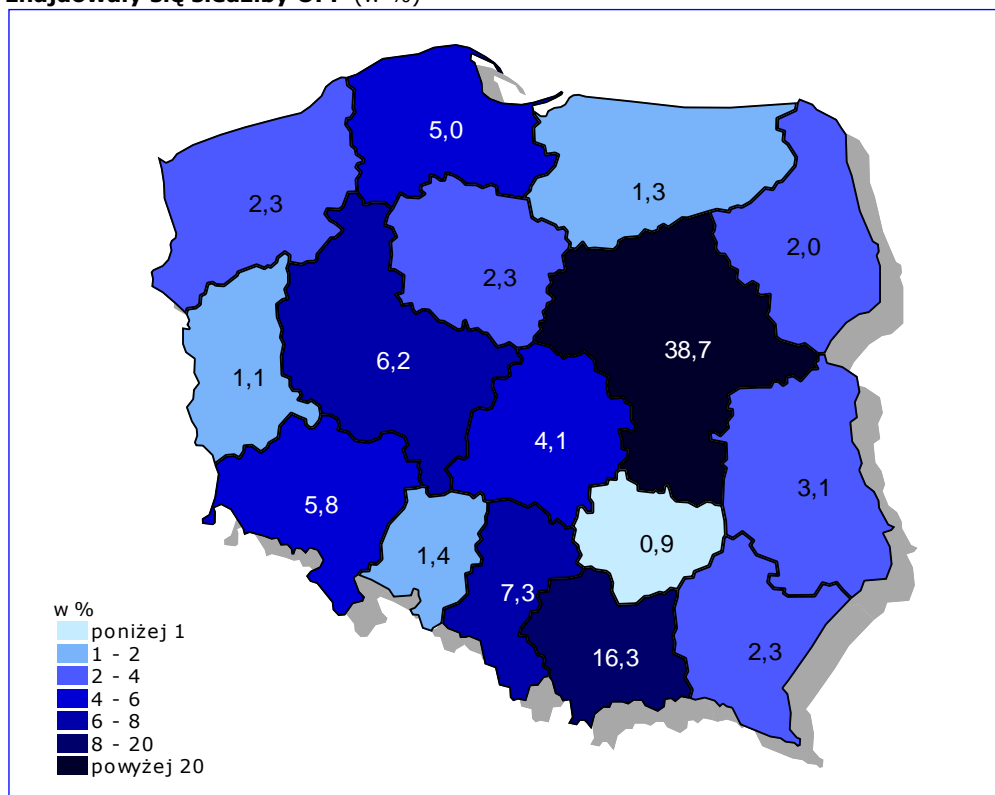
Wykres 8.7. OPP, które pozyskały środki z odpisu 1% podatku w 2008 r. według wielkości otrzymanych środków (w %)

Oprac.: na podstawie danych Ministerstwa Finansów – Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków

Na uwagę zasługuje fakt, że w grupie organizacji otrzymujących najwięcej środków z 1% występowała przewaga fundacji nad stowarzyszeniami. Przyczyną tej sytuacji może być, między innymi wielkość kapitału fundacyjnego, w który są wyposażone fundacje, co powoduje możliwość prowadzenia kampanii reklamowej w celu pozyskania środków z 1% podatku. Można również postawić hipotezę, że w fundacjach sprawniej i efektywniej zarządza się kapitałem, niż w stowarzyszeniach, które opierają działalność na członkach i są mniej stabilne ze względu na demokratyczne mechanizmy zarządzania. Fundacje już ze swej konstrukcji prawnej są bardziej predestynowane do bycia przedsiębiorstwami społecznymi i obracania dużymi kwotami środków finansowych.

Mapa 8.2. Rozkład przychodów z 1% w 2008 r. według województw, w których znajdowały się siedziby OPP (w %)

Oprac.: na podstawie danych Ministerstwa Finansów – Ośrodek Badania Gospodarki Społecznej US Kraków

Największe wsparcie, bo około 40% ogólnej kwoty przekazanego odpisu od podatku dochodowego (1% z PIT), otrzymały organizacje mające swą siedzibę w województwie mazowieckim. Tam, bowiem znajdują się organizacje znane w kraju i za granicą, między innymi Fundacja Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy (11 pozycja na liście obdarowanych) i Fundacja Dzieciom „Zdążyć z pomocą” - organizacja, która otrzymała najwyższą kwotę. Na kolejnym miejscu znajdowały się organizacje z województwa małopolskiego, na terenie którego mają swą siedzibę dwie kolejne organizacje z największymi wpływami z 1%, w tym Fundacja Anny Dymnej „Mimo wszystko”. Końcowe miejsca przypadły organizacjom z województw lubuskiego i świętokrzyskiego, które otrzymały po ok. 1% ogólnej kwoty. W województwach tych ma siedzibę najmniejsza liczba uprawnionych organizacji i nie ma tam znanych organizacji o zasięgu ogólnopolskim, których nazwy przyciągałyby dużą ilość podatników korzystających z możliwości przekazania odpisu 1% w ramach PIT-u.

Zainteresowanie podatników wspieraniem organizacji pożytku publicznego w zakresie przekazywania im 1% podatku dochodowego corocznie wzrasta. Według danych Ministerstwa Finansów w 2004 r., w którym po raz pierwszy pozwolono

podatnikom decydować, komu chcą przekazać swój 1% podatku, z możliwości tej skorzystało niewiele, bo zaledwie 80 tys. osób, ofiarowując kwotę około 10,4 mln zł. Związane to było między innymi ze sposobem przekazywania środków – podatnik sam musiał dokonywać wpłaty na konto wybranej organizacji, co było uciążliwe i zniechęcało wiele osób. Po uproszczeniu w 2007 r. zasad przekazywania środków liczba tych osób z roku na rok wzrasta. Poszerzono grupę podatników, którzy mogą wspierać OPP 1% podatku dochodowego, a większość związanych z tym obowiązków została przerzucona na urzędy skarbowe. W rocznym zeznaniu PIT podatnik wskazuje tylko organizację pożytku publicznego, którą chce wesprzeć. Oprócz zmian zasad przekazywania podatku na poprawę wyników wpłynęły z pewnością kampanie medialne propagujące ideę 1%.

8.8. Bariery rozwoju OPP

Badane organizacje pozarządowe, w tym również te ze statusem OPP, w swojej pracy na rzecz realizacji celów społecznych, borykają się z wieloma problemami, które utrudniają w znacznym stopniu ich działania. Za najważniejszą barierę organizacje uznały *trudności w pozyskiwaniu środków finansowych* na swoje działania. Problem ten sygnalizowało siedem na dziesięć spośród wszystkich jednostek objętych badaniem SOF-1, w tym także tych, które posiadały status OPP.

Prawie, co druga organizacja jako, bardzo dużą trudność wskazywała *problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych*. Także, aż co trzecia organizacja wskazywała na *problemy w kontaktach z administracją publiczną*, wynikające między innymi z biurokracji, niewiedzy urzędników, braku zaufania lub braku zrozumienia dla specyfiki działań organizacji pozarządowych ze strony administracji. Co ósma OPP, a co siódma wśród wszystkich organizacji przyznawała się do *problemów pojawiających się wewnątrz organizacji*, do których zaliczała konflikty wśród członków, czy też „wypalanie” się liderów.

Problemem wielu organizacji były również warunki lokalowe. Wprawdzie 85% OPP (a 77% ogółu stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji) dysponowało lokalem, jednak tylko 7% organizacji ze statusem OPP (a 9% wszystkich sprawozdawców SOF-1) posiadało lokal na własność. Połowa z obu rodzajów organizacji korzystała z lokalu nieodpłatnie, a co trzecia OPP i co szósta ze wszystkich organizacji korzystała z lokalu na zasadzie najmu.

Zarówno OPP jak i ogół stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji w zdecydowanej większości konserwatywnie zapatrywały się na możliwości poprawy sytuacji finansowej i zatrudnieniowej w perspektywie jednego roku (w zakresie finansów brak zmian prognozowało 64% OPP i 69% ogółu badanych jednostek, a w zakresie zatrudnienia odpowiednio 84% i 89%). Wśród ogółu sprawozdawców, którzy spodziewali się jakichś zmian, opinie pesymistyczne równoważyły optymistyczne (zatrudnienie), albo nawet przeważały (finanse). Natomiast wśród OPP widoczna była przewaga opinii optymistycznych nad pesymistycznymi. W zakresie finansów poprawę prognozowało 21% a pogorszenie - 16% jednostek, zaś w zakresie zatrudnienia poprawę przewidywało 10% a pogorszenie - 6%.

Rozdział 9

Organizacje, wspólnoty i instytucje społeczne Kościoła katolickiego - potencjał i specyfika kościelnego trzeciego sektora w Polsce¹

Badania nad organizacjami wolontarystycznymi, pozarządowymi, charytatywnymi i innymi, nazywanymi łącznie organizacjami *non-profit* i zaliczanymi do tzw. *trzeciego sektora* – obejmującego umownie aktywność pomiędzy sektorem publicznym (rządowym, *piernuszym*) oraz prywatnym (rynkowym, *drugim*), – rozwijają się wraz z rosnącym udziałem roli takich podmiotów w procesach ekonomicznych, społecznych i politycznych. I to na wszystkich poziomach organizacji życia społecznego, od lokalnego po ogólno-krajowy, podlegając przy tym procesom globalizacji w aspekcie ich funkcjonowania, z jednej strony, jak też procesom specjalizacji w aspekcie badań nad nimi, z drugiej. Istotnym elementem badań nad sektorem trzecim, rzutującym na odmienność stosowanych podejść, tak w zakresie zbierania jak i analizowania danych, jest jego *segmentacja* w sensie organizacyjno-prawnym i instytucjonalnym². Z jednej strony są to jednostki posiadające określony status prawny i stopień formalizacji (których przykładem są jednostki posiadające REGON w bazie jednostek statystycznych GUS), z drugiej zaś jednostki nieformalne, o luźnej formule organizacyjnej, operujące z reguły w lokalnej przestrzeni społecznej (w tym, typu *grassroots*). Badania nad organizacjami, wspólnotami i instytucjami wyznaniowymi (*Faith-Based-Organizations* (FBOs)) stanowią szczególnie przedmiot zainteresowania nauk społecznych, na czele z socjologią (i to od jej zarania). Zainteresowanie to dotyczy głównie generowania przez FBOs kapitału społecznego, uważanego za ważny czynnik rozwoju i dobrostanu społeczności lokalnych - co też odzwierciedla się w inicjatywach niektórych rządów łączących inspirowany religią kapitał społeczny i rozwój lokalny w sposób instytucjonalny (jak np. we wprowadzonym przez administrację G.W. Busha programie FBOCI³). I mimo, iż wg wstępnych ustaleń dotyczących katolicyzmu poczynionych przez R. Putnama na przykładzie Włoch, pozostaje on czasami w negatywnej korelacji z będącym przejawem

¹**Autorzy: Włodzimierz Okrasa** (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Główny Urząd Statystyczny), **Jan Herbst** (Uniwersytet Warszawski i Stowarzyszenie Klon/Jawor), **ks. Witold Zdaniewicz** (Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC w Warszawie).

² Okrasa W., *Sektor trzeci jako przedmiot badań statystyki publicznej: Wybrane problemy*, w: *Statystyka Społeczna – dokonania, szanse, perspektywy*, Biblioteka Wiadomości Statystycznych GUS, Tom 57, Warszawa 2008; str. 124-138

³*Faith-Based Organizations and Community Initiatives. Program wraz z ustanowieniem w Białym Domu Biura Koordynatora d/s. sponsorowanie ze środków federalnych działań organizacji religijnych w zakresie rozwoju/rewitalizacji społeczności lokalnych.*

kapitału społecznego „uczestnictwem obywatelskim”⁴, bądź ustępuje pod tym względem innym kościołom, np. protestantyzmowi w USA⁵, to bezspornym pozostaje fakt, iż *katolicyzm jest bardziej znaczącym predyktorem zaangażowania obywatelskiego niż sekularyzm*⁶.

Ponieważ ten rodzaj zaangażowania znajduje wyraz przede wszystkim w niezinstytucjonalizowanych formach działalności grup w ramach społeczności lokalnych – wśród których grupy wyznaniowe (związane z Kościołem katolickim) stanowią ważną kategorię – dalsze pomijanie ich w badaniach nad trzecim sektorem oznaczałoby negowanie istoty całego sektora wolontarystycznego⁷. Na przykład, około 61% spośród zaangażowanych w działalność filantropijną lub wolontariat podejmuje takie działania ze względu na swoje moralne i religijne lub polityczne przekonania (Baczko, Ogrodzka 2008). Warty uwagi jest też fakt, iż placówki kościelne stanowiły znaczną część potencjału polskiego sektora non-profit już w latach 1997/1998; przykładowo, 47% udziału w zatrudnieniu etatowym sektora non-profit miały jednostki kościelne działające w dziedzinie *pomoc społeczna, humanitarna i usługi socjalne* oraz 19% w dziedzinie *kultura i sztuka*, 15% w edukacji⁸.

Objęcie tej części trzeciego sektora badaniami, choćby na niewielką skalę, wraz z pionierską próbą oszacowania zakresu i znaczenia działalności podejmowanej przez instytucje i grupy powstałe i funkcjonujące w powiązaniu z Kościołem katolickim, w skali ogólnokrajowej, można zatem uznać za przedsięwzięcie o doniosłym znaczeniu.

9.1. Metodologia badania i jakość danych

Zrealizowane w 2009 roku przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego (ISKK SAC) i Główny Urząd Statystyczny badanie jednostek kościelnego trzeciego sektora (KTS) obejmowało zarówno jednostki zinstytucjonalizowane (posiadające własny identyfikator statystyczny REGON, działające na podstawie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej) jak i niezarejestrowane w systemie statystyki publicznej jednostki przyparafialne (nazywane też dalej wspólnotami parafialnymi). Celem badania było sporządzenie obiektywnego opisu aktywności podejmowanej przez obie grupy jednostek, rozmiaru tejże aktywności, jej charakteru,

⁴ Putnam R., *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, NJ 1993, s. 107

⁵ Verba S., Schlozman K. L., Brady H., *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Cambridge 1995

⁶ Tamże, s. 246

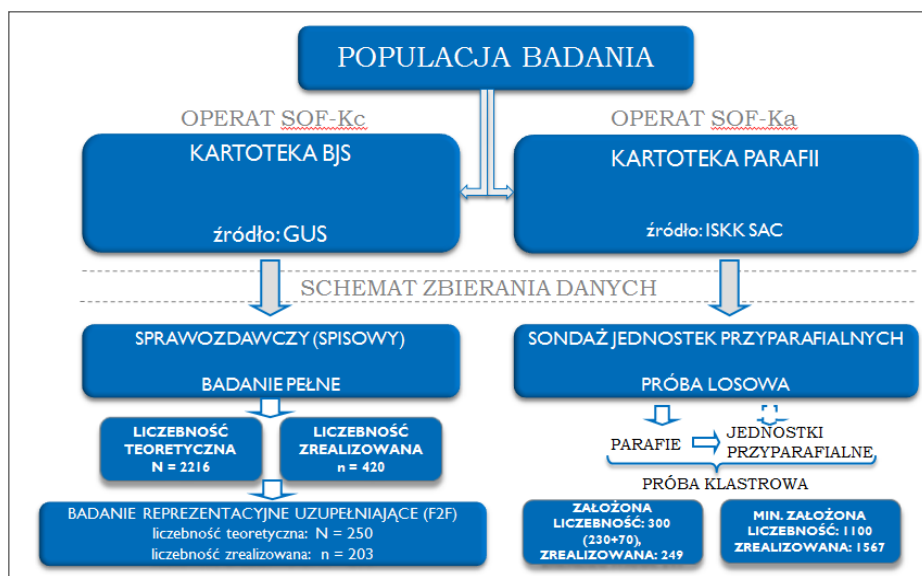
⁷ Fakt, iż religijnie motywowana aktywność będąca przejawem kapitału społecznego jest dalece powyżej poziomu generowanego przez wszelkie inne źródła, jest powszechnie akceptowany w literaturze (np. według Putnama ... *nearly half of all associational memberships in America are church related, half of all personal philanthropy is religious in character, and half of all volunteering occurs in a religious context* (Putnam 2000, s.66).

⁸ Leś E., Natęcz S., *Sektor non-profit. Nowe dane i nowe spojrzenie na społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2001, s.12

oraz oszacowanie zasobów, jakimi dysponują te jednostki dla realizacji swoich zadań - tak materialnych, jak i ludzkich (członkowie, praca społeczna, wolontariusze).

Tak określony cel badania zdeterminował zarazem podmiotowy i przedmiotowy zakres badania, zaczynając od definicji populacji badania, poprzez konstrukcję prób, aż po narzędzia badania. W istocie były to dwa odrębne, choć realizowane jednocześnie badania: pierwsze - dedykowane niezarejestrowanym formalnie inicjatywom i wspólnotom parafialnym, oparte na reprezentatywnej próbie parafii, realizowane przez ankietatorów za pomocą formularza SOF-Ka oraz drugie – poświęcone jednostkom instytucjonalnym, realizowane w założeniu jako badanie pełne, przy wykorzystaniu różnych metod CAWI (*Computer Assisted Web-Interviewing*) - CATI (*Computer Assisted Telephone Interviewing*) – wywiad bezpośredni (*face-to-face*), za pomocą formularza SOF-Kc. Oba wyżej wymienione kwestionariusze były wzorowane na formularzu SOF-1, za pomocą którego Departament Badań Społecznych GUS oraz Urząd Statystyczny w Krakowie realizował w tym samym czasie badanie fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych.

Wykres 9.1 Struktura podmiotowo-operacyjna badania społecznych jednostek Kościoła katolickiego

Kluczową kwestią w projektowaniu ww. badań było ustalenie kryteriów identyfikacji określonych wyżej populacji celowych. Schemat badania tych zbiorowości przedstawiono na wykresie 9.1.⁹

⁹ Przyjęta w badaniu definicja kościelnego trzeciego sektora (KTS): (1) [badane za pomocą SOF-Kc] jednostki „instytucjonalne” zdefiniowano jako zarejestrowane w rejestrze REGON jednostki Kościoła katolickiego (oprócz jednostek związanych ze strukturą, w tym parafii lub administracją)

9.1.1. Badanie jednostek przyparafialnych (na formularzu SOF-Ka)

Ze względu na brak efektywnego operatu losowania wspólnot parafialnych (badanie SOF-Ka), zastosowano dwustopniowy dobór próby, w którym jednostki pierwszego stopnia stanowiły parafie, zaś jednostkami drugiego stopnia (docelowymi jednostkami obserwacji) były wspólnoty parafialne. Wylosowane w pierwszym kroku parafie traktowano jako klaster jednostek drugiego stopnia (*cluster sampling*), obejmując badaniem wszystkie znajdujące się na jej terytorium (zidentyfikowane przez ankieterów z pomocą lokalnych informatorów – współpracowników ISKK SAC) jednostki spełniające definicję jednostki przyparafialnej. Próba 300 parafii (spośród ponad 10 tys.) została wylosowana metodą losowania warstwowego proporcjonalnego, biorąc za kryterium warstwowania charakter parafii i różniąc pomiędzy parafiami miejskimi, miejsko-wiejskimi, oraz wiejskimi. Pomijając braki danych, uzyskano dane nt. 1567 wspólnot¹⁰ funkcjonujących w 249 parafiach – przy zakładanym minimalnym poziomie realizacji na poziomie 1100. wspólnot.

Spośród 300 parafii wylosowanych do badania – w tym: 60 miejskich, 44 miejsko-wiejskich i 194 wiejskich – uzyskano dane dla jednostek uznanych za aktywne w 249 parafiach. Pozostałe (51 parafii) należy traktować jako braki danych. Na poziomie całego kraju, współczynnik realizacji badania wyniósł więc 82% (na pierwszym stopniu losowania), przy istotnych zróżnicowaniach geograficznych (najniższy poziom uczestnictwa w woj. zachodniopomorskim, najwyższy – blisko stuprocentowy – w woj. świętokrzyskim i małopolskim). Pod względem kryteriów warstwowania, struktura próby nie odbiegała znacząco od struktury badanej populacji.

Tabela 9.1. Struktura populacji badania SOF-Ka (jednostki przyparafialne) i struktura próby badawczej

Warstwa	Liczebność w operacie	% parafii w warstwie - populacja	% parafii w warstwie - zrealizowana próba	Odchylenie próby
Miejskie	15841	29%	25%	-4%
Wiejskie	28069	52%	53%	1%
Miejsko-wiejskie	10211	19%	23%	4%
Razem	54121	100%	100%	

- jest to definicja identyczna z przyjętą przez GUS w badaniu SOF-1 (podmioty zarejestrowane w REGON jako forma prawna oznaczona numerem 50); (2) [badane za pomocą SOF-Ka] jednostki (wspólnoty) „parafialne” to niezarejestrowane w systemie REGON jednostki działające przy parafiach, mające kościelny charakter (erygowane przez lub pod auspicjami Kościoła katolickiego), oraz spełniające kryteria zaliczenia do kategorii non-profit (działanie nie dla zysku oraz przeznaczanie zysku w całości na działalność statutową - np. Żywy Różaniec, wspólnoty modlitewne, zespoły charytatywne, chóry itp.)

¹⁰ Trzy zbadane wspólnoty okazały się formalnie zarejestrowanymi jednostkami, wobec czego zostały wyłączone z dalszych analiz i przeniesione do zbioru danych SOF-1. Stąd ostateczna liczebność zrealizowanej próby w badaniu SOF-Ka wyniosła 1564 jednostki.

9.1.2. Badanie jednostek instytucjonalnych KTS (na formularzu SOF-Kc)

Badanie jednostek instytucjonalnych Kościoła katolickiego KTS miało charakter spisowy (w założeniu, było to badanie pełne). Narzędziem służącym do zbierania danych był elektroniczny formularz dostępny na stronie internetowej (metoda CAWI), część tych sprawozdań wypełniono ze wspomaganiami telefonicznymi (metoda CATI), zaś zaproszenie do udziału w badaniu wysłano do wszystkich jednostek e-mailem lub pocztą. Chcąc ułatwić jednostkom udział w badaniu zdecydowano się także na udostępnienie im na stronie ISKK SAC możliwej do wydrukowania wersji formularza, do wypełnienia ręcznie i odesłania zwykłą pocztą. Mimo to, w przewidzianym harmonogramem czasie stopa zwrotu kwestionariusza okazała się niesatysfakcjonująca (zaledwie 22%)¹¹. W związku z tym, zdecydowano się na realizację dodatkowego badania (uzupełniającego) techniką wywiadu bezpośredniego, na losowej, reprezentatywnej próbie (n=250) jednostek, które nie wzięły udziału w badaniu, a jednocześnie potwierdzono, że nie zakończyły działalności (ok. 1,7 tys. jednostek). Strategia taka miała służyć zwiększeniu poziomu uczestnictwa w badaniu, a zarazem poprawie jakości oszacowań, pozwalając na określenie zakresu i charakteru obciążenia estymatorów związanego z odmowami, traktując zarazem wylosowaną dodatkowo próbkę 250 jednostek, które z różnych powodów nie wzięły udziału w badaniu. Ostatecznie, w badaniu uzupełniającym (reprezentacyjnym) wzięły udział 203 jednostki. Tym samym, ogólna liczebność zrealizowanej próby w badaniu SOF-Kc wyniosła 623 jednostek.

9.1.3. Braki odpowiedzi

Jak już zaznaczono, w badaniu jednostek przyparafialnych (formularz SOF-Ka), udało się pozyskać dane o większej liczbie jednostek niż pierwotnie zakładano. Jednak jakość uzyskanych od nich danych okazała się zróżnicowana. Problemem o stosunkowo największym znaczeniu okazał się brak odpowiedzi na całe zestawy pytań dotyczące formalnych aspektów funkcjonowania jednostek (w tym przede wszystkim o odbiorców działań, koszty, inwestycje itp.), które, jak się okazało, nie przystają do praktyki funkcjonowania tego typu podmiotów. Niektóre zagadnienia okazały się jednak zbyt trudne lub zbyt wrażliwe także dla jednostek instytucjonalnych (badanie SOF-Kc). Większość z nich odmówiła podania informacji o swoich przychodach, a także członkach i osobach pracujących społecznie na ich rzecz (to ostatnie mogło po części wynikać z faktu, iż znaczna część jednostek instytucjonalnych nie posiada członków). Mniej niż połowa jednostek tego typu udostępniła także dane dotyczące

¹¹ Wynikało to z kilku czynników – w tym przede wszystkim z zaawansowanych jak na ten typ instytucji technik zbierania danych, terminu badania, który przedłużył się na okres wakacji - znaczna część jednostek instytucjonalnych KTS to jednostki o charakterze edukacyjnym oraz niechęci jednostek do udzielania informacji statystycznych GUS.

beneficjentów swojej działalności i kosztów. Porównanie obydwu zestawów pytań (działów kwestionariusza), w odniesieniu do których respondenci – tzn. jednostki przyparafialne oraz jednostki instytucjonalne KTS - unikali, z różnych powodów, udzielania odpowiedzi, sugeruje, iż obszary wrażliwości i/lub niewiedzy są odmienne w obu typach jednostek. Dla wspólnot parafialnych były to pytania dotyczące beneficjentów, kosztów, środków trwałych i zatrudnienia. Wśród jednostek instytucjonalnych najtrudniejsze okazały się: warunki prowadzenia działalności (80%), w tym środki trwałe i nakłady inwestycyjne, zatrudnienie (67 %), a także beneficjenci. Wysokie wskaźniki braków odpowiedzi, w połączeniu z wysokimi wskaźnikami odmów, wynikały, jak się wydaje, przede wszystkim z niedostosowania do specyfiki badanych jednostek kwestionariusza (wzorowanego ze względów porównawczych i formalnych na formularzu SOF-1), a także z niechęci jednostek do ujawniania danych wrażliwych. Stawiają natomiast problem obciążenia wyników, co jest przedmiotem dalszych prac nad ulepszaniem jakości danych. Wysokie wskaźniki braków odpowiedzi, w połączeniu, w przypadku jednostek instytucjonalnych, także z wysokimi wskaźnikami odmów, sugerują trudności w zastosowaniu statystycznych procedur. Może to skutkować obciążeniem wyników.

9.2. Potencjał kościelnego trzeciego sektora w Polsce

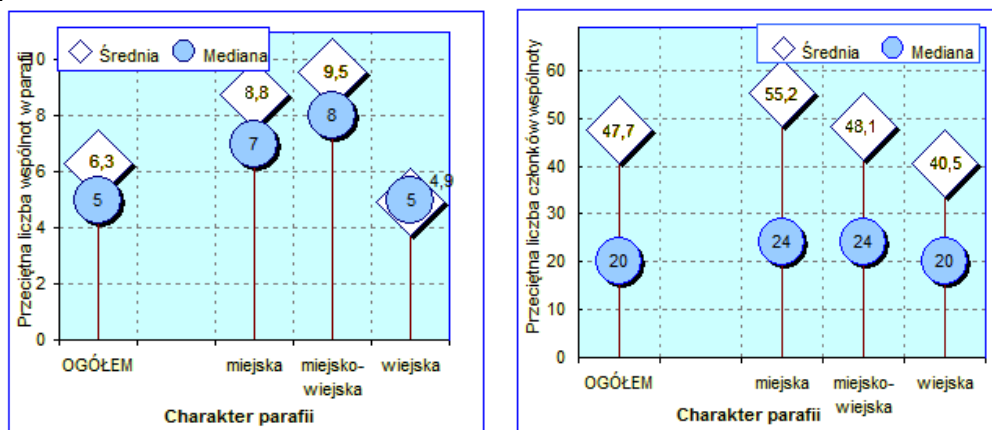
Potencjał instytucjonalnych jednostek społecznych Kościoła katolickiego jest stosunkowo dobrze rozpoznany – jednostki te regularnie dostarczają informacji o swoich działaniach (przynajmniej w sferach, w których ciąży na nich obowiązek sprawozdawczy (np. domy pomocy społecznej, hospicja, zakłady opiekuńczo-lecznicze, szkoły itp.). Choć w porównaniu do fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych instytucjonalne jednostki KTS nie są liczne (ok. 2 tys. aktywnych, a więc rzeczywiście prowadzących działalność organizacji), to zdecydowanie wyróżniają się pod względem wyposażenia i skali swojej działalności¹². Oficjalnie zarejestrowane instytucje stanowią jednak tylko ułamek rzeczywistej skali działalności społecznej Kościoła katolickiego. Lwia część tej aktywności ma miejsce na poziomie parafii. Przeprowadzone w 2009 r. badanie ISKK SAC oraz GUS stanowi pierwszą tak systematyczną próbę opisaną ich działań.

Przedstawione niżej liczebności jednostek przyparafialnych i członków w skali ogólnokrajowej, w ujęciu geograficznym, pokazują zarazem rozmiar i zróżnicowanie w zakresie przestrzennego rozkładu występowania związanego z Kościołem potencjału trzeciosektorowego. Liczebność jednostek działających w parafiach oraz ich wielkość różnią się istotnie pomiędzy parafiami miejskimi i wiejskimi. W parafiach wiejskich, zdecydowanie mniejszych w sensie liczby parafian odnotowuje się przeciętnie mniejszą liczbę wspólnot (ok. 5) niż w pozostałych (ok. 9). Wspólnoty wiejskie są także przeciętnie mniej liczne (40 osobowe) od wspólnot w parafiach miejskich (55 osobowe)

¹² Więcej na ten temat w podrozdziale 9.4.

i miejsko-wiejskich (48 osobowe). Jednak biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców parafii, parafie wiejskie okazują się wyprzedzać miejskie pod względem liczby jednostek.

Wykres 9.2. Przeciętna liczba wspólnot oraz członków wspólnot wg charakteru parafii

A. Liczba wspólnot

B. Liczba członków

W połączeniu z charakterystykami populacyjnymi (liczebnością parafian), liczby te decydują o ujemnej korelacji pomiędzy aktywnością społeczną, mierzoną uczestnictwem mieszkańców w jednostkach parafialnych (generalnie większym na wsi) a liczebnością wspólnot parafialnych (generalnie większą w parafiach miejskich).

Zróżnicowania związane z poziomem urbanizacji parafii nie tłumaczą jednak w całości geograficznych dysproporcji w ich występowaniu. Dysproporcje te można badać na podstawie danych ze spisu parafii ISKK SAC, który dostarcza danych o funkcjonowaniu ponad 80% parafii w Polsce. Jak z niego wynika, wyraźnie więcej jest jednostek na południu i na wschodzie kraju – gdzie dominują parafie liczące ponad 10 wspólnot, w porównaniu do sporadycznych wystąpień takich przypadków w regionach centralnych, wschodnich i zachodnich. Staje się to jeszcze bardziej widoczne w ujęciu zagregowanym, w ramach województw. Prawidłowości te utrzymują się także wtedy, kiedy bierzemy pod uwagę zróżnicowania związane z liczbą wiernych w parafiach, zwłaszcza zaś wtedy, kiedy uwzględnimy wpływ urbanizacji (wskaźnik liczby wspólnot w parafiach wiejskich). W przeciętnej parafii wiejskiej województwa małopolskiego i podkarpackiego liczba wspólnot przyparafialnych przekracza 5 (a biorąc pod uwagę liczbę parafian, oscyluje wokół 3 na 1000 mieszkańców parafii), w porównaniu do ok. 3 (i odpowiednio ok. 1,4) w woj. zachodniopomorskim.

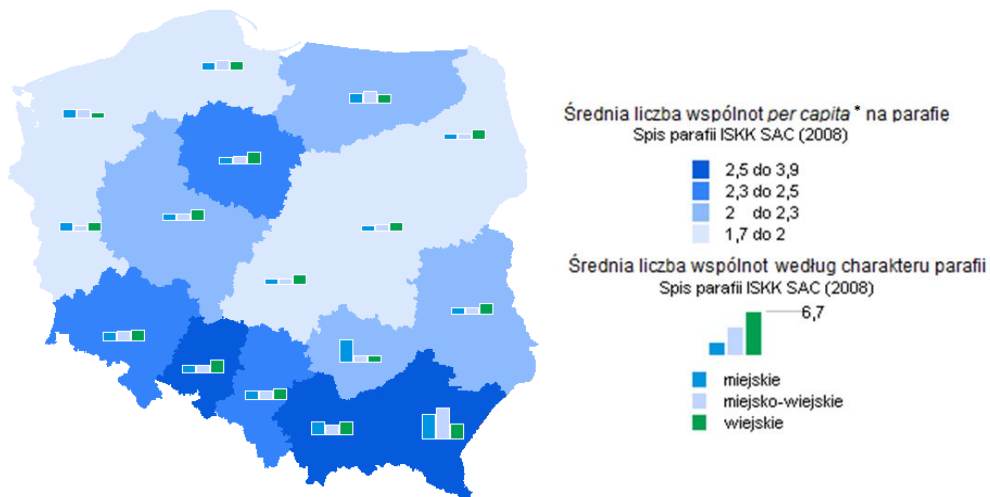
Tabela 9.2. Geograficzne zróżnicowanie liczebności wspólnot parafialnych

Województwo	Średnia liczba jednostek przyparafialnych w parafii				Średnia liczba jednostek przyparafialnych / 1000 parafian			
	(1)	z tego w parafiach...			(1)	z tego w parafiach...		
		(2)	(3)	(4)		(2)	(3)	(4)
dolnośląskie	5,4	7,3	6,3	4,3	2,3	2,1	2,2	2,4
kujawsko-pomorskie	5,4	8,7	7,1	4	2,3	1,6	1,7	2,7
lubelskie	5,5	8,6	8,3	4,5	2,2	1,5	1,5	2,5
lubuskie	5,9	8,7	7,1	4,4	1,9	1,9	1,4	2,1
łódzkie	4,8	6,9	5,7	3,9	1,9	1,4	1,3	2,2
małopolskie	5,9	8,2	8,6	5,2	2,8	3	2,2	2,8
mazowieckie	5,4	7,7	6,6	4,3	1,8	1,4	1,5	2,1
opolskie	4,4	8,4	7	3,6	2,6	1,7	1,7	2,8
podkarpackie	6,2	9,6	7,8	5,5	3,9	5,3	6,7	3,3
podlaskie	4,7	6,3	7,1	3,5	1,9	1,4	1,3	2,3
pomorskie	5	7,1	6,5	3,6	1,9	1,7	2,3	2
śląskie	5,8	7,1	5,9	4,6	2,3	2,1	2,1	2,5
świętokrzyskie	4,2	6,3	5,5	3,4	2,1	5	1,6	1,6
warmińsko-mazurskie	4,4	6	5,8	3,4	2,2	2,3	2,6	2
wielkopolskie	5,2	7,8	6,7	4	2,1	1,5	1,5	2,4
zachodniopomorskie	4,5	6,5	5,5	3,2	1,7	2	1,9	1,4

(1) - ogółem, (2) – gminy miejskie, (3) – gminy miejsko-wiejskie, (4)- gminy wiejskie

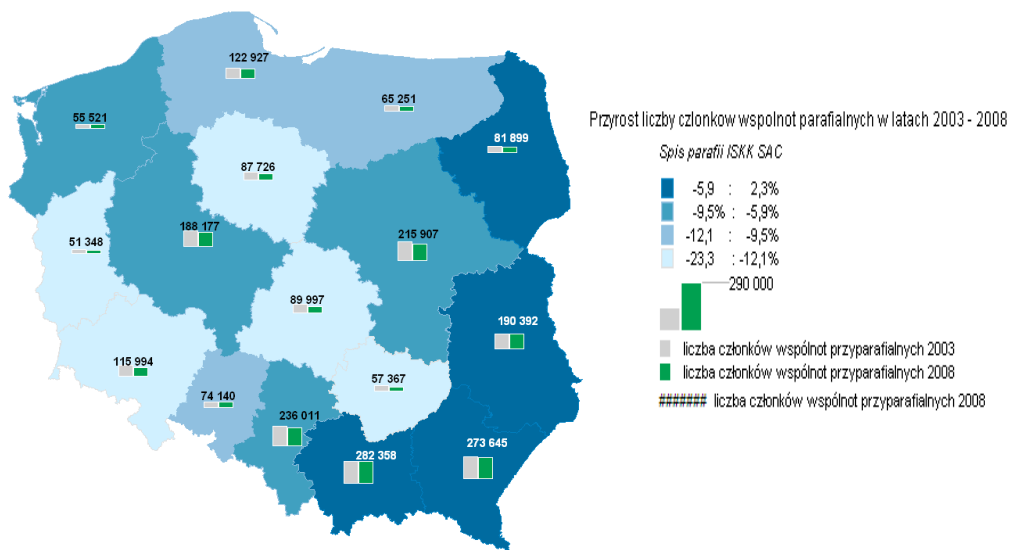
Źródło danych: Spis parafii ISKK SAC (2008)

Mapa 9.1. Średnia liczba wspólnot w parafiach według województw i charakteru parafii

Interesujące zróżnicowania ujawnia też analiza dynamiki przemian związanych z występowaniem wspólnot parafialnych. Najwyraźniejszy przyrost (ponad 10% procentowy) liczebności tego typu jednostek w 5-cio letnim okresie 2003–2008 wystąpił na obszarach o ich najwyższym poziomie występowania, tzn. na terenach województw południowo-wschodnich oraz Podlasia. Jednak także na północnym zachodzie kraju oraz w części centralnej odnotowano zwiększanie się liczby tego typu jednostek. Niemniej w dłuższym okresie można mówić o powiększaniu się dystansu w tej sferze pomiędzy Polską południowo-wschodnią a Polską zachodnią i centralną oraz Warmią i Mazurami. Od roku 1993 do 2003, największy wzrost aktywności wspólnot zarejestrowano w woj. podkarpackim, śląskim, lubelskim i mazowieckim. Po tym okresie, liczba wspólnot w tych regionach nadal wzrastała, podczas gdy w innych województwach – zwłaszcza świętokrzyskim, lubuskim, dolnośląskim i warmińsko-mazurskim – nie tylko nie zwiększyła się, ale wręcz spadła. Podobne, a nawet wyraźniejsze trendy odnotowano w przypadku danych o liczbie członków wspólnot parafialnych, przy czym warto zauważyć, że o ile w latach 2003-2008 liczba jednostek parafialnych w większości województw wzrosła, o tyle liczba ich członków, poza kilkoma regionami, spadła. Dotyczy to w szczególności województw łódzkiego, wielkopolskiego, mazowieckiego, śląskiego i dolnośląskiego (gdzie trend ten można być może łączyć ze znaczącą rolą centrów metropolitalnych tych regionów i procesami zachodzącymi w tych centrach), a także województwa kujawsko-pomorskiego.

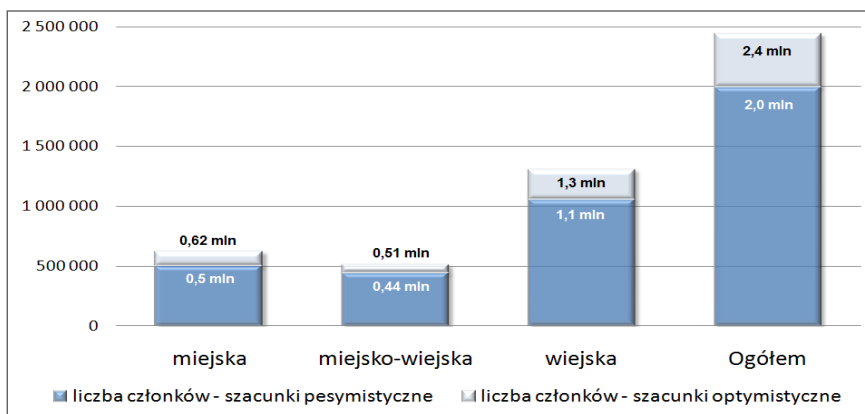
Mapa 9.2. Zmiany liczby członków wspólnot parafialnych w latach 2003-2008, według województw*

* porównania tylko dla parafii, które dostarczyły danych dla obu porównywanych lat (2003-2008).

Podobne zjawiska zaobserwować można w porównaniach dotyczących członków wspólnot. Ich liczebności w skali kraju można prowizorycznie oszacować łącznie - na podstawie zarówno danych spisowych ISKK, stanowiących operat badania jednostek parafialnych, jak i wyników badania ISKK - GUS – na od ok. 2 milionów (wariant pesymistyczny, gdy braki danych nt. liczby członków wspólnot utożsamiono z brakiem wspólnot na terenie parafii) do ok. 2,5 miliona (wariant optymistyczny, jeśli aproksymować brakujące dane za pomocą odpowiednich średnich, z uwzględnieniem różnic związanych z charakterem parafii)¹³.

Wykres 9.3. Szacowana liczba członków wspólnot parafialnych według typu parafii

Ponad połowa z ogólnej liczby członków wspólnot przyparafialnych (tj. około 1,3 mln osób) to członkowie wspólnot funkcjonujących w parafiach wiejskich, podczas gdy w parafiach miejskich łącznie jest to nieco ponad pół miliona w miastach, a w parafiach miejsko-wiejskich nieco poniżej pół miliona.

Natomiast rozkład wolontariuszy, rozumianych jako osoby spoza wspólnoty/organizacji stanowiących, obok członków (szczególnie w przypadku jednostek nieformalnych) także ważny element zasobów trzeciego sektora, wykazuje nieco odmienną tendencję. Generalnie liczba wolontariuszy (niebędących członkami), maleje wraz ze stopniem urbanizacji gminy, w której działa parafia. W parafiach wiejskich liczba wolontariuszy jednostek przyparafialnych jest równa zaledwie jednej trzeciej liczby wolontariuszy w jednostkach przyparafialnych na terenie całego kraju. Koreluje to zarówno z przeciętnie mniejszą liczbą wspólnot w parafiach wiejskich jak i

¹³ Oszacowania na podstawie danych o liczbie członków wspólnot, pochodzących z badania SOF-Ka oraz danych o liczbie wspólnot przyparafialnych, pochodzących ze spisu parafii ISKK SAC. Informacje o liczbie wspólnot według typu parafii i województwa traktowane były jako waga analityczna dla danych o liczbie członków wspólnot. Różnice pomiędzy pesymistycznym i optymistycznym wariantem oszacowań wynikają z odmiennych założeń dotyczących liczebności wspólnot parafialnych w parafiach, dla których w trakcie spisu parafii nie zebrano danych o liczbie wspólnot.

z faktem ich mniejszego, ograniczonego najczęściej do parafii i gminy, zasięgu oddziaływania. Warto przy tym zauważyć, że szacowane na podstawie badania liczebności wolontariuszy we wspólnotach przyparafialnych są znacznie niższe niż liczebności członków w skali kraju. Liczba osób pracujących społecznie w jednostkach przyparafialnych nie będących ich członkami wynosi zaledwie ok. 50 tys. osób. Wynik ten należy zapewne łączyć przede wszystkim ze specyfiką wspólnot przyparafialnych. Ze względu na ich nieformalny charakter, rozróżnienie pomiędzy członkostwem i wolontariatem ma w ich przypadku ograniczony sens – przynależność do nich jest w nierozdzielny sposób związana z aktywnością na ich rzecz (więcej na ten temat niżej, w podrozdziale 9.3.).

9.3. Specyfika jednostek KTS – ujęcie porównawcze

9.3.1. Aspekt organizacyjny – wybrane cechy jednostek

Analizując kondycję i specyfikę jednostek trzeciego sektora w obrębie Kościoła katolickiego, należy wziąć pod uwagę ich wewnętrzną niejednorodność - w szczególności zaś różnice pomiędzy jednostkami o charakterze sformalizowanym („instytucjonalnymi jednostkami kościelnego trzeciego sektora”) oraz jednostkami nieformalnymi, oddolnymi (*grassroots*), działającymi w obrębie i pod auspicjami parafii (wspólnoty/jednostki przyparafialne). Poniżej przedstawiono wybrane informacje (na podstawie badań za pomocą formularzy SOF-Kc i SOF-Ka), dotyczące struktury i sposobu działania obu typów jednostek w ujęciu porównawczym, uwzględniając także, dla podkreślenia ich specyfiki, jednostki świeckie (tam, gdzie było to istotne i możliwe, na podstawie badań SOF-1).

Porównanie z innymi (świeckimi) jednostkami pozwoli zarazem na pobieżną choćby konfrontację zaobserwowanych tendencji z występującymi w literaturze generalizacjami (np. w kontekście badań nad kapitałem społecznym¹⁴). Podkreślając na ogół większą skalę występowania i trwałość istnienia jednostek związanych z Kościołem katolickim, akcentują one zarazem zasięg i charakter działań, w jakie włączają się ich członkowie na rzecz innych osób i grup (w tym, koncentracja na „ludziach w potrzebie”).

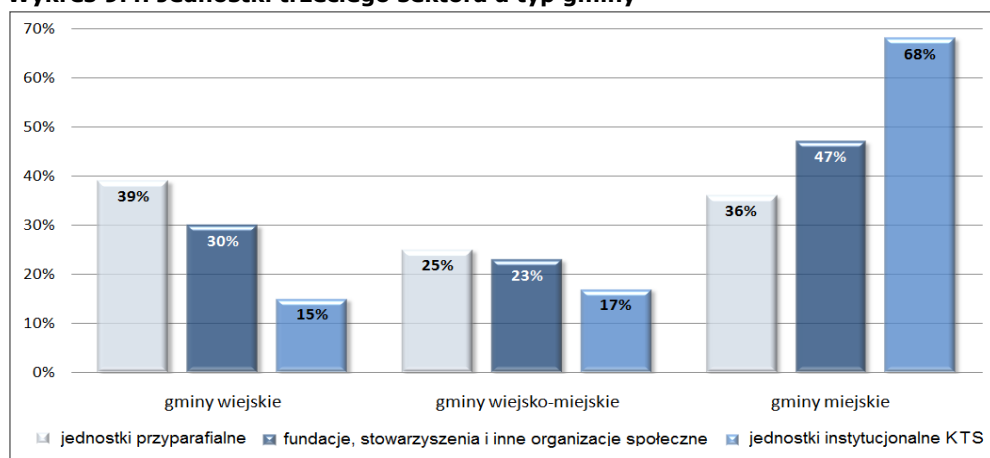
9.3.2. Rozkład przestrzenny jednostek

Stosunkowo najpoważniejsze konsekwencje dla odmienności obserwowanych pomiędzy jednostkami w różnych, istotnych dla ich charakterystyki i funkcjonowania, aspektach posiada podział na miasto – wieś. Jak widać na wykresie 9.4., zasadnicza

¹⁴ Zob. Smidt C. E. (red.) , *Religion as Social Capital: Producing the Common Good*, Baylor University Press 2003

różnica pomiędzy jednostkami świeckimi (fundacjami, stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi), jednostkami instytucjonalnymi KTS i jednostkami przyparafialnymi ujawnia się już w statystykach opisujących natężenie ich występowania w różnego typu społecznościach. O ile większość wspólnot przyparafialnych zlokalizowana jest w gminach wiejskich lub wiejsko-miejskich (39% działa na wsi), to w przypadku jednostek instytucjonalnych proporcje te są odwrócone - zdecydowana ich większość (ponad 2/3) prowadzi działania w miastach. Natomiast struktura zbiorowości fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych ma pod tym względem charakter pośredni, rozkład liczebności organizacji w podziale na gminy miejskie i pozostałe – jest mniej więcej po połowie.

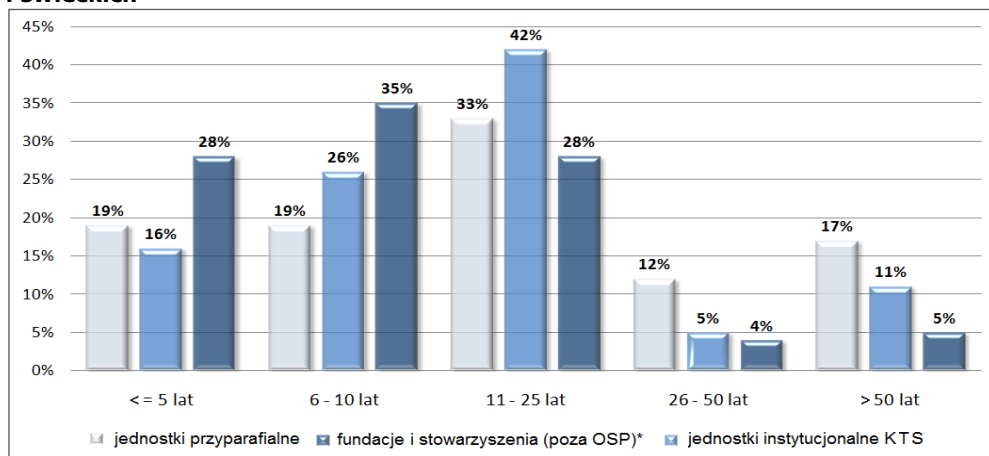
Wykres 9.4. Jednostki trzeciego sektora a typ gminy

9.3.3. Wiek jednostek

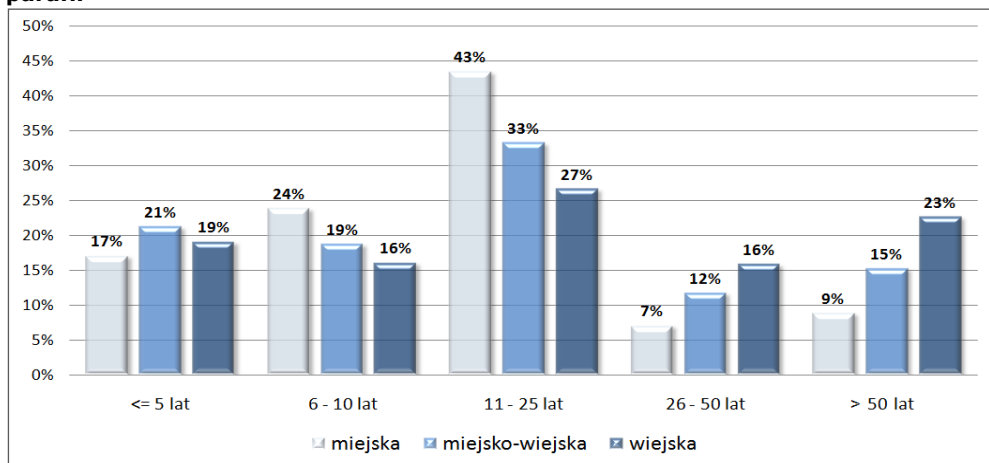
Przeciętne cykle życia wspólnot przyparafialnych, jednostek instytucjonalnych KTS, a także zbiorowości fundacji i stowarzyszeń (z wykluczeniem Ochotniczych Straży Pożarnych) są zróżnicowane. O ile ww. organizacje „świeckie” liczą sobie średnio 5-6 lat, to przeciętna jednostka przyparafialna działa od niemal 40 lat, przy czym połowa z nich ma nie mniej niż 15 lat. Przeciętny wiek jednostek instytucjonalnych KTS wynosi 21 lat. Można uznać, że w przeciwieństwie do świeckiego trzeciego sektora (który, jak wynika z badań Stowarzyszenia Klon/Jawor, niejako cały czas „odradza” się na nowo – likwidowane jednostki cały czas zastępowane są przez nowe), wspólnoty przyparafialne, a po części także jednostki instytucjonalne KTS cechują się dużą trwałością.

Wykres 9.5. Struktura wieku jednostek przyparafialnych, instytucjonalnych i świeckich

* dane za Klon/Jawor (2008).

Wykres 9.6. Struktura wieku jednostek przyparafialnych w zależności od typu parafii

Wśród jednostek przyparafialnych oraz jednostek instytucjonalnych KTS występują dodatkowo wyraźne różnice związane z typem lokalizacji: w parafiach wiejskich, tak jednostki przyparafialne jak instytucjonalne KTS są statystycznie rzecz biorąc starsze niż w miejskich. Przeciętny okres działania wspólnoty z parafii wiejskiej to 30 lat (nie uwzględniając wyników skrajnych¹⁵), podczas gdy w mieście - tylko 15 lat. Prawie co piąta jednostka przyparafialna działa od ponad 50 lat; w przypadku jednostek

¹⁵ Z wyłączeniem 2,5% jednostek najmłodszych i 2,5% jednostek najstarszych (średnia obciąża 5%).

instytucjonalnych KTS takim wiekiem może pochwalić się tylko 1 na 10 jednostek, a wśród organizacji świeckich (fundacji i stowarzyszeń poza Ochotniczymi Strażami Pożarnymi) zaledwie 1 na 20 jednostek; wśród tych ostatnich zdecydowaną większość stanowią przy tym jednostki najmłodsze (mniej niż 10-letnie).

Wspólnoty działające wokół parafii mają znacznie dłuższą historię niż jednostki instytucjonalne KTS. Wśród tych ostatnich dominują te założone po 1989 roku, wraz z nadejściem przemian ustrojowo-gospodarczych, które przyniosły możliwości zarejestrowania takiej działalności, ale również były odpowiedzią na nowe – ujawnione w latach 1990-tych wyzwania (głównie z obszaru deprywacji ekonomicznej i społecznej). Z biegiem czasu organizacji religijnych trzeciego sektora przybywało coraz mniej. Z jednej strony ruch aktywności społecznej inspirowanej religijnie mógł słabnąć, ale z drugiej strony „oferta” już istniejących jednostek stawała się coraz pełniejsza i coraz lepiej „zaspakajająca” potrzeby odbiorców.

9.3.4. Zasięg działania jednostek

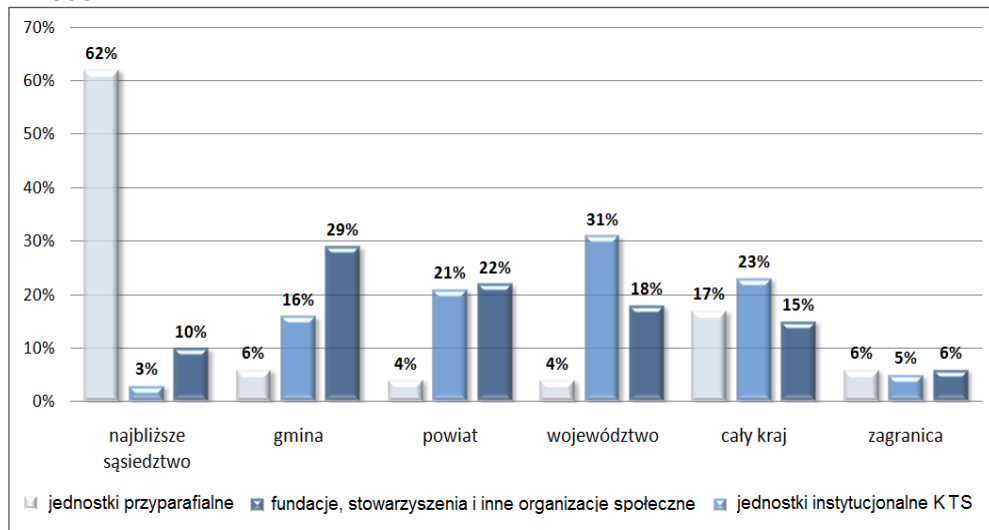
Odpowiedzi na pytanie o zasięg działań jednostek odzwierciedlają nie tylko obiektywny stan rzeczy ale też przekonania ich liderów o skali działania tych jednostek. Wśród wspólnot przyparafialnych dominują zdecydowanie te, dla których horyzontem działania jest parafia¹⁶ (62%). Drugie miejsce zajmują jednostki deklarujące, że horyzont ten obejmuje cały kraj (co wiąże się z sieciowym charakterem znacznej części wspólnot parafialnych). Odpowiedzi wskazujące na inny zasięg działania niemal nie były wskazywane.

Wśród jednostek instytucjonalnych z kolei dominowały podmioty działające na skalę regionalną (31%). Mniej więcej co piąta działała na poziomie powiatu, tyle samo na poziomie kraju. Na poziomie gminy pozycjonowało się nieco więcej niż 10% tego typu jednostek, a na niższym poziomie (sąsiedztwo, parafia) – zaledwie 3%. Co 20 jednostka instytucjonalna deklarowała, że jej działalność sięga poza granice Polski.

Tym samym, instytucjonalne jednostki kościelnego trzeciego sektora okazują się działać na zdecydowanie szerszą skalę niż fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne. Wśród jednostek świeckich zbadanych w badaniu SOF-1, prawie co trzecia nie przekracza w swoich działaniach obszaru gminy (29%). Co piąta działa na skalę powiatu lub województwa, a tylko 15% na skalę ogólnopolską.

¹⁶ Trzeba przy tym zaznaczyć, że dane te są bardzo niepełne i nieprecyzyjne, gdyż na pytanie to odpowiedziało stosunkowo niewiele (tylko ok. 100) jednostek parafialnych.

Wykres 9.7. Maksymalny zasięg terytorialny głównej działalności jednostki w 2008 r.

9.3.5. Aspekt operacyjny – obszary działań

Działalność jednostek zaliczanych do kościelnego trzeciego sektora (KTS) odzwierciedla dwójaki charakter misji Kościoła, religijny i społeczny, łączącej przy tym wiodący w niej element sakralny z elementem troski o sprawy ludzkie, świeckie i laickie. Powtarzane za Benjaminem Franklinem powiedzenie, iż *najlepszym sposobem służenia Bogu jest służenie ludziom*¹⁷, stanowi wyraz powszechnej, nie tylko zresztą wśród chrześcijan, świadomości powyższego imperatywu: religijnie motywowanej aktywności na rzecz innych.

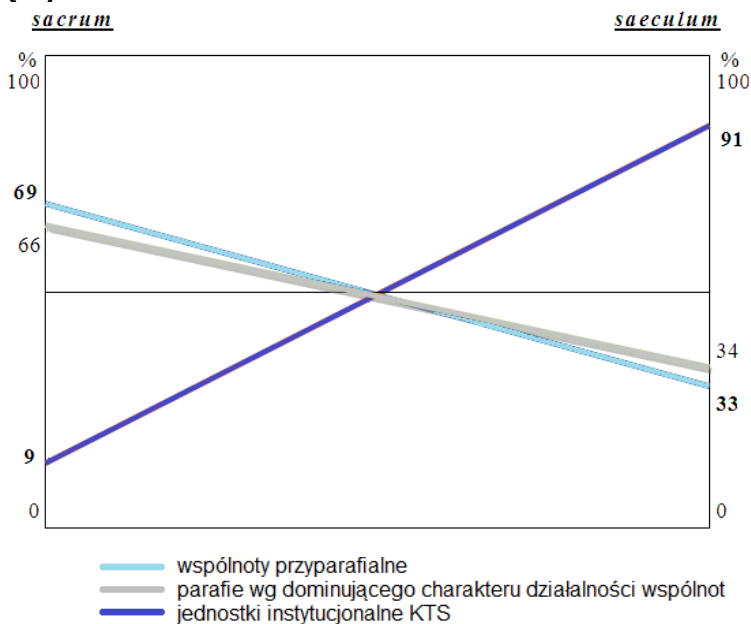
Stąd wszelkie próby charakteryzowania jednostek KTS - zarówno funkcjonujących na terenie parafii nieformalnych wspólnot, jak i posiadających własną osobowość prawną jednostek instytucjonalnych - wymagają odniesienia do wyobrażonej jako *continuum* między *sacrum* i *saeculum* przestrzeni możliwych działań tych jednostek. Identyfikacja działań konkretnej wspólnoty czy instytucji, jako zorientowanych na jeden bądź drugi biegun (rodzaj celów do osiągnięcia), pozwala dopiero na właściwą interpretację tych działań i ich ocenę.

Empiryczną ilustracją powyższego rozumowania jest wykres 9.8., przedstawiający te tendencje wśród zbadanych jednostek przyparafialnych i instytucjonalnych KTS. Ukazuje on różnice związane z dominującym obszarem działań jednostek, na podstawie ich odpowiedzi na pytanie o 3 główne pola działalności

¹⁷ Gross R. A., *Giving in America: From Charity to Philanthropy*, w; Friedmen, L. J., McGarvie, M. D., *Charity, Philanthropy, and Civil Society in American History*, Cambridge University Press 2003, s.38

(jednostki mogły wybrać maksymalnie trzy odpowiedzi, spośród kilkudziesięciu dostępnych w kafeterii). Orientacja jednostek instytucjonalnych jest, w kategoriach statystycznych, wyraźnie odmienna niż wspólnot przyparafialnych. Wśród tych pierwszych, na sferze *sacrum* koncentruje się tylko 9%. Wśród drugich – blisko 70%.

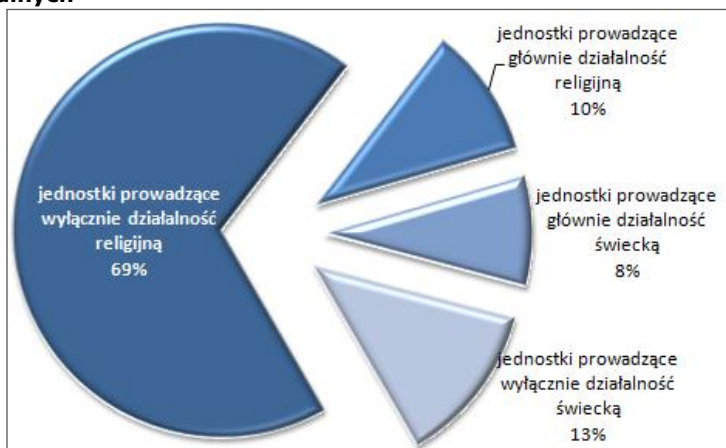
Wykres 9.8. Działalność wspólnot przyparafialnych i jednostek instytucjonalnych KTS - między *sacrum* i *saeculum*

Nie oznacza to jednak, że działalność „świecka” jednostek przyparafialnych ma całkowicie marginalne znaczenie. Jedną piątą wśród nich stanowią takie, które podejmują zarówno działalność o charakterze religijnym jak i pozareligijną (grupa ta dzieli się niemal równo na jednostki, dla których działalność religijna jest najważniejszą, i te, dla których jest drugorzędna). Wreszcie, 13% to jednostki, które wykazały wyłącznie działalność należąca do sfery *saeculum* (co nie znaczy, że działalność ta pozbawiona jest akcentów religijnych).

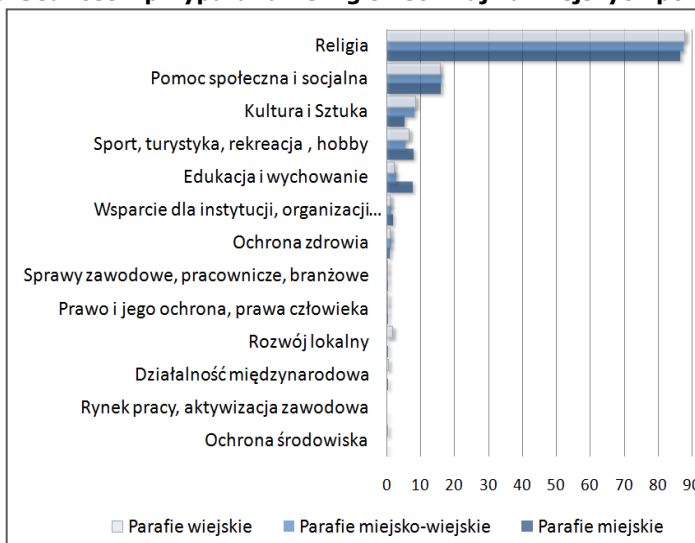
Niemniej należy podkreślić, że znakomita większość wspólnot przyparafialnych koncentruje się przede wszystkim na działalności związanej z kultem religijnym. Aktywność w tej sferze, jako najważniejszy obszar swoich działań, wykazało niemal 80% jednostek tego typu, a blisko 90% uznało go za jeden z trzech najważniejszych obszarów. Jednak znaczący odsetek jednostek angażuje się także w działania w dziedzinie pomocy społecznej (wymieniane jako jedno z trzech najważniejszych pól działań przez blisko 20% jednostek), kultury i sztuki (10%) i sportu (poniżej 10%).

Wykres 9.9. Między *sacrum* i *saeculum* - klasyfikacja działalności jednostek przyparafialnych

Wyniki te są niemal niezależne od tego, w jakiego typu parafii działają jednostki – niewielkie, choć statystycznie istotne różnice odnotowano jedynie w przypadku działań w sferze kultury i sztuki (są one nieco bardziej popularne na terenach wiejskich), oraz edukacji (nieco bardziej popularne w miastach).

Wykres 9.10. Jednostki przyparafialne wg trzech najważniejszych pól działalności

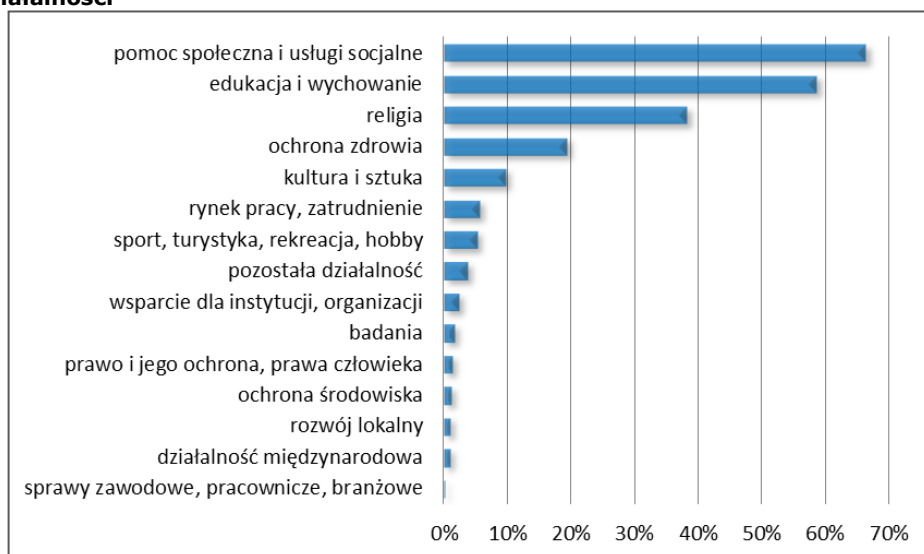
Inaczej jest w przypadku jednostek instytucjonalnych KTS, wśród których mniej niż 10% uznawało religię za najważniejszy obszar swojej działalności, a ponad

60% w ogóle nie wymieniało tej sfery wśród podstawowych pól działań. Więcej z nich za taki kluczowy obszar uznawało:

- 1) edukację i wychowanie (katolickie szkoły) - ponad 40% jednostek uznawało ten obszar za najważniejszy, 59% wymieniało go wśród trzech najważniejszych;
- 2) pomoc społeczną (prawie 30% uznawało ten obszar za najważniejszy i 66% jednostek wymieniało go jako jeden z trzech najważniejszych)
- 3) ochronę zdrowia (10% uznawało ten obszar za najważniejszy i 19% wymieniało go jako jeden z trzech najważniejszych).

Wyniki te wyraźnie odróżniają jednostki instytucjonalne KTS od fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych. Wśród tych, gdy weźmie się pod uwagę pierwsze, najważniejsze pole działalności zdecydowanie dominują organizacje zajmujące się sportem, turystyką, rekreacją i hobby (38%), ale stosunkowo liczne są także organizacje pomocy społecznej i usług socjalnych (prawie 30%, z czego ponad połowę stanowią ujęte w tym dziale Ochotnicze Straże Pożarne – OSP), kulturalne (11% wskazań), czy wreszcie jednostki zajmujące się edukacją i wychowaniem (prawie 8%).

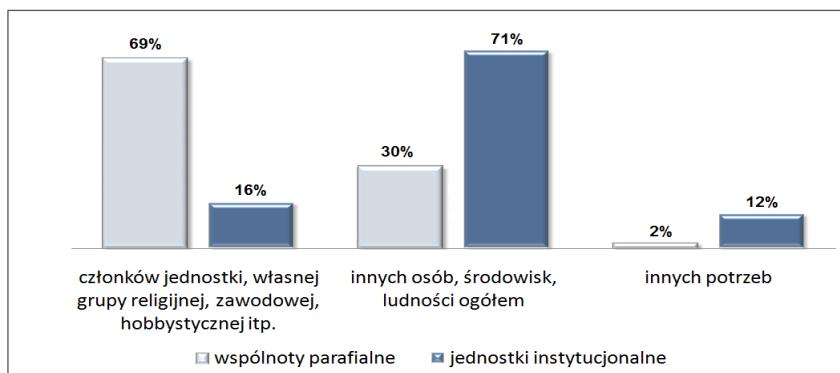
Wykres 9.11. Jednostki instytucjonalne KTS według trzech najważniejszych pól działalności

9.3.6. Odbiorcy działań jednostek KTS (beneficjenci)

Zróźnicowania związane z profilem działalności instytucjonalnych i przyparafialnych jednostek KTS pociągają za sobą odmienności dotyczące odbiorców ich działań. Można z tego punktu widzenia mówić o różnicach bardziej fundamentalnych, dotyczących samej natury organizacji, oraz ich zdolności do stawiania się nośnikami czy katalizatorami kapitału społecznego, związanych z rozróżnieniem pomiędzy „wewnętrzną” i „zewnętrzną” orientacją organizacji. Jednostki instytucjonalne okazują się zdecydowanie bardziej skoncentrowane na zaspokajaniu potrzeb społecznych (dostarczaniu usług społecznych) – przy czym grupą, której potrzeby są zaspokajane jest w tym przypadku szerszej rozumiana społeczność lokalna lub po prostu osoby znajdujące się w potrzebie. W przypadku jednostek przyparafialnych, dominują działania na rzecz własnej grupy (członków), lub własnej wspólnoty religijnej.

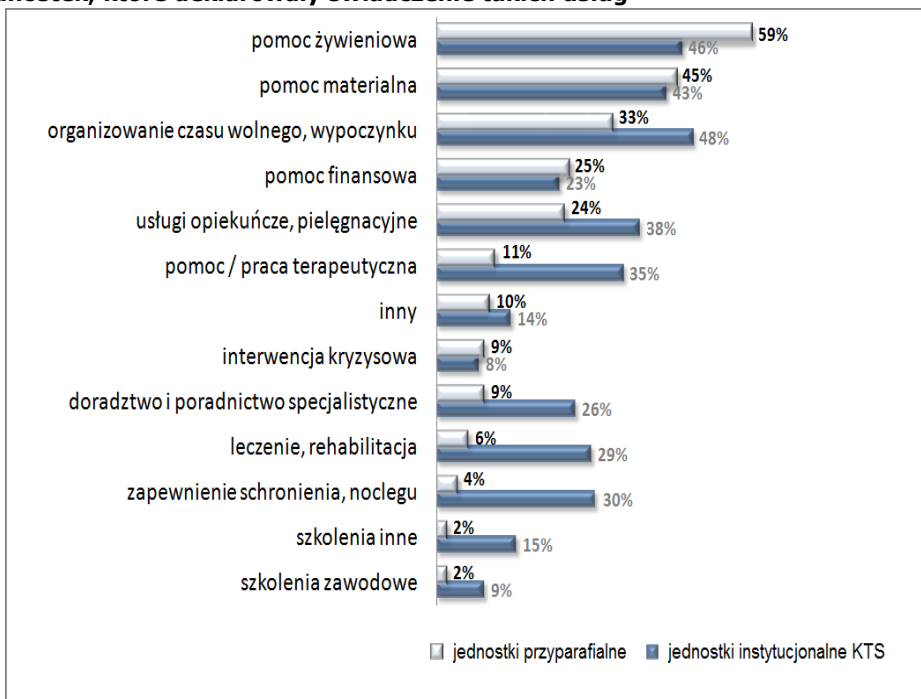
Wykres 9.12. Zewnętrzna vs. wewnętrzna orientacja jednostek KTS: działalność na rzecz:

Z tych podstawowych różnic wywodzą się dalej idące odmienności związane z profilem odbiorców działań organizacji, typem świadczonych przez nie usług, i wreszcie sposobem, w jaki usługi te są świadczone. Po pierwsze, jednostki przyparafialne stosunkowo rzadko, w porównaniu do instytucjonalnych, podejmują działalność o charakterze „świeckim”. Tylko 1 na 4 takie jednostki zadeklarowała, że w roku 2008 podejmowała jakieś działania bezpośrednio na rzecz osób fizycznych. Zdecydowana większość z nich nie posiadała przy tym jakichkolwiek informacji na temat liczby lub profilu odbiorców swoich działań. Po drugie, jeżeli już jednostki te angażują się w dostarczanie usług, to są to usługi, które można by nazwać podstawowymi, z punktu widzenia hierarchii potrzeb. Przede wszystkim, należy do nich pomoc żywieniowa (59%), materialna (45%), finansowa (25%), a także usługi opiekuńcze, pielęgnacyjne (24%). Jednostki instytucjonalne natomiast, choć również często oferują ww. rodzaje wsparcia, zdecydowanie częściej są także w stanie świadczyć

usługi o charakterze bardziej specjalistycznym lub wymagające odpowiedniej infrastruktury – takie jak pomoc terapeutyczna (35%), poradnictwo specjalistyczne (26%), usługi pielęgnacyjne (38%), zapewnienie noclegu (30%), leczenie, rehabilitacja (29%), szkolenia, itp.

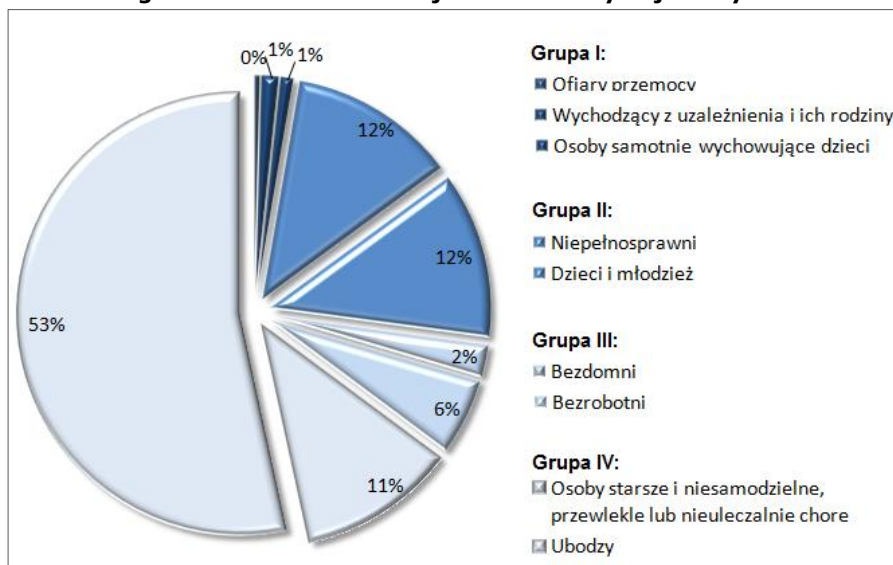
Wykres 9.13. Typy usług oferowanych odbiorcom indywidualnym – wśród jednostek, które deklarowały świadczenie takich usług

9.3.7. Jednostki instytucjonalne KTS – kategorie beneficjentów

Ze względu na brak szczegółowych danych na temat profilu beneficjentów jednostek przyparafialnych, poniżej omówiono jedynie wyniki dla jednostek instytucjonalnych. Głównymi obszarami, na których jednostki te koncentrują swoją misję, jest świadczenie pomocy na rzecz osób dotkniętych deprawacją ekonomiczną i społeczną, stąd zdecydowanie najliczniejszą grupą beneficjentów są osoby ubogie (53%), a także starsze i niesamodzielne. Drugą w kolejności kategorię odbiorców ich działań stanowią osoby niepełnosprawne oraz dzieci i młodzież.

Wykres 9.14. Kategorie odbiorców działań jednostek instytucjonalnych

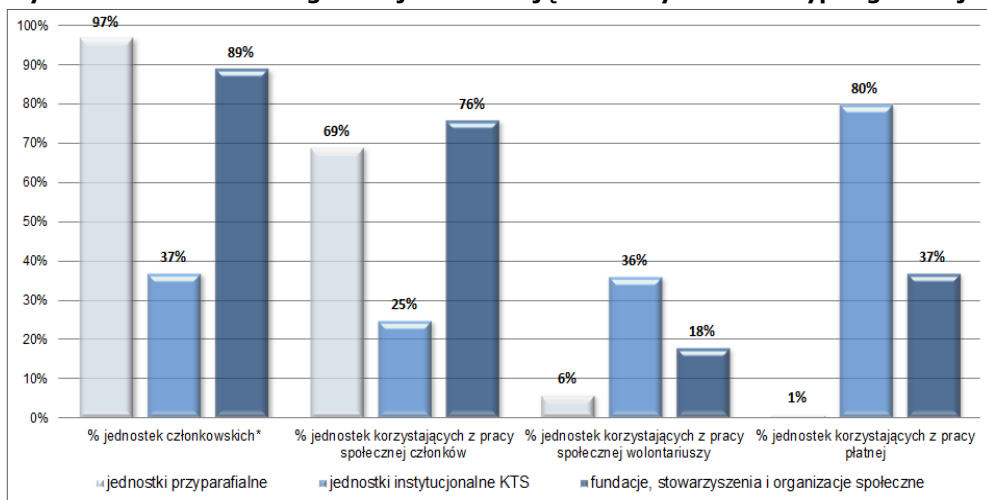
Orientacja jednostki, religijna *versus* świecka, okazała się zmienną istotnie różnicującą instytucjonalne jednostki kościelnego trzeciego sektora. Jednostki skoncentrowane przede wszystkim na działalności religijnej zdecydowanie częściej niż niereligijne wskazywały na osoby będące członkami lub osobami związanymi z daną wspólnotą, jako głównych beneficjentów swojej działalności.

9.3.8. Zasoby ludzkie

Fundamentalne różnice pomiędzy jednostkami przyparafialnymi i jednostkami instytucjonalnymi KTS oraz świeckimi trzeciego sektora ujawniają się w wynikach dotyczących zasobów, z jakich korzystają prowadząc swoją działalność – w tym zasobów ludzkich (pracowników, wolontariuszy, członków jednostek i skali ich aktywności). Jednostki parafialne niemal bez wyjątku opierają swoje działania na pracy członków (aż 97% z nich to inicjatywy członkowskie, a prawie 70% korzysta bezpośrednio z nieodpłatnej pracy członków). Bardzo rzadko za to korzystają z pracy wolontariuszy, rozumianych jako osoby nienależące do wspólnoty/organizacji, ale pracujące społecznie na jej rzecz – co wydaje się naturalne, biorąc pod uwagę, że ze względu na ich nieformalny status rozróżnienie pomiędzy pracą członków i wolontariatem nie ma sensu (członkostwo we wspólnocie przyparafialnej wyznacza przecież sam fakt uczestniczenia w jej działaniach). Mniej niż 1% jednostek przyparafialnych deklaruowało korzystanie z jakiegokolwiek formy pracy odpłatnej. Na przeciwnym biegunie sytuują się jednostki instytucjonalne KTS. Aż 80% z nich

zatrudnia płatny personel, a 36% współpracuje z wolontariuszami. Mniejszość za to ma charakter członkowski (37%) i korzysta w swoich działaniach ze społecznej pracy członków (25%). Te z nich, które z pracy społecznej korzystają, dysponują z reguły mniejszą liczbą członków i wolontariuszy niż jednostki parafialne – choć wyróżnia się wśród nich także relatywnie duża grupa jednostek największych, o większej liczbie członków i wolontariuszy (wykres 9.15).

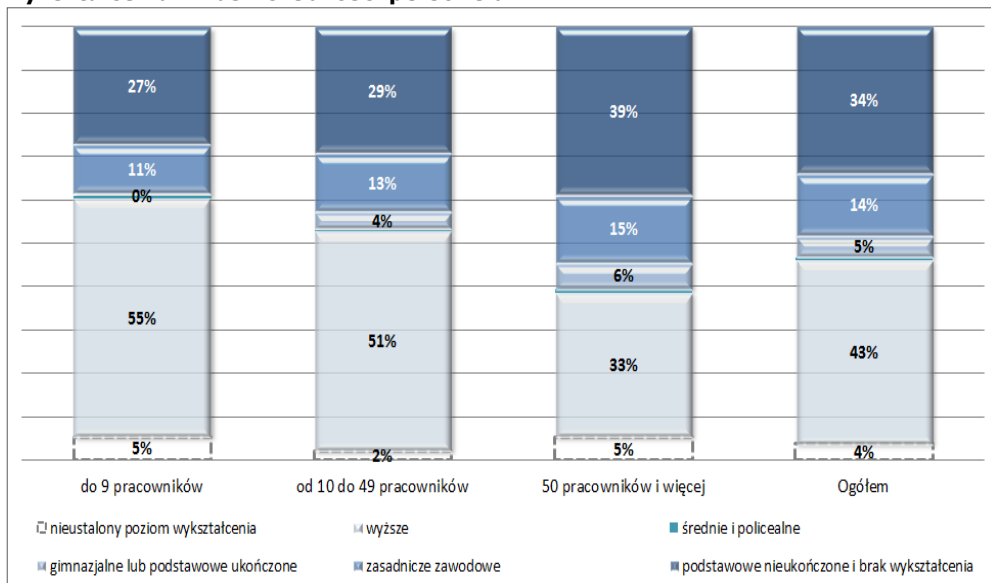
Wykres 9.15. Personel organizacji – dominujące zasoby ludzkie a typ organizacji

* Dane na temat jednostek członkowskich dla fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych dotyczą tylko jednostek zrzeszających osoby fizyczne.

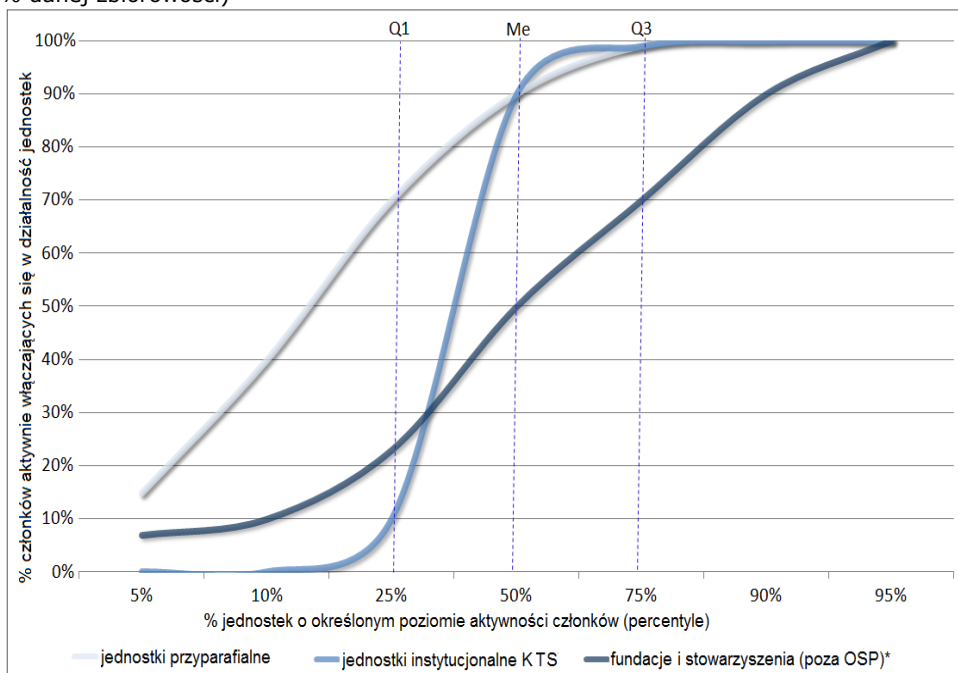
Dużą liczbą członków/wolontariuszy dysponują oczywiście jednostki większe - o zasięgu krajowym. Wraz ze zmniejszaniem się skali działania tych jednostek, liczba osób zaangażowanych w ich aktywność maleje. W przypadku jednostek instytucjonalnych KTS, to samo dotyczy personelu płatnego - im szerszy zasięg działania, tym więcej pracowników. Warto przy tym podkreślić, że wraz ze wzrostem liczby płatnych pracowników tych jednostek, zmienia się wyraźnie struktura wykształcenia ich personelu. Jednostki największe, zatrudniające więcej niż 50 pracowników (wg wyników badania, stanowią one ok 12 % ogółu jednostek instytucjonalnych), tworzą miejsca pracy dla relatywnie większej liczby pracowników o niższych kwalifikacjach. Statystycznie rzecz biorąc, tylko jeden na trzech ich pracowników legitymuje się dyplomem ukończenia studiów wyższych. W jednostkach należących wg oficjalnej nomenklatury do sektora małych przedsiębiorstw wyższe wykształcenie ma co drugi pracownik, a w jednostkach będących mikroprzedsiębiorstwami (do 9 pracowników) – prawie 64%.

Wykres 9.16. Struktura personelu jednostek instytucjonalnych KTS według wykształcenia i klas liczebności personelu

Warte omówienia są także wyniki dotyczące skali aktywności członków w poszczególnych typach jednostek. Według deklaracji ich liderów, tylko w 2 na 10 wspólnot przyparafialnych odsetek aktywnych członków nie przekraczał 60%. Cztery na 10 jednostek tego typu szacowało odsetek swoich aktywnych członków na co najmniej 90%. Podobnie optymistyczne szacunki przedstawiały jednostki instytucjonalne KTS. Aż połowa z nich (tych, które mają członków) wskazywała, że w ich działaniach aktywnie uczestniczą wszyscy lub prawie wszyscy członkowie. Warto przy tym jednak odnotować bimodalny charakter rozkładu ich odpowiedzi na ten temat. Obok szerokiej grupy jednostek instytucjonalnych o bardzo wysokim poziomie aktywności członków istnieje także relatywnie liczna (sięgająca 1/3 ogółu tego rodzaju podmiotów) grupa takich, w których aktywność ta jest oceniana znacznie gorzej. Pomimo to, na podstawie dostępnej wiedzy dotyczącej aktywności członków w jednostkach świeckich można stwierdzić, że organizacje kościelne znacznie skuteczniej mobilizują swoich członków do aktywności. Wśród świeckich stowarzyszeń uczestniczących w badaniach Stowarzyszenia Klon/Jawor (por. Klon/Jawor 2008), tylko 10% mogło pochwalić się aktywnością niemal wszystkich swoich członków. W przypadku ponad 40% organizacji odsetek aktywnych członków nie przekraczał 30%. Z kolei w badaniu SOF-1 aktywność członków stowarzyszeń i organizacji społecznych zrzeszających osoby fizyczne, mierzono udziałem członków w wybieraniu władz organizacji. W ostatnich, do roku 2008 włącznie, wyborach władz organizacji czynny udział brało średnio 69% członków, a w 2 na 10 organizacji udział ten był 100%.

Wykres 9.17. Typy jednostek trzeciego sektora a aktywność członków
(% danej zbiorowości)

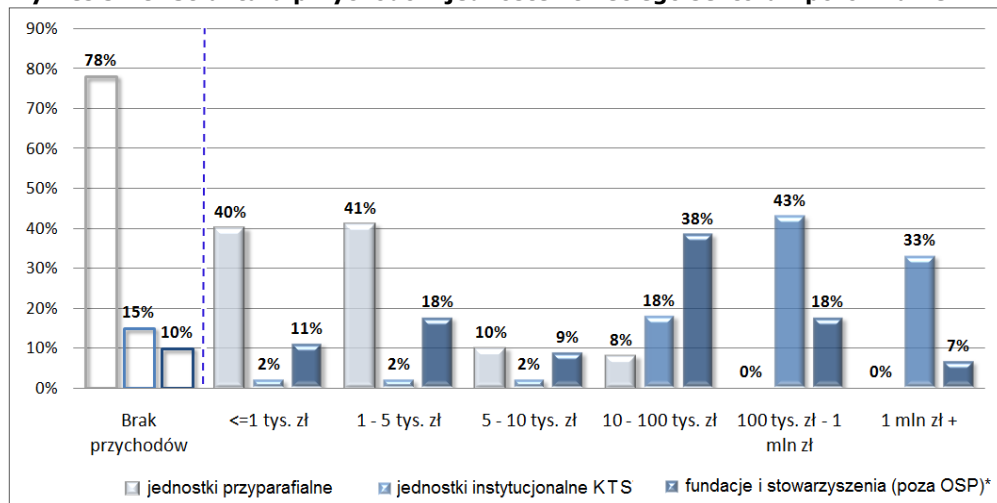
* wyniki dla jednostek świeckich na podstawie badań Klon/Jawor (2008)

9.3.9. Przychody

Opisanym powyżej różnicom związanym z potencjałem ludzkim jednostek trzeciego sektora odpowiadają różnice związane z ich potencjałem ekonomicznym (zasobami finansowymi, majątkiem). Sytuacja jednostek przyparafialnych i instytucjonalnych KTS jest pod tym względem diametralnie odmienna. Zdecydowana większość (78%) ankietowanych wspólnot przyparafialnych nie zanotowało w 2008 roku żadnych przychodów finansowych. Wśród jednostek instytucjonalnych, żadnych przychodów nie wykazało tylko 15%, zaś w zbiorowości fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych przychodów nie wykazało 21% jednostek. Co więcej, jak pokazuje wykres 9.18., w 4 na 5 jednostek przyparafialnych, które miały w tym okresie przychody, nie przekraczały one w skali całego roku 5 tysięcy złotych. Spośród wspólnot posiadających przychody, połowa dysponowała rocznie nie więcej niż 1,5 tys. złotych. Na tym tle – ale także na tle fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych jednostki instytucjonalne KTS okazują się potężnymi instytucjami. Więcej niż $\frac{3}{4}$ spośród nich (biorąc pod uwagę tylko te, które zadeklarowały posiadanie środków finansowych) rozporządzało rocznie budżetem przekraczającym 100 tys. zł, a co trzecia – więcej niż 1 mln zł. Statystyczna (medianowa) instytucja tego typu operowała

rocznym budżetem w wysokości prawie 500 tysięcy złotych – a więc kwotą niemal 25 -krotnie większą niż typowa jednostka świecka.

Wykres 9.18. Struktura przychodów jednostek trzeciego sektora - porównanie

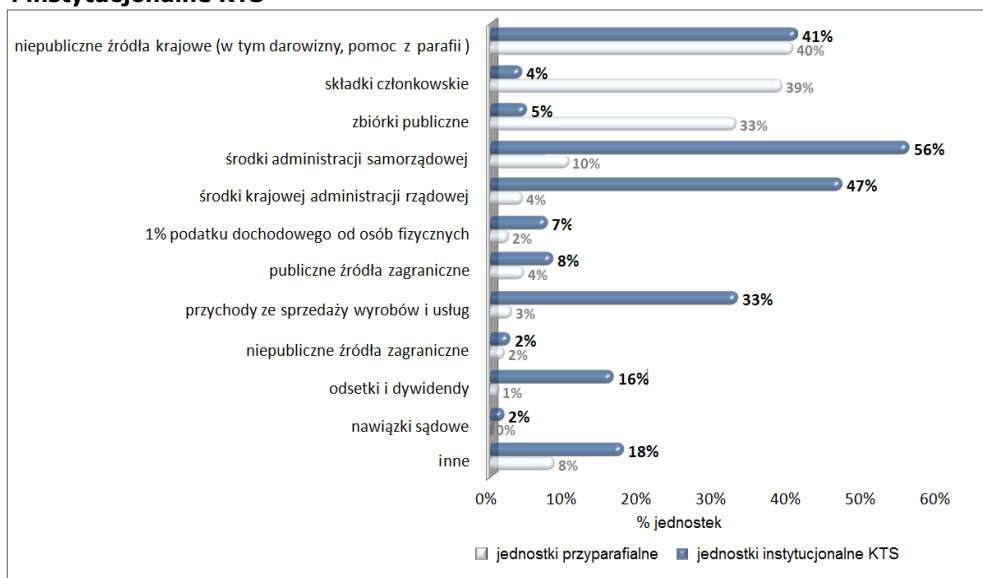
Struktura jednostek ze względu na wielkość przychodów podana z pominięciem tych, które zadeklarowały brak przychodów.

Zasadnicze różnice między jednostkami instytucjonalnymi i parafialnymi ujawnia także analiza źródeł przychodów jednostek (tych, które w ogóle takie przychody posiadają). Jednostki przyparafialne działają przede wszystkim w oparciu o krajowe źródła niepubliczne – w szczególności darowizny. Można się domyślać, że znaczna część ze wskazań na to źródło odnosi się do wsparcia finansowego udzielanego tego rodzaju jednostkom przez parafie, przy których działają. Podobny odsetek pozyskuje środki finansowe dzięki składkom członkowskim – przy czym jednak, biorąc pod uwagę nieformalny charakter członkostwa w tego typu podmiotach, składki te należy rozumieć mniej obligatoryjnie niż np. w przypadku stowarzyszeń. Jedna trzecia jednostek przyparafialnych organizuje zbiórki publiczne (w tym przede wszystkim w kościołach wśród parafian). Wspólnoty rzadziej deklarowały wsparcie ze środków samorządu terytorialnego i innego rodzaju źródeł, które teoretycznie zarezerwowane są z przyczyn formalnych dla jednostek posiadających własną osobowość prawną. Środki publiczne mogły trafiać do jednostek przyparafialnych poprzez parafie, organizacje sieciowe lub poprzez bezpośrednie pokrywanie pewnych kosztów przez np. organy samorządu terytorialnego.

Najpopularniejszym źródłem przychodów jednostek instytucjonalnych były środki samorządu terytorialnego – zapewne stanowiące wydatki na zlecenie tym podmiotom realizacji zadań publicznych. Prawie połowa pozyskiwała też środki krajowej administracji rządowej (np. subwencje oświatowe, środki przekazywane w

trybie ustawy o pomocy społecznej). Ponad 40% - podobnie jak w przypadku jednostek parafialnych – mogło liczyć na wsparcie pochodzące z darowizn i innych krajowych źródeł niepublicznych. Co ważne, 1/3 zadeklarowała też przychody pochodzące ze sprzedaży dóbr i usług (przy czym formalnie działalność odpłatną lub gospodarczą prowadziło aż 54% jednostek), a 16% - przychody z własnego majątku (np. odsetki i dywidendy). Biorąc pod uwagę stosunkowo niewielką liczebność jednostek obu typów, które dostarczyły dane o źródłach swoich przychodów, wyniki te należy traktować jako szacunkowe.

Wykres 9.19. Źródła przychodów wykorzystywane przez jednostki przyparafialne i instytucjonalne KTS*

* Wyniki dla jednostek parafialnych: wśród jednostek które wykazały przychody (ok. 200).

W przypadku jednostek instytucjonalnych - z których zdecydowana większość posiadała znaczące przychody – możliwe jest precyzyjniejsze omówienie różnicowań związanych z ich wielkością i pochodzeniem. Przede wszystkim, można zauważyć, że wielkość przychodów związana jest istotnie z charakterem działalności tych jednostek – te z nich, które zajmują się głównie działalnością o charakterze ściśle religijnym wyraźnie rzadziej dysponują jakimikolwiek przychodami. Dysproporcje pomiędzy jednostkami o profilu „religijnym” a jednostkami o profilu „niereligijnym” ujawniają się też w deklaracjach dotyczących przychodów ze źródeł publicznych. Jednostki „niereligijne” wyraźnie częściej pozyskują tego rodzaju środki – czy to na szczeblu samorządowym, czy krajowym – co jest o tyle zrozumiałe, że działają w obszarach będących domeną zadań publicznych. Jednostki o charakterze lokalnym, działające na poziomie gminy, deklarują przychody z samorządu dwukrotnie częściej niż te

prowadzące działania na poziomie całego kraju. Zarówno zasięg działalności (a pośrednio – wielkość organizacji) oraz ich „religijny” bądź „pozareligijny” charakter różnicują też skalę ich przychodów. Wraz ze wzrostem zasięgu działania (a więc wielkości organizacji) rosą deklarowane przez nie przychody. Jednostki o profilu ściśle „religijnym” zdecydowanie rzadziej pozyskują fundusze publiczne i co za tym idzie dysponują o wiele mniejszymi budżetami niż jednostki niereligijne.

9.3.10. Środki trwałe

Kolejna warta podkreślenia cecha jednostek instytucjonalnych związana jest z ich wyposażeniem w majątek trwały. W przeciwieństwie do niemal wszystkich jednostek przyparafialnych i zdecydowanej większości fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych, dysponują one z reguły relatywnie dużym majątkiem. Posiadanie środków trwałych deklaruje ponad połowa z nich (53%), a co czwarta spośród posiadających środki trwałe (połowa wszystkich jednostek) dysponuje majątkiem przekraczającym 150 tys. zł. Aż 95% jednostek instytucjonalnych ma do swojej dyspozycji lokal, przy czym 40% z nich posiada lokal na własność, a połowa (51%) korzysta nieodpłatnie z lokalu niebędącego ich własnością (pozostałe 9% wynajmuje lokal na zasadach komercyjnych). Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku jednostek przyparafialnych, wśród których lokalem dysponuje tylko 38% (w tym tylko 4% jest właścicielem lokalu, pozostałe z reguły dysponują nieodpłatnie lokalem niebędącym ich własnością).

9.3.11. Problemy i perspektywy

Zarówno jednostki parafialne, jak i instytucjonalne zapytano także o ich najważniejsze osiągnięcia, najistotniejsze problemy, jakie napotykają w swojej działalności, a także o cele, jakie sobie wyznaczają. Choć odpowiedzi dotyczące tych kwestii nie są tak proste w interpretacji jak twarde fakty, których dotyczyły pozostałe pytania w kwestionariuszu (odnoszą się nie tylko do obiektywnej sytuacji jednostek, co do ocen sformułowanych przez ich liderów), stanowią one nie mniej istotne źródło informacji o rzeczywistej kondycji kościelnego trzeciego sektora, jak i o jego zróżnicowaniu. Ich analiza pozwala wskazać na następujące wyróżniające się opinie na ten temat:

(i) odnośnie osiągnięć:

- podejmowanie stałych i podstawowych działań (częściej jednostki przyparafialne),
- pozyskiwanie nowych członków i zwiększanie zatrudnienia (częściej jednostki instytucjonalne),

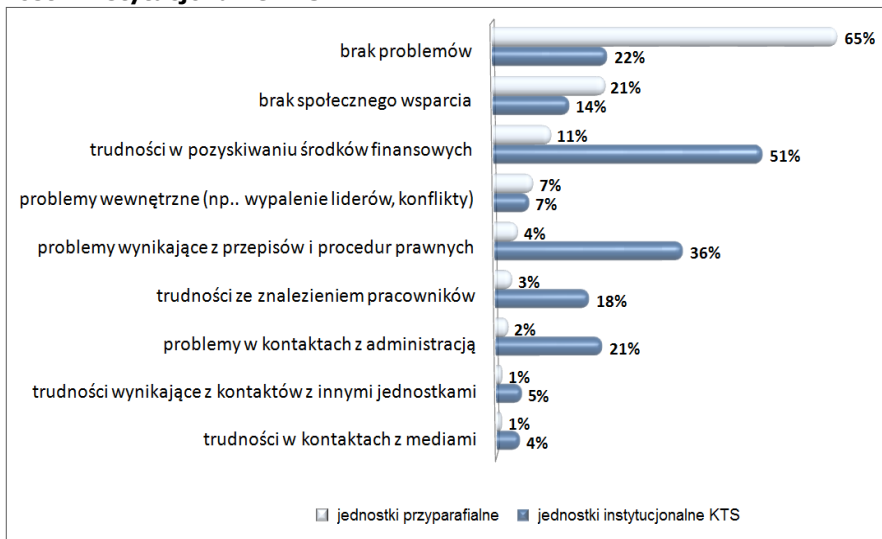
Rozdział 9 Organizacje, wspólnoty i instytucje społeczne Kościoła katolickiego: potencjał i specyfika kościelnego trzeciego sektora w Polsce

- zwiększenie zaangażowania członków organizacji i wspólnot w działalność jednostki
- organizowanie dodatkowych, wykraczających poza podstawową działalność regularnych /cyklicznych przedsięwzięć (częściej jednostki instytucjonalne)

(ii) odnośnie planów – związane z:

- organizowaniem nowych inicjatyw, nawiązywaniem nowej współpracy, pozyskiwaniem nowych sponsorów (częściej jednostki instytucjonalne),
- zwiększeniem zatrudnienia i pozyskiwaniem nowych wolontariuszy (częściej jednostki instytucjonalne),
- kontynuowaniem dotychczasowej działalności (częściej jednostki przyparafialne)

Wykres 9.20. Problemy w działalności wskazywane przez jednostki przyparafialne i jednostki instytucjonalne KTS

Pytane o problemy napotymane w swojej codziennej działalności, jednostki instytucjonalne częściej wymieniały: trudności w pozyskiwaniu środków finansowych, problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych, problemy w kontaktach z administracją, a także trudności ze znalezieniem pracowników. Jednostki przyparafialne, choć znacznie częściej niż instytucjonalne wskazywały na brak jakichkolwiek problemów w swoich działaniach, częściej deklarowały problemy związane z brakiem społecznego wsparcia dla ich działalności. Te odmienne perspektywy wyznaczane są bez wątpienia przez opisaną wyżej specyfikę obu typów jednostek. Wspólnoty przyparafialne działają przede wszystkim w oparciu o społeczną pracę swoich członków i dla nich społeczne wsparcie ma charakter zasadniczego zasobu, natomiast

środki finansowe mają dla nich mniejsze znaczenie. Ze względu na swój nieformalny charakter nie doświadczają zwykle problemów natury prawnej i nie uskarżają się na relacje z administracją publiczną.

9.4. Zakończenie

W świetle prezentowanych badań, kościelny trzeci sektor (KTS) jawi się jako znacząca dla wielu wymiarów życia społecznego, także poza czysto religijnym, *formacja działań*, tworząca dobra publiczne - w tym kapitał społeczny - oraz dostarczająca usług społecznych (typu opiekuńczego, pomocowego i kulturalno-rozwojowego) dwoma głównymi kanałami: „poprzez ludzi” i „poprzez instytucje”. Ich efekty, jak pokazują to wyniki badania, uzupełniają się wzajemnie na zasadzie dopełniania się formuł aktywności „od-dolnej”, realizowanej na poziomie społeczności lokalnych (parafii) przez wspólnoty parafialne, z przedsięwzięciami organizowanymi „od-górnje”, adresowanymi przede wszystkim do najbardziej potrzebujących (ubogich, bezdomnych, chorych i pozbawionych opieki).

Wspomniana komplementarność w zakresie działań, a częściowo także i ich adresatów (beneficjentów), pomiędzy jednostkami przyparafialnymi i instytucjonalnymi KTS wiąże się także z odmiennym rozłożeniem akcentów motywacyjnych i celowych, dla pierwszych i drugich, odpowiednio. Generalnie, zorientowanymi bardziej „sakralnie” w przypadku jednostek parafialnych (68%), oraz zorientowanymi przede wszystkim „sekularnie” w przypadku jednostek instytucjonalnych KTS (91%).

Znamienne jest dysproporcjonalne rozłożenie przestrzenne zarówno potencjału KTS, jak i wybranych charakterystyk opisujących ich funkcjonowanie. W aspekcie „religijnym” wyróżniają się (przyjmują wartości powyżej średniej) województwa południowo-wschodnie oraz (wartości poniżej średniej) województwa północno-zachodnie. Warto podkreślić, że zróżnicowania te w szczególności sposób wpisują się w od dawna dyskutowane różnice związane z natężeniem aktywności społecznej poza Kościołem – dostarczając wiedzy o nierozpoznanym dotąd typie i rozmiarze kapitału społecznego, który w polskich warunkach wydaje się wymiarem niezależnym od innych, swoistym. O ile pierwszy wynik może świadczyć o przecinaniu się w określonych regionach kontekstu religijnego z kontekstem ekonomicznym, o tyle drugi wydaje się obiecujący z punktu widzenia dążeń do wykorzystania sieci organizacji religijnych dla budowania kapitału społecznego (organizowania działalności trzeciosektorowej, budowania efektywnego przywództwa, itp.). Należy wszakże pamiętać, że działania takie musiałyby brać pod uwagę specyfikę jednostek parafialnych, które (jak ukazują przywołane wyżej wyniki) tak od organizacji świeckich, jak od instytucjonalnych struktur społecznych Kościoła odróżnia niemal wszystko – począwszy od skali działania, poprzez strukturę i wykorzystanie zasobów (społecznych / ekonomicznych), model przywództwa, skalę operacji, itd.

Rozdział 10

Społeczne podmioty wyznaniowe działające w ramach kościołów i związków wyznaniowych innych niż Kościół katolicki.¹

Społeczne podmioty kościołów i związków wyznaniowych innych niż Kościół katolicki, które znalazły się w kartotece badania SOF-1 z założenia miały być jednostkami prowadzącymi działalność niewyłącznie religijną.² Zbiorowość ta była dziesięciokrotnie mniejsza niż zbiorowość analogicznych jednostek wybranych do badania społecznych podmiotów Kościoła katolickiego³ i liczyła 0,2 tys. jednostek.

Realizacja badania SOF-1 potwierdziła aktywność 78% z zarejestrowanych w REGON podmiotów tego typu. Niewielka liczebność zbadanej zbiorowości, w powiązaniu z zapisami ustawy o statystyce publicznej dotyczącymi tajemnicy statystycznej, nie pozwalają na prezentację tak wielu, szczegółowych przekrojów, jakie znalazły się w tej publikacji w zakresie stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji, niemniej w tym rozdziale zostaną zaprezentowane podstawowe dane o zbiorowości wszystkich społecznych podmiotów wyznaniowych innych niż jednostki Kościoła katolickiego, które były aktywne w 2008 r.⁴ Ponadto analiza będzie wzbogacona, w niektórych aspektach, informacjami o społecznej działalności kościołów i związków wyznaniowych pochodzącymi z badania GUS *Wyznania religijne w Polsce* (realizowanego na formularzu AW-1)⁵.

¹ **Autorka: Karolina Goś-Wójcicka**, Wydział Badań Gospodarki Społecznej, Dep. Badań Społecznych GUS

² Wybór jednostek posiadających kościelną osobowość prawną (inną niż Kościół Katolicki) został dokonany wśród wszystkich jednostek posiadających numer REGON, bez względu na to, czy dana jednostka miała odrębną osobowość prawną, czy działała w oparciu o osobowość prawną jednostki nadrzędnej. Spośród nich wybrano jedynie podmioty wyznaniowe o charakterze społecznym, wykluczając wszystkie jednostki związane ze strukturą terytorialną, administracją lub gospodarczą tych wyznań (np.: parafie, zbory, kurie, gospodarstwa rolne).

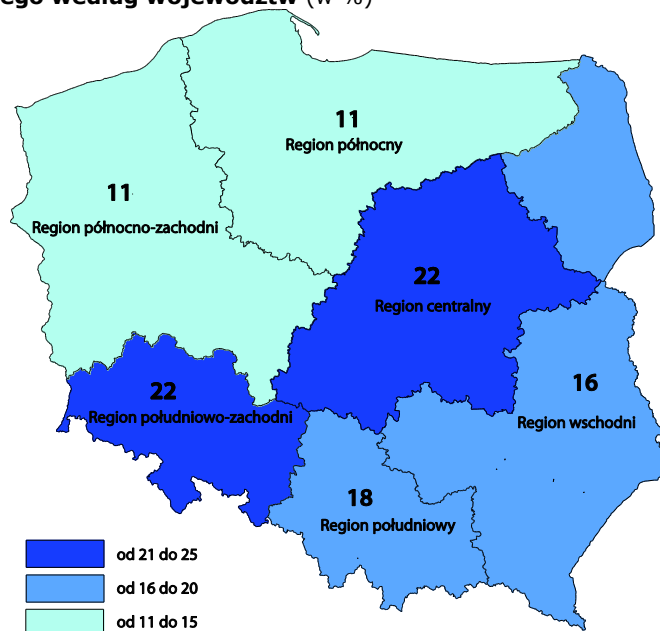
³ Podmioty objęte badaniem jednostek instytucjonalnych KTS, zrealizowanym przez ISKK SAC (zob. rozdz. 9).

⁴ Niska kompletność realizacji badania (surowa kompletność wyniosła 37%, a po wyłączeniu jednostek nieaktywnych - 48%) wiązała się z koniecznością zastosowania analogicznej metody uogólniania wyników, jak w przypadku pozostałych jednostek objętych badaniem SOF-1.

⁵ Badanie GUS *Wyznania religijne w Polsce* prowadzone na formularzu AW-1 (statystyczna ankieta wyznaniowa) jest badaniem pełnym, rocznym, obejmującym wszystkie działające w Polsce kościoły i związki wyznaniowe, z wyłączeniem Kościoła Rzymskokatolickiego. Badanie to ma charakter dobrowolny. Kartoteka badania AW-1 jest tworzona w oparciu o rejestr kościołów i innych związków wyznaniowych (dział A) prowadzony przez MSWiA, a nie o Bazę Jednostek Statystycznych GUS. W kartotece za 2008 rok znalazły się 163 wyznania, z których sprawozdania złożyły 72 jednostki, a więc kompletność jego realizacji wyniosła 44%. Prezentowane w rozdziale wyniki badania AW-1 nie mają charakteru pełnego, odnoszą się wyłącznie do niespełna połowy wyznań - tych, które wzięły udział w badaniu. Nie zostały przeprowadzone żadne szacunki odnośnie działalności wyznań, które nie uczestniczyły w badaniu, w związku z tym dane te nie prezentują całościowego obrazu tej zbiorowości.

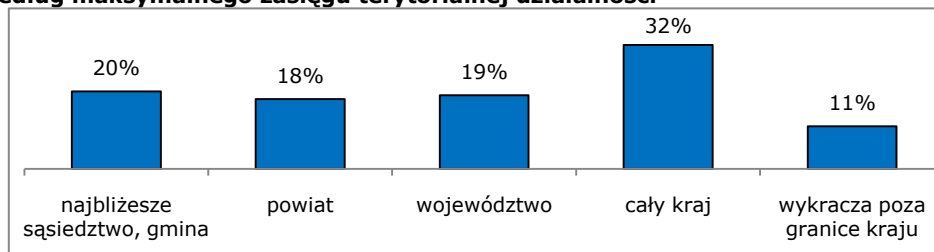
Wyniki badania SOF-1 dotyczące społecznych podmiotów wyznaniowych wskazują, że najczęściej tych jednostek ulokowanych jest w regionie centralnym i regionie południowo-zachodnim (po 22%), następnie w regionie południowym (18%) i regionie wschodnim (16%). Stosunkowo najmniej jednostek tego typu mieściło się natomiast w regionie północnym i regionie północno-zachodnim (po 11%).

Mapa.10.1. Struktura społecznych podmiotów wyznaniowych innych niż jednostki Kościoła katolickiego według województw (w %)

Zdecydowana większość badanych społecznych jednostek wyznaniowych miała swoją siedzibę na terenie gmin miejskich (72%), w tym głównie w miastach wojewódzkich, 18% - zlokalizowanych było w gminach miejsko-wiejskich, a 10% - w wiejskich.

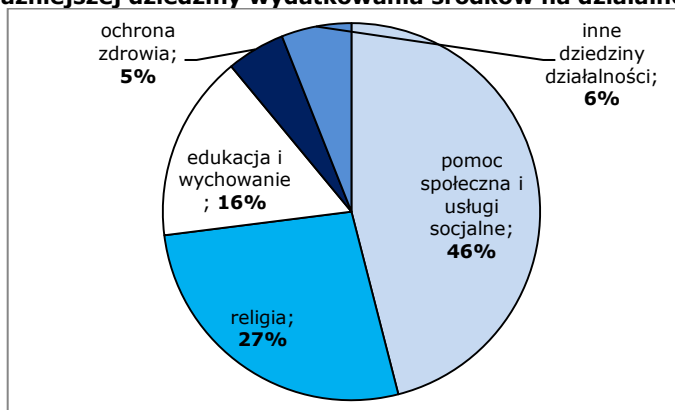
Wykres 10.1. Społeczne podmioty wyznaniowe inne niż Kościoła katolickiego według maksymalnego zasięgu terytorialnej działalności

Miejska lokalizacja tych podmiotów przekładała się często na szerszy terytorialny zasięg działalności niż w zbiorowości stowarzyszeń, organizacji

społecznych i fundacji. Dwa razy częściej niż ta ostatnia zbiorowość obejmowały one swoim działaniem teren całego kraju (32%) i wykraczały poza jego granice (11%).

Wykres 10.2. Społeczne podmioty wyznaniowe inne niż Kościół katolicki według najważniejszej dziedziny wydatkowania środków na działalność statutową

Społeczne podmioty wyznaniowe, poza tymi które prowadził Kościół katolicki, koncentrowały się najczęściej na świadczeniu typowych usług społecznych. Prawie połowa społecznych jednostek działających w ramach innych kościołów i związków wyznaniowych jako najważniejszą dziedzinę działalności statutowej wskazała *pomoc społeczną i usługi socjalne*. Na kolejnym miejscu, jeśli wykluczyć działalność religijną znalazła się *edukacja i wychowanie* (16%), jeszcze dalej *ochrona zdrowia* (5%). Pozostałe dziedziny działalności wskazywane były przez pojedyncze jednostki.

Na podstawie danych z badania AW-1 można dodać, że prowadzona przez wyznania działalność w obszarze pomocy społecznej i usług socjalnych przybiera formę zinstytucjonalizowaną, tj. prowadzenie placówek (np. domów pomocy społecznej) lub ma charakter akcyjny – doraźne świadczenie usług socjalnych (np. zbiórki żywności). Łącznie działalność w zakresie pomocy społecznej i usług socjalnych prowadziło 64% wyznań, które udzieliły odpowiedzi na pytania w tym zakresie, 62% deklarowało podejmowanie działalności akcyjnej, a 26% - prowadzenie pomocy instytucjonalnej. Uczestniczące w badaniu AW-1 wyznania wykazały, że w 2008 roku łącznie prowadziły ponad 90 placówek pomocy społecznej, tj.: domy opieki, domy dziecka, świetlice, jadalnie dla ubogich⁶. Jedna placówka zajmująca się pomocą społeczną średnio obejmowała w ciągu roku swoim działaniem 395 osób.

Jeśli natomiast wziąć pod uwagę działalność akcyjną w zakresie usług socjalnych, prowadzoną nie w formie wydzielonych jednostek organizacyjnych, ale w ramach struktur wyznaniowych to średnia liczba osób, które choć raz w roku

⁶ Biorąc pod uwagę niepełny charakter badania AW-1 należy przyjąć, że liczba 90 placówek to dolna granica przedziału, w którym znajduje się rzeczywista liczba zinstytucjonalizowanej pomocy społecznej prowadzonej przez wyznania inne niż rzymskokatolickie.

skorzystały z pomocy wynosiła 3,4 tys. osób, ale połowa wyznań, które prowadziły tego rodzaju działania nie wykazało więcej jak 280 osób.

Podobnie jak w zakresie pomocy społecznej i usług socjalnych duże znaczenie działalności edukacyjnej w społecznej działalności kościołów i związków wyznaniowych, na które wskazują wyniki badania SOF-1, potwierdzają też dane z badania AW-1. Wyniki tego ostatniego badania za 2008 rok wskazują, że działalność edukacyjna, nie mająca charakteru wyłącznie religijnego prowadzona była w ramach 18% kościołów i związków wyznaniowych. Łącznie, uczestniczące w badaniu wyznania wymieniły 40 placówek edukacyjnych, (przedszkola, szkoły, kursy zawodowe, szkoły wyższe). Przeciętnie jedna wykazana placówka edukacyjna w ciągu 2008 roku obejmowała swoim działaniem 154 beneficjentów.

Tabela 10.1. Odsetek społecznych podmiotów wyznaniowych (innych wyznań niż rzymskokatolickie), które prowadziły działania na rzecz wybranych grup beneficjentów

Rodzaj beneficjentów:	społeczne podmioty wyznaniowe działające w obrębie wyznań innych niż Kościół katolicki	stowarzyszenia, organizacje społeczne i fundacje
dzieci i młodzież	60	69
osoby starsze i niesamodzielne, osoby przewlekle lub nieuleczalnie chore	43	11
Ubodzy	33	9
Bezdomni	32	3
Niepełnosprawni	31	19
wychodzący z uzależnienia i ich rodziny	23	6
Bezrobotni	21	7
osoby samotnie wychowujące dzieci	20	7
ofiary przemocy	6	3

Orientacja badanych w SOF-1 jednostek wyznaniowych na świadczenie usług społecznych dla ludności, szczególnie tych o charakterze socjalnym znajduje odzwierciedlenie w strukturze beneficjentów. Jedyne 1/10 analizowanych podmiotów wyznaniowych dostarczała dobra lub usługi instytucjom, organizacjom, firmom, natomiast 2/3 z nich obejmowało bezpośrednim i systematycznym działaniem osoby fizyczne. Większa część tych podmiotów niż to stwierdzono w zbiorowości stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji obejmowała swym działaniem osoby w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, wykluczone społecznie. Aż 10-krotnie częściej zajmowały się one bezdomnymi, a 4-krotnie osobami wychodzącymi z uzależnień i ich rodzinami oraz starszymi i niesamodzielnymi, przewlekle lub nieuleczalnie chorymi.

Społeczna działalność kościołów i związków wyznaniowych innych niż Kościół Katolicki w swej części zinstytucjonalizowanej, tzn. wydzielonej w postaci jednostek organizacyjnych zarejestrowanych w REGON i objętych badaniem SOF-1

nie jest duża, gdyż liczy około 150 podmiotów. Pamiętać jednak trzeba, że w ramach tych wyznań, podobnie zresztą jak w ramach Kościoła katolickiego podejmowane są liczne inicjatywy akcyjne, niesformalizowane. Także dane z badania AW-1, choć bardzo niepełne, wskazują na znaczny potencjał kościołów i związków wyznaniowych (bez wyodrębniania ich jednostek społecznych) w zakresie udzielania pomocy osobom potrzebującym.

Podsumowanie¹

Liczba aktywnych organizacji

W trakcie realizacji badania SOF-1 w 2009 r. podjęto próbę kontaktu ze zbiorowością wszystkich stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych oraz fundacji, które znajdowały się w prowadzonej przez GUS Bazie Jednostek Statystycznych. W rezultacie okazało się, że co czwarta z ponad 93 tys. objętych badaniem jednostek nie prowadziła działalności, a więc na dzień 31 grudnia 2008 r. z badanej populacji aktywnych było 71 tys. organizacji, w tym:

- 64,9 tys. stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych - obok typowych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (29,4 tys.) w grupie tej znajdują się stowarzyszenia kultury fizycznej i związki sportowe (20,3 tys.), ochotnicze straże pożarne (12,9 tys.) oraz koła łowieckie (2,3 tys.),
- 5,9 tys. fundacji.²

Ważną grupę w objętej badaniem SOF-1 zbiorowości stanowią organizacje posiadające status pożytku publicznego (OPP). Udział OPP w całej zbiorowości stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji wyniósł tylko niespełna 9%, ale wśród samych fundacji ich odsetek był prawie trzykrotnie większy (24%).

Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców Polski - na 10 tys. osób przypadało około 18,6 wszystkich badanych organizacji, w tym 1,5 fundacji oraz 17,1 stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych. Dostępność tych podmiotów dla ludności była największa w województwie lubelskim i podkarpackim (21,9 organizacji na 10 tys. mieszkańców), a najmniejsza – w województwie śląskim (13,6).

Inaczej kształtuje się liczebność aktywnych organizacji objętych badaniem SOF-1 w poszczególnych województwach, jeśli nie uwzględnia się liczby ich mieszkańców. Najwięcej organizacji, bo aż 10 tysięcy, miało swoją siedzibę w województwie mazowieckim. Zauważyć jednak trzeba, że prawie połowa z nich mieściła się na terenie Warszawy, która jest przecież nie tylko miastem o największej liczbie mieszkańców, ale także jest centrum administracyjnym i gospodarczym całego kraju. Najmniej stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji ulokowanych było w województwach: lubuskim, opolskim, podlaskim oraz świętokrzyskim (po ok. 2 tys.).

Prawie połowa objętych badaniem SOF-1 organizacji miała swoją siedzibę na terenie gmin miejskich, 3 na 10 – w gminach wiejskich, a 2 na 10 – w gminach miejsko-wiejskich. W gminach miejskich ulokowane było 7 na 10 organizacji pożytku publicznego, 8 na 10 fundacji oraz 6 na 10 typowych stowarzyszeń i organizacji

¹ **Autorzy: Sławomir Nałęcz, Karolina Goś-Wójcicka, Anna Knapp**, Dep. Badań Społecznych GUS

² Oprócz opisywanych w niniejszym podsumowaniu stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji na koniec 2008 r. aktywnych było jeszcze 2,2 tys. społecznych podmiotów wyznaniowych, czyli organizacji członkowskich oraz placówek świadczących usługi społeczne w ramach kościołów i związków wyznaniowych. Działały one w ramach Kościoła katolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych zarejestrowanych w Polsce. Poświęcono im odrębne rozdziały (odpowiednio rozdział 9 i 10).

społecznych. Z kolei na terenie gmin wiejskich miała swe siedziby zdecydowana większość ochotniczych straży pożarnych (2/3) oraz znaczna część stowarzyszeń kultury fizycznej i kół łowieckich (po 1/3).

Baza członkowska

Wszystkie aktywne w 2008 r. organizacje objęte badaniem SOF-1 wykazały razem około 10 mln członkostw. Należy jednak pamiętać, że jest to łączna liczba osób wykazanych przez te podmioty, a nie suma mieszkańców Polski, deklarujących przynależność do nich. Różnica wynika z tego, że jedna osoba może równocześnie należeć nawet do kilku stowarzyszeń, a co więcej - niektóre osoby znajdujące się na listach członków jakichś organizacji mogą nawet nie pamiętać lub nie zdawać sobie sprawy z tego, że na tych listach figurują.

Największym potencjałem członkowskim charakteryzowała się zbiorowość typowych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych. Były wśród nich organizacje deklarujące posiadanie wielu tysięcy członków, przez co w grupie typowych stowarzyszeń i organizacji społecznych kumulowało się prawie 8/10 wszystkich członkostw wykazanych przez organizacje objęte badaniem SOF-1, chociaż udział tej grupy w ogólnej liczbie stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji wynosił 4/10.

Na drugim miejscu pod względem liczby członków, podobnie jak pod względem liczebności organizacji, znalazły się stowarzyszenia kultury fizycznej. Jednak, choć stanowiły one prawie 30% zbiorowości jednostek objętych badaniem SOF-1, to zadeklarowana przez nie liczba członkostw stanowiła jedynie 15% z ogólnej liczby członkostw wykazanych przez wszystkie stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje.

Najmniej członków wpisały w swych sprawozdaniach fundacje, gdyż nie będąc organizacjami członkowskimi mogły podać jedynie liczbę osób należących do ich organów kolegialnych (zarząd, rada itp.).

Zaskakująco nieduża liczba członków w stosunku do liczby organizacji odnotowana została w ochotniczych strażach pożarnych i kółach łowieckich (udział strażaków-ochotników i członków kół łowieckich w ogólnej liczbie wykazanych członkostw był odpowiednio o 4,5 razy i o 3 razy mniejszy, niż udział jednostek straży i kół łowieckich w populacji badanych organizacji). Jednak zaangażowanie tychże członków w działalność ich organizacji musiało być na relatywnie wysokim poziomie aby zapewnić ciągłość i skuteczności działania tych podmiotów.

Wolontariat (praca społeczna)

Wolontariusze, czyli osoby, które dobrowolnie i bez wynagrodzenia wykonują świadczenia wspierające działalność organizacji są równocześnie jednym z najważniejszych zasobów badanych organizacji pozarządowych. Nadają szczególnie, społeczny charakter działalności większości stowarzyszeń, podobnych organizacji

społecznych

i fundacji, w wielu wypadkach stanowiąc także jedyny realny zasób pracy warunkujący jakąkolwiek działalność organizacji, które nie posiadają środków na zatrudnienie personelu płatnego. W sprawozdaniach statystycznych SOF-1 za 2008 r. pracę społeczną swoich członków lub innych osób wykazało 78% stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji. Organizacje objęte badaniem zadeklarowały, że przynajmniej raz w ciągu roku, pracowało w nich łącznie ponad 1,5 mln osób. Dane te nie oddają jednak pełnej skali wolontariatu, ze względu na to, że badane organizacje na ogół nie prowadzą ewidencji tej pracy, a wobec tego mogły w ogóle nie udzielić odpowiedzi lub nie uwzględnić w sprawozdaniu osób, które tylko sporadycznie wspomagały organizację.

Najwięcej osób pracujących społecznie wykazały typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne (55%), zaś na następnych miejscach znalazły się stowarzyszenia kultury fizycznej (15%) i fundacje (14%). Aż 1/3 wszystkich osób pracujących społecznie, które wykazano w sprawozdaniach SOF-1 stanowiły osoby pracujące w organizacjach posiadających status OPP.

Najczęściej pracę społeczną na rzecz organizacji świadczą ich członkowie - stanowią oni 2/3 wykazanych osób, które w 2008 r. świadczyły pracę społeczną w objętych badaniem SOF-1 organizacjach pozarządowych. Natomiast wolontariusze nie będący członkami stanowili większość wyłącznie w fundacjach, gdzie mieli sześciokrotną przewagę nad - małą z natury rzeczy - liczbą członków organów kolegiałnych fundacji. Warto odnotować, że w kołach wiejskich i ochotniczych strażach pożarnych cała lub niemal cała praca społeczna wykonywana była przez członków, co wynika zapewne z wyspecjalizowanego charakteru głównej działalności tych organizacji.

Praca społeczna członków organizacji była ponad dwa razy bardziej regularna niż praca wolontariuszy niezrzeszonych (spośród wszystkich wykazanych przez badane organizacje pozarządowe pracujących społecznie w 2008 r. członków w każdym miesiącu pracowało ok. 54% z nich, natomiast wśród wolontariuszy niezrzeszonych analogiczny odsetek wynosił 21%). Znajdowało to także wyraz w wykazywanej w sprawozdaniach SOF-1 liczbie przepracowanych godzin, która była średnio ponad czterokrotnie większa u pracujących społecznie członków niż u wolontariuszy zewnętrznych.

Personel płatny

Na koniec 2008 r. w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach na podstawie stosunku pracy pracowało łącznie 70,8 tys. osób, przy czym dla 60,2 tys. z nich podmioty te stanowiły główne miejsce pracy. Udział sektora

organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 w zatrudnieniu w całej gospodarce narodowej w 2008 r. wyniósł 0,43%, a w sektorze prywatnym - 0,58%.³

Jeśli potraktować sektor stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji jako jednego pracodawcę, to zająłby on pod względem liczby pracowników (zatrudnionych w ramach stosunku pracy) drugie miejsce wśród największych pracodawców w Polsce, wyprzedzony tylko przez Poczta Polską.

Specyficzną cechą pracy płatnej, jaką dysponują stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje jest jej bardzo nierównomierny rozkład pośród tworzących ten sektor organizacji. Zdecydowana większość badanych organizacji pozarządowych nie korzysta w ogóle z pracy płatnej. W 2008 roku 64% z nich nie zatrudniało nikogo, 23% z nich oferowało pracę wyłącznie w ramach umów cywilno-prawnych, a jedynie 13% posiadało pracowników etatowych (i jednocześnie często zatrudniało także w oparciu o umowę cywilno-prawną).

Charakterystyczny dla pozarządowego rynku pracy jest też wysoki udział osób zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy. W 2008 r. aż 1/3 pracowników w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach zatrudniona była na część etatu. W związku z tym przeciętna liczba etatów w ciągu 2008 r. była w tej zbiorowości zdecydowanie niższa od liczby zatrudnionych osób i wyniosła 58,5 tys. pełnych etatów.

Objęte badaniem organizacje pozarządowe korzystają również z pracy pozaetatowej świadczonej w ramach umów cywilno-prawnych. W 2008 r. generowała ona prawie 38 tys. etatów przeliczeniowych, co w sumie z 58,5 tys. etatami w ramach stosunku pracy dawało wolumen pracy płatnej odpowiadający 96 tys. pełnych etatów. Z kolei, omówiona już powyżej praca społeczna powiększała wolumen pracy wykonywanej w ramach stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji do około 130 tys. etatów przeliczeniowych.

Największa część pracy płatnej świadczona była w ramach zbiorowości typowych stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (60%) oraz w fundacjach (25%). Znikomym udziałem pod względem wykorzystywania pracy płatnej charakteryzowały się natomiast ochotnicze straże pożarne i koła łowieckie – te dwie grupy organizacji łącznie stanowiły 21% zbiorowości, a generowały jedynie trochę ponad 1% pracy płatnej. Również zdecydowanie mniejszy udział w zatrudnieniu niż w liczbie organizacji miały stowarzyszenia kultury fizycznej – choć stanowiły one 29% zbiorowości, to generowały zaledwie 13% wolumenu pracy płatnej. Dużą rolę w tworzeniu potencjału zatrudnieniowego odgrywały organizacje pożytku publicznego, które mimo swojej niewielkiej liczby stanowiącej zaledwie 9% wszystkich badanych organizacji kumulowały aż 30% pracy płatnej, jaką miały do dyspozycji wszystkie objęte badaniem organizacje pozarządowe.

³ Wskaźniki obliczone w oparciu o informacje o głównym miejscu pracy z wyników badania SOF-1 za 2008 r. oraz dane o zatrudnieniu w gospodarce narodowej z Rocznika Statystycznego 2009.

Ogólną cechą polskiego rynku pracy jest utrzymywanie się istotnie wyższego niż 50% odsetka mężczyzn wśród ogółu zatrudnionych. Tymczasem wśród pracowników zatrudnionych w organizacjach objętych badaniem SOF-1 zaobserwowano tendencję odwrotną: wśród etatowego personelu stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji kobiety stanowiły 69%, podczas gdy analogiczny wskaźnik dla całej gospodarki narodowej wynosił 45%. Zatrudnienie w sektorze organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 różni się także bardzo wyraźnie od zatrudnienia w gospodarce narodowej w zakresie udziału pracowników niepełnoetatowych oraz pracowników z wyższym wykształceniem (udziały te wyniosły odpowiednio w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych 34% i 51%, w fundacjach - 25% i 56%, podczas gdy w gospodarce narodowej tylko 8% i 23%).

Warte zauważenia jest, że mimo zatrudniania dobrze wykształconych pracowników poziom płac w stowarzyszeniach, podobnych organizacjach społecznych i fundacjach jest dość niski. Przeciętne wynagrodzenie (brutto) osób zatrudnionych w ramach stosunku pracy wyniosło w 2008 r. 2,5 tys. zł na 1 etat, natomiast średnia pensja w całej gospodarce narodowej - 2,9 tys. zł.

Finanse

Łączna kwota przychodów wykazana przez wszystkie aktywne stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne i fundacje w 2008 r. wyniosła 12,7 mld zł, zaś kwota kosztów – 11,7 mld. Wielkość ta stanowiła 0,9% PKB Polski.

Wśród organizacji, które wykazały jakiegokolwiek przychody (4/5) średnia wartość rocznego budżetu wyniosła około 237 tys. zł, jednak w połowie z tych organizacji kwota ta nie przekroczyła 20 tys. zł. Uwzględniając organizacje, które twierdziły, że w ogóle nie miały przychodów - kwotą dzielącą na pół badaną populację stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji jest 10 tys. złotych.

Jednostki, które osiągały przychody powyżej tej kwoty łącznie generowały 99% ogółu dochodów całej badanej populacji, a także uzyskiwały 99% wszystkich przychodów pochodzących ze źródeł o charakterze rynkowym i zatrudniały ponad 99% całego personelu zatrudnionego w ramach umów o pracę, chociaż stanowiły one tylko połowę badanej zbiorowości.

Zdecydowana większość środków finansowych trafiała do organizacji mających siedzibę w gminach miejskich (85%), co łączyło się także i z tym, że w miastach częściej występowały fundacje oraz organizacje posiadające status pożytku publicznego.

OPP charakteryzowały się relatywnie wysokim potencjałem finansowym: 96% z nich deklarowało, że w 2008 r. miało przychody. Średnia wysokość tych przychodów wynosiła około 600 tys. zł, mediana natomiast - 88 tys. zł. Jeszcze wyższe kwoty przychodów ogółem deklarowały fundacje, które generowały 1/3 sumy przychodów dla całej zbiorowości badanych organizacji, mimo że stanowiły w tej populacji jedynie 8% podmiotów. Średni budżet dla fundacji, które wykazały przychody wynosił ponad 900 tys. zł, ale w połowie z nich kwota ta nie przekraczała 90 tys. zł.

W zbiorowości stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych przychody były znacznie niższe (średnia - 174 tys. zł, a mediana 18 tys. zł). W tej dużej grupie podmiotów największe średnie przychody, ale i największe zróżnicowanie przychodów wykazywały typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, natomiast stowarzyszenia kultury fizycznej i związki sportowe wykazywały mniejsze przychody oraz mniejsze ich rozwarstwienie. Z kolei koła łowieckie miały wprawdzie najmniejsze średnie przychody, ale ze względu na dużo mniejsze zróżnicowanie wewnątrz tej grupy ich przychód środkowy był największy. Zdecydowanie najsłabsze pod względem potencjału finansowego były natomiast ochotnicze straże pożarne.

Struktura przychodów sektora organizacji pozarządowych objętych badaniem SOF-1 pokazuje, że środki o charakterze rynkowym stanowiły 40%, w czym największy udział (19%) miała działalność gospodarcza (w tym środki z wynajmu) oraz odpłatna działalność statutowa (15%) nazywana też odpłatną działalnością pożytku publicznego, a także środki uzyskane w ramach przetargów publicznych (4%) oraz z dywidend i odsetek bankowych (2%). Udział środków nierynkowych ze źródeł publicznych w przychodach badanych organizacji wyniósł średnio 35%, w czym największe znaczenie miały środki od administracji rządowej (12%) i samorządowej (12%), środki UE i inne zagraniczne środki publiczne (8%) oraz odpisy podatkowe z 1% i nawiązki sądowe (łącznie 3%).

Organizacje o dużym stopniu uzależnienia od nierynkowych środków publicznych (środki te stanowiły nie mniej niż połowę budżetu) to aż 42% spośród jednostek, które wykazały przychody, w tym 13% to podmioty w całości finansowane z takich środków. Tak samo liczne były też jednostki pozyskujące co najmniej połowę przychodów z nierynkowych środków niepublicznych (42%), w tym wyłącznie ze składek członkowskich i różnego typu darowizn utrzymywało się 28% organizacji.

Podmioty o relatywnie wysokim stopniu *ekonomizacji*, posiadające przynajmniej połowę przychodów z działalności o charakterze rynkowym, stanowiły 16% organizacji mających jakiegokolwiek przychody, w tym 3% - to podmioty pozyskujące przychody tylko ze źródeł o charakterze rynkowym.⁴

Dywersyfikacją źródeł finansowania, przejawiającą się równoczesnym wykorzystywaniem dotacji ze środków publicznych oraz pozyskiwaniem środków z działalności o charakterze rynkowym, mogło pochwalić się 21% stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji, które wykazały przychody za 2008 r.

Warunki prowadzenia działalności i ocena perspektyw rozwojowych

Mimo ogólnego wzrostu potencjału finansowego stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji pozyskiwane przez nie środki finansowe pożytkowane są głównie na bieżącą działalność operacyjną, bezpośrednią pomoc beneficjentom, a nie na inwestowane w infrastrukturę. Niespełna 9% badanych organizacji było właścicielami lokalu, w którym znajdowała się ich siedziba, a prawie 16% miało siedzibę

⁴ Zob. definicja *ekonomizacji* w Aneksie A1.

w lokalu wynajmowanym. Pozostałe jednostki albo korzystały z lokalu użyczonego nieodpłatnie (prawie 53%) albo w ogóle nie miały do dyspozycji lokalu (prawie 23%).

Przedstawiciele stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji poproszeni o ocenę perspektyw swojej organizacji za rok w zdecydowanej większości nie przewidywali zmian w zakresie sytuacji finansowej (70%), ani tym bardziej w zakresie zatrudnienia (90%). Nie są to optymistyczne prognozy, jeśli zestawia się je z informacją, że prawie 68% organizacji wskazuje - jako główny problem swojej działalności – właśnie trudności w pozyskiwaniu środków finansowych. Kolejnymi problemowymi obszarami były przepisy i procedury prawne (39%), brak społecznego wsparcia (34%) oraz kontakty z administracją publiczną (24%).

Chociaż, jak wynika z powyższych danych, współpraca z administracją publiczną bywała czasem trudna, to jednak ponad 80% organizacji w 2008 r. ją podejmowało, przy czym większość (51%) współpracowała z urzędami centralnymi lub samorządowymi w sposób systematyczny.

Beneficjenci

Wśród aktywnych stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji 41% jednostek prowadziło systematyczne działania kierowane bezpośrednio do osób fizycznych. Suma zadeklarowanych przez te organizacje osób objętych ich systematyczną działalnością sięgnęła w 2008 r. prawie 24 mln osób, przy czym największe wyodrębnione grupy beneficjentów stanowiły: dzieci i młodzież, (ok. 10 mln), osoby ubogie (ok. 1,6 mln), niepełnosprawni (ok. 1,2 mln), osoby starsze i niesamodzielne (ok. 0,9 mln) oraz bezrobotni (ok. 0,6 mln)⁵. Największą część osób korzystających z usług świadczonych przez te organizacje objęły swą działalnością typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne (47% beneficjentów), fundacje (38%) oraz stowarzyszenia kultury fizycznej (14%).

W świadczeniu bezpośrednich usług dla ludności duże znaczenie miały organizacje pożytku publicznego, w ramach których wsparcie otrzymywało 30% beneficjentów. Podmioty ze statusem OPP częściej niż inne adresowały swoją działalność do grup słabszych i zagrożonych wykluczeniem społecznym (niepełnosprawni, bezdomni i ofiary przemocy stanowili 2-krotnie większy odsetek wśród beneficjentów OPP niż wśród beneficjentów wszystkich stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji).

Charakterystyczne dla organizacji pożytku publicznego jest też świadczenie wysoko wyspecjalizowanych usług. W 2008 r. wielokrotnie częściej niż cała zbiorowość oferowały one swym beneficjentom leczenie i rehabilitację, zapewniały schronienie i nocleg oraz świadczyły usługi opiekuńcze i pielęgnacyjne.

⁵ Podane sumy beneficjentów są zapewne zawyżone, gdyż osoby korzystający z pomocy więcej niż jednej organizacji, są równocześnie wykazywani przez każdą z nich.

Najważniejsze zmiany w sektorze stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w latach 2005-2008

Rozwój stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji nadal trwa. W latach 2005-2008 dotyczył on zarówno wzrostu liczebności tego sektora (przyrost 15%, tj. przybyło 9,5 tys. aktywnych organizacji) jak też sumy rocznych przychodów (wzrost o 59%).

Oczekiwana ekonomizacja badanych organizacji nie rozwija się jednak w sposób jednoznaczny. Wprawdzie w 2008 r. odsetek organizacji pozyskujących środki z działalności gospodarczej i odpłatnej działalności statutowej był nieznacznie wyższy niż miało to miejsce 3 lata wcześniej (udział jednostek, które wykazały przychody z działalności gospodarczej wyniósł 6% w 2005 r. i 7% w 2008 r., zaś opłaty za działalność statutową uzyskało w tychże latach odpowiednio 14% i 16% organizacji) jednak w skali całego sektora o 12 punktów procentowych zmniejszył się udział środków pozyskiwanych z działalności odpłatnej, a jednocześnie o tyle samo wzrósł udział przychodów ze źródeł publicznych. Zamiast oczekiwanej ekonomizacji organizacji pozarządowych (tj. większego oparcia budżetów organizacji na przychodach z działalności odpłatnej) dochody z działalności odpłatnej spadły; wzrosło natomiast uzależnienie organizacji od środków publicznych. Dodatkowo niepokojący jest fakt, że wbrew zasadzie subsydiarności, udział środków pochodzących od administracji wyższego szczebla wzrósł zdecydowanie bardziej niż udział środków przekazywanych przez samorządy lokalne.

Obserwowany w poprzednich badaniach systematyczny wzrost rozwarstwienia ekonomicznego wewnątrz badanego sektora został zahamowany i to zarówno, jeśli chodzi o korzystanie z pracy płatnej jak i ze środków finansowych. Zwiększył się odsetek organizacji, które w ogóle deklarowały posiadanie jakichkolwiek dochodów lub korzystanie z pracy płatnej. Zauważyć jednak trzeba, że wykorzystywane przez większość organizacji zasoby ekonomiczne były na bardzo niskim poziomie natomiast grupa organizacji relatywnie dużych – zatrudniających powyżej 5 osób na podstawie stosunku pracy, jest stabilna i w 2008 r. była tak samo liczna jak w 2005 r. (2,4 tys.).

W okresie 2005-2008 liczba osób zatrudnionych na podstawie umowy o pracę w sektorze stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji wzrosła o 10% (wzrost o ponad 6 tys. osób). Jednocześnie, gdy uwzględni się wymiar czasu pracy, to zatrudnienie wzrosło tylko o 2% (wzrost o ponad tysiąc etatów przeliczeniowych). Natomiast wolumen pracy płatnej w formie umów-zlecenia i umów o dzieło zmniejszył się o 18% (spadek o 9 tys. etatów przeliczeniowych).

Ponadto, specyficzny profil zatrudnienia w sektorze stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji zaczął jeszcze bardziej odbiegać od profilu przeciętnego polskiego pracodawcy. Mocno wzrosła feminizacja (o 17 punktów procentowych) oraz intelektualizacja (wzrost odsetka pracowników z wyższym wykształceniem o 12 punktów procentowych). Zwiększyła się także niepełnoetatowość (wzrost o 5 punktów procentowych) przy utrzymującej się wciąż deprecjacji wynagrodzeniowej (6/7 średniej krajowej).

Potencjał społeczny stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych oraz fundacji zmniejszył się zarówno w zakresie bazy członkowskiej jak i pracy społecznej wykonywanej w ramach badanych organizacji. Pomiędzy 2005 a 2008 r. liczba członków spadła o 11%, przy czym spadek dotknął przede wszystkim organizacje o dużej liczbie członków. W stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych o dużej liczbie osób świadczących pracę społeczną odnotowano także poważny spadek i w tym zakresie. W związku z tym liczba osób pracujących społecznie w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych spadła o 8%. Ubytek ten nie spowodował jednak redukcji osób świadczących pracę społeczną w skali całego badanego sektora, gdyż jednocześnie odnotowano duży wzrost liczebności wolontariuszy w fundacjach, gdzie dominują wolontariusze niezrzeszeni, angażujący się w pracę mniej systematycznie i w mniejszej skali czasowej niż pracujący społecznie członkowie organizacji. Zmiany w strukturze wolontariuszy ale i ogólna tendencja do poświęcania mniejszej ilości czasu na wolontariat spowodowały, że w latach 2005-2008 wolumen pracy społecznej w ramach badanych organizacji pozarządowych zmniejszył się aż o 1/3.

Wnioski

W sumie zmiany, jakie zaszły w sektorze stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych i fundacji w okresie 2005 – 2008 ocenić należy jako bardzo interesujące. Do zmian pozytywnych należy zaliczyć dalszy wzrost liczby aktywnych organizacji, a także wzrost oferowanych przez nie miejsc pracy etatowej oraz pewne zmniejszenie rozwarstwienia ekonomicznego wewnątrz sektora. Z drugiej strony, na uwagę zasługuje także pogłębiająca się specyfika struktury zatrudnienia w sektorze stowarzyszeń i fundacji.

Poważnej refleksji wymaga strategia ekonomizacji trzeciego sektora, w zakresie której następuje przynajmniej częściowe rozminięcie się stawianych celów z osiąganymi rezultatami. Dostrzegalne jest natomiast uwzględnienie przez administrację publiczną roli organizacji pozarządowych, jako podmiotów świadczących usługi społeczne, poprzez przekazywanie im wyższych środków na realizację zadań publicznych.

Z troską należy pochylić się nad problemem spadku zaangażowania członkowskiego i wolontarystycznego zwłaszcza mając na uwadze cele Europejskiego Roku Wolontariatu 2011.

Summary¹

Number of active organizations

In the course of the 2009 SOF-1 study attempts have been made to contact all associations, similar social organizations and foundations registered in Statistical Entities' Database kept by Central Statistical Office of Poland. It turned out that a fourth of over 93 thousand entities covered by the survey did not conduct any activity any longer. Thus, it was estimated that as of 31 December 2008, 71 thousand associations, social organizations and foundations were active, including:

- 64.9 thousand associations and similar social organizations - beside typical associations and similar social organizations (29,4 thousand), this group includes physical education associations and sports federations (20.3 thousand), voluntary fire brigades (12.9 thousand) and hunting clubs (2.3 thousand),
- 5.9 thousand foundations.²

Public benefit organizations (PBOs) constitute an important group among non-governmental organizations included in the SOF-1 study. The PBOs accounted for only 9% of all types of surveyed associations, similar social organizations and foundations, but their share in foundations was nearly 3 times higher (24%).

Considering the number of people living in Poland, there were 18.6 aforementioned organizations per 10,000 people, including 1.5 foundations and 17.1 associations and similar social organizations. Associations, social organizations and foundations were the most accessible for the community in the lubelskie and podkarpackie provinces, with the ratio of 21.9 organizations per 10,000 people. Definitely the fewest organizations per 10,000 people were recorded in the śląskie province (13.6).

If the number of active organizations in the SOF-1 study is counted in respective provinces without comparing them to the number of inhabitants, the results are different. Most organizations – as many as 10,000 – had their seat in the mazowieckie province. It must be noted, however, that nearly a half of them were based in the capital city of Warsaw, which is not only the most populated city but also the largest economic and administrative centre in Poland. The lowest number of associations, social organizations and foundations was located in the lubuskie, opolskie, podlaskie and świętokrzyskie provinces (approx. 2 thousand each).

Almost a half of organizations in the SOF-1 study were located in urban communities, 3 out of 10 – in rural communities, and 2 out of 10 – in mixed urban and

¹ **Authors: Sławomir Nałęcz, Karolina Goś-Wójcicka, Anna Knapp**, CSO Social Surveys Dept.

² Apart from the associations, similar social organizations and foundations described in this Summary there were also 2.2 thousand social denominational entities, i.e. member organizations and centers providing welfare services within churches and religious associations, as at the end of 2008. These units were operating within the Catholic Church as well as the other churches and denominational associations registered in Poland. They are presented in two chapters of this publication (respectively chapter 9 and 10).

rural communities. Notably as many as 7 out of 10 PBOs, 8 out of 10 foundations and 6 out of 10 typical associations and similar social organizations were operating in urban communities, whereas in rural communities, majority of voluntary fire brigades were situated (2/3) as well as a significant part of physical education associations and hunting clubs (1/3 each).

Membership base

All organizations active in 2008, which were covered by the SOF-1 study, reported altogether about 10 million memberships. It should be noted that this is the total number of members listed by these entities, and not the total number of Polish residents declaring membership in the organizations. The difference is that one person may simultaneously be a member of several associations. What is more, some people listed as members of surveyed NGOs might not remember or not realize that they are present on the lists of members of some organization.

Typical associations and similar social organizations represented the biggest membership potential. They included organizations that declared thousands of members. Therefore, typical associations and social organizations accounted for almost 8/10 of the all memberships stated by the SOF-1 study, even though their share in the total number of associations, social organizations and foundations was just 4/10.

The second largest group, both in terms of the number of members and the number of organizations, were physical education associations. While they accounted for almost 30% of the units included in the SOF-1 study, they declared only 15% of the memberships reported by all associations, social organizations and foundations. Foundations, which listed the lowest numbers of members in their reports, are not membership organizations; hence they can only report persons holding functions in their statutory bodies (management and supervisory boards, etc.).

Voluntary fire brigades and hunting clubs indicated surprisingly few members as compared to the number of these organizations (the share of volunteer firemen and hunting club members in the total number of memberships resulted from the survey was respectively 4.5 and 3 times lower than the share of fire brigades and hunting clubs in the population of associations and social organizations). On the other hand, the members' involvement in their activities must have been relatively high to ensure the continuity and effectiveness of operations of these entities.

Voluntary work

Volunteers, or persons who voluntarily and without remuneration provide services to support organizations, are one of the core resources of the studied NGOs. They give a special social touch to the activities of most associations, social organizations and foundations, oftentimes being also the sole actual work resource that conditioned any activity of organizations, which have no funds to employ staff. In SOF-1 statistical reports for 2008, 78% of associations, similar social organizations and foundations listed voluntary work of their members or of other persons. Organizations

included in the study declared that a total of more than 1.5 million individuals worked for them at least once during that year. This data does not reflect the entire scale of voluntary work because it is hardly ever recorded by organizations. Therefore they could have failed to respond to this question or could have not taken into account ad-hoc volunteers.

Most of volunteers worked for typical associations and similar social organizations (55%), followed by physical education associations (15%) and foundations (14%). As many as 1/3 of all volunteers reported in the SOF-1 accounts were mentioned by organizations having a status of a PBO.

Voluntary work was mostly provided by organizations' members – they constituted 2/3 of all volunteers in the studied NGOs, in 2008. Non-member volunteers were a majority in foundations only, where they accounted for six times - the naturally low - number of members of a foundation's bodies. It should be noted that in hunting clubs and voluntary fire brigades whole or almost whole voluntary work was done by members of these organizations, which was most probably related to the specialized profiles of the organizations' activity.

Volunteers, who were also members of organizations or their boards, contributed their work for the organizations over twice more regularly than non-member-volunteers (among members who volunteered in 2008, 54% were doing it every month, while among the non-members volunteers the percentage amounted to 21%). This was also reflected in the number of hours contributed, which was more than four times higher for member-volunteers than for non-member volunteers.

Paid staff

At the end of 2008, associations, social organizations and foundations comprised a total of 70.8 thousand workers employed on the basis of employment contracts, with 60.2 thousand of these persons treating the organizations as their core place of work. The sector of NGOs included in the SOF-1 study employed 0.43% of total employees in the national economy and 0.58%³ of the employees in the private sector in 2008.

If the sector were to be seen as a single employer, it would be ranked second in Poland in terms of the number of employees (working on the basis of employment contracts), following largest employer – Poczta Polska (national postal services operator).

Paid work for associations, similar social organizations and foundations is very unevenly distributed in the sector. A definite majority of NGOs under the study used no paid work at all. In 2008, 64% of them did not employ anyone, 23% - offered only contracts of the civil law, and merely 13% - had regular employees (often simultaneously offering additional employment based on civil law contracts).

³ Indices calculated on the basis of core workplace information from SOF-1 study findings for 2008 and on the basis of data on employment in the national economy published in the 2009 Statistical Yearbook.

Another characteristic of the non-governmental labour market is a high share of part-time workers among regular work-contract employees. In 2008, at least 1/3 of people employed in associations, similar social organizations and foundations worked part-time. Thus, in 2008, the average number of full-time jobs in this group was definitely lower than the number of workers, and amounted to 58.5 thousand.

The organizations included in the study, use also the work performed beyond regular work-contract based jobs, i.e. work under contracts of the civil law. In 2008, it generated almost 38 thousand of full-time equivalents (FTE), which – added to 58,5 thousand full-time jobs – produced a volume of paid work corresponding to 96 thousand FTE. The aforementioned voluntary work, in turn, expanded the total volume of work performed within associations, social organizations and foundations to around 130 thousand of full-time equivalents.

A major part of the whole paid work was done in typical associations and similar social organizations (60%) and in foundations (25%). Voluntary fire brigades and hunting clubs had only a slight share in the use of paid work – these two groups constituted together 21% of the community, generating little over 1% of paid work. Physical education associations also had a far smaller share of employees than the share in the total number of NGOs included in the SOF-1 study. Although they constituted 29% of the surveyed population, they generated merely 13% of paid work volume. An important role in generating employment potential was played by PBOs. Public benefit organizations accumulated 30% of the whole paid work used in the all surveyed organizations regardless of the modest share PBOs had in the total number of associations, similar social organizations and foundations (9%).

A general feature of Polish labour market is that male workers significantly outnumber female workers. Employees of organizations included in the SOF-1 study display an opposite trend: as at the end of 2008 full time staff of associations, social organizations and foundations included mostly women (69%), whereas the respective ratio for the national economy was 45%.

Large differences between the general job market and employment in the surveyed non-governmental organizations also referred to part-time employees as well as to employees with university degrees. The shares of part-time workers and employees with tertiary education were only 8% and 23% respectively in the national economy, while they were as high as 34% and 51% in the group of associations and similar social organizations, and in foundations – the percentage amounted to 25% and 56%.

It must be noted, however, that despite high level of education, employees of associations, social organizations and foundations are not well paid. The average (gross) income of individuals with regular jobs in 2008 was PLN 2.5 thousand for a full-time job, whereas the average pay in the national economy was PLN 2.9 thousand.

Finances

The total revenues reported in 2008 by all active associations, similar social organizations and foundations amounted to PLN 12.7 billion and the total cost – PLN 11.7 billion. This accounted for 0.9% of Poland's GDP.

Four out of five organizations declared having some revenues whatsoever in 2008. Among the organizations which reported so, the average annual budget was about PLN 237 thousand, yet with half of them grossing not more than PLN 20 thousand. If the organizations reporting no revenues are included, then the value of revenues dividing the population of associations, social organizations and foundations in half is PLN 10 thousand.

The entities with income higher than PLN 10 thousand generated 99% of all takings earned by the all surveyed non-governmental organizations as well as 99% of all market-like revenues and 99% of employees who worked on the basis of employment contracts for all the studied sector.

Vast majority of financial means was raised by the organizations located in urban communities (85%) with prevailing group of foundations and entities having PBO status.

Public benefit organizations demonstrated a relatively high financial potential: 96% declared having revenues in 2008, with the average annual budgets of around PLN 600 thousand and the median budgets of PLN 88 thousand. Foundations reported even higher sums, generating 1/3 of the surveyed group's total revenues, although they represented only 8% of the organizations in the study. The average budget of foundations which reported having revenues amounted to over PLN 900 thousand, yet this sum did not exceed PLN 90 thousand for a half of them.

Among associations and similar social organizations, the average and median revenues were low, amounting to PLN 174 thousand and PLN 18 thousand, respectively. Within this large group, the highest average revenues but at same time the biggest budget diversification was shown by typical associations and similar social organizations, while physical education associations and sport federations had smaller average revenues and smaller disparities. At the same time hunting clubs had even lower average takings and were far less diversified. In terms of financial potential, voluntary fire brigades scored by far the lowest.

The structure of revenues in the sector of NGOs included in the SOF-1 study shows that the market-like funds constituted 40% (19% raised from business activity, 15% from sold mission-related activity i.e. public benefit services sold with no-profit, 4% obtained in public bids and 2% from interests and dividends). The share of non-market revenues coming from the public sector made up 35% (12% from central government, 12% from local authorities, 8% from the EU and other foreign public funds, 3% altogether from transfers of 1% citizens' income tax and from courts' fines).

Organizations largely dependent on public subsidies (not less than a half of all their takings) constitute as many as 42% of the surveyed population, including entities with entire budget founded by the subsidies (13%).

Summary

The same numerous (42%) were organizations raising at least a half of their budget from non-market, non-public sources, including those deriving all of their budget from membership dues and all sorts of donations (28% of entities).

Entities possessing relatively high level of *economization*, that is those with at least a half of revenues generated from a market-like activity⁴, constituted 16% of all organizations generating any revenue, including 3% organizations making all their budgets with such means.

Only 21% of revenue-generating associations, social organizations and foundations could boast with diversified income sources in 2008, combining the use of public subsidies and raising funds by means of market-like activity.

Conditions for activity and development prospects

Although associations, similar social organizations and foundations have increased their financial potential, they still spend their acquired funds primarily on day-to-day operations and direct assistance to beneficiaries and did not invest in infrastructure. Nearly 9% of organizations included in the study owned the space where they had their seat, and almost 16% conducted the activity from a rented office. The remaining entities either used their space free of charge (almost 53%), or did not have any office at their disposal at all (nearly 23%).

When asked to assess the prospects of their organizations in a year's time, a vast majority of the associations, social organizations and foundations' representatives foresaw no changes in their financial situation (70%), even more did not expect changes in employment (90%). These are not optimistic forecasts, especially taking into account that nearly 68% of organizations indicate sufficient fundraising as the number one problem in their activity. Further down the list of problems, the organizations point at: legal regulations (39%), the lack of support in the society (34%) and contacts with public administration (24%).

Even though the collaboration with the public administration was difficult, as it is evident from the abovementioned findings, still as many as 80% of organizations had such contacts in 2008. A majority (51% of all organizations) cooperated with central or local government agencies on a regular basis.

⁴ The market-like activity of non-profit / non-governmental organization is about getting revenue with one or more of the following methods:

- profit-seeking, legally registered business activity, set up to support mission-related activity,
- selling goods or services to the public administration on the basis of a contract won in an open tender (in accordance with the Law on Public Procurement)
- financial operations generating dividends, interest, etc.,.
- rental or sale of organizations assets,
- selling mission-related goods or services with no-profit prices.

Beneficiaries

Amongst active associations, similar social organizations and foundations, 4 out of 10 had systematic programs aimed directly at individuals. The number of beneficiaries declared by these organizations, who were the recipients of systematic activity, reached nearly 24 million persons in 2008. The largest beneficiary groups included: children and youth (approx. 10 million), people living in poverty (approx. 1.6 million), people with disabilities (approx. 1.2 million), seniors and dependent persons (approx. 0.9 million) and the unemployed (approx. 0.6 million)⁵. Most beneficiaries were aided by typical associations and similar social organizations (47% of total beneficiaries), foundations (38%) and physical education associations (14%). As far as direct services for the population were concerned, they were provided largely by public benefit organizations which provided support for 30% of beneficiaries. Public benefit organizations more often than others addressed their actions to weaker social groups and groups facing social exclusion (people with disabilities, homeless and violence victims constituted a twice higher share among PBOs' beneficiaries than among beneficiaries of all associations, social organizations and foundations).

Offering highly specialized services is another feature frequently met among PBOs. In 2008 they offered their beneficiaries treatment and rehabilitation, organized shelter and a night's stay, and rendered nursing services significantly more often than other associations, social organizations and foundations.

Major changes in the sector of associations, social organizations and foundations in 2005-2008

The growth of associations, similar social organizations and foundations continued. In 2005-2008 it was evident both in the number of organizations (growth by 15%, i.e. 9.5 thousand active units appeared in the sector) and the amount of the annual revenues of the sector (increase by 59%).

The organizations included in the study did not develop their market-like activities in the one-valued way. The share of organizations getting revenues from business and sold mission-related activities slightly increased (in 2005 the shares were 6% and 14% respectively and in 2008 they were 7% and 16%), but in the scale of the sector, the share of funds acquired from business and sold mission-related operations decreased by 12 percentage points. Exactly by the same rate, there was an increase of revenues from public sources. Instead of the expected NGOs' *economization* (i.e. more revenues from sold services in the organizations' budgets), the market-like revenues dropped; organizations became more dependent on public funding. Another disturbing issue is that resources received from central public administration grew much more than those transferred by local authorities, which is against the subsidiarity rule.

⁵ Total numbers of beneficiaries are to some extent overstated, because people, who use the assistance of more than one organization, are likely to be shown as beneficiaries by each of these organizations and finally each of these beneficiaries may be counted more than once.

Summary

The gradual growth of economic disparities inside the sector, referring to paid work and financial means, observable in the previous years, stopped in 2008. More organizations declared having some revenues or using paid work. It must be noted however, that the funds used by most organizations were very low as well as that the group of relatively large organizations, employing over 5 persons on the basis of a contract of employment, is stable and in 2008 was represented by as many organizations as in 2005 (2.4 thousand).

In 2005-2008 number of persons with regular jobs in the sector of associations, social organizations and foundations increased by 10% (a growth by over 6 thousand persons). The same employment dynamics measured in terms of the time of work, increased only by 2% of full-time jobs equivalents (a growth of over 1,000 FTE). At the same time however, the volume of civil law contracts shrank by 18% (a drop by 9 thousand FTE).

Moreover, a unique employment profile of the above mentioned sector became even more different from the national economy average profile. There was a substantial increase in feminization (by as many as 17 percentage points) and intellectualization (the share of employees with tertiary education grew by 12 percentage points and attained 56%). Also the part-time employment ratio increased in a significant amount (by 5 percentage points, up to 25%) while the depreciation of monthly pay in the sector continued (6/7 of the average pay in the national economy).

The social potential of associations, similar social organizations and foundations decreased both regarding to memberships and voluntary work done within the organizations. Between 2005 and 2008, the number of memberships dropped by 11%, which affected mainly populous organizations. In associations and similar social organizations using large numbers of volunteers, the figures dropped seriously. As a result, the number of people volunteering in all social associations and similar social organizations decreased by 8%. The loss, however, did not cause the reduction of persons providing voluntary work in the whole studied sector, as at the same time an increase in the foundations' volunteers was recorded. Volunteering in foundations is contributed mostly by non-member volunteers, who are less attached to the organization, engage less systematically and less time-scale than member-volunteers in associations or member of the boards. This changes in the structure of volunteers accompanied with a general tendency to devote less time for volunteering meant that in 2005-2008 the volume of volunteer work in associations, similar social organizations and foundations decreased by as much as 1/3.

Conclusions

Summing up, the changes which occurred between 2005 and 2008 in the sector of associations, similar social organizations and foundations seem very interesting. Positive trends include a further growth of the number of operating organizations, an increase of regular jobs they offer, and a slight reduction of the economic gap within

Summary

this sector. On the other hand, the growing uniqueness of the organizations employment profile also deserves some attention.

The strategy of *economization* of the third sector calls for serious reflection as results and goals do not meet - at least partially. On the other hand it became visible that public administration gradually assumed a new role of NGOs as providers of social services and this is reflected in the substantial growth of public resources the organizations are entrusted to perform public tasks.

The problem of decrease in members' and volunteers' involvement should be carefully considered, especially taking into account the aims of the European Year of Volunteering 2011.

Bibliografia

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski (IV kwartał 2008)*, GUS, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2009
- Baczko A., Ogrocka A., *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2007*, Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor 2008
- Defourny J., *Od trzeciego sektora do przedsiębiorstwa społecznego*, w: Wygnański J.J. (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne – Antologia kluczowych tekstów*, Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych 2008
- Diagnoza problemów funkcjonowania organizacji pożytku publicznego – Raport Badawczy dla Departamentu Pożytku Publicznego MPIPS*, Zakład Badań Naukowych Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, Warszawa: MPiPS 2008
- Fuszara M., *Kobiety i polityka*, w: *Kobiety dla Polski, Polska dla kobiet. 20 lat transformacji 1989 – 2009*, Warszawa: Fundacja Feminoteka 2009
- Fuszara M., *Równe szanse czy bariery? Kobiety w parlamencie Polski i Macedonii*, „Societas/Communitas” nr 2(6)2008, Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW
- Gliński P., *Wprowadzenie*, w: Gliński P., Lewenstein B., Siciński A. (red.), *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor*, Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN 2002
- Giza-Poleszczuk A., Hausner J. (red.), *Ekonomia społeczna w Polsce: osiągnięcia, bariery rozwoju i potencjał w świetle wyników badań*, Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych 2008
- Gross R. A., *Giving in America: From Charity to Philanthropy*, w: Friedmen, L. J., McGarvie M. D., *Charity, Philanthropy, and Civil Society in American History*, Cambridge University Press 2003
- Gumkowska M., Herbst J., *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – Raport z badania*, Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor 2006
- Handbook on Non-profit Institutions in the System of National Accounts*, Statistics Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York: United Nations 2003
- Leś E., Nałęcz S., Wygnański J.J., Toepler S., Salamon L., *Poland: A Partial View*, w: Salamon L. i inni (red.), *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*, Baltimore: Johns Hopkins Civil Society Centre 1999
- Leś E., Nałęcz S., *Sektor non-profit. Nowe dane i nowe spojrzenie na społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN 2001
- Juraszek-Kopacz B., Siennicka A., Zagrodzka T., *Ekonomizacja organizacji pozarządowych – wyzwania i szanse okiem praktyków*, Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych 2008
- Kobiety i mężczyźni na rynku pracy*, GUS, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2008
- Nałęcz S., *Organizacje społeczeństwa obywatelskiego*, w: Jackiewicz I., *Budowanie instytucji państwa 1989-2001. W poszukiwaniu modelu*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2004
- Nałęcz S., *Społeczne znaczenie sektora non-profit w III RP*, maszynopis pracy doktorskiej, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN 2005

Bibliografia

- Nałęcz S. (red.), *Gospodarka społeczna w Polsce. Wyniki badań 2005-2007*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN 2008
- Nałęcz S., *Trzeci sektor w statystyce publicznej: badania dotychczasowe i planowane w kontekście zmian w paradygmacie sektora i strategicznych wyzwań rozwojowych*, materiał przygotowany dla Rady Statystyki, Dep. Badań Społecznych GUS 2009
- Okrasa W., *Sektor trzeci jako przedmiot badań statystyki publicznej: Wybrane problemy*, w: *Statystyka Społeczna – dokonania, szanse, perspektywy; Biblioteka Wiadomości Statystycznych GUS*, Tom 57, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2008
- Polityka równości płci. Raport*, Chołuj B. (red.), Warszawa: UNDP 2007
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2008*, GUS, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2009
- Putnam R., *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton - New Jersey: Princeton University Press 1993
- Putnam R., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2008
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2009*, GUS, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2010
- Salamon L., M., Sokołowski W. i inni, *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sektor. Volume Two*, Bloomfield: Kumarian Press 2004
- Smidt, Corwin E. (red.), *Religion as Social Capital: Producing the Common Good*, Waco: Baylor University Press 2003
- Sprawozdanie z funkcjonowania ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie za 2008 r.*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa: 2010
- Struktura wynagrodzeń według zawodów w październiku 2008 r.*, GUS, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2009
- Szkoły wyższe i ich finanse w 2009 r.*, GUS, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2010
- Verba S., Schlozman K. L., Brady H., *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Cambridge: Harvard University Press 1995
- Wygnański J. J., *Ekonomizacja organizacji pozarządowych. Możliwość, czy konieczność?*, Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor 2008
- Wysocka T., *Elastyczne formy zatrudnienia kobiet w organizacjach pozarządowych w świetle wyników badań*, w: Bogacz-Wojtanowska E., Rymsza M. (red.), *Nie tylko społecznie. Zatrudnienie i wolontariat w organizacjach pozarządowych*, Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych 2009
- Zaufanie społeczne. Komunikat z badań*, CBOS, Warszawa: 2010
- Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2008*, GUS, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2009
- Zmiany strukturalne grup pomiotów gospodarki narodowej w 2009 r.*, GUS, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2010

A.1. Definicje pojęć stosowanych w publikacji

Beneficjent jest to osoba fizyczna, prawna lub jednostka nieposiadająca osobowości prawnej otrzymująca dobra/usługi bezpłatnie lub za opłatą, która jest skalkulowana tak, że nie przynosi zysku, a co najwyżej zwrot kosztów wytworzenia.

Działalność statutowa to działalność, która nie spełnia przesłanek działalności gospodarczej i wypełnia zapisy statutu organizacji lub innego podobnego dokumentu, który określa jej cele oraz sposoby ich realizacji.

Ekonomizacja działalności organizacji non-profit – to proces przechodzenia od roli organizacji jako redystrybutora zasobów pozyskanych od prywatnych darczyńców lub władz publicznych do roli przedsiębiorstwa społecznego wytwarzającego dobra i usługi z uwzględnieniem kosztów i możliwych do pozyskania przychodów, wśród których ważną rolę odgrywają środki pozyskane za pomocą mechanizmów rynkowych lub quasi-rynkowych. W niniejszej publikacji, jako wskaźnik ekonomizacji (a właściwie urynkowienia) przyjęto udział, jaki w przychodach organizacji mają środki pozyskane z wykorzystaniem następujących metod:

- działalność gospodarcza (zarejestrowana), z której zysk przeznaczony jest na finansowanie celów statutowych,
- zamówienia publiczne na świadczone przez organizację usługi uzyskane w wyniku przetargu (zgodnie z ustawą o zamówieniach publicznych),
- operacje kapitałowe (dywidendy, odsetki itp.),
- wynajem lub sprzedaż majątku trwałego organizacji,
- odpłatna działalność statutowa (często utożsamiana z działalnością odpłatną pożytku publicznego) tj. pobieranie opłat nie przynoszących zysku lecz co najwyżej pokrywających koszty.¹

Nieodpłatna działalność statutowa jest to wszelkiego rodzaju działalność zgodna z misją organizacji zapisaną w statucie lub innym dokumencie spełniającym tę rolę, za którą to działalność nie są pobierane opłaty od osób z niej korzystających. Nieodpłatna działalność statutowa może być skierowana nie tylko do poszczególnych osób, ale także do szerszej społeczności lub środowiska naturalnego.

Przykładami nieodpłatnej działalności statutowej są: wydawanie bezpłatnej zupy, bezpłatne porady, prowadzenie bezpłatnych zajęć sportowych lub rekreacyjnych, dokarmianie zwierząt w lesie, gaszenie pożarów przez ochotnicze straże pożarne.

Odpłatna działalność statutowa to rodzaj działalności statutowej, za którą osoby korzystające z dóbr lub usług wytworzonych przez organizację ponoszą opłaty, które są skalkulowane tak, że nie przynoszą one zysku, a co najwyżej zwrot kosztów ich wytworzenia. W ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie ten rodzaj działalności nazywany jest odpłatną działalnością pożytku publicznego i dotyczy zadań publicznych wymienionych w art. 4 tej ustawy.

Przykładem odpłatnej działalności statutowej może być sprzedaż książek po cenie obejmującej tylko koszt druku.

Organizacja pozarządowa jest to, niebędąca jednostką sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałająca w celu osiągnięcia zysku, osoba prawna lub jednostka nieposiadająca osobowości prawnej, której odrębna ustawa

¹ Charakter rynkowy mają także składki członkowskie, jeśli ich wysokość stanowi znaczący wydatek dla osób korzystających z usług organizacji zaś opłacenie składki stanowi warunek konieczny do skorzystania z oferowanych przez organizację dóbr lub usług.

przynaje zdolność prawną, utworzona na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacja i stowarzyszenie (art.3, ust.2 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie).

Organizacja pożytku publicznego jest to podmiot wpisany do Krajowego Rejestru Sądowego posiadający status organizacji pożytku publicznego. O status organizacji pożytku publicznego może ubiegać się każda organizacja pozarządowa z wyjątkiem:

- 1) partii politycznych,
- 2) związków zawodowych i organizacji pracodawców,
- 3) samorządów zawodowych,
- 4) fundacji utworzonych przez partie polityczne,

O status organizacji pożytku publicznego, poza organizacjami pozarządowymi, ubiegać się mogą także następujące podmioty zrównane z organizacjami pozarządowymi:

- 1) stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
- 2) podmioty kościelne,
- 3) podmioty, które nie działają w celu osiągnięcia zysku, ani nie dzielą go między swoich członków, udziałowców, czy pracowników. Dotyczy to spółek akcyjnych i spółek z ograniczoną odpowiedzialnością).

Status otrzymuje się w wyniku orzeczenia sądu rejonowego. Otrzymanie statusu organizacji pożytku publicznego uzależnione jest od spełnienia wymagań określonych w art. 20 ustawy - w przypadku organizacji pozarządowych (zaś w przypadku podmiotów zrównanych z organizacjami pozarządowymi art. 21 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie).

Praca społeczna to nieodpłatna i dobrowolna praca świadczona dla realizacji celów społecznych. Najczęściej ma miejsce w organizacjach pozarządowych lub w ramach jednostek kościelnych i wyznaniowych. Jest świadczona przez członków organizacji lub inne osoby fizyczne. Osobą świadczącą pracę społeczną określa się pojęciem wolontariusz.

Rzecznictwo (prowadzenie działań rzeczniczych, ang. *advocacy*) to publiczne reprezentowanie interesów członków organizacji lub innych osób czy grup społecznych; podnoszenie w debacie publicznej istotnych społecznie spraw i występowanie w obronie określonych wartości. Działalność rzecznicza podejmowana jest najczęściej w celu wywarcia wpływu na decyzje władz publicznych, w tym także w zakresie stanowienia prawa i jego stosowania.

Strażnictwo (prowadzenie działań strażniczych, ang. *watchdog*) to monitorowanie działalności władz publicznych oraz innych instytucji lub osób w zakresie przestrzegania prawa oraz innego rodzaju norm, ważnych ze względu na interes społeczny, a następnie upublicznianie wyników tego monitoringu.

Wolontariusz to osoba fizyczna, która dobrowolnie i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na rzecz organizacji, instytucji, osób indywidualnych, szerszej społeczności lub środowiska naturalnego. Wykonywanie tych świadczeń jest określane jako praca społeczna lub wolontariat. Ze względu na fakt, że przedmiotem niniejszej publikacji są stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne, fundacje i społeczne podmioty wyznaniowe, określenia wolontariusz i wolontariat odnoszą się do osób działających i czynności wykonywanych w ramach tychże sformalizowanych struktur organizacyjnych a w konsekwencji odnoszą się do tej części wolontariatu, która w literaturze przedmiotu określana jest jako wolontariat formalny (ang. *formal volunteering*).

A.2. Klasyfikacja dziedzin i pól działalności statutowej organizacji pozarządowych, zastosowana w badaniu SOF-1 - spójna z Międzynarodową Klasyfikacją Organizacji Non-Profit (ICNPO²)

I. KULTURA I SZTUKA

- Środki masowego przekazu, produkcja telewizyjna lub radiowa, wydawanie czasopism lub książek
- Sztuki plastyczne, malarstwo, rzeźba, fotografia, architektura, wzornictwo
- Działalność sceniczna; teatr, muzyka, kinematografia
- Ochrona zabytków i miejsc pamięci narodowej, podtrzymywanie tradycji narodowych, regionalnych, kulturowych
- Działalność wystawiennicza, muzealna
- Prowadzenie bibliotek
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

II. SPORT, TURYSTYKA, REKREACJA, HOBBY

- Prowadzenie zajęć w zakresie kultury fizycznej, organizowanie zawodów sportowych, prowadzenie obiektów sportowych
- Organizowanie imprez turystycznych i rekreacyjnych, prowadzenie obiektów służących turystyce lub rekreacji
- Działalność hobbystyczna, kluby i koła zainteresowań, kluby członkowskie, kluby kolekcjonerów
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

III. EDUKACJA I WYCHOWANIE

- Prowadzenie przedszkoli oraz inne formy opieki przedszkolnej
- Prowadzenie szkół podstawowych lub gimnazjalnych
- Prowadzenie szkół ponadgimnazjalnych
- Prowadzenie działalności wychowawczej i formacyjnej dzieci i młodzieży, w tym harcerstwo
- Kształcenie ustawiczne, edukacja dorosłych, szkolenia uzupełniające i kursy
- Prowadzenie szkół wyższych
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

IV. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-BADAWCZA, BADANIA NAUKOWE

V. OCHRONA ZDROWIA

- Profilaktyka, promocja i edukacja zdrowia, krwiodawstwo
- Opieka szpitalna
- Opieka ambulatoryjna (przychodnie, poradnie, gabinety)
- Rehabilitacja i terapia (sanatoria, ośrodki rehabilitacyjne)
- Opieka długoterminowa (zakłady opiekuńczo-lecznicze, pielęgnacyjno-opiekuńcze, hospicja)

² *International Classification of Non-Profit Organizations* (ICNPO) jest przyjętym przez Biuro Statystyczne ONZ standardem klasyfikacji jednostek non-profit według rodzaju prowadzonej przez nie działalności (zob. *Handbook on Non-profit Institutions in the System of National Accounts*, Statistics Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York: 2003, s. 27-34). ICNPO jest oparta na *International Standard Industrial Classification of All Economic Activities* (ISIC), której odpowiednikiem w Polsce jest *Polska Klasyfikacja Działalności* (PKD).

- Usługi pomocnicze (diagnostyczne, analityczne np. RTG, EKG)
- Dystrybucja leków, materiałów i sprzętu medycznego
- Prowadzenie interwencji kryzysowej (pomoc psychologiczna)
- Ratownictwo medyczne
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

VI. POMOC SPOŁECZNA I SOCJALNA (w tym ratownictwo)

- Prowadzenie lub wspieranie żłobków, domów dziecka, rodzin zastępczych, usługi adopcyjne, prowadzenie świetlic, inne usługi socjalne adresowane do dzieci i młodzieży
- Działania wspomagające rodziny (w tym wielodzietne oraz osoby samotnie wychowujące dzieci) znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej, niewydolne wychowawczo, pomoc ofiarom przemocy w rodzinie
- Pomoc ubogim
- Pomoc bezdomnym, w tym prowadzenie schronisk
- Pomoc uzależnionym lub ich bliskim, profilaktyka uzależnień
- Pomoc uchodźcom
- Pomoc osobom niepełnosprawnym, chorym oraz starszym
- Ratownictwo górskie, wodne, pomoc ofiarom klęsk żywiołowych, katastrof itp.
- Ratownictwo pożarnicze
- Zorganizowana dystrybucja darów rzeczowych, odzieży i żywności (np. Banki Żywności) oraz wsparcia finansowego (pożyczki, zasiłki itp.)
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

VII. OCHRONA ŚRODOWISKA

- Redukcja i kontrola zanieczyszczeń, recykling
- Ochrona środowiska przyrodniczego i zasobów naturalnych (lasów, wód, powietrza itp.)
- Ochrona i opieka nad zwierzętami, usługi weterynaryjne
- Edukacja ekologiczna, promowanie zrównoważonego rozwoju
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

VIII. RYNEK PRACY, AKTYWIZACJA ZAWODOWA

- Pośrednictwo pracy
- Doradztwo zawodowe, szkolenia, kursy zawodowe, aktywizacja zawodowa (np. trening psychologiczny)
- Tworzenie stałych miejsc pracy, praca chroniona, zatrudnienie socjalne
- Organizowanie pracy tymczasowej, praktyk, staży
- Usługi na rzecz instytucji rynku pracy
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

IX. ROZWÓJ LOKALNY W WYMIARZE SPOŁECZNYM I EKONOMICZNYM

- Animowanie działań wspólnot lokalnych, działania sąsiedzkie, samopomoc sąsiedzka
- Rozwój terenów wiejskich, rolnictwa
- Lokalny rozwój ekonomiczny, rozwój przedsiębiorczości lokalnej, usługi finansowe/doradcze dla przedsiębiorstw
- Rozwój lokalnej infrastruktury technicznej – drogi, transport, wodociągi, telefonizacja, Internet itp.
- Mieszkalnictwo, budownictwo w tym socjalne
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

X. PRAWO I JEGO OCHRONA, PRAWA CZŁOWIEKA

- Rzecznictwo – aktywne, publiczne działania w obronie interesów określonych środowisk
- Ochrona praw i wolności człowieka, ochrona mniejszości, działania na rzecz równości szans
- Ochrona praw konsumenckich

- Edukacja i informacja obywatelska, promocja postaw obywatelskich oraz wartości demokratycznych
- Pomoc prawna, poradnictwo w zakresie posiadanych uprawnień (np. Biuro Porad Obywatelskich)
- Zapobieganie przestępczości, ochrona bezpieczeństwa publicznego, pomoc ofiarom przestępstw
- Pomoc więźniom, pomoc postpenitencjarna, resocjalizacja
- Działalność o charakterze politycznym
- Kontrola standardów w życiu publicznym, działania antykorupcyjne, działania strażnicze
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

XI. WSPARCIE DLA INSTYTUCJI, ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH I INICJATYW OBYWATELSKICH

- Finansowe wspieranie innych instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich
- Działalność informacyjna, szkoleniowa wspierająca inne instytucje, organizacje pozarządowe i inicjatywy obywatelskie
- Promocja i wspieranie wolontariatu oraz filantropii
- Reprezentowanie interesów organizacji pozarządowych, wpływanie na zmiany systemowe w sferze działalności społecznej
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

XII. DZIAŁALNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA

- Programy wymiany doświadczeń, kojarzenie partnerów dla wspólnych przedsięwzięć
- Pomoc rozwojowa prowadzona na terenie innych krajów, pomoc ofiarom klęsk żywiołowych, katastrof, wojen za granicą
- Międzynarodowe działania na rzecz praw człowieka i pokoju na świecie
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

XIII. RELIGIA

XIV. SPRAWY ZAWODOWE, PRACOWNICZE, BRANŻOWE

- Organizacje grupujące przedstawicieli zawodów, branż itp.
- Pozostałe działania w tej dziedzinie

XV. POZOSTAŁA DZIAŁALNOŚĆ